ANDRÉ FONTAINE

ISTORIA RĂZBOIULUI RECE

DOSARE XX

Istoria războiului rece

ANDRÉ FONTAINE

HISTOIRE DE LA GUERRE FROIDE

I

De la Révolution d'Octobre à la Guerre de Corée 1917—1950

© 1965, Librairie Arthème Fayard
© 1992, Editura Militară
str. Grigore Cobălcescu nr. 28 A,
București

ANDRÉ FONTAINE

ISTORIA RĂZBOIULUI RECE

De la Revoluția din Octombrie la războiul din Coreea 1917—1950

Vol. 1

Ediție îngrijită, traducere și note de
GEORGE G. POTRA și DELIA RĂZDOLESCU

EDITURA MILITARĂ

Coperta : FLORIN CREANGĂ

Ilustrația copertei I : Joachim von Ribbentrop semnînd tratatul de prietenie sovieto-german, la 23 august 1939. În spate, Molotov și Stalin, zîmbind satisfăcuți de „victoria" obținută.

ISBN 973-32-0305-X
ISBN 973-32-0306-8

SOCIALISMUL ÎNTR-O SINGURĂ ȚARĂ

INTRODUCERE

„Războiul — scrie Clausewitz, cel mai ilustru teoretician al său — este un conflict al marilor interese, relementat prin sînge și doar prin aceasta se distinge de de celelalte conflicte".

Această definiție clasică introduce între starea de război și starea de pace o distincție netă, pe care progresul tehnicilor de distrugere a făcut-o anacronică. Pe vremea directorului Școlii de Război a Prusiei, un soldat nu putea sconta să elimine, pe timpul petrecut sub drapel, decît cîteva zeci dintre semenii săi. La sfîrșitul primului război mondial, se mai evalua încă la circa zece mii de gloanțe sau la zece obuze cantitatea de proiectile necesare pentru a asigura moartea unui individ. Războiul putea fi rentabil. El intra în calculele tuturor guvernelor. Mamele îl blestemau, dar bărbații vedeau în el arta cea mai nobilă și prilejul de a-și dovedi vitejia.

Astăzi, strategii epocii nucleare socotesc în megadeath, *adică în milioane de morți. La Casa Albă, la Kremlin, în Downing Street, la Elysée și la Beijing mai marii lumii ar putea, apăsînd pe un buton, să distrugă națiuni întregi. Dar ei știu că ar avea toate șansele de a se număra în rîndul victimelor trăsnetului pe care l-ar fi declanșat. Și dacă, printr-o minune, vreunul dintre ei ar scăpa, victoria nu i-ar lăsa decît un regat de ruine cît vezi cu ochii, iar ca supuși o rasă minată, pînă în descendența sa, de cumplita boală a radiațiilor.*

Nu există miză care să merite un asemenea preț. Trebuie deci ca ei să renunțe la războiul dus pe față, pentru a face să prevaleze ambițiile sau interesele lor. În momentul în care începeau să se înfrunte într-un duel fără precedent două ideologii cu pretenții universale, încarnate fiecare dintre ele într-un stat de o asemenea putere încît aceasta era suficientă să facă din el un candidat la hegemonie, datele tradiționale ale politicii mondiale erau răsturnate.

Între aceste două state echilibrul terorii a instituit un soi de armistițiu, de care Europa nu beneficiază, de altfel, decît cu prețul menținerii unei rupturi profunde, care este o insultă la adresa bunului simț și a echității. Dar istoria nu cunoaște o stabilizare durabilă. În Asia și în America Latină șocul ideologiilor nu încetează să facă să curgă sînge în fiecare zi. Sub alte forme și ascultînd de alte reguli, lupta între comunism și capitalism continuă, fără a se putea cel puțin verifica credința omului de rînd într-una sau alta din cele două ideologii care se confruntă, pentru a putea prezice viitorul. Este ceea ce, în lipsa unui alt cuvînt, se numește război rece, *iar istoria acestuia am încercat să o prezentăm în cele ce urmează.*

Cînd a început el? Bătrînul financiar american Bernard Baruch, ani de-a rîndul consilier al lui Roosevelt, va fi primul care îi va spune public în acest fel, într-un discurs pronunțat în 1947, cu ocazia discutării doctrinei Truman de asistență pentru Grecia și Turcia. Cîteva săptămîni mai tîrziu, Walter Lippmann publica, sub acest titlu, o serie de articole, urmate la scurt timp de o carte. Dar expresia circula de mult timp la Washington. După opinia generală, începutul războiului rece urcă în primăvara anului 1946, și anume exact în momentul în care Churchill, în discursul rostit la Universitatea Fulton din Missouri, chema popoarele anglofone să se unească pentru a face față amenințării sovietice.

Intenția noastră inițială a fost aceea de a face ca începutul acestei cărți să coincidă cu ruptura marii alianțe care venise de hac Reich-ului și Japoniei. Dar ne-am dat seama foarte repede că nu exista nici un fel de soluție de continuitate în confruntarea puterii Sovietelor cu lumea burgheză și că era imposibil să se înțeleagă crizele care s-au succedat după capitularea germană fără a se lua în considerare primele sale faze.

Evenimente precum intervenția occidentală în războiul civil rus, tratatul germano-sovietic de la Rapallo. Münchenul, vizitele făcute de către Ribbentrop lui Stalin și de către Molotov lui Hitler, insurecția de la Varșovia, acordul Stalin-Churchill din 1944, privind împărțirea zonelor de influență în Balcani au avut fără îndoială o ponderee și mai mare asupra comportamentului protagoniștilor contemporani ai războiului rece decît mizele care îi făceau să se opună ici-colo. În orice caz, ele au determinat ideea pe care atît unii, cît și ceilalți, și-o făceau despre amploarea acestor mize.

De ce este nevoie să relatăm istoria războiului rece? Pentru că, foarte adesea, fără ca să ne dăm măcar seama, el ne-a modelat pe toți. El a afectat credințele și obiceiurile noastre, modul de viață, la San Francisco și la Beijing, la Havana și la Leopoldville; el a tăiat în două orașe și țări, a distrus și a creat națiuni, a făcut ca zeci de milioane de oameni să poarte armele, a ucis sute de mii dintre ei, a umplut temnițele politice, a stîrnit entuziasmul, suferința și frica și, la fel ca toate marile încercări, binele și răul. În zadar ne vom întreba ce s-ar fi întîmplat dacă el ar fi fost evitat, deși, fără îndoială, n-ar fi putut să fie. În schimb, nu este poate inutil să-i evocăm evoluția, chiar dacă nu ar fi decît pentru a ne convinge că — puși în fața unor certitudini aparent dintre cele mai sigure — lumea se află într-o perpetuă devenire și că răsturnările care s-au produs ieri pot foarte bine să se producă și mîine. Să ne gîndim numai că Rusia sovietică, într-o jumătate de secol, avea să fie suc-

cesiv aliatul — sau asociatul — Germaniei contra semnatarilor tratatului de la Versailles, al Franței contra lui Hitler, al lui Hitler contra Franței, Angliei și Poloniei, al Angliei și Statelor Unite contra lui Hitler, al Chinei contra Statelor Unite, înainte ca acestea să devină, începînd din 1971, aliații ei de facto.

Pentru a ne păstra, în limite rezonabile, această relatare trebuie să lase de o parte numeroase fapte care au importanța lor sau să facă doar o scurtă referire la acestea. Am crezut totuși necesar să urmărim, cît se poate de aproape, desfășurarea unui număr de evenimente deosebit de controversate sau prea uitate, a căror cunoaștere este indispensabilă pentru a găsi firul acestei istorii al cărei sens *presupus este departe de a fi rectiliniu. Avem în vedere în special pacea germano-rusă de la Brest-Litovsk din 1918, pactul germano-sovietic din 1939, ruptura dintre Hitler și Stalin, discuțiile de la Teheran și de la Ialta, desfășurarea crizei indochineze din 1954,* întîlnirea la nivel înalt *ratată din 1960 sau criza din Cuba din 1962.*

Diverse personalități — oameni politici, militari, diplomați —, francezi sau străini, care au fost într-o calitate sau alta implicate în aceste evenimente, au binevoit să ne precizeze unele circumstanțe sau să recitească unul sau altul dintre pasajele acestei lucrări. Nu avem cuvinte să le mulțumim, nici lor, nici colegilor noștri de la ziarul „Le Monde", fără a căror prietenie, cunoștințe și arhive nu am fi putut s-o scoatem la capăt.

Nu vom ascunde cu toate acestea caracterul cam temerar al unui proiect la care ne-am înhămat fără să-i fi măsurat întreaga amploare. Multe elemente lipsesc în mod fatal. Arhivele diplomatice nu se deschid decît lent, mai ales în Franța. Dezbaterile interne din lagărul socialist ar fi fost total necunoscute dacă polemica angajată de Moscova cu Belgradul mai întîi, apoi cu Beijingul și Tirana, n-ar fi antrenat o serie întreagă de revelații capitale. Și nu s-ar putea citi tot ceea ce efectiv a

apărut. Pe măsură ce avansam în redactarea acestei lucrări, nu am fost mai puțin plăcut surprinși de terenul redus pe care istoria acestor ultimi ani — de cînd întîmplările se studiază în profunzime și fără partizanat — îl lasă sub semnul controversei.

*Evident ar fi întrucîtva artificial să nu reținem din conflictul Est-Vest decît aspectul său de confruntare politică, diplomatică și uneori militară. Pentru a spune totul, ar fi necesar să arătăm, de asemenea, rolul forțelor economice, spirituale, intelectuale, care au acționat de o parte și de cealaltă. N-am putut face decît scurte aluzii la acestea. Dar să fi procedat altfel, ar fi însemnat să îngreunăm teribil o carte suficient de consistentă ca să impună despărțirea ei în două volume *, marcată fără îndoială de momentul decisiv al războiului din Coreea, prima situație de paroxism a marii confruntări înainte de criza rachetelor din 1968.*

Încă un cuvînt. N-am căutat aici să demonstrăm justețea unei teze, ci pur și simplu să relatăm la urma urmelor cel mai mare război al tuturor timpurilor. Mulțumită lui Dumnezeu, nu este desigur vorba de un război care să fi făcut pînă în prezent cel mai mare număr de victime, măcar că înghețul ce i se atribuie ar putea lăsa această impresie, ci de primul care a avut drept miză dominația întregii planete și chiar a spațiului care o înconjoară, primul care avea să pună în luptă, dincolo de interese și de pasiuni, două rețete ale unei fericiri automate și universale.

Ar fi ridicol de a-l reduce, indiferent de care parte am situa pe unul sau pe altul, la o luptă între Bine și Rău. Ca toate marile conflicte pe care le-a cunoscut umanitatea, el a determinat cele mai frumoase sacrificii, ca

* Editura Militară asigură tipărirea acestei lucrări într-un număr de patru volume, fiecare volum original fiind împărțit în ediția română în alte două volume, potrivit logicii interne a autorului, care a procedat el însuși la structurarea fiecărui volum în două părți bine delimitate tematic și cronologic. *(n.tr.)*

și cele mai mari josnicii. Născuți aiurea, eroii unei tabere ar fi putut foarte adesea să fie eroii celeilalte. Și dacă este drept să spui că în afară de Hitler și locotenenții săi, cel mai mare criminal al acestei istorii se numește Stalin, ar fi necinstit să nu amintim că sîngele pe care l-a vărsat curgea în numele unei cauze care depășea persoana sa, partidul și poporul său, pentru a se identifica cu speranțele unei mari părți a umanității. La fel ca și faptul că nu ar fi fost un 1789 în cazul în care cadrele Vechiului Regim nu și-ar fi trădat misiunea lor, că nu ar fi fost un 1917 și nici un război rece dacă societatea capitalistă ar fi descoperit dreptatea socială înainte de a fi constrînsă — în prea puține locuri — de presiunea maselor.

Întîmplător, sub această presiune, așa-zisa lume occidentală *sau* dezvoltată *s-a transformat considerabil, îndepărtîndu-se din ce în ce mai mult de definiția clasică dată de către Marx* capitalismului *și de către Lenin* imperialismului. *Întîmplător, lumea socialistă, izolată de către Stalin în spatele unei cortine de fier de nepătruns, a preluat de la regimul pe care tocmai l-a doborît unele din caracteristicile sale cele mai detestabile — gustul pentru putere, teroarea, sclavia intelectuală — și le-a păstrat prea mult timp. S-au adăugat cinismul și lașitatea. Fiecare s-a deprins să vadă în adversarul său un nelegiuit, împotriva căruia toate loviturile erau permise. Este un miracol că aceste două lumi, asmuțite una împotriva celeilalte, au sfîrșit prin a stabili un fel de coexistență și că, din cînd în cînd, dialogul, efortul de înțelegere, de fapt de întrepătrundere, a luat locul invectivei. Este dificil să contestăm că meritul revine mai ales înarmării nucleare. Este încă posibil să sperăm că atît o parte, cît și cealaltă parte vor sfîrși prin a recunoaște doza de nebunie din pretenția acelora care nu voiau să dea o altă alegere umanității — pentru a regla problemele secolului al XX-lea — decît una dintre cele două ideologii, născute în secolul al XIX-lea, înaintea desco-*

peririi avionului, atomului, spațiului, informației de masă, automatizării, decolonizării și exploziei demografice.

Dacă această istorie comportă o lecție, ea este înainte de toate o lecție de modestie. Nici socialismul, pretins științific, nici capitalismul, pretins liberal, nu oferă soluții de-a gata problemelor bietei noastre lumi. Nici unul, nici altul nu pun pe conducătorii lor la adăpostul erorilor, eșecurilor și crimelor. Nu este ambiție care să nu fie nevoită să aleagă, mai devreme sau mai tîrziu, între înțelegere sau pieire.

ianuarie 1962 — noiembrie 1965

Oare cît timp îi va mai trebui lavei să încremenească ? Ce va mai rămîne din Rusia ? Cum va dăinui ea organizată fiind ? Rămîne un mister. Ea își reia istoria și îi va trebui un Ivan cel Groaznic care să-i redea înfățișarea de națiune.

PAUL CAMBON

(Scrisoare către domnul Boppe, ministru al Franței la Beijing, 28 februarie 1918)

1.

TREZIREA URIAȘILOR

Bătrîna Europă și-a trăit traiul. Nu mai sînt decît două popoare. Rusia, barbară încă, este mare și (exceptînd Polonia) respectabilă. Bătrîna Europă va trebui, mai devreme sau mai tîrziu, să țină seama de această tinerețe, pentru că Rusia, așa cum spune poporul, reprezintă tinerețea; cealaltă tinerețe este America, o democrație adolescentină și exaltată, care nu cunoaște nici un obstacol. Viitorul omenirii se află aici, între aceste două mari lumi. Ele se vor ciocni într-o bună zi; se vor vedea atunci bătălii despre care trecutul nu poate oferi nici o idee, cel puțin în privința numărului de participanți și a șocului fizic, deoarece vremea marilor acte morale a apus.

(Remarcile lui Thiers parafrazate de Sainte-Beuve, *Caiete*, 19 decembrie 1847)

N-ar fi fost războiul rece dacă la mijlocul acestui veac n-ar fi existat două puteri, și numai două, destul de mari, destul de populate, destul de încrezătoare în

valoarea crezurilor lor și a armelor lor de toate felurile, care să-și dispute supremația mondială, fără ca nici una, nici cealaltă să fie în stare vreodată să-și asigure o superioritate decisivă.

Rivalitatea lor n-a ieșit la lumina zilei decît după zdrobirea, în 1945, a dușmanilor lor comuni, nemții și japonezii. Dar cele două evenimente care au zămislit-o au avut loc în 1917 : intrarea Statelor Unite în război și revoluția rusă. Pretenția președintelui Wilson, enunțată în mesajul său către Congres la 2 aprilie în același an — an al marilor speranțe și, în același timp, al celor mai profunde descurajări — *de a așeza pacea mondială pe bazele verificate ale libertății politice* [1] se bătea cap în cap cu profesiunea de credință a lui Leon Trotki, comisar al poporului pentru afaceri externe, făcută în fața Congresului Sovietelor la puțin timp după victoria insurecției : *sau revoluția rusă va declanșa o mișcare revoluționară în Europa sau puterile europene vor zdrobi revoluția rusă* [2]. *Lenin și Wilson* — spunea același Trotki într-o scurtă, dar pertinentă analiză — *sînt antipozii apocaliptici ai zilelor noastre* [3]. Ca și în 1792, sfidarea ideologică adăuga o justificare în plus tuturor mobilurilor care, de milenii întregi, au făcut popoarele să se sfîșie între ele : orgoliul, pofta nemăsurată, neîncrederea și teama.

Prima ciocnire — intervenția Statelor Unite în războiul civil rus — avea să fie de mică anvergură și de scurtă durată. Americanii se vor reîntoarce la izolaționismul lor, iar bolșevicii se vor retrage în propria lor găoace, în timp ce Europa, inconștientă de pericolele care planau asupra ei, se pregătea pentru noul măcel în care avea să-și piardă libertatea. Dar momentul marii confruntări, anunțate de atîția gînditori și oameni de stat francezi ai secolului al XIX-lea, fusese hotărît.

Aflat pe insula Sfînta Elena, Napoleon credea că lumea va fi în curînd *o republică americană sau o monar-*

hierusă universală[4]. Henri Martin, Michelet, Ernest Coeurderoy își spuneau că bătălia decisivă între despotism și libertate se va da între Moscova și Washington. Evocînd într-o pagină de neuitat caracterul atît de diferit al celor două popoare, Tocqueville le-a descris ca împărțindu-și într-o bună zi lumea.

Pînă la războiul din 1914, nimic nu avea să confirme aceste profeții impresionante. În plină expansiune colonială și industrială, Europa avea conștiința că este, mai mult ca oricînd, centrul lumii. În timpul acesta însă, Rusia și America, despărțite de două oceane, desăvîrșeau — cu ajutorul aurului, al sabiei sau al drumului de fier — constituirea unor imense imperii continentale, care le vor face în măsură să intre mai tîrziu într-o competiție pe care doar puțini dintre fiii lor ar fi îndrăznit pe vremea aceea să și-o închipuie.

Nu există nici un motiv — i-a scris Alexandru I lui Jefferson, la începutul secolului al XIX-lea — *ca prietenia noastră să fie tulburată de indiferent ce. Sîntem deopotrivă interesați de libertatea mărilor*[5]. Peste mai mult de cincizeci de ani, secretarul de stat Seward se va face ecoul acestuia : *Rusia, înaintea oricăror altor puteri, se bucură de prietenia noastră, deoarece ea nu ne vrea decît binele și ne lasă să ne vedem de treburile noastre așa cum credem noi de cuviință*[6].

Alexandru a ajuns chiar să dorească intrarea Statelor Unite în Sfînta Alianță. Însemna să împingi paradoxul cam departe, după cum avea să o arate în curînd revolta coloniilor spaniole. În timp ce țarul era în întregime dispus să alerge în ajutorul Burbonilor de la Madrid, președintele Monroe, cu spatele asigurat de protecția indispensabilă a flotei engleze, stăpîna incontestabilă de atunci a mărilor și oceanelor, va lansa în 1823 doctrina care avea să-i imortalizeze numele. Ne vom abține, declara el, de la orice ingerință în treburile vechiului continent, dar vom considera drept *periculoasă... orice tentativă a puterilor monarhice de a stabili sistemul lor*

politic în continentul american și drept *inamicală... orice intervenție împotriva independenței republicilor sud-americane* [7].

Se acumulaseră toți germenii unui conflict. Dar acesta nu va izbucni. Nu numai că Rusia va renunța, confruntată fiind cu opoziția Vienei și a Londrei, să se amestece în treburile Americii de Sud, dar ea va și lichida, încetul cu încetul, așezările, cît erau ele de numeroase și de prospere, create de colonișți de la Vancouver pînă la San Francisco. În 1825, Nicolae I, succesorul lui Alexandru, va respinge — mai ales de teamă de a nu-i încuraja pe insurgenții din coloniile spaniole — propunerea ce-i fusese avansată de către mexicani, și anume de a dobîndi California de Nord în schimbul recunoașterii independenței lor. În anul următor, el va încheia cu Statele Unite o convenție care acorda libertatea comerțului și pescuitului navelor celor două țări. În 1825, se va înțelege cu Anglia asupra opririi expansiunii teritoriale ruse în Lumea Nouă pe linia marcînd astăzi granița de sud a statului Alaska. Prin tratatul anglo-american din 1846, Statelor Unite le erau atribuite definitiv California și Oregonul fără ca Petersburgul să găsească vreun motiv de critică.

Anul 1863 va fi martorul unei prime experiențe de cooperare activă între ruși și americani, cu toate că ideologia ar fi trebuit să-i despartă. În Războiul de secesiune, simpatia Petersburgului se îndrepta evident spre proprietarii de sclavi din Sud, în timp ce Internaționala I îi telegrafia lui Lincoln, sub semnătura lui Karl Marx : *De la începutul luptei titanilor, desfășurată în America, muncitorii Europei știu că destinul lor de clasă este legat de drapelul înstelat* [8]. În ceea ce îi privește, cruciații americani ai libertății nu puteau decît să se simtă solidari cu insurecția care tocmai izbucnise în Polonia. Dar interesul avea să prevaleze. Napoleon al III-lea — total absorbit de visul său mexican — și guvernul de la Londra — grijuliu să-și păstreze sursele de aprovizionare cu bumbac din Virginia și Mississippi pentru filaturile din

Lancashire — îi susțineau pe confederați. Țarul se temea ca Parisul și Londra să nu cumva să profite de greutățile sale de la Varșovia și să declanșeze un nou război al Crimeii. Va expedia în porturile Uniunii — foarte încîntată să le primească — două escadre cu intenția de a le angaja dacă va fi cazul de-a curmezișul liniilor de navigație britanice.

Seward va exclama într-o frumoasă tiradă : *Cînd robii și sclavii vor fi definitiv eliberați, posibilitățile poporului rus și american nu vor mai avea limite. Obiectivul cel mai neînsemnat pe care îl vor putea atinge va fi menținerea păcii omenirii și împiedicarea despoților ambițioși de a azvîrli popoarele în războaie inutile*[9]. Franklin Roosevelt va vorbi în 1944 în termeni destul de asemănători.

Rezultatul acestei colaborări va fi considerabil. Atunci cînd, în 1867, țarul va hotărî să se lipsească de Alaska, considerată nerentabilă și greu de apărat, el o va vinde Statelor Unite pentru nimica toată, pentru că nu se gîndea că acestea ar putea vreodată să amenințe securitatea Imperiului. De altfel, operațiunea nu va stîrni nici un fel de entuziasm în America. Seward, apărător înflăcărat al acesteia, s-a dat de ceasul morții pentru a reuși să determine Congresul să ratifice achiziționarea a ceea ce se numea pe atunci *nebunia* sau *ghețăria* sa[10]. Tot așa, pe vremuri, Voltaire reducea Canada la *cîteva pogoane de zăpadă*. Astăzi, Alaska joacă rolul capital de fortăreață avansată a sistemului defensiv american și de placă turnantă a zborurilor transpolare.

În epoca respectivă, marea rivală a Rusiei era, într-adevăr, Marea Britanie, de ambițiile căreia se ciocnea pretutindeni, de la granițele Turciei pînă la cele ale Indiilor, în încercările sale de a-și asigura porturi în mările calde.

Toată viața lui, Lenin însuși va considera Anglia drept prototip al *imperialismului*, în stadiul *monopolist*, stadiul *cel mai înalt* al capitalismului, la ceasul *domina-*

ției monopoliste asupra teritoriilor lumii, a căror împărțire fusese definitiv realizată [11]. Dacă a existat vreodată pe pămînt o putere imperialistă, apoi a fost aceea care a reușit, în decurs de patruzeci de ani, din 1860 pînă în 1900, să-și mărească de patru ori suprafața teritoriilor supuse sceptrului său.

Tocmai în ideea de a slăbi această putere, Rusia va aplauda de la bun început manifestările colonialismului american, care — după războiul victorios împotriva Spaniei și anexarea Filipinelor — a împins frontiera Statelor Unite la o depărtare mai mare de 10 000 de kilometri de San Francisco. *Istoria umanității* — proclama pe atunci cu mîndrie președintele Theodore Roosevelt — *a debutat printr-o epocă mediteraneană, a trecut prin perioada atlantică și intră acum în faza Pacificului* [12].

Dar dacă acest *incomparabil salt înainte* [13] — ca să reluăm formula lansată de apologetul său de atunci, amiralul Mahan — îi instala pe americani într-o veche zonă interzisă de vînătoare a europenilor, acesta era îndreptat înainte de toate contra Angliei. Dimpotrivă, s-ar putea spune, întrucît din această epocă datează, așa cum o reamintește Anthony Hartley, hotărîrea conducătorilor britanici de *a nu întreprinde nimic care ar putea ofensa Statele Unite* [14]. Această regulă n-a cunoscut de atunci încoace decît o unică și foarte scurtă excepție : criza Suezului din 1956. Iată adevărata *antantă cordială* a vremurilor noastre.

În schimb, imperialismul american era sortit, datorită propriului său dinamism, să intre în coliziune cu Rusia. *Filipinele, precum Cuba și Porto Rico* — declarase președintele McKinley, după anexarea arhipelagului — *ne-au fost încredințate de Providență... Filipinele sînt ale noastre pentru totdeauna... Imediat în spatele Filipinelor se află nesfîrșitele piețe ale Chinei. Nu vom renunța nici la unele, nici la celelalte* [15].

Chiar de la începutul secolului al XX-lea, secretarul de stat John Hay va susține principiul *porților deschise*

pentru comerțul internațional în China, răspunzînd în egală măsură intereselor industriei americane și sănătoaselor idei liberale ale compatrioților săi. Deși, respingînd orice idee colonială, diplomația țaristă înțelegea, potrivit eufemismului lansat de principalul ei artizan, contele Witte, să asigure în Orient *o misiune de protecție și de educație* [16].

În 1898, Coreea și Manciuria deveniseră protectorate ruse, Ambasadorul lui Nicolae al II-lea la Berlin declara în mod oficial că *provinciile din nordul Chinei, a Chelinului și a Turkestanului chinez vor constitui pentru țara sa o sferă exclusivă de acțiune* [17]. Cabinetul de la Petersburg avea să obțină din partea Beijingului, cu titlu de închiriere, două porturi, cele de la Lüshun (Port-Arthur) și Dalien (Dairen). La 28 aprilie 1899, Londra recunoștea ca zonă de influență rusă teritoriile *de la nord de Marele Zid Chinezesc* [18]. Cu timpul au urmat și alte acorduri de acest gen între Anglia și Rusia : în 1907 și în 1941, împărțirea zonelor de influență în Persia ; în octombrie 1944, de astă dată între Stalin și Churchill, împărțirea, exprimată în procente, a zonelor de influență în Balcani.

La un moment dat, în 1902, sub influența Franței, aliata sa, Rusia, s-a prefăcut că dă înapoi, angajîndu-se chiar să evacueze Manciuria. Dar ea va formula neîntîrziat niște condiții inacceptabile pentru punerea în aplicare a promisiunilor făcute. A rezultat o stare de puternică tensiune cu Japonia. Ea va conduce la războiul din 1904 și la serioasele înfrîngeri ale armatei ruse, ceea ce avea să agraveze considerabil climatul social și politic destul de încărcat și așa și să ducă la revoluția din 1905, preludiu al celei din 1917.

Theodore Roosevelt nu s-a mărginit să se felicite pentru atacul japonez. El a făcut cunoscut Franței și Germaniei — așa cum avea să spună el însuși —, *în modul cel mai politicos și mai discret,* că în cazul în care acestea s-ar asocia Rusiei împotriva Japoniei *el se va plasa imediat în partea acesteia din urmă și va merge*

atît de departe cît va fi necesar să meargă [19]. El se temea însă în același timp și de o victorie totală a japonezilor, care le-ar fi putut dezlănțui ambițiile. Se va simți în largul său exercitînd o acțiune de mediere ; aceasta va conduce, la 5 septembrie 1905, la tratatul de la Portsmouth (New Hampshire), prin care se acorda japonezilor controlul asupra Manciuriei de Sud, Coreii și sudului insulei Sahalin. Patruzeci de ani mai tîrziu, Stalin trebuia să-și ia revanșa față de un alt Roosevelt : ca preț pentru intrarea sa în război împotriva Imperiului Soarelui Răsare, el va obține la Ialta *restabilirea drepturilor anterioare ale Rusiei, încălcate prin atacul neloial al Japoniei din 1904* [20].

Începînd cu anul 1907, totuși guvernul Mikadoului, avînd în vedere un posibil conflict cu Statele Unite, a realizat o rapidă apropiere de Petersburg, implicînd recunoașterea intereselor speciale ale țarilor în Manciuria de Nord, în Mongolia și chiar în Coreea. Rusia bolșevică nu va uita aceasta...

Instalarea la Casa Albă a lui Woodrow Wilson, în 1913, va aduce cu sine o schimbare radicală în politica Washingtonului. Partidul Democrat, al cărui candidat era, criticase cu asprime — pe vremea lui Theodore Roosevelt și a succesorului său, Taft — *diplomația dolarului* și imperialismului. Refuza să creadă în altceva decît în bunăvoință, în organizația internațională, în *Noua Libertate*. Dădea în mod strict prioritate idealismului — sau dacă vreți ideologiei — în materie de politică internațională în detrimentul interesului.

Noii conducători nu aveau decît aversiune față de țarism, cu întreg cortegiul său de deportări, spînzurări și pogromuri. Dar atunci cînd acesta a fost răsturnat, s-au repezit să creadă că Rusia se va transforma pe loc într-un paradis liberal. În mesajul său către Congres, citat mai sus, din 2 aprilie 1917, Wilson nu a ezitat să proclame că, *pentru cei care o cunoșteau mai bine, Rusia a fost intotdeauna profund democrată în întregul său mod*

de gîndire, în obiceiurile de fiecare zi ale locuitorilor ei, în manifestarea adevăratului lor instinct și a atitudinii lor față de viață. Autocrația care încununa vîrful edificiului său... nu era în realitate rusă din punctul de vedere al originilor, naturii și tendințelor sale... iată — va spune el în concluzie — *un asociat demn într-o ligă de onoare* [21]. Emoționante iluzii, care vor înflori în perioada alianței împotriva nazismului, cu toate că, între timp, stalinismul reînviase imaginea unei Rusii în mod ciudat asemănătoare aceleia descoperite de Custine în 1839 : *O națiune de cuceritori prin definiție, hrăpăreață datorită privațiunilor, care ispășește dinainte, la ea acasă, păcatul speranței că va putea să-și impună tirania altora* [22].

Spre deosebire de Statele Unite, țările europene au avut aproape toate, într-un moment sau altul al istoriei lor, ocazia să se încaiere cu Rusia. Imperiul țarilor suferea într-adevăr de un expansionism congenital. În lipsa unei frontiere naturale care să-i oprească pe cuceritorii veniți din Apus, era înclinat mereu să-și împingă avanposturile tot mai departe. Și cum iarna îl supunea timp de șase luni pe an unei adevărate blocade, el căuta, absolut firesc, porturi la mările calde care să-i asigure o ieșire din această situație. Cînd, în 1914, Nicolae al II-lea va declara război imperiilor centrale, nu o va face pentru a asigura victoria Dreptului și a Libertății — pe care acestea le respectau în mai mare măsură decît el — ci pentru a dobîndi, atît în Vest, cît și în Sud, acele avantaje teritoriale decisive pe care predecesorii săi căutaseră în zadar să le obțină.

Aliaților le-a pretins astfel Dardanelele, defileurile Carpaților, întreaga Polonie, o parte din Prusia orientală. În 1915, a obținut de la aceștia, printr-un tratat secret, promisiunea că i se va acorda Constantinopolul. În anul următor, acordul Sykes-Picot, care împărțea între Anglia și Franța prada Imperiului otoman, îi atribuia Trapezuntul, Kurdistanul și jumătate din Persia.

Nemulțumită doar să jinduiască la provinciile de la granițele sale, Rusia se va implica în intenția de purificare a *putredului Occident*. Cazacii poposiseră în 1815 pe Champs Elysées. Nicolae I, campion înrăit al reacțiunii, își oferise soldații, în 1830, regelui Olandei, pentru zdrobirea revoltei belgiene. Metternich nu va ezita să apeleze la el, în 1848, pentru a înăbuși insurecția ungară. Intelectualii *slavofili* n-aveau să rămînă datori țarilor. Gogol exclama liniștit în *Suflete moarte : Și tu, Sfîntă Rusie, în ce viltoare ai intrat, ca acea troică pe care nimeni nu poate s-o ajungă. Ridici volburi de praf, poduri trosnesc și totul se dă înapoi în calea ta... depășești totul !... Și cel care te privește se oprește uluit ca de o minune cerească..., troica spintecă spațiul, călăuzită de însuși Dumnezeu... Tot ceea ce viețuiește pe pămînt fuge și dispare, iar celelalte popoare, celelalte imperii se dau la o parte, lăsîndu-ți ție, Sfîntă Rusie, cale liberă !* [23]

Autorul *Demonilor*, Dostoievski, scria că poporul rus este singurul *teofan* (purtător de Dumnezeu) ; că era singurul dintre toate popoarele *care-l deține pe adevăratul Dumnezeu* și că a doua *venire a lui Mesia* va avea loc în Rusia... *Un popor cu adevărat mare* — scria el mai departe — *nu se va mulțumi niciodată cu un rol secundar în omenire ; ceea ce îi trebuie este deplina întîietate, rolul unic...* [24] La polul opus, Bakunin anunța, în 1848, ziua în care, *din oceanul de sînge și de foc, se va ivi la Moscova, în înaltul cerului, steaua Revoluției menită să devină călăuza omenirii* [25].

O jumătate de secol mai tîrziu, steaua roșie va încorona într-adevăr turnul Kremlinului și mecanismul marxist se va grefa pe mesianismul rus, asumîndu-și-l încetul cu încetul. Aceasta era ziua pe care Marx o așteptase în ultimii ani ai vieții sale. Mărturisise totuși timp îndelungat un dispreț suveran față de *Moscova, născută și crescută la acea școală a abjecției care a fost crunta opresiune mongolă* [26]. El denunțase cu putere tendințele sale de *agresiune universală* [27]. Dar după ce scrisese în *Manifestul comunist* (1848), că, *în Germania*,

revoluția burgheză va fi în mod obligatoriu preludiul nemijlocit al revoluției proletare [28], după ce așteptase *cîntul cocoșului galic* [29] să vestească Revoluția universală, după ce nutrise unele iluzii privind clasa muncitoare engleză, se consolase după toate aceste decepții mizînd pe Rusia, unde operele sale au stîrnit mare interes : *Rusia* — scria el unui prieten, profesorul de muzică Sorge, în 1877 — *este de mult timp amenințată de o răsturnare : sînt întrunite toate elementele (...), toate straturile societății ruse se află în plină descompunere, din punct de vedere economic, moral și intelectual. Revoluția va începe de această dată la Răsărit* [30].

Sub impresia războiului ruso-turc, Marx a luat încă o dată dorințele drept realități. Dar, douăzeci și opt de ani mai tîrziu, în 1905, revoluția va izbucni într-adevăr în Rusia. Era o revoluție burgheză. Ce aveau să facă militanții grupați, încă din 1898, în sînul Partidului Muncitoresc Social-Democrat din Rusia (P.M.S.D.R.), afiliat la Internaționala a II-a ? Împotriva celor susținute de socialiștii revoluționari, care preconizau împărțirea pămînturilor, înainte de nașterea civilizației industriale, pentru a evita contaminarea de către gîndirea occidentală ei credeau — odată cu autorul *Capitalului* — că revoluția socialistă, cu alte cuvinte însușirea în proprietate colectivă, prin dictatura proletariatului, a tuturor mijloacelor de producție, nu poate avea loc decît într-un stat capitalist avansat. *Or* — scria atunci Lenin — *gradul de dezvoltare economică a Rusiei (condiție obiectivă) și nivelul de conștiință și de organizare al maselor largi ale proletariatului... fac imposibilă emanciparea imediată și completă a clasei muncitoare* [31]. Deci, în acest caz, *proletariatul și țărănimea nu dispun de o altă cale spre adevărata libertate decît aceea a libertății burgheze, și a progresului burghez* [32]. Dar, cele două tendințe principale din partid vor trage concluzii diferite din această premisă.

Cei numiți *menșevici* pentru că reprezentau „minoritatea" în conducerea partidului, deși balanța numerică în-

clina în favoarea lor, erau convinși, împreună cu Martov, de caracterul inevitabil al revoluției. Ei gîndeau că răspîndirea ideilor marxiste va fi suficientă pentru a determina în rîndurile poporului *nevoia arzătoare de a ataca și de a se înarma*[33]. Susțineau deci ideea unui partid al maselor largi și condamnau, în numele purității ideologice, orice sprijin, fie chiar și tactic, dat politicienilor *burghezi*. Ei nu voiau să colaboreze la nașterea acestei revoluții burgheze, pe care o considerau totuși indispensabilă succesului propriilor lor teze.

Opus lor, Lenin și *bolșevicii săi (majoritari)* propovăduiau limbajul realismului și al îndrăznelii. Trebuie — spuneau ei — ca partidul să fie organizat în vederea cuceririi puterii, deci să alcătuim o armată puternică și antrenată, ceea ce presupune că în recrutare vom acorda primat calității față de cantitate. Trebuie început cu începutul, deoarece — scria Lenin — *ideea de a căuta salvarea clasei muncitoare în altă parte decît în capitalism este reacționară*. [34]

Proletariatul — continua el — *trebuie să ducă pînă la capăt revoluția democrată, alăturîndu-și masele de țărani, pentru a zdrobi prin forță rezistența autocrației și pentru a neutraliza instabilitatea burgheziei.*[35] *Dar revoluția democrată odată încheiată, vom păși imediat și pe măsura exactă a forțelor noastre, pe măsura forțelor proletariatului conștient și organizat pe calea revoluției socialiste.* [36] Nimic altceva *nu va spori mai mult energia revoluționară a proletariatului mondial* — afirma el în continuare —, *nimic nu va scurta într-atît drumul său spre victoria totală ca această victorie hotărîtoare a revoluției începute în Rusia...* [37]

Dar revoluția *burgheză* din 1905 nu va fi victorioasă decît în aparență. Curînd țarul își va lua revanșa și represiunea se va abate cu violență asupra social-democraților, care nu vor conteni să se sfîșie între ei cu frenezie. În 1912, pe fondul unor frămîntări sociale tot mai ample în Rusia, bolșevicii vor înregistra o serie de succese. Cea de a VI-a Conferință a P.M.S.D.R., întrunită la Praga, în

ianuarie, îi va elimina pe menșevici din organele sale conducătoare și pentru a consfinți sciziunea va adăuga un „b" (bolșevic) la titulatura sa oficială. Un *birou rus,* condus de Iosif Djugașvili, *alias* Stalin, un dur militant georgian, exilat pe vremea aceea în Siberia, era însărcinat să centralizeze acțiunea revoluționară chiar în Rusia. Lenin se va instala în Galiția austriacă, în imediata vecinătate a frontierei, pentru a fi mai aproape de militanți. Un mare ziar, „Pravda" — adevărul —, va fi lansat de către partid la Petersburg. Interzis în mai multe rînduri, acesta va reapărea, de fiecare dată, sub un alt titlu. În octombrie, șase bolșevici vor fi aleși deputați în Duma (parlament) Imperiului. Candidații partidului vor obține un milion de voturi față de cele numai două sute de mii ale menșevicilor. În sfîrșit, Congresul Internațional, reunit la Basel, va adopta o rezoluție în care aprecia că *răsturnarea țarismului... speranța tuturor puterilor reacțiunii din Europa... este una din principalele sale sarcini.*[38]

Doi ani mai tîrziu, situația era complet schimbată. La Basel, partidele socialiste declaraseră *război războiului* și chemaseră clasa muncitoare din toate țările să facă tot ceea ce este posibil să-i pună capăt, în cazul în care din nenorocire el ar izbucni, folosind *cît se poate de mult criza economică și politică provocată de război, pentru a agita straturile cele mai adînci ale populației și pentru a grăbi căderea dominației capitaliste.* Or, încă de la prima salvă de tun a primului război mondial, ele se vor alătura, de ambele părți ale baricadei, unei sacre uniuni. *Acesta este sfîrșitul Internaționalei a II-a* — va exclama Lenin — nevoit să se refugieze în Elveția. *De astăzi încolo nu mă mai numesc social-democrat, ci comunist...*[39] La 1 noiembrie 1914, P.M.S.D.R. publică o rezoluție, afirmînd că *transformarea războiului imperialist în război civil este singurul cuvînt de ordine proletar just...*

În actuala situație internațională — continua textul, *nu se poate spune, din punctul de vedere al proletariatu-*

lui internațional, care înfrîngere — a cărui grup de națiuni beligerante — ar dăuna cel mai puțin socialismului. Dar pentru noi, social-democrații ruși, este în afară de orice îndoială că, din punctul de vedere al clasei muncitoare și al maselor de oameni ai muncii ce aparțin tuturor popoarelor Rusiei, cel mai mic rău ar fi înfrîngerea monarhiei țariste, guvernarea cea mai reacționară și cea mai barbară, care oprimă cel mai mare număr de națiuni și masa cea mai mare de populații din Europa și Asia.[40]

Acest limbaj nu va avea pe moment un răsunet prea mare. Cîțiva militanți pacifiști, veniți din toate părțile Europei, vor reuși să se întîlnească în 1915 și 1916 în localitățile Zimmerwald și Kienthal din Elveția. Sprijinit de credinciosul său colaborator Zinoviev, Lenin va încerca fără succes să impună un apel adresat combatanților, prin care li se cerea *să depună armele și să le întoarcă împotriva dușmanului lor comun, guvernele capitaliste*.[41] Insistența sa de a-i face pe participanții la congres să accepte falimentul Internaționalei a II-a și să se pronunțe pentru crearea celei de a treia va fi la fel de zadarnică.

În 1914, Lenin se va afla pe punctul de a abandona politica. Dar amplificarea în cele două tabere a unei mișcări împotriva războiului — pe măsura agravării masacrului — îi va reda, încetul cu încetul, speranțele. Atunci — după ce lansase într-o broșură celebră teoria prudentă, dată fiind destinația difuzării ei în Rusia, *a imperialismului drept stadiul cel mai înalt al capitalismului* — Lenin va elabora legea potrivit căreia *dezvoltarea capitalismului are loc în mod extrem de inegal în diversele țări...* Ca urmare, trăgea concluzia că *socialismul nu poate învinge simultan în toate țările*[42].

Stalin va relua mai tîrziu toate acestea în *Principiile leninismului*, scriind că *lanțul frontului imperialist trebuie să se rupă în general acolo unde verigile sînt cele mai slabe și, în orice caz, nu neapărat acolo unde capitalismul este mai dezvoltat...* [43]. La ora aceea veriga cea mai slabă se afla evident în Rusia.

Încă din 1902, Lenin a scris în *Ce-i de făcut ? : Istoria ne atribuie o sarcină imediată, cea mai revoluționară dintre toate sarcinile imediate ale proletariatului din indiferent care altă țară. Îndeplinirea acestei sarcini va face din proletariatul rus... avangarda proletariatului internațional...* [44]

Căderea țarismului, în martie 1917, îl ia pe nepregătite. Dar ea va apare, imediat, ca o șansă unică de realizare a acestui program. Nu pierde timpul pentru a explica *științific* de ce aceasta fusese inevitabilă și cheamă proletariatul să treacă la cea de a doua etapă : cucerirea puterii burgheze, pentru a face apoi propria sa revoluție. Îmbinînd vorbele cu fapta, ia trenul spre Rusia în tovărășia unui grup de emigranți, beneficiind de permisele de liberă trecere și de binecuvîntarea autorităților germane. *Desigur* — scria el într-o scrisoare adresată muncitorilor elvețieni, la plecarea sa de la Geneva — *Rusia este o țară preponderent țărănească, una din țările cele mai înapoiate din Europa. Socialismul nu poate triumfa nemijlocit... Proletariatul rus nu poate doar prin propriile sale forțe să ducă victorios la capăt revoluția socialistă...* El apreciază totuși că *natura agricolă a țării... este susceptibilă să facă din revoluția burghezo-democratică din Rusia preludiul revoluției mondiale* [45]. Acestui țel i se va dedica pe viitor cu o energie, cu un curaj și o inteligență care fac din el în mod sigur una din figurile cele mai marcante ale istoriei omenirii.

Din luna februarie, la cîrma Rusiei coexistau, de bine de rău, două puteri : guvernul provizoriu, dominat de elemente burgheze, prezidat pe rînd de prințul Lvov și de socialistul revoluționar Kerenski ; Sovietele, emanație a muncitorilor și soldaților, în cadrul cărora, în cele mai multe din mările orașe, majoritatea era deținută de menșevici și socialiști revoluționari. Denunțînd cu vehemență caracterul *imperialist* al guvernului provizoriu, care continua războiul alături de Antantă, Lenin a dus imediat o campanie sub lozinca *Toată puterea în mîinile*

Sovietelor, străduindu-se să obțină majoritatea de partea sa. În august, complotul generalului Kornilov, care voia să dizolve Sovietele, va avea drept consecință ralierea de partea bolșevicilor a celor din Petrograd și din Moscova.

La 10 octombrie, Comitetul central al P.M.S.D.R. recunoștea că *insurecția armată este inevitabilă și pe deplin actuală* [46].

Bibliografie și note

1. Sir Thomas BARCLAY, *Le Président Wilson*, Paris, Armand Colin, 1918, p. 263.

2. John REED, *Dix jours qui ébranlèrent le monde*, Paris, Éditions sociales, 1958, p. 155.

3. Isaac DEUTSCHER, *Trotsky*, Paris, Julliard, 1964, tom II, p. 291.

4. Denis de ROUGEMONT, *Vingt siècles d'Europe*, Paris, Payot, 1961, p. 268.

5. Victor ALEXANDROV, *L'ours et la baleine*, Paris, Stock, 1958, p. 14.

6. Fernand L'Huillier, *De la Sainte-Alliance au Pacte atlantique*, La Baconnière, Neuchâtel, 1954, tom I, p. 149.

7. André MAUROIS, *Histoire des États-Unis*, Paris, Albin Michel, 1947, p. 293.

8. Jean DARIDAN, *Abraham Lincoln*, Paris, Julliard, 1962, p. 228.

9. ALEXANDROV, *op. cit.*, p. 35—36.

10. Amiral LEPOTIER, *Les Russes en Amérique*, Paris, Fayard, 1958, p. 170.

11. LÉNINE, *L'impérialisme, stade suprême du capitalisme*, Paris, Éditions sociales, 1945, p. 79.

12. L'HUILLIER, *op. cit.*, p. 266.

13. Walter LIPPMANN, *La politique étrangère des États-Unis*, Paris, Editions des Deux Rives, 1945, p. 36.

14. Anthony HARTLEY, *L'Angleterre. Une autocritique*, Paris, Éditions du Seuil, 1946, p. 66.

15. LÉNINE, *op. cit.*, p. 109.

16. L'HUILLIER, *op. cit.*, tom II, p. 21.

17. *Ibid.*, tom I, p. 248.

18. Pierre RENOUVIN, *La question d'Orient*, Paris, Hachette, 1946, p. 169.

19. L'HUILLIER, *op. cit.*, tom II, p. 59.

20. STETTINIUS, *Yalta, Roosevelt et les Russes*, Paris, Gallimard, 1951, p. 92.

21. BARCLAY, *op. cit.*, p. 263.

22. Marquis de CUSTINE, *La Russie en 1839*, Paris, Librairie d'Amyot, 1843, tom IV, p. 354.

23. GOGOL, *Les âmes mortes*, Paris, Albin Michel, 1948, p. 264.

24. DOSTOIEVSKI, *Les Démons*, Paris, Gallimard, 1955, p. 267—268.

25. Benoît HEPNER, *Bakounine et le panslavisme révolutionnaire*, Paris, Marcel Rivière, 1950, p. 270.

26. Michel COLLINET, *Du bolchevisme*, Paris, Amiot-Dumont, 1957, p. 179.

27. *Ibid.*, p. 180.

28. Karl MARX, *Oeuvres*, Paris, Gallimard, 1963, tom I, p. 194.

29. Jean-Yves CALVEZ, *La pensée de Karl Marx*, Éditions du Seuil, Paris, 1956, p. 33.

30. MARX, *op. cit., p. CLXIII.*

31. LÉNINE, *Deux tactiques de la social-démocratie révolutionnaire* în *Oeuvre choisies*, Moscou, Éditions en langues étrangères, 1948, p. 428.

32. *Ibid.*, p. 506.

33. „Iskra" din 27 ianuarie 1905, citată de Collinet, p. 57.

34. LÉNINE, *Oeuvres choisies, op. cit.*, p. 448.

35. *Ibid.*, p. 496.

36. LÉNINE, *L'attitude de la social-démocratie à l'égard du mouvement paysan*, în *ibid.*, p. 541.

37. *Ibid.*, p. 455.

38. Textul rezoluției de la Basel în anexă la Lénine, *L'impérialisme, stade suprême, op. cit.*, p. 116 și urm.

39. Nina GOURFINKEL, *Lénine*, Paris, Éditions du Seuil, 1959, p. 87.

40. LÉNINE, *Oeuvres choisies, op. cit.*, p. 746.

41. *Ibid.*, p. 744.

42. LÉNINE, *Le programme militaire de la révolution prolétarienne*, în *Oeuvres choisies, op. cit.*, p. 888.

43. STALINE, *Les questions du Léninisme*, Paris, Éditions sociales, 1947, tom I, p. 27.

44. LÉNINE, *Que faire*, în *Oeuvres choisies, op. cit.*, p. 195.

45. COLLINET, *op. cit.*, p. 72.

46. *Histoire du parti communiste (bolchevik) de l'U.R.S.S.*, Paris, Éditions sociales, 1946, p. 174.

2.

DE LA RĂZBOIUL IMPERIALIST LA RĂZBOIUL CIVIL

Cînd a izbucnit bătălia revoluției, regii nu au înțeles-o deloc; ei au văzut o revoltă acolo unde ar fi trebuit să întrevadă transformarea națiunilor, sfîrșitul și începutul unei lumi.

CHATEAUBRIAND

(Memorii de dincolo de mormînt)

Lenin nu era tocmai apostolul coexistenței pașnice, căruia, ulterior, propaganda sovietică avea să-i compună o imagine liniștitoare. Condamnarea la spînzurătoare de către justiția țaristă și executarea fratelui său, un terorist romantic, a făcut din acest fiu de funcționar, în vîrstă de șaisprezece ani, un dușman de moarte al civilizației capitaliste. Dacă era un om bun, aceasta era la modul abstract, în felul lui Robespierre. Cum spunea Gorki, *își reținea sufletul cu aripile* [1]. Se credea îndreptățit, în numele credinței care sălășluia în el, să recurgă

la orice mijloace. Îl îndemna în acest sens predispoziția naturală a spiritului său, uimitor de dotat pentru dialectică, polemică și sinteză istorică. Marx fusese profetul revoluției mondiale. Lenin i-a fost mamoșul și genialul ei strateg.

El nu ar fi pornit la asaltul șubredului guvern provizoriu al lui Kerenski dacă n-ar fi crezut că revoluția avea să izbutească foarte curînd în principalele state ale Europei. Este un *adevăr absolut* — a declarat el la 7 martie 1917, în fața celui de al VII-lea Congres al P.M.S.D.R. — *că vom fi condamnați la pieire dacă revoluția nu izbutește în Germania* [2].

Iar Comitetul Central va considera *Situația internațională a Revoluției ruse (revolta din cadrul marinei germane, ca semn extraordinar al extinderii în întreaga Europă a revoluției mondiale socialiste* [3]...), în fruntea motivelor care la 23 octombrie 1917 (10 octombrie stil vechi) l-au determinat să hotărască insurecția împotriva guvernului provizoriu burghez al lui Kerenski.

Lenin supraapreciase elanul revoluționar al clasei muncitoare germane. Revolta flotei imperiale s-a redus la răzvrătirea, rapid reprimată, a echipajelor a trei vase aflate în porturi *. Dar ar fi trebuit ceva mai mult pentru a-l face să-și schimbe părerea pe un asemenea om, atît de convins de caracterul științific al analizelor și intențiilor sale. Nu vedea oare Marx în socialism o *enigmă a istoriei rezolvată?* [4]. Prima hotărîre a guvernului Sovietelor, *decretul asupra păcii* din 8 noiembrie 1917, nu-și găsește explicația decît în certitudinea unei contaminări rapide după exemplul rus.

Textul citit de Lenin personal în fața Congresului Sovietelor din întreaga Rusie, primit cu ovații extraordinare, se adresa *popoarelor și guvernelor tuturor țărilor beligerante*. Acesta le propunea deschiderea neîn-

* În iulie-august 1917 s-au răsculat echipajele a trei vase ale flotei imperiale germane, ancorate la Kiel și Wilhelmshaven *(n. tr.)*

tîrziată de negocieri în vederea unei *păci democratice echitabile*, adică fără anexiuni și fără despăgubiri. Precizînd că era dispus să examineze orice alte condiții de pace, sub rezerva ca acestea să fie *redactate cu toată claritatea, fără cel mai mic echivoc și fără cel mai mic secret*, guvernul revoluționar anunța intenția sa de a renunța la diplomația confidențială și de a publica integral tratatele secrete semnate de către țari. Preconiza încheierea fără întîrziere a unui armistițiu de cel puțin trei luni, interval în care negocierile de pace ar fi trebuit să fie în măsură să se încheie. Adăuga că, formulînd o asemenea propunere, se adresa *în special muncitorilor conștienți ai celor trei state — cele mai mari dintre participanții la războiul actual, muncitorilor din Anglia, din Franța și din Germania* [5].

Comentînd decretul, Lenin declara că acesta se va lovi de opoziția guvernelor imperialiste. *Nu ne facem nici o iluzie în această privință*, adăuga el. *Dar sperăm că revoluția va izbucni în curînd în țările beligerante... dacă proletariatul german înțelege că sîntem gata să luăm în considerare toate ofertele de pace, aceasta va fi, după toate aparențele, picătura de apă care va face să se reverse paharul. Revoluția va izbucni în Germania* [6].

Decretul a fost adoptat în unanimitate în acordurile „Internaționalei". Dar, peste hotare, el va trece total neobservat. Autoritatea Sovietelor nu depășea la acea dată cu nimic orașul Petrograd. Mai mult decît atît... Președintele Sovietului capitalei, Trotki, vechi menșevic, care se reconciliase cu Lenin și fusese numit comisar al poporului la Afacerile Externe, a trebuit să găsească un lăcătuș care să-i deschidă porțile ministerului, unde funcționarii prezenți îi refuzau orice concurs. N-a putut nici măcar să impună traducerea în limbi străine a decretului asupra păcii.

Guvernele marilor puteri obțineau știrile cele mai contradictorii privind evenimentele din Rusia. Refuzau să creadă în succesul durabil al unor oameni care declaraseră război stîlpilor tradiționali ai ordinii : proprie-

tatea, religia, morala. Cînd puterea Sovietelor, după ce s-a consolidat de bine de rău la Petrograd și s a instalat la Moscova, a reușit să-i încunoștiințeze formal pe aliați, la 20 noiembrie, despre propunerea sa de pace imediată, nici măcar nu i s-a răspuns.

Fiind oficial în război cu Rusia, Germania nu avea un reprezentant diplomatic la Petrograd. A fost necesar deci să se trimită emisari peste liniile frontului. La Berlin, își frecau mîinile de mulțumire. Nu-și făcuseră probleme să-l lase pe Lenin și pe cîteva zeci dintre fidelii săi să folosească, pentru a se reîntoarce în Rusia după abdicarea țarului, un tren, care contrar legendei, nu fusese plumbuit [7]. Ostilitățile se vor opri la 1 decembrie. La data de 5 s-a încheiat un armistițiu de zece zile — care la 15 decembrie trebuia să fie prelungit pentru o lună — și s-a stabilit ca la 22 decembrie să înceapă negocierile de pace în orașul polonez Brest-Litovsk, unde era instalat cartierul general al trupelor germane din Răsărit.

Deci Sovietele urmau să negocieze cu plenipotențiarii Kaiserului și nu cu reprezentanții proletariatului german. Iar, întrucît de la Paris sau de la Londra nu venea nici cel mai mic semn al vreunei dorințe de tratative, aceste negocieri nu puteau avea în vedere decît o pace separată. O atare perspectivă nu avea nimic în sine care să-i sperie pe niște oameni care — spre deosebire de menșevici și socialiști revoluționari — preconizaseră, cu cîteva luni înainte, politica *înfrîngerii propriului guvern în războiul imperialist* [8]. Aveau nevoie să obțină condițiuni care să nu le pună în pericol puterea. Or, ei abordau negocierile de pace fără a dispune de cel mai mic atú.

Nu mai exista o armată rusă demnă de numele de armată. În ajunul revoluției din martie, numărul dezertorilor ajunsese deja la două milioane. Generalul Duhonin, comandant suprem, refuzînd să ia contact cu comandamentul german, așa cum îi ordonase Consiliul comisarilor poporului, fusese pe loc revocat din funcție, înainte de a fi ucis de soldații din garnizoana din Moghilev, Sublocotenentul de marină Krîlenko, numit în locul lui, nu

avea, desigur, nici o șansă să se facă ascultat de niște generali care nu gîndeau decît să întoarcă armele împotriva revoluției. Sarcina sa consta mai ales în aceea de a încheia armistițiul și de a organiza demobilizarea trupelor, acțiune care avea să înceapă la 19 decembrie.

Rămasă fără conducător și fără armata care îi menținea unitatea, Imperiul rus se dezagrega. Nu numai antibolșevicii — încurajați de Paris și de Londra — se regrupau cam peste tot, ci și alogenii. Nu fuseseră oare Sovietele primele care să-i încurajeze în acest sens ? În aprilie, Conferința pe întreaga Rusie a partidului bolșevic ceruse pentru *toate popoarele care fac parte din Rusia dreptul la autodeterminare și la constituirea de state independente* [9]. Raportul asupra acestei probleme a fost prezentat de către Stalin, un georgian, deci un nerus, autor al unei lucrări publicate în 1913 asupra marxismului și a problemei naționale. Încă din 1901, el scrisese într-un eseu apărut la Tiflis : *Gem naționalitățile și religiile oprimate, gem în special polonezii și finlandezii, izgoniți de pe pămînturile lor natale și jigniți în sentimentele lor cele mai sfinte... Gem, datorită persecuțiilor și umilințelor neîntrerupte, și evreii, privați chiar și de cele mai prăpădite drepturi de care se bucură ceilalți supuși ruși... Gem georgienii, armenii și celelalte popoare...* [10]

Numit comisar al naționalităților în guvernul insurecțional, Stalin va determina adoptarea, la 14 noiembrie 1917, a *declarației drepturilor popoarelor din Rusia* [11], care relua principiile declarației din aprilie privind dreptul la despărțire. Cîteva zile mai tîrziu, el avea să se ducă la Helsinki pentru a anunța Congresului partidului social-democrat finlandez că țării lor, mare ducat rus din anul 1809, i se reda independența. Dar, în același timp, el lansa un apel la o *alianță de bună voie și cinstită între popoarele rus și finlandez* [12]. Or, dacă social-democrații doreau această alianță, nu la fel se întîmpla și cu partidele burgheze, care se temeau de contagiunea bolșevismului. Nu se înșelau, întrucît din martie 1918 vor în-

cepe să se formeze soviete în orașe. Ca să le vină de hac, baronul Mannerheim, fost general în armata țaristă, devenit mai tîrziu comadant șef al foartei tinerei armate finlandeze, a făcut apel la Suedia, care va refuza să intervină, apoi la Germania, care îi va trimite un detașament de 12 000 de oameni, comandați de generalul von der Goltz. Gărzile roșii, la rîndul lor, au primit arme și încurajări din partea rușilor. Războiul civil, care va dura o lună, va fi marcat de numeroase atrocități. Înfrîngerea comuniștilor va fi urmată de o represiune foarte aspră. Raporturile sovieto-finlandeze, în ciuda tratatului de pace semnat în octombrie 1920, aveau să fie pentru mult timp afectate.

Dacă Rusia sovietelor putea în cel mai rău caz să se împace cu existența unei Finlande total independente, nici nu putea fi vorba de așa ceva în cazul Ucrainei, care era în același timp grînarul și bazinul ei carbonifer. Alipiți cu forța, în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, la Imperiul țarist, lipsiți începînd din 1875 de dreptul de publicare și de instruire în limba maternă, ucrainenii vor resimți puternic dominația rusă. În zilele care vor urma abdicării lui Nicolae al II-lea, un consiliu central ucrainean, Rada, se va reuni la Kiev, unde se va decreta, la 23 iunie, autonomia țării. Dominată de elemente *burgheze,* Rada va refuza să recunoască Sovietele și va anunța, la 20 noiembrie, crearea unei republici naționale, care putea eventual să stabilească legături confederative cu alte națiuni. Guvernul de la Kiev va fi recunoscut de către Franța și de către Marea Britanie, care vor acredita pe lîngă acesta misiuni diplomatice și militare.

Foarte curînd, tînăra republică, care se ciocnea în marile orașe cu sovietele de muncitori și de soldați, avea să intre în conflict cu Petrogradul. Conducătorii săi dăduseră într-adevăr ordin tuturor trupelor ucrainene, oriunde s-ar fi aflat acestea, să se înapoieze în țară, ceea ce lăsa descoperite în fața armatei germane întregi sectoare ale frontului. În același timp, aceștia se opuneau trecerii prin teritoriul lor a trupelor comuniste ruseți tri-

mise ca întăriri împotriva soldaților generalului alb Kaledin, care se pregăteau să ia cu asalt bastionul bolșevic al Donețului.

La 17 decembrie, Lenin și Troțki adresau poporului ucrainean — nu guvernului său — un manifest prin care, deși Republica ucraineană și dreptul ei de completă separare de Rusia erau în totalitate recunoscute, îi dădeau patruzeci și opt de ore ca să permită trecerea trupelor rusești. Invazia avea să înceapă aproape imediat și, la 10 februarie 1918, comandantul șef al trupelor sovietice anunța că *transferase Sovietelor din Ucraina puterea stabilită aici prin forța baionetelor noastre* [13]. Încă din ianuarie, Stalin ceruse Congresului Sovietelor să revizuiască principiul autodeterminării popoarelor. În cazul națiunilor mici, el urma să se aplice de aici înainte maselor proletare și nu burgheziei. Iată o primă deformare a unor principii frumoase a căror traducere în practică cu sinceritate ar fi venit de hac puterii Sovietelor. Vor mai urma multe altele...

Însă Rada, după ce îl îndepărtase pe ministrul de război Petliura, partizanul continuării luptei alături de occidentali, trimisese la Brest-Litovsk o delegație a cărei prezență fusese acceptată de ruși. Berlinul va fi foarte încîntat să poată invoca pretextul existenței guvernului ucrainean pentru a condiționa pacea cu Rusia de părăsirea întregii republici de către bolșevici. Aceasta n-a fost nici pe departe singura sa pretenție teritorială. Încă de la începutul lunii ianuarie, Sovietelor li se va cere să părăsească principalele teritorii cucerite de către țari în Europa de la Petru cel Mare încoace. Era mult totuși să se ceară așa ceva unor indivizi care nu încetaseră să militeze pentru o pace *fără anexiuni și fără despăgubiri* și care, total indiferenți față de realitățile militare, cereau liniștiți — în numele dreptului poparelor de a dispune de propria lor soartă — evacuarea tuturor regiunilor ocupate de trupele germane, mai ales în Polonia, precum și organizarea de plebiscite.

Convorbirile vor fi întrerupte la 18 ianuarie pentru a-i permite lui Troțki să-și consulte guvernul. Se manifestau două tendințe : grupul cel mai important, *comuniștii de stînga,* conduși de Buharin, și *socialiștii-revoluționari de stînga,* pe atunci aliați ai bolșevicilor, condamnau orice idee privind o pace rușinoasă. În numele realismului, Lenin, sprijinit de Stalin, preconiza acceptarea condițiilor germane. *Nu este nici o îndoială* — va exclama el la 21 ianuarie — *că revoluția socialistă trebuie să vină în Europa și că ea va surveni pe neașteptate. Toate speranțele noastre în triumful definitiv al socialismul se bazează pe această certitudine, pe această previziune științifică... Dar ar fi o gravă greșeală ca tactica guvernului socialist al Rusiei să se bazeze pe încercările de a calcula dacă revoluția socialistă în Europa și în special în Germania va izbucni în decurs de șase luni... Muncitorii care semnează, după o grevă eșuată, contracte avantajoase pentru capitalism nu trădează socialismul... Cel care declară că lupta împotriva imperialismului german este o luptă de apărare și justă, care acceptă sprijinul imperialiștilor anglo-francezi... acela este un trădător al socialismului. Dar cel care nu ascunde nimic poporului său... care subscrie în numele unei națiuni slabe la condițiile de pace favorabile uneia din grupările imperialiste — acela nu trădează cu nimic socialismul.* [14] Dar el nu avea să fie urmat decît de o minoritate.

Simțind ezitarea Sovietelor și pentru a încuraja elementele care se pronunțau pentru rezistență, președintele Wilson va preciza într-un discurs că țelurile de război ale Aliaților presupuneau și menținerea unității teritoriale a Rusiei. În cele din urmă, după dezbateri interminabile, Comitetul Central va fi încîntat să iasă din impas, adoptînd cu 9 voturi pentru și 7 voturi contra, în ziua de 24 ianuarie, o rezoluție propusă de inventivul Troțki și prezentată de el însuși, pe drept cuvînt, ca *un act unic în istoria omenirii* [15] *: Încetăm războiul fără să încheiem pacea : demobilizăm armata* [16].

Congresul Sovietelor — autoritatea supremă a țării — o va aproba în unanimitate, fără a impune însă negociatorilor un mandat ferm. Singurele instrucțiuni date de Comitetul Central erau, așa cum ceruse Lenin, să se cîștige timp prin toate mijloacele. Acesta mai voia încă să creadă că muncitorii și soldații germani vor sfîrși prin a se revolta.

Dar reprezentanții imperiilor centrale au înțeles perfect jocul rusesc. Ascultau apelurile înflăcărate transmise de radioul bolșevic și citeau manifestele pe care plenipotențiarii Petrogradului le împărțeau cu nemiluita garnizoanei de la Brest-Litovsk. Ei știau că, înainte cu trei zile de deschiderea negocierilor, Trotki definise obiectîvul lor în modul următor : În primul rînd, *să se ajungă cît mai rapid posibil la o încetare a rușinosului și criminalului masacru care duce Europa la pierzanie ; în al doilea rînd, clasa muncitoare din toate țările să fie ajutată prin orice mijloace... să răstoarne dominația capitalului și să pună mîna pe puterea politică* [17], ca și faptul că el revenise asupra acestui subiect la 30 decembrie. Știau, de asemenea, că Sovietele puseseră la dispoziția mișcărilor revoluționare din toate țările un credit de două milioane de ruble.

La 9 februarie, în timp ce gărzile roșii cuceream Kievul, Germania și Austria semnau pacea cu Ucraina. Reprezentanții lor puteau de aici înainte să dea cu pumnul în masă convinși fiind că astfel îi vor obliga pe ruși să renunțe la fanfaronada lor și să încheie pacea. Pe data de 10, generalul german Kühlman avea să prezinte o hartă mare pe care erau însemnate toate pretențiile teritoriale ale Berlinului și ale Vienei. În acel moment, Trotki va face, cu de la sine putere, acel pas pe care istoria oficială a partidului comunist al U.R.S.S. îl va califica mai tîrziu drept *un act monstruos* [18].

În așteptarea momentului cînd clasele muncitoare din *toate țările vor prelua puterea* — va declara el — *noi ne retragem poporul și armata din război... refuzăm condițiile pe care imperialismul german și imperialismul aus-*

RUSIA ȘI VECINII SĂI ÎN

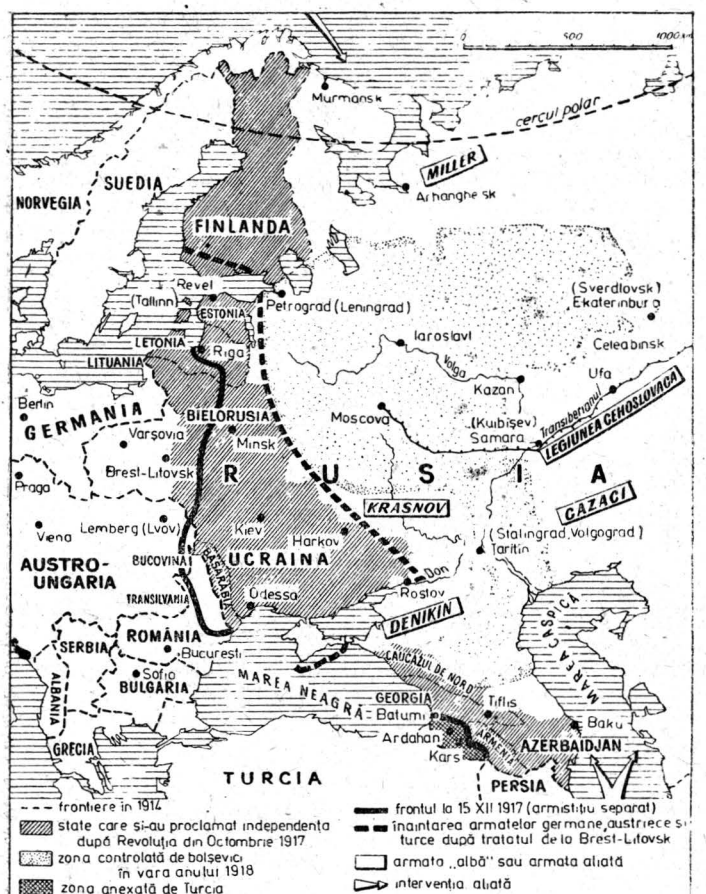

— după înfrîngerea germanilor

EPOCA REVOLUȚIEI DIN OCTOMBRIE

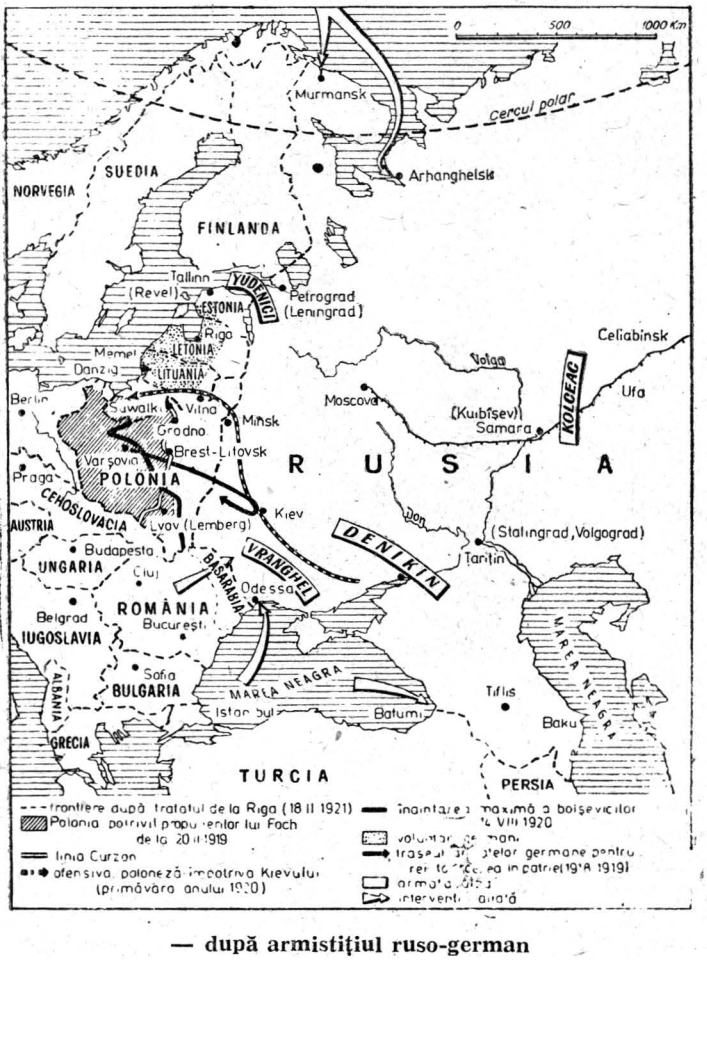

— după armistițiul ruso-german

tro-ungar le sapă cu forța armelor în trupul viu al națiunilor.[19] În concluzie, el punea pămîntul rusesc sub protecția poporului german pe care în mod hotărît nu dorea să-l deznădăjduiască.

Acest calcul ingenios s-a dovedit foarte curînd o decepție, în ciuda grevei din industria de război a Reichului, care a mai hrănit un timp speranțele bolșevicilor. Imperiile centrale vor denunța armistițiul. Trupele lui Wilhelm al II-lea vor ocupa în cîteva zile orașele Revel, Minsk și Kiev, vor trece Donul la Harkov și își vor croi drum pînă la Rostov, în timp ce turcii vor cuceri în Caucaz localitățile Kars, Ardahan și Batumi. Muncitorii din Petrograd — înarmați la repezeală, pentru a opri invadatorul care ajunsese pînă la Narva — se vor trezi prinși de debandada armatei.

Acționînd fără instrucțiuni precise, trei occidentali, căpitanul Jacques Sadoul — un avocat, afectat pe lîngă misiunea militară franceză, colonelul Robins — directorul Crucii Roșii americane în Rusia și englezul Bruce Lockhart — fost consul general la Moscova, vor păstra contactul cu Trotki. Sadoul și Bruce Lockhart își vor asuma răspunderea de a le propune rușilor un ajutor economic și militar în cazul în care vor continua războiul. La 22 februarie, Trotki va supune propunerea acestora Comitetului Central, care o va accepta cu 6 voturi contra 5. Cîteva vorbe, scrise la repezeală pe o bucățică de hîrtie de către Lenin — care nu a participat la acea ședință —, au determinat adoptarea hotărîrii. *Doresc să-mi dau și eu votul pentru acceptarea cartofilor și a armelor din partea tîlharilor imperialismului anglo-francez.*[20] Dar cum aveau să le fie expediați acești cartofi și trimise aceste arme ? Nimeni, de fapt, nu își va pune niciodată în mod serios această întrebare.

Nimic, în afară de pacea cu Germania, nu putea evita prăbușirea Sovietelor. Lenin și Stalin, în ceea ce-i privește, înțeleseseră perfect că era necesar să se trateze cu Berlinul, și aceasta cît mai repede posibil. Lenin va trebui totuși să amenințe cu demisia sa și cu spectrul unei

reconcilieri a Germaniei cu inamicii ei, îndreptată împotriva bolșevismului, pentru a obține acceptarea de către Comitetul Central a condițiilor de pace propuse de Berlin, la 23 februarie, asupra cărora trebuia hotărît, într-un fel sau altul, în decurs de 48 de ore. Și de data aceasta nu va obține decît 7 voturi contra 4. Troțki se ve abține împreună cu trei dintre adepții lui, nu fără a-și face cunoscută opoziția. Va renunța pe loc la funcția de comisar pentru afacerile externe, care a revenit adjunctului său, Cicerin.

Noile condiții germane erau mult mai dure decît cele precedente, adăugîndu-li-se de astă dată și exigențele turce. Sovietele au fost nevoite să renunțe la provinciile baltice, precum și la pozițiile cîștigate în Caucaz de către soldații sultanului. Trebuiau în plus să se angajeze la plata unei despăgubiri enorme către imperiile centrale.

La 3 martie, pacea era încheiată. Aliații au încercat să evite ratificarea ei, invocînd posibiltatea unei intervenții japoneze, în cazul votării ei. Dar a fost în zadar. La 6 martie, al VII-lea Congres al P.M.S.D.R. aproba tratatul cu 30 de voturi pentru, 12 contra și 4 abțineri: pentru a-și exprima voința de a porni de la „zero", s-a hotărît schimbarea denumirii partidului în *Partidul Comunist* (bolșevic) din Rusia. Prescurtat P.C. (b) R. *Trebuie să știm să dăm înapoi*, a spus Lenin în raportul său. *Nu mai putem da înapoi în ordine. Slavă Domnului, o putem face cel puțin în semi-ordine, pentru a cîștiga timp, oricît de scurt ar fi, pentru ca partea bolnavă a organismului nostru să se poată odihni nițel. Organismul în întregul său este sănătos, va învinge boala. Nu putem pretinde s-o facă într-o clipă, să stăvilească armata în plină debandadă... Tot ceea ce am prezis s-a înfăptuit. În loc de pacea de la Brest (Litovsk), ne-am ales — din vina celor care nu au vrut-o — cu o pace și mai rușinoasă... Dar orice țăran și orice muncitor serios mă vor absolvi de vină pentru că ei sînt cei care înțeleg că pacea nu este decît un mijloc de a-ți recăpăta forțele...* [21] El îi

luase în rîs pe cei care îl întrebau dacă avea de gînd să respecte sau nu tratatele și le-a cerut comuniștilor să pornească la muncă fără întîrziere pentru a-și asigura mijloacele materiale necesare victoriei.

Se resemnase să cedeze spațiu pentru a cîștiga timp. Dar spațiul asupra căruia își exercita autoritatea se reducea de parcă ar fi intrat la apă. La Brest-Litovsk, abandonse deja un teritoriu cam o dată și jumătate cît Franța, pe care se afla un sfert din populația imperiului, o treime din lanurile sale de grîu și trei sferturi din resursele sale de fier și de cărbune. Iar germanii continuau să avanseze spre Sud, la chemarea cazacilor de pe Don și din Crimeea. Bielorusia și-a proclamat independența la 24 martie, urmată curînd — la instigarea occidentalilor — de trei republici din Transcaucazia : Armenia, Georgia și Azerbaidjan. Musulmanii bașchiri, chirchizi, turcmeni, circasieni nu așteptaseră *declarația privind drepturile popoarelor din Rusia* pentru a se scutura de autoritatea puterii centrale. Albgardiștii operau în cele patru colțuri ale țării. Socialiștii revoluționari — care aveau de partea lor majoritatea țărănimii și care se aliaseră cu bolșevicii în momentul insurecției — s-au despărțit de aceștia ca semn de protest împotriva *păcii rușinoase*. Ei și-au înmulțit atentatele și sabotajele și au format o armată care, în iulie 1918, va cuceri orașul Iaroslav, aflat la 250 kilometri la nord de Moscova.

Sovietele erau amenințate de încă un pericol : intervenția Aliaților. Majoritatea conducătorilor francezi și englezi, total preocupați de războiul împotriva Germaniei, nu vor întrevedea nici un moment răsunetul Revoluției din Octombrie. Aceștia nu puteau să creadă în supraviețuirea unui stat care — după ce distrusese una după alta bazele societății — îndrăznea să anuleze datoriile țarismului, ridicînd astfel împotriva sa masa enormă de creditori : numai în Franța erau 1 600 000. După afacerea cu trenul așa-zis plumbuit, Lenin nu mai era pentru ei decît un agent în solda Kaiserului. S-a confirmat, de altfel, fap-

tul că Berlinul trimisese fonduri bolșevicilor înainte de revoluție, prin intermediul unui prieten de-al lui Troțki, Alexander Halphand, zis Parvus ; ceea ce este mai puțin sigur este dacă acestea le-au parvenit. Brest-Litovskul nu putea, în orice caz, decît să întărească opinia occidentală în legătură cu *trădătorul* Lenin. Plenipotențiarii imperiilor centrale — care i-au văzut pe omologii lor ruși timp de săptămîni întregi îndemnîndu-i pe soldații lor la revoltă — au sesizat mai bine natura valului care avea să se rostogolească în curînd peste Europa.

În noiembrie 1917, guvernul britanic a respins un proiect al lui Foch, sprijinit de Churchill, ce viza redeschiderea unui front la Răsărit. *Nici o politică nu ne-ar putea fi atît de fatală* — declarase ministrul afacerilor străine Balfour — *ca aceea de a le oferi rușilor pretextul de a-i primi ca prieteni și eliberatori pe ofițerii și soldații germani.*[22] Dar, încă din luna decembrie, Clemenceau semna cu lordul Miller o convenție delimitînd regiunile în care cele două guverne puteau interveni, dacă era cazul : Transcaucazia, Kazahstanul, Kurdistanul, statele baltice și regiunea arctică — pentru Marea Britanie ; Ucraina, Basarabia, Crimeea — pentru Franța.

În ianuarie 1918, vase de război japoneze, britanice și americane au fost trimise în fața Vladivostokului, oficial pentru a împiedica ca enormele stocuri de arme — 800 000 tone — livrate de către Aliați și care, din lipsa mijloacelor de transport, nu putuseră fi dirijate spre front, să cadă în mîna germanilor... care se aflau la mai multe mii de kilometri depărtare. Pușcași marini japonezi au ajuns în Siberia în martie, ca avangardă a unei armate de 75 000 de oameni ale cărei scopuri imperialiste nu puteau să nu-i îngrijoreze pe americani. De aceea, în parte pentru a-i contracara, Wilson va trimite în Siberia, în august, o mică formațiune de *infanterie marină*, care avea să fie retrasă în 1920, japonezii cramponîndu-se acolo încă patru ani. Sub același pretext al

protejării stocurilor de arme, francezii, englezii și americanii vor debarca în luna august cîteva mii de oameni la Murmansk și la Arhanghelsk în Marele Nord. Dar nucleul intervenției se va constitui din soldați aflați deja la fața locului : mai multe zeci de mii de cehi și de slovaci mobilizați sub culorile Habsburgilor și care se lăsaseră luați prizonieri în Carpați ca să nu mai lupte pentru dubla monarhie.

În momentul revoluției, ei se declaraseră neutri față de problemele rusești și se puseseră de acord atît cu Aliații, cît și cu comuniștii pentru a reveni în Europa occidentală. Cum însă în drumul lor se interpunea grosul armatelor germane și austriece, o singură cale părea disponibilă : transsiberianul. Ne putem închipui ce a însemnat această *Anabasis* feroviară într-un teritoriu căzut pradă anarhiei totale, terorizat de grupuri înarmate de toate felurile, adesea simpli bandiți, precum și de partizani ai unui clan sau ai unui alt clan. În mai multe rînduri, cehii și-au croit calea cu arma în mînă. Vor jefui în drum rezervele de aur țariste. În mai 1918, în apropiere de Celeabinsk, se va produce o ciocnire serioasă între una din formațiunile lor și alți prizonieri — unguri și comuniști — angajați împreună cu alte mii ca ei în Armata roșie. Curînd după aceea, delegații cehoslovaci la Moscova vor fi arestați și Trotki va ordona dezarmarea Legiunii. Conducătorii acesteia au refuzat să se conformeze și au decretat insurecția împotriva bolșevicilor. Că ei au fost inciտați de diverse elemente aliate nu încape aproape discuție. *Intervenția pe care încercăm să o declanșăm* — scria atunci consulul Franței la Moscova, Grenard — *și care, pînă la un anumit punct, este opera noastră, a început. Acum trebuie să avem grijă ca ea să fie încununată de succes.*[23] Cehii sperau în mod evident să cîștige bunăvoința occidentalilor, pentru a-i convinge să consimtă la crearea unui stat cehoslovac imediat după înfrîngerea germanilor. Un guvern „panrus" — cu preponderență socialist-revoluționară — va fi instalat sub protecția lor la Ufa. Îi vor izgoni pe comuniștii din Vladi-

vostok, unde vor pune stăpînire pe renumitul depozit de arme al Aliaților.

La sfîrșitul verii, situația comuniștilor părea disperată. Pierduseră întreaga Siberie. Cehii ocupau bazinul Volgăi. Cazacii de pe Don înaintau spre Moscova. În regiunile aflate încă sub controlul Sovietelor se înmulțeau răzmerițele țăranilor, hăituiți de poliția politică, Ceka. Și apoi, încetul cu încetul, vîntul și-a schimbat direcția. Datorită atrocităților comise de albgardiști, o mare parte a populației s-a îndepărtat de aceș.ia. S-au înmulțit grupurile de partizani acționînd în spatele lor. Dar, mai presus de orice, Armata roșie a fost între timp organizată cu o mînă de fier de către Trotki.

La data creării sale, la 12 ianuarie 1918, ea a fost prezentată drept *socialistă și de voluntari* [24]. Șase luni mai tîrziu, ea nu mai era nici una, nici alta. S-a renunțat la alegerea ofițerilor, s-au instituit serviciul militar obligatoriu precum și pedeapsa capitală, în numele principiului prezentat de Trotki însuși, susținînd că *nu pot fi duse la moarte mase de oameni dacă un comandant nu dispune în arsenalul său de pedeapsa cu moartea. Atît timp cît aceste maimuțe rele, fără coadă, care se numesc oameni, vor forma armate și se vor lupta* — va scrie el în *Viața mea — comandamentul îi va pune pe soldați să aleagă între o moarte posibilă din față și o moarte sigură din spate* [25].

În septembrie, această forță improvizată, sprijinită de prizonieri germani, austrieci, unguri, sîrbi etc., ai căror supraviețuitori vor forma mai tîrziu avangarda partidelor comuniste din Europa Centrală, îi respingea pe cehi spre Munții Ural și elibera valea Donului. Occidentul nu va consimți să o ia în serios decît douăzeci și patru de ani mai tîrziu, cu ocazia bătăliei de la Stalingrad.

Revoluția rămînea în continuare serios amenințată. Socialiștii-revoluționari, care nu le iertau bolșevicilor Brest-Litovskul, își înmulțeau răzmerițele și atentatele. Unul dintre aceștia îl va răpune, la 6 iulie, pe ambasadorul

Germaniei. La 30 august, o studentă, Fanny Kaplan, va încerca să-l asasineze pe Lenin. O represiune implacabilă se va abate asupra tuturor adversarilor puterii. Nu s-ar putea înțelege mai bine amploarea ei decît citînd cîteva rînduri, de o conciziune tragică, extrase din istoria oficială a Partidului Comunist al U.R.S.S. *La 2 septembrie 1918, Republica sovietelor a fost declarată tabără militară. Terorii contrarevoluției, puterea Sovietelor îi va răspunde cu teroarea roșie. Indivizii aparținînd organizațiilor albgardiste și cei care vor participa la comploturi și la răzmeriță erau pasibili de execuție. În aceste zile, Ceka, condusă de către Dzerjinski, a dat lovituri zdrobitoare agenților imperialiștilor.* [26]

Înfîngerea imperiilor centrale a venit la timp în ajutorul bolșevicilor, ai căror agenți încurajaseră, prin toate mijloacele, pe muncitorii germani, austrieci, unguri să-și răstoarne guvernele și să ceară pacea. În primele zile ale lui noiembrie 1918, cabinetul de la Berlin îl expulzase pe ambasadorul Sovietelor, Adolf Ioffe, care dusese atît de departe ortodoxismul comunist încît a refuzat să-i prezinte Kaiserului scrisorile de acreditare, nefăcînd nici un fel de mister din activitățile sale subversive.

La 5 noiembrie, zorii revoluției se ridicau deasupra Germaniei. Marinarii din Kiel înălțau drapelul roșu. In cîteva zile, de-a lungul și de-a latul imperului, s-au constituit *consilii (Räte)* ale soldaților și muncitorilor după modelul sovietelor rusești. Kaiserul a abdicat, a fost proclamată republica și s-a semnat armistițiul la Rethondes.

Aceste vești au fost primite la Moscova cu vii manifestații de bucurie. Uitînd că Stalin în persoană încheiase, la 12 iunie același an, pacea cu Rada separatistă, Armata roșie va intra în Ucraina. Una din clauzele armistițiului prevedea că, pe frontul de Est, trupele germane nu se vor deplasa decît cu acordul Aliaților; evident, se căuta în acest fel să se prevină o revărsare a bolșevicilor. Dar soldații la Wilhelm al II-lea erau în

majoritatea cazurilor mai curînd dispuși să dezerteze sau să fraternizeze cu cei ai lui Lenin, decît să reînceapă lupta împotriva acestora. Unități neregulate germane, încadrate de ofițeri, care aveau ulterior să se regăsească în diverse acțiuni reacționare (cea mai recentă fiind nazismul), se vor opune pe ici, pe colo, în special în țările baltice, înaintării roșilor. Aceștia vor recuceri cu ușurință Bielorusia, în timp ce în Ucraina se vor ciocni cu formațiunile separatiste ale atamanului Petliura și cu albgardiștii, ca să nu mai vorbim de anarhiștii teribilului Mahno.

Încă de la 6 noiembrie, Congresul al VI-lea al Sovietelor propusese negocieri de pace guvernelor angajate în luptă împotriva Rusiei. Wilson era partizanul unui răspuns pozitiv. El recunoștea că *a încerca să oprești o mișcare revoluționară cu armatele regulate e ca și cum ai folosi o mătură să oprești fluxul mării* [27].

Cabinetul britanic era divizat în această chestiune. Lloyd George era favorabil negocierii. Dar Churchill, ministrul de război, trimitea trupe în Caucaz, la Baku. El se temea — după cum îi va mărturisi într-o scrisoare adresată mai tîrziu colegului său francez Loucheur — ca victoria bolșevismului să nu ducă la formarea unui puternic *imperiu militar iacobin, animat de spiritul național rus,* care va încerca *să recucerească toate provinciile rusești evacuate și să despartă populațiile Antantei printr-o propagandă revoluționară pompată din resursele financiare ale unui stat puternic.* Considera că statul comunist va fi absolut firesc împins să se înțeleagă cu Germania *căreia îi putea reda tot ceea ce a pierdut* [28]. Preconiza deci o intervenție masivă alături de amiralul alb Kolceak, care la 18 noiembrie răsturnase guvernul socialist-revoluționar de la Ufa și se proclamase *regent suprem.* Acesta, bucurîndu-se de sprijinul lui Denikin, deținea controlul asupra Crimeii și a bazinului Donului, încerca să se facă recunoscut de către Aliați. Clemenceanu, la rîndul său, trimisese încă din decembrie, la

Odessa, un corp expediționar, constituit din soldați din Armata Orientului.

În ianuarie 1919, Statele Unite se vor hotărî să propună șefilor diverselor tendințe ruse negocieri în insula Kizil Adalar din Bosfor. După refuzul albilor, inspirat de Paris, unde se mai spera ca, grație unei restaurări politice, investițiile pierdute să poată fi recuperate, Wilson va persista în căutarea unei negocieri cu Moscova pe baza consolidării *statu-quo*-ului, cu alte cuvinte a dezmembrării Rusiei. Un tînăr diplomat american, William Bullitt, viitor ambasador la Moscova și la Paris, va fi trimis la Lenin. El va reveni convins de posibilitatea unui aranjament. Dar nu va putea să-i convingă pe conducătorii Antantei. În orice caz, pentru bolșevici perioada Brest-Litovskului — cînd nu avuseseră altă posibilitate decît să accepte condițiile adversarului — era de domeniul trecutului. Orice s-ar spune, pe teren situația lor era departe de a fi strălucită : Aliații, care hotărîseră între timp blocada zonelor controlate de roșii, debarcau întăriri. Armatele albe, abundent aprovizionate de către Franța și de către Anglia, avansau pe Volga și amenințau Petrogradul. Dar Sovietele dispuneau de acum înainte de două atuuri puternice : Armata roșie și contaminarea revoluționară.

Aflate la ordinele unor șefi care nu se înțelegeau și care destul de des nu se gîndeau decît la propriile lor ambiții, formațiunile albe, risipite pe întreaga imensitate rusă, pierdeau din ce în ce mai mult sprijinul țăranilor, sătui de hoțiile lor. *Armata de voluntari* — avea să scrie unul din principalii comandanți albi, amiralul Vranghel — *s-a discreditat singură prin jafurile și violențele pe care le-a comis*[29]. Trotki avea un atú enorm față de adversarii săi : hotărîrea unui comandant care ieșise din faza improvizațiilor și care risca totul pe o carte. *Conducătorii sovietici* — avea să scrie diplomatul american George Kennan, care a studiat această perioadă mai bine ca oricine — *știau ce voiau. Îi consacrau zilele și nopțile lor. Nu se gîndeau la ei înșiși... O impresie de*

neuitat pentru cei care se aflau în lojile din față [30]. Dispunînd de aici înainte de un număr suficient de combatanți entuziaști pentru a-i încădra pe cei lipsiți de elan, obligînd numeroși ofițeri din vechea armată, inclusiv generali — grație instituirii comisarilor politici —, să instruiască recruții și să-i ducă la luptă, ei au reușit să impună trupelor lor o disciplină de fier. Efectivele nu încetau să crească. În octombrie 1918, Comitetul Central a hotărît să le ridice la trei milioane de oameni.

Făcînd uz de o autoritate feroce, social-democratul Noske va zdrobi la Berlin, în ianuarie 1919, revolta *Spartakiștilor,* cum se intitulau bolșevicii germani, în amintirea răscoalei sclavului roman Spartacus. Dar comuniștii începeau să se organizeze mai peste tot în jurul fracțiunii internaționaliste și pacifiste a partidelor social-democrate, profitînd din plin de nemulțumirea crescîndă a unor largi pături ale clasei muncitoare față de acceptarea războiului și participarea la putere a unor lideri ai fracțiunii majoritare. În curînd, aveau să se reunească la Moscova o mînă de delegați ruși și prizonieri de război, care se alăturaseră bolșevicilor, pe de o parte, și cinci militanți occidentali care reușiseră să li se alăture strecurîndu-se prin ochiurile blocadei Aliaților, pe de altă parte. Aceștia i-au făcut lui Lenin cadoul pe care pacifiștii nehotărîți de la Zimmerwald și Kienthal i-l refuzaseră cu patru ani înainte. La 2 martie, ei creau *Internaționala a III-a,* Internaționala comunistă sau *Cominternul,* menit să preia ștafeta de la cea de-a doua, trecută cu arme și bagaje de partea *dușmanului de clasă.*

Dezbaterile se vor desfășura într-o atmsoferă de confuzie și de entuziasm. Citind într-un ziar englez antisocialist că guvernul de la Londra primise *Sovietul* muncitorilor din Birmingham și că îi promisese recunoașterea sovietelor ca organisme economice, Lenin a tras concluzia pripită că *sistemul sovietic obținuse victoria nu numai în Rusia înpoiată, ci și în țara cea mai civilizată din Europa: Germania și în cea mai veche țară*

capitalistă: Anglia şi va afirma că *victoria revoluţiei comuniste mondiale era asigurată* [31].

Peste trei săptămîni, el anunţa în faţa celui de al VIII-lea Congres al partidului proclamarea la Budapesta, de către Béla Kun, a unei „Republici a sfaturilor" după model rusesc. *Sîntem siguri* — va exclama el — *că nu vor fi mai mult de şase luni realmente grele... vom face faţă tuturor încercărilor pentru a apropia victoria finală, pentru ca tinerele republici surori să se alăture republicilor Sovietelor din Rusia şi din Ungaria; aceste surori noi le vom vedea născîndu-se; vom vedea născîndu-se Republica Internaţională a Sovietelor* [32].

Într-adevăr, peste cîteva zile, la München se proclama o republică sovietică. Dar asasinarea şefului ei, Kurt Eisner, avea să pună rapid capăt existenţei sale. Cît priveşte regimul comunist ungar, răsturnat la capătul a 133 de zile de către românii care acţionau în contul occidentalilor, el avea să le dea ungurilor o mostră de ceea ce va fi mai tîrziu sinistra dictatură a lui Rákosi *; bineînţeles, acolo ca şi în altă parte teroarea albă îi va succeda rapid terorii roşii.

---

* Rákosi Mátyas (1892—1971). Om politic ungar. A aderat de tînăr la Partidul Social-Democrat. În timpul primului război mondial a fost prizonier în Rusia. Acolo a devenit membru al Partidului Comunist. Va participa la guvernul lui Béla Kun (1919) în calitate de comisar adjunct la Economie. După răsturnarea acestuia, va fi închis pentru mai mulţi ani. În timpul celui de-al doilea război mondial se va afla în U.R.S.S. Revine cu trupele sovietice în 1945. Vicepreşedinte al guvernului în cabinetul lui Tildy (1945) şi secretar general al Partidului Muncitoresc (comunist). Domină viaţa politică a ţării între 1949 şi 1953, urmînd strict linia stalinistă. A fost unul dintre instigatorii marilor procese ale comuniştilor acuzaţi de titoism şi al epurărilor în interiorul Partidului Muncitoresc. Preşedinte al Consiliului de Miniştri în 1952. Moartea lui Stalin (1953) diminuează atotputernicia lui Rákosi; se instalează o conducere colectivă a partidului. Demisionează din funcţia de prim-ministru în 1953. Îi succede Imre Nagy, păstrîndu-şi totuşi influenţa în ciuda criticilor. În momentul evenimentelor din Polonia, în 1956, părăseşte postul de secretar general; în timpul revoluţiei din Ungaria (octombrie 1956) se refugiază în U.R.S.S. Exclus din partid în 1962. *(n.tr.)*

Între timp, se dezvoltase o stare de agitație printre soldații aliați debarcați în Rusia, care, după cinci ani de război împotriva Germaniei, doreau să se întoarcă la căminele lor. Un ofițer mecanic, André Marty, va organiza o răscoală în escadra franceză. La 3 aprilie, Parisul va fi nevoit să-și retragă corpul său expediționar de la Odessa. Englezii vor evacua orașul Baku luna următoare și curînd după aceea orașele Arhanghelsk și Murmansk. *De îndată ce burghezia internațională ridică mîna împotriva noastră* — va exclama Lenin — *proprii ei muncitori o apucă de încheietură* [33].

Marile democrații s-au străduit efectiv să ofere despre ele însele o imagine cît mai aproape posibil de simplificările marxismului : aceea a unor imperialiști întotdeauna gata să se războiască pentru a-și apăra interesele lor financiare, dar obligați pînă la urmă să bată în retragere în fața refuzului propriilor lor popoare de a servi țelurile infame ale acestora.

Ar fi fost totuși deajuns cîteva sute de mii de oameni [34] — Lenin *dixit* — ca să răstoarne regimul comunist în Rusia. Dar nici Franța, nici Anglia, după patru ani de lupte nemiloase, nu erau în măsură să se lupte de astă dată cu Armata roșie. Doar Statele Unite dispuneau de resursele necesare. Intervenind deschis, ele ar fi putut asigura victoria acelor adversari ai bolșevismului care militau pentru o adevărată democratizare ; oare nu obținuseră socialiștii-revoluționari, la alegerile organizate imediat după Revoluția din Octombrie, 20 de milioane de voturi din 36, pe cînd comuniștii nu culeseseră decît 9 milioane ? Ele ar fi putut, de asemenea, aplicînd aidoma principiul wilsonian referitor la dreptul popoarelor de a dispune de ele însele, să ia atitudine împotriva oricărei ingerințe în treburile Rusiei și să profite — așa cum propusese Wilson la 14 martie 1918 Congresului Sovietelor — *de orice ocazie pentru a garanta suveranitatea totală a poporului rus... și să-i redea locul major pe care trebuie*

să-l aibă în viața Europei și a lumii moderne [35], deschizînd astfel un credit de încredere bun de exploatat mai tîrziu.

Prins între două tendințe opuse, președintele Statelor Unite nu va ști să aleagă. Ostil prin doctrină unei intervenții, el se va resemna pînă la urmă cu participarea țării sale la aceasta, prea mică pentru a-i asigura succesul, dar suficientă pentru a-l asocia, în mintea bolșevicilor, *bandiților imperialiști*. Va simți în plus nevoia să justifice intervenția prin argumente morale și să se prezinte ca prieten al Rusiei. Nici nu trebuia mai mult ca să le întărească liderilor revoluției — obișnuiți prin formația lor marxistă să caute mîrșăuna în spatele oricărei afirmații burgheze — convingerea că americanii practică ipocrizia și jocul dublu.

Nereușind să extirpeze comunismul în Rusia, Occidentul va încerca de acum înainte să se apere cu ajutorul unui *cordon sanitar, lăsînd* — potrivit spuselor lui Wilson — *ca bolșevicii să fiarbă în suc propriu pînă cînd circumstanțele aveau să-i facă pe ruși mai înțelepți* [36].

De devenit deveneau ei mai înțelepți, dar nu datorită vreunei convertiri, ci sub imperiul necesității. După doi ani de lupte neîntrerupte și de orori de toate felurile, țara era epuizată, uzinele și cîmpiile pustii. Trotki va hotărî să pună Armata roșie la lucru. În 1920, Sovietele vor încheia tratate de pace nu numai cu Finlanda, dar și cu cele trei state baltice pe care le disputaseră în zadar unităților neregulate germane și apoi Aliaților.

Vor face, de asemenea, pace și cu Polonia, care își proclamase independența încă de la semnarea armistițiului germano — aliat. În februarie 1918, de-abia constituita armată a tînărului stat polonez trecuse la ofensivă pentru a ocupa teritoriile evacuate de germani. Dar, în acel moment, bolșevicii erau serios amenințați de albi. Nici Pilsudski, șeful statului polonez, nu și-ar fi dorit res-

taurarea în Rusia a unui imperiu cu care ar fi fost nevoit mai tîrziu să-şi dispute provinciile de graniţă orientale. La fel ca multe alte capete luminate ale epocii, el credea că tocmai comunismul va menţine Rusia în anarhie şi neputinţă. Nu numai deci că s-a ferit să coopereze cu Denikin, în momentul cînd acesta era în marş către Moscova; dar pînă la înfrîngerea acestuia, în luna decembrie a aceluiaşi an, a păstrat în secret contactul cu Lenin. În toată această perioadă, ciocnirile între cele două armate vor rămîne sporadice.

La 22 decembrie, Cicerin, comisarul poporului pentru afaceri externe, va propune oficial Varşoviei inaugurarea de negocieri pentru încheierea unei păci durabile între cele două ţări. Dar Pilsudski nu era nicidecum dispus pentru aşa ceva. El nu se gîndea decît să separe Ucraina şi Bielorusia de Rusia şi să formeze împreună cu ele o federaţie condusă de Polonia, la care ar fi aderat şi Lituania. Cînd, la sfîrşitul lui februarie 1920, Comisia pentru afaceri externe a Seimului, parlamentul de la Varşovia, se va hotărî să confirme primirea propunerii sovietice, aceasta va face cunoscut că pacea nu era posibilă decît dacă se revenea la situaţia anterioară împărţirii din 1772 — ceea ce ar fi făcut ca frontiera să treacă prin împrejurimile Smolenskului şi ale Kievului — şi dacă dreptul la autodeterminare era recunoscut tuturor populaţiilor ce trăiau dincolo de această linie. La 27 martie, guvernul polonez va accepta principiul negocierilor, dar nu va întreprinde nimic pentru a le face posibile ; nu s-a putut ajunge niciodată, de exemplu, la o înţelegere asupra locului unde ar fi urmat ca acestea să aibă loc.

La 25 aprilie, după ce încheiase o alianţă cu Petliura — devenit ataman (comandant şef) al separatiştilor ucraineni —, care acceptase să lupte sub ordinele sale, Pilsudski va anunţa că dăduse ordin armatei sale *să pătrundă adînc în Ucraina* [37] şi să nu evacueze această ţară pînă ce guvernul Ucrainei independente nu se aşeza pe baze solide. Cîteva zile mai tîrziu, ea intra în Kiev.

Rămăşiţele armatei lui Denikin, adunate în Crimeea sub ordinele generalului Vranghel, vor profita de acest noroc pentru a ataca pe Nipru. În zadar. Două luni mai tîrziu, polonezii se retrăgeau în dezordine şi călăreţii lui Budionnîi — omul cu sabie şi cu mustăţi mari, foarte popular în Armata roşie — avansau spre Varşovia. S-a constituit un comitet revoluţionar polonez. Al doilea Congres al Internaţionalei comuniste, reunit la Moscova, în iulie, îşi încheia rezoluţia finală cu următoarele cuvinte : „Trăiască Polonia sovietică !“ [38]

La 12 august, avangărzile roşii ajungeau în suburbiile capitalei poloneze, a cărei cădere nu părea să fie decît o chestiune de ore. Cînd la 17 august se vor deschide la Minsk tratative de armistiţiu, sovieticii vor avansa propuneri care ar fi condus la transformarea încă o dată a Poloniei într-un protectorat rus. Ei nu ştiau însă că sorţii se schimbaseră din nou şi că Pilsudski, ajutat de misiunea militară franceză, condusă de Weygand, reluase ofensiva.

Acest du-te-vino nu putea dura. De ambele părţi, se resimţea epuizarea. Lenin fusese nevoit să constate că poporul polonez, luat în ansamblul său, rămăsese surd faţă de chemările la revoluţie. Discuţiile preliminare de pace se vor încheia, în sfîrşit, la Riga, la 12 octombrie 1920. Frontiera va fi fixată la 200 de kilometri est de linia Curzon, numită astfel după numele ministrului britanic al afacerilor străine, care propusese anterior ca aceasta să coincidă cu linia de demarcaţie între populaţia poloneză, pe de o parte, şi cea ucraineană şi bielorusă, pe de altă parte.

Bielorusia şi Ucraina se trezeau astfel tăiate în două. Era clar că, la prima ocazie, Moscova va repune în discuţie această linie artificială. Prima ocazie va fi atacul german împotriva Poloniei. În mare, linia Curzon va fi aceea care va despărţi în 1939 trupele sovietice de trupele germane. Patru ani mai tîrziu, Roosevelt şi

Churchill o vor recunoaște, după cîteva modificări, ca graniță definitivă. Înainte de a ajunge aici, nefericita Polonie avea să plătească scump ambițiile conducătorilor ei și manevrele dezolante pe care aceste ambiții le-au inspirat.

Bibliografie și note

1. GOURFINKEL, *op. cit.*, p. 161.

2. Fritz STERNBERG, *Le conflit du siècle, Paris,* Éditions du Seuil, 1958, p. 233.

3. *Les Bolcheviks et la Révolution d'octobre, Paris, Maspero,* 1964, p. 138.

4. CALVEZ, *op. cit.*, p. 528.

5. Text integral în REED, *op. cit.*, p. 141—143.

6. *Ibid.*, p. 163.

7. Vezi în legătură cu acest subiect o scrisoare a unuia din cei ce au călătorit cu acest tren, domnul Erich Wolfenberg, publicată în „Süddeutsche Zeitung" din 20 iulie 1963.

8. *Histoire du parti communiste (bolchevik) de l'U.R.S.S.,* Paris, Éditions sociales, 1946, p. 144.

9. *Ibid.*, p. 162.

10. Isaac DEUTSCHER, *Staline,* Paris, Gallimard, 1953, p. 68—69.

11. Textul preambulului în REED, *op. cit.*, p. 342.

12. DEUTSCHER, *op. cit.*, p. 231.

13. *Problèmes actuels de l'Est européen,* nr. 21, septembrie 1963.

14. LÉNINE, *La révolution bolcheviste,* Paris, Payot, 1963, p. 41 și urm.

15. ISAAC DEUTSCHER, *Trotsky, op. cit.*, tom I, p. 494.

16. *Les Bolcheviks et la révolution, op. cit.*, p. 240.

17. *L'Union soviétique dans la lutte pour la paix,* Moscou, Édition en langues étrangères, 1929, p. 34.

18. *Histoire du parti communiste, op. cit.*, p. 183.

19. DEUTSCHER, *Trotsky, op. cit.*, p. 301—302.

20. *Les Bolcheviks et la révolution, op. cit.*, p. 283.

21. LÉNINE, *La révolution bolcheviste, op. cit.*, p. 59 și urm.

22. D. LLOYD GEORGE, *War Memoirs*, London, Nicholson & Watson, 1936, vol. V, p. 2577.

23. André MARTY, *La révolte de la Mer Noire*, Paris, Éditions sociales, 1949, p. 59.

24. Merle FAINSOD, *Comment l'U.R.S.S. est gouvernée*, Paris, Éditions de Paris, 1957, p. 387.

25. GALTIER-BOISSIÈRE, *Histoire de la Grande Guerre*, Les productions de Paris [f.a.], p. 543.

26. *Histoire du parti communiste de l'U.R.S.S.*, Moscou, Éditions en langues étrangères, 1960, p. 344.

27. J.R. DUROSELLE, *De Wilson à Roosevelt*, Paris, A. Colin, 1960, p. 122.

28. Louis LOUCHEUR, *Carnets secrets*, Bruxelles, Brepols, 1962, p. 78.

29. DEUTSCHER, *Trotsky, op. cit.*, p. 586.

30. George KENNAN, *La Russie et l'Occident*, Paris, Calmann-Lévy, 1962, p. 66.

31. LÉNINE, *La révolution bolcheviste, op. cit.*, p. 122 și urm.

32. *Ibid.*, p. 127 și urm.

33. *Histoire du parti communiste, op. cit.*, p. 208.

34. LÉNINE, *La révolution bolcheviste, op, cit.*, p. 145.

35. Jacques SADOUL, *Naissance de l'U.R.S.S.*, Paris, Charlot, 1946, p. 303.

36. DUROSELLE, *op. cit.*, p. 121.

37. Josef KORBEL, *Poland between East and West*, Princeton University Press, 1963, p. 28.

38. *Ibid.*, p. 45.

3.

RĂGAZUL

Istoria ne demonstrează că pacea este un armistițiu în purtarea războiului, iar războiul este un mijloc de a obține o pace ceva mai bună.

LENIN

(Discurs pentru ratificarea Tratatului de la Brest-Litovsk, 1918)

Eșecul unei foarte imprudente *acțiuni din martie*, în 1921, și represiunea ce i-a urmat, folosind-o pe aceasta ca pretext, au pus capăt speranțelor comuniștilor germani de a lua puterea ; cînd, în 1923, guverne muncitorești se vor instala legal în Saxonia și Turingia, ele se vor lăsa împrăștiate de către Reichswehr, fără a opune nici un fel de rezistență. Anul 1922 cunoaște alte cîteva ciocniri între ruși și japonezi în apropiere de Vladivostok. În anul următor, comuniștii bulgari — după ce asistaseră fără să reacționeze la o lovitură de stat a extremei drepte — vor declanșa o insurecție, ce va fi îne-

cată în sînge. Campania din Polonia n-a pus nici ea capăt, în fond, primei confruntări armate dintre bolșevici și lumea burgheză. Ea s-a încheiat meci nul. Occidentul nu a reușit să răstoarne regimul comunist. Iar acesta nu a reușit să exporte revoluția. De la Oceanul Înghețat pînă la Marea Neagră, el se va afla încercuit de o serie de state ostile. Va trebui să se mulțumească cu niște granițe care repun în discuție cea mai mare parte a cuceririlor lui Petru cel Mare și ale succesorilor săi. Petrogradul, Moscova, grîul și minereurile Ucrainei nu beneficiază de nici o zonă protectoare formată din state satelite Rusiei. Aceasta continuă să nu aibă un port la mările calde. Cine poate crede că ea nu va încerca într-o bună zi să rupă încercuirea ?

În viitorul imediat nici nu poate fi vorba de așa ceva. După opt ani de lupte, ea este vlăguită ; recolta din 1921 nu a atins nici jumătate din cea de dinainte de război ; producția industrială s-a prăbușit la o șeptime din nivelul înregistrat în 1913. Cinci milioane de oameni sînt atinși de tifos. **Sute de mii mor de foame. La 3 martie** 1921, marinarii din Kronstadt, sătui de atîta mizerie, se vor răscula împotriva comuniștilor. Troțki — care cu patru ani înainte salutase în ei *gloria și mîndria revoluției* [1] — i-a reprimat fără cruzime, desigur, dar și fără milă.

Această revoltă va fi un semnal de alarmă : venise momentul ca lestul să fie aruncat peste bord. Va urma noua politică economică (N.E.P.), pe care Lenin a definit-o în felul următor : *Noi nu putem menține puterea proletariatului într-o țară total ruinată, cu o preponderență de țărani, și ei ruinați ; nu putem s-o menținem fără ajutorul unui capital care ne va smulge, desigur, 100 la sută. Trebuie să se înțeleagă acest lucru. Fie va exista această formă de relații economice, fie nu va exista nimic* [2]. Comerțul particular este reînființat, țăranilor li se redă posibilitatea de a dispune liber de surplusul de producție ; investițiile străine sînt încurajate ; se autorizează munca în acord.

Aceasta avea să fie ultima mare hotărîre a părintelui revoluției. În momentul în care va proclama — în noiembrie 1922 — în fața Sovietului Moscovei convingerea sa că *Rusia N.E.P.-ului va deveni Rusia socialistă* [3], el era deja atins de hemiplegie, care îl va îndepărta de orice activitate publică, în afară de redactarea cîtorva articole, înainte de a-l răpune paisprezece luni mai tîrziu. O umbră se profilează la orizont — datorită dispariției sale treptate —, umbră pe care întreaga lume va ajunge curînd să o urască sau să o venereze. Numit în aprilie 1922 secretar general al Comitetului Central al Partidului Comunist (b), Stalin nu va avea liniște pînă nu-i va elimina pe toți cei care l-ar putea opri din drumul spre puterea absolută sau, odată aceasta obținută, ar încerca să-l facă s-o piardă. Timp de treizeci și unu de ani, se va strădui în acest sens — a scris unul dintre admiratorii săi dezamăgiți, iugoslavul Milovan Djilas — *cu insensibilitatea unui Caligula, cu rafinamentul unui Borgia și cu brutalitatea unui Ivan cel Groaznic* [4]. Va trece mult timp pînă se va putea șterge sîngele cu care el a pătat revoluția.

Lenin a întrevăzut pericolul : *Tovarășul Stalin* — devenit secretar general, avea el să scrie în scrisoarea adresată celui de-al XIII-lea Congres, scrisoare ce s-a constituit în testamentul său — *a concentrat în mîinile sale o putere nemărginită și nu sînt convins că el va ști întotdeauna să se folosească cu destulă prudență de această putere.* El propunea *să se chibzuiască la modalitatea de a-l înlocui pe Stalin și de a numi în această funcție o persoană care va prezenta sub acest raport avantajul de a fi mai îngăduitor, mai loial, mai politicos și mai atent față de tovarăși, mai puțin capricios etc. S-ar putea* — spunea el în concluzie — *să se creadă că este vorba de un amănunt cu totul nesemnificativ. Nici gînd... acest amănunt poate căpăta o importanță hotărîtoare* [5].

Congresul din mai 1924 hotărăște să-l mențină pe Stalin în funcția sa. În cadrul „troicii" care guverna atunci

partidul și, prin el, statul, el era considerat drept un om deosebit de rezervat de către acoliții săi, Zinoviev și Kamenev, spirite suficient de prudente pentru a se pronunța, în 1917, împotriva ideii de declanșare a insurecției. El face, de altfel, pe modestul și pe sfîntul. *Conducerea partidului altfel decît în echipă* — mai declara el încă în 1926 — *este imposibilă. După Ilici, ar fi stupid să visezi la așa ceva, ar fi stupid să vorbești despre așa ceva* [6].

Funcționarii din aparat („aparatcikii"), preocupați înainte de toate să-și conserve privilegiile, se tem mai mult de Leon Trotki. Ei îl invidiază pentru inteligența sa strălucitoare și plină de mobilitate, dar îi deranjează *aplombul excesiv* [7] pe care Lenin i-l reproșa pe bună dreptate. Se tem să nu le dea peste cap existența mediocră, dar liniștită de birocrați și carieriști. Întrucît domnește peste Armata roșie — al cărei creator glorios a fost — ei denunță firește în persoana sa existența unui eventual Bonaparte. Împotriva acestuia, Stalin va ști să le devină protector.

Agitator genial, dotat cu un minunat simț organizatoric, Trotki nu este decît un biet tactician, în comparație cu vicleanul georgian care și-a împrumutat porecla de militant de la cuvîntul oțel (*stal* în limba rusă). În loc să încerce să unească oponenții de toate tendințele, în broșura *Învățămintele lui Octombrie* [8] — în care trage concluzii din eșecul revoluțiilor bulgară și germană — Trotki îi va înfrunta chiar pe cei care fuseseră desemnați adjuncți ai secretarului general pentru a-l supraveghea — Zinoviev și Kamenev —, cărora le reproșează lașitatea din 1917. Stalin, bineînțeles, le va lua imediat apărarea. Ei devin astfel ostatecii săi înainte de a fi victimele sale. Cînd se vor reconcilia cu Trotki va fi prea tîrziu. Aidoma se va întîmpla și cu oponenții de dreapta, conduși de Buharin, care încep prin a-l susține pe Stalin împotriva stîngistului Trotki, nebănuind că dictatorul, după ce se va debarasa de adversarul său cel mai puternic, se va întoarce împotriva lor.

Moarta lui Stalin, ca de altfel cea a lui Torțki, căzut în 1940, în Mexic, victimă a unui ucigaș plătit, nu va reuși să pună capăt unui conflict care va fi cauza sau pretextul uneia din cele mai înspăimîntătoare persecuții a tuturor timpurilor. Hrușciov îl va renega pe tiran, îi va scoate moaștele din mausoleul în care fusese venerat, va reboteza orașele și străzile care purtau numele său. Va reabilita o mulțime din victimele sale, dar nu pe Troțki, ai cărui discipoli încăpățînați vor continua să denunțe, în cadrul Internaționalei a IV-a, acele trăsături ale stalinismului păstrate de sistemul sovietic. Numele său va rămîne mult timp suprema injurie în criticile neîncetate formulate de către chinezi sau de către albanezi împotriva ereticului iugoslav și a „revizioniștilor moderni", ca și de către sovietici cînd se pronunțau împotriva „dogmaticilor" de la Beijing.

Care este obiectul acestei feroce rivalități ? Nu este vorba oare — așa cum avansează interpretarea cea mai răspîndită — doar de o dezbatere teoretică în chestiuni de strategie privind „revoluția permanentă" sau „socialismul într-o singură țară" ? Singura problemă este oare aceea de a stabili dacă trebuie acordată prioritate expansiunii geografice a revoluției sau mai bine, ținînd seama de eșecurile succesive din exterior, să se înceapă prin a crea în Rusia o bază de neînvins ? Troțki însuși părea să admită acest lucru, scriind : *Revoluția permanentă sau socialism într-o singură țară, această alternativă implică problemele interne ale Uniunii Sovietice, perspectivele revoluțiilor din Răsărit și, în ultimă instanță, soarta întregii Internaționale comuniste* [9].

Și totuși această controversă nu se va preciza decît pe măsură ce, dezvoltîndu-se, ea se va ascuți. Locotenent al lui Lenin, Troțki nu s-a opus nici o clipă încheierii păcii cu Finlanda, cu Polonia, cu Turcia, cu statele baltice și cu atît mai puțin stabilirii de relații comerciale cu Anglia sau Germania. Era membru al Biroului Politic în momentul în care Cicerin va declara la Genova, la 10 apri-

lie 1922 : *Delegația rusă recunoaște că în această etapă a Istoriei, care permite existența paralelă a vechii ordini sociale și a celei noi, care tocmai s-a născut, colaborarea economică între statele reprezentînd cele două forme de proprietatea este un imperativ fundamental al reconstrucției economice a lumii* [10]. De la *existența paralelă* la *coexistență* distanța este scurtă. Stalin, la rîndul său, va revendica fără înconjur dreptul U.R.S.S. de a interveni în ajutorul unei revoluții amenințate : *Presupun* — va spune el în ianuarie 1925 în fața Comitetului Central — *că forțele mișcării revoluționare din Apus sînt mari, că sînt în creștere, că se vor înmulți și mai mult și că vor putea să răstoarne ici și colo burghezia. Acest lucru este adevărat. Dar le va fi foarte greu să-și mențină poziția. Problema armatei noastre, a forței și vitalității sale se va pune inevitabil, date fiind complicațiile în țările care ne înconjoară... Stindardul păcii va rămîne ca și în trecut stindardul nostru. Dar dacă izbucnește războiul, nu vom rămîne cîtuși de puțin cu brațele încrucișate... Va trebui să participăm la acesta... ultimii... pentru a arunca în balanță greutatea hotărîtoare* [11].

Neîndoielnic, încă de la început, a existat o mare diferență de optică față de străinătate, între Troțki, cosmopolit, care a trăit în exil în toate capitalele occidentale, și Stalin, care n-a avut niciodată încredere în Europa și pe care rădăcinile sale georgiene nu l-au ferit de păcatul, adesea denunțat de Lenin — și de el însuși la începuturi — al *șovinismului velico-rus*. Viitorul generalisim exclamase încă din iulie 1917 : *Nu puteți exclude posibilitatea ca Rusia să fie acea țară anume care va netezi drumul socialismului... Ar trebui să înlăturăm ideea perimată că doar Europa este cea care ne poate arăta calea...* [12]. Dar ceea ce îi opune și mai mult sînt temperamentele lor. Înțelegerea este imposibilă între intelectualul evreu, romantic și optimist, împătimit de discuții interminabile, incapabil să accepte o altă autoritate decît a sa, și jucătorul de șah taciturn și perfid, pe care lungii

ani de ilegalitate l-au învățat să nu aibă încredere în nimeni și să vadă rivali — dacă nu chiar virtuali trădători — în cei mai buni tovarăși ai săi.

Lupta este dusă de către Stalin cu niște arme care aparțin mai curînd Inchiziției decît dialecticii materialiste, dragă marxiștilor, și care se laudă cu rigoarea ei științifică absolută. În iarna 1923—1924, Troțki simte nevoia — dintr-o dorință de autojustificare și poate doar numai din vanitate — să-și reafirme, într-o serie de articole consacrate în esență denunțării birocratizării crescînde a regimului, fidelitatea față de teza revoluției permanente, pe care o susținuse, în 1905, pe vremea cînd era menșevic. Stalin, care nu uită că Troțki i-a criticat comportarea în timpul războiului civil, profită de aceste scrieri pentru a condamna, pe bază de citate, o teorie care conduce, după părerea sa, la *negarea teoriei leniniste despre dictatura proletariatului* [13]. Cu aceeași ocazie, el repune în discuție, nu fără oarecare complezență, rolul esențial pe care și-l atribuie rivalul său în declanșarea și desfășurarea insurecției din 1917.

Astfel începe acea permanentă revizuire a istoriei, care i-a inspirat lui George Orwell paginile de neuitat [14] din *1984*. Treizeci de ani mai tîrziu, pictorii vor continua să șteargă din tablourile oficiale chipurile mai marilor căzuți în dizgrație, iar *Enciclopedia sovietică* va trimite abonaților săi notițe rectificînd faptele și gesturile părinților fondatori. Biografia lui Beria, după executarea sa, va fi înlocuită, de exemplu, cu un studiu de circumstanță despre Strîmtoarea Bering.

Declanșată de un discurs al lui Zinoviev, ținut la 18 noiembrie 1924 — căruia Stalin însuși și alți conducători îi țin imediat isonul —, campania împotriva lui Troțki, aflat atunci în convalescență în Georgia, conduce în primele zile ale lui ianuarie la demisia creatorului Armatei roșii din funcția sa de președinte al Consiliului revoluționar de război. Nu se va ști niciodată cu certitudine dacă el a abandonat astfel, din idealism bolșevic sau din dez-

gust, fără luptă, principalul, dacă nu singurul, instrument de care dispunea pentru a-i rezista lui Stalin.

În ianuarie 1925, tezele sale sînt condamnate în mod oficial de către Comitetul Central. Totuși, acesta refuză să dea curs cererii de excludere formulată de către Zinoviev. Aceasta nu va surveni decît doi ani mai tîrziu ; cum între timp Zinoviev se reconciliase cu el împotriva Georgianului, ei vor fi excluși amîndoi în același timp...

În aprilie 1925, cel de-al XIV-lea Congres al partidului adoptă, la insistențele lui Stalin, o rezoluție potrivit căreia trebuie *să se depună toate eforturile pentru a construi societatea socialistă, cu credința fermă că această operă poate și va fi victorioasă dacă se va reuși ca țara să fie salvgardată împotriva încercărilor de restaurație* [15]. Firește, Trotki se va opune acestui text. Dar el va demonstra astfel — potrivit procurorilor de atunci — că nu are încredere în capacitatea muncitorilor ruși de a apăra revoluția.

De aici pînă la a pretinde că el preconizează capitularea în fața imperialismului nu este decît un pas, pe care istoria oficială a partidului îl va face. În același timp i se va reproșa că, datorită anarhismului său *mic burghez*, refuză statului mijloacele draconice indispensabile pentru a se proteja împotriva revenirii în forță a capitalismului, deoarece, continuă rezoluția : *Singura garanție împotriva restaurării acestuia este victoria revoluției socialiste în mai multe țări* [16]. Altfel spus, atît timp cît alte revoluții nu se vor fi produs, U.R.S.S. va trebui pusă, pe toate planurile, în stare de apărare. Lui Buharin, care propovăduiește construirea socialismului *în ritm lent*, Stalin îi opune deci lozinca sa : *să-i ajungem din urmă și să-i depășim*, împrumutată de altfel de la Trotki [17], pe care Hrușciov nu va face decît să o reformuleze. *Sîntem cu cincizeci pînă la o sută de ani în urma țărilor avansate* — va declara Stalin la 4 februarie 1931. *Trebuie să parcurgem această distanță în zece ani. Ori o vom face, ori vom fi nimiciți* [18].

Anunțînd în lumea capitalistă începutul celei mai mari crize economice din toate timpurile, anul 1929 îi consacră triumful. El va fi marcat în Rusia prin hotărîri ce conturează imaginea cu care lumea se va obișnui : punerea în aplicare a primului plan cincinal ; colectivizarea pămînturilor, însoțită de deportarea a sute de mii, dacă nu a milioane de *culaci* sau țărani *bogați ;* eliminarea din organele conducătoare ale partidului — în așteptarea executării lor — a opozanților de dreapta ; începutul, în fine, cu ocazia celei de a cincizecea aniversări a sa, a zeificării dictatorului.

În ochii rarilor săi vizitatori burghezi, *paradisul Sovietelor* oferea atunci un spectacol înspăimîntător ; perioada N.E.P.-ului — în care unii naivi, precum președintele american Coolidge, crezuseră că pot vedea *premisele unei reveniri la vechea ordine a societăților* [19] — era pe de-a-ntregul încheiată. Orice urmă de libertate a dispărut. Colectivizarea forțată a pămînturilor provoacă o nouă foamete. Zeci de mii de copii abandonați — așa-numiții *bezprizornîie* — vagabondează în bande, înmulțind furturile și asasinatele. Orașele cu fațadele crăpate sînt practic lipsite de mijloace de transport. Cozi imense, tăcute și resemnate, se înșiră în fața prăvăliilor goale.

Puțini sînt aceia care prevedeau atunci că în acest decor sinistru se ridică gigantica putere care va permite Kremlinului să dispună, în momentul încercării decisive, de o armată ale cărei acte de vitejie vor uimi lumea, să ajungă din urmă Statele Unite, zece ani mai tîrziu, în cursa armelor nucleare și, pentru un timp, să le întreacă în spațiul cosmic. Stalin va ști, de altfel, cînd se va întrece măsura, să dea înapoi, să-i restituie țăranului vaca și peticul lui de pămînt, să-i dea muncitorului, prin emulație și prime, *stimulentele materiale* indispensabile. Tot astfel, el va reface legătura cu tradiția rusă, va restabili gradele în armată, va face ca același regim care a consacrat la un moment dat anarhia sexuală să împartă mamelor de familie medalii, va mobiliza, în sfîrșit, întreaga națiune, de la femei de serviciu pînă la artiști, în slujba

unui stat despre care nu se va mai ști prea bine ce prelua din cele două moșteniri ale sale, de la Sfînta Rusie și de la revoluția comunistă. Unui Troțki, aflat în exil, ca și tuturor acelora care împreună cu acesta îl acuzau la rîndul lor de bonapartism, Stalin le va opune distrugerea completă a sistemului capitalist în U.R.S.S., aceasta fiind prima țară din lume care se poate lăuda că a realizat-o. Acest argument va părea destul de puternic pentru că cel de-al VII-lea Congres al Internaționalei a III-a să se adopte, în 1935, o rezoluție potrivit căreia *apărarea U.R.S.S., ajutorul care să i se ofere pentru a contribui la victoria sa asupra tuturor dușmanilor săi trebuie să dicteze acțiunile fiecărei organizații revoluționare a proletariatului, ale fiecărui adevărat revoluționar, ale fiecărui socialist, ale fiecărui muncitor înaintat, ale fiecărui țăran muncitor, ale fiecărui intelectual și democrat cinstit* [20].

Patria socialismului va putea avansa cu repeziciune și va duce — în numele intereselor supreme ale proletariatului — orice politică, cu certitudinea că va găsi pretutindeni sprijinul entuziast al militanților gata să-și sacrifice timpul, libertatea și chiar viața, pentru salvarea revoluției roșii, fără să țină seamă de tributul din ce în ce mai greu pe care neîncrederea patologică a lui Stalin îi va face să-l plătească, începînd cu anul 1934, chiar și pe bolșevicii aflați deasupra tuturor bănuielilor. Niciodată în istorie o țară nu va mai putea duce o politică atît de egoist națională și să dispună în străinătate de un ajutor atît de mare și de dezinteresat. Bineînțeles, nu este vorba decît de un *răgaz*, menit să asigure statului sovietic capacitatea de a face față unui *război cu lumea capitalistă*; Stalin declarase la 4 decembrie 1927, în fața celui de-al XV-lea Congres al partidului, la adăpostul autorității lui Lenin, că războiul este *inevitabil, dar că poate fi întîrziat pînă la maturizarea revoluției proletare în Europa sau pînă la declanșarea revoluțiilor coloniale, sau pînă ce țările capitaliste se vor lupta între ele pentru împărțirea coloniilor* [21]. Va trebui să vină acel an 1952 pentru ca

mișcarea comunistă mondială să înceapă să întrevadă posibilitatea de a renunța la această viziune apocaliptică și acel an 1957 pentru ca dogma *inevitabilității războaielor* — care se mai află încă la loc de cinste la Beijing și la Tirana — să fie îngropată definitiv la Moscova.

În așteptarea acestui deznodământ inevitabil, Sovietele nu vor pierde nici o ocazie să-și extindă cu forța limitele autorității lor. În 1921, după ce distruseseră baza de operațiuni anticomuniste instalată de către aventurierul de origine baltică Ungern Sternberg, acestea vor restabili în Mongolia exterioară autoritatea pe care țarii o exercitaseră încă de la începutul secolului.

În același an 1921, Armata roșie își încheia conturile cu Georgia, în pofida tratatului de prietenie și de neamestec în treburile interne încheiat cu cîteva luni în urmă. În 1924, în țară izbucnește o revoltă țărănească și naționalistă. Este reprimată cu o brutalitate prevestind cea ce se va întîmpla treizeci și doi de ani mai tîrziu la Budapesta. La fel ca și în 1956, Occidentul se va indigna și apoi va uita. Celelalte două republici transcaucaziene — Armenia și Azerbaidjanul — căzuseră în mîinile bolșevicilor ca urmare a unor răzmeriță locale, puternic încurajate bineînțeles din exterior.

Dar pretutindeni, expansiunea comunismului este puternic înfrînată, în ciuda prestigiului de care se mai bucură în rîndurile unei părți a proletariatului european victoria Revoluției din Octombrie, ca și a importantelor mijloace materiale pe care Cominternul le va pune la dispoziția agenților săi din lumea capitalistă. Cum se poate explica eșecul revoluției în țările cele mai dezvoltate ? Lenin elaborează teoria potrivit căreia *supraprofitul,* obținut de capitaliști de pe urma exploatării țărilor coloniale, le permite *să-i corupă pe liderii muncitorimii și acea pătură superioară care constituie aristocrația muncitorească* [22].

Din această constatare trebuie să decurgă absolut firesc un nou consemn tactic : să fie sprijinită revolta popoarelor coloniale, pentru a tăia sursa acestui supraprofit. Dar cum să reușești un asemenea lucru ? În ceea ce îl privește, Lenin s-a mărginit la învățătura marxistă, potrivit căreia *niciodată o societate nu-și dă suflarea înainte ca să se fi dezvoltat toate forțele de producție pe care aceasta este destul de mare să le poată stăpîni și niciodată raporturile superioare de producție nu se instalează înainte ca înseși condițiile materiale ale existenței lor să se fi ivit chiar în sînul vechii societăți* [23]. În același fel, deci, ca în 1905, cînd îi îndemna pe bolșevicii ruși să sprijine revoluția burgheză, în numele principiului că reușita acesteia era condiția prealabilă a revoluției proletare, tot așa el le va cere marxiștilor din țările coloniale să susțină mișcarea de eliberare națională însuflețită de către burghezii autohtoni, adică de *burghezia națională*.

Un tînăr matematician indian, Manabendranat Roy, delegat la cel de-al II-lea Congres al Internaționalei, din iulie 1920, îl va convinge pe Lenin că burghezia națională este solidară cu sistemul feudal și că este necesar să fie create peste tot partide comuniste, care vor permite clasei muncitoare, cînd va veni ziua, să preia conducerea luptei de eliberare națională. Primul Congres promisese *sclavilor coloniali din Africa și din Asia că ceasul dictaturii proletare în Europa va suna pentru ei ca un ceas al dezrobirii lor* [24]. El se făcea astfel ecoul celor scrise de Lenin în preajma războiului : *Întreaga Asie tînără — adică sute de milioane de muncitori din Asia — are un aliat de nădejde în proletariatul din toate țările civilizate. Nici o forță din lume nu va putea să împiedice victoria sa, care va dezrobi atît popoarele Europei, cît și pe cele ale Asiei* [25].

Dar la cel de-al doilea Congres, Lenin avea să folosească un limbaj cu totul diferit. El va proclama că *datoria imperioasă a partidelor comuniste în țările în care*

predomină raporturile precapitaliste, ca și cea a elementelor dispuse să constituie partide comuniste, este să facă propagandă în favoarea sovietelor de țărani, a sovietelor de muncitori, neîncetat și pretutindeni, în țările rămase în urmă, în colonii [26]. Cuvînt de ordine ce avea să fie urmat cu sfințenie, nu numai în China — așa cum vom vedea ceva mai departe —, după o tentativă nefericită de colaborare cu puterea burgheză, dar și în Indonezia (1926) și în Indochina franceză (Sovietul din Nghé-An, iulie 1930).

În cele din urmă, Congresului i se vor supune spre aprobare niște teze dintre care una conchide : *Cu ajutorul proletariatului din țările avansate, țările înapoiate pot ajunge la regimul sovietic și, trecînd prin anumite stadii de dezvoltare, la comunism, evitînd stadiul capitalist* [27]. Un singur delegat, italianul Serrati, va vota împotriva unui text contravenind atît de mult ideilor de bază ale marxismului ; alți trei se vor abține. *Istoria* — comentează Trotki — *pare să-și depene firul de la capătul greșit, adică începînd cu țările mai puțin maturizate* [28].

La 1 septembrie 1920, vreo două mii de musulmani, veniți în majoritate din Rusia, dar și din Turcia, din Iran și chiar din China, se vor reuni la Baku, într-un Congres al popoarelor oprimate. Zinoviev, președintele Cominternului, care a organizat această manifestare, li se va adresa în termeni înflăcărați. El va afirma că se pot constitui soviete *chiar și acolo unde nu se găsesc muncitori... Cînd Orientul se va mișca într-adevăr* — exclamă el — *Rusia și împreună cu ea întreaga Europă nu vor reprezenta decît un colțișor din acest grandios tablou* [29].

Dezbaterile vor avea loc într-o atmosferă de mare confuzie doarece, dacă reprezentanții Internaționalei caută să obțină din partea delegațiilor mai ales un sprijin pentru propria lor acțiune în Europa, musulmanii prezenți înțeleg să impună luarea în considerare a specificității problemelor lor și a necesității de a se conferi în cazul lor prioritate caracterului național al revoluției. Nu lipsesc dintre aceștia reprezentanții Asiei Centrale sovie-

tice care gîndesc, într-adevăr, că revoluția bolșevică nu a schimbat mare lucru, pentru că, de fapt, comuniștii ruși s-au substituit pur și simplu funcționarilor țariști, fără ca autohtonii, care nu fuseseră deloc organizați, să-și găsească vreun rost. Așa se explică ridicarea basamacilor din Turkestan, în fruntea cărora va fi ucis, la 4 august 1922, Enver Pașa, fostul lider al Junilor turci, ginerele ultimului sultan și dictator, de fapt, al Imperiului otoman, în timpul primului război mondial. Venit la Congresul de la Baku din anglofobie, el se pusese în slujba Sovietelor, care îl trimiseseră să lupte împotriva acelor înaintași îndepărtați ai felahilor, fără să se gîndească că li se va alătura în numele unui efemer vis *panturanic*.

Într-un moment în care perspectivele revoluției imediate nu încetează să se întunece în Europa, Congresul de la Baku va reda conducătorilor bolșevici speranța. Într-unul din ultimele sale articole — „Mai bine mai puțin, dar mai bine" — pe care îl încredințează ziarului „Pravda" la 4 martie 1923, Lenin afirmă că *rezultatul general al luptei poate fi prevăzut, pentru că imensa majoritate a populației Pămîntului se pregătește și se oțelește pentru lupta împotriva capitalismului însuși. Rezultatul final al luptei va depinde în cele din urmă de faptul că Rusia, India, China etc... alcătuiesc marea majoritate a lumii; de cîțiva ani încoace, această majoritate se lasă antrenată în lupta pentru eliberarea sa, cu o rapiditate extraordinară, și nu poate exista nici cea mai mică umbră de îndoială în privința rezultatului final al acestei lupte mondiale.*

La fel după cum, la Brest-Litovsk, bolșevicii negociau cu un împărat, chemîndu-i în același timp pe supușii săi să-l răstoarne, Moscova nu înceta să întindă mîna acestor state burgheze, pe care filozofia, propaganda și acțiunea ei le-au condamnat la moarte. S-a făcut apel mai întîi la inima lor mare. Gorki îi adresează o scri-

soare președintelui Hoover prin care îi solicită ca organizația de ajutoare creată de acesta să vină în sprijinul populațiilor ruse încercate de foamete. Americanii răspund cu generozitate. Sfîntul Scaun și diverse instituții filantropice sprijină eforturile acestora. În martie 1922, zece milioane de rații alimentare vor fi distribuite zilnic de către străinătate. Kremlinul va lăsa chiar să pătrundă cu această ocazie pe teritoriul său vreo doisprezece preoți catolici. Dar întrucît aceștia nu și-au respectat cu toții angajamentul, de a nu face nici un act de apostolat, vor fi nevoiți să plece după cîteva săptămîni.

U.R.S.S. se adresează de asemenea bunăvoinței marilor puteri. Trecuse ceva timp de cînd Troțki, abia numit comisar al poporului la Afacerile Externe, exclama, parafrazînd niște cuvinte celebre : *Revoluția nu are nevoie de diplomați. Voi lansa cîteva proclamații revoluționare și pe urmă mă las de meserie* [30]. La 16 martie 1921 se semnează două acorduri. Unul, comercial, va fi încheiat cu Marea Britanie. *Noi facem bine negoț cu canibalii* [31], va spune Lloyd George în semn de scuză. Celălalt va fi încheiat cu Mustafa Kemal. Fondatorul Turciei moderne — pe care Moscova l-a ajutat în lupta sa contra sultanului și a puterilor occidentale, din dorința de a recupera Armenia, căreia Aliații îi proclamaseră independența, și de a ține *imperialiștii* cît se poate de departe de Caucaz — a încheiat cu U.R.S.S., care a renunțat în mod solemn la aspirațiile țarilor privind Constantinopolul, un tratat de „prietenie și fraternitate". Conducătorii ruși nu ignorau totuși faptul că, în urmă cu șase săptămîni, poliția viitorului Atatürk îi va înhăța — în momentul în care încercau să debarce în mod clandestin la Trapezunt — pe Mustafa Subhi, plasat de Comitern în fruntea partidului comunist turc, și alți șaisprezece dintre tovarășii săi și i-a înecat fără a fi judecați... Tratatul restituie rușilor Batumi, dar lasă Turciei vilaietele Kars și Ardahan, care le fuseseră atribuite la Brest-Litovsk. Relațiile celor două țări vor cunoaște ulterior numeroase obstacole și Stalin

va provoca una din primele crize ale războiului rece, pretinzînd în 1945 cele două vilaiete.

Tot interesul este acela care apropie Rusia roșie de Bulgaria, Afganistan și de Persia ; Rusia reușește să i se recunoască, printr-un tratat din 26 februarie 1921, un drept de intervenție în Persia, în cazul în care aceasta s-ar simți amenințată, și determină puterile capitaliste să o invite să participe, în aprilie 1922, la Genova, la o conferință menită să restabilească libertatea schimburilor comerciale în Europa. Conferința în sine nu va ajunge la nici un rezultat, dar ea oferă prilejul unei prime, dar zadarnice, luări de contact între Kremlin și Biserica Catolică și mai ales a unei lovituri de teatru diplomatice : primul acord al Sovietelor și al Republicii de la Weimar.

După eșecul *acțiunii din martie* 1921, bolșevicii și-au pierdut iluziile privind iminența revoluției germane și Stalin îi va sfătui pe partizanii săi din Saxonia și Turingia să procedeze cu prudență, în toamna anului 1923, cînd vor participa la niște guverne muncitorești, rapid răsturnate de către armată. Nereușind să-și impună puterea la Berlin n-ar fi oare posibil să îndepărteze Republica de la Weimar de învingătorii Rusiei și să facă în așa fel ca industria sa să contribuie la reconstrucția ei ? Ce importanță are că nu este comunistă, dacă apucă mîna întinsă ! Or, totul o îndeamnă să procedeze așa : solidaritatea condamnaților, respingerea sistemului de la Versailles, calificat de Lenin ca *un tratat al unor jefuitori și banditii... de pace scelerată, fără precedent* [32], conștiința obținerii unui profit posibil de pe urma colaborării economice.

Încă de la 6 mai 1921, Republica de la Weimar va recunoaște *de facto* Republica Sovietelor și va încheia cu aceasta un acord comercial. Evenimentul trece neobservat. Nu se va întîmpla același lucru ca pasul următor. În 1922, de Duminica Paștilor, Cicerin, venit la Genova la conferința privind schimburile comerciale, o șterge discret spre micul port Rapallo pentru a semna cu președintele trustului electric A.E.G., devenit ministru al afa-

cerilor externe, Walther Rathenau, tratatul al cărui nume va simboliza de atunci — așa cum în secolul trecut se întîmplase cu Tauroggen după fuga lui Yorck — riscul unei bruște schimbări de macaz germane.

Tratatul în sine nu are nimic extraordinar : stabilire de relații diplomatice, clauza națiunii celei mai favorizate, renunțarea la orice reparațiuni sau restituiri, asistență mutuală pentru ușurarea dificultăților economice. Nu va comporta nici o clauză secretă. Va provoca totuși un șoc profund asupra unei opinii publice, cu ușurință incitată după Brest-Litovsk să vadă în înțelegerea între Berlin și Moscova un pact între bandiți. *Rusia* — avea să scrie la 18 mai „Izvestiia", organ al Sovietului Suprem — *și-a obținut recunoașterea. Breșa nu se va mai închide.* Germania, în ceea ce o privește, nota Clemenceau, *își recapătă în ochii lumii independența* [33]. Și o recapătă grație Moscovei, care oferă industriei sale debușeuri ce îi vor permite să meargă din plin.

Or, niciodată această Germanie nu și-a meritat mai mult calificativele de *militaristă și revanșardă*, cu care, treizeci de ani mai tîrziu, propaganda sovietică va eticheta Germania Federală. Sub conducerea lui von Seeckt, statul-major al Reichswehr-ului nu are decît o idee : să ocolească clauzele militare ale Tratatului de la Versailles. U.R.S.S. îl va sprijini în mare măsură, permițîndu-le constructorilor germani să pună la punct pe teritoriul său prototipuri de arme interzise. Liderul socialist Scheidemann va denunța la 16 decembrie 1926, la tribuna Reichstag-ului, aducînd mărturii în sprijin, procedeul *nici curat, nici cinstit* la care se preta U.R.S.S. atunci cînd *propovăduind revoluția mondială înarma în același timp* Reichswehr-ul [34].

Această colaborare nu are loc fără suspiciuni. Semnarea, în 1925, între Germania și vecinii săi a pactului de la Locarno, prima încercare de grupare a Europei burgheze, este foarte prost primită de guvernul de la Moscova. Ținut în afara negocierilor, el îl va interpreta

— așa cum va face mai tîrziu cu acordurile de la München — ca îndreptat împotriva lui. Doar pactul de neutralitate și de neagresiune germano — sovietic din 1926 și diversele declarații ale conducătorilor de la Berlin vor fi în stare să-l liniștească. În orice caz, va obține să fie bine plătit pentru bunăvoința manifestată față de generalii germani. „Fokker" îi va livra 824 de avioane. „Dornier" îi va dota baza de la Kronstadt. „Badische Anilin" îi va organiza industria chimică. Cinci mii de tehnicieni germani se instalează în U.R.S.S., jumătate din comerțul exterior sovietic, de-a lungul a mai multor ani, făcîndu-se cu Berlinul.

De fapt, pactul Ribbentrop — Molotov din 1939 va fi prezentat ca o revenire la tradiții : *Noi am socotit întotdeauna* — va spune în octombrie 1939 comisarul poporului pentru afacerile externe ale U.R.S.S. în fața Sovietului Suprem — *că o Germanie puternică este o condiție necesară pentru o pace trainică în Europa* [35]. *Hitlerii dispar, poporul german rămîne* [36], va exclama Stalin în toiul războiului împotriva nazismului, atunci cînd mareșalul Paulus tocmai înființa în lagărul pentru prizonierii germani Comitetul Germaniei libere. Deziluziile repetate nu-l vor împiedica pe Hrușciov, în decembrie 1961, să adreseze din nou *celor mai puternice două țări din Europa* [37] chemarea la înțelegere.

Atitudinea noii Rusii față de Anglia contrastează cu simpatia sa față de Germania, întrucît, în ochii conducătorilor de la Moscova, aceasta apărea atunci ca principal bastion al imperialismului. Fără îndoială, schemele ideologice rămase de la Marx și moștenirea lăsată de diplomația țaristă îi fac să exagereze răceala și aviditatea acesteia. Ei refuză să vadă că războiul și victoria laburistă au început să opereze o transformare imensă în societatea britanică. Nu este mai puțin adevărat că, de la Shanghai la Cairo, tirania engleză rămîne deosebit de brutală și că sînt foarte puțini la Londra aceia care

se gîndeau pe atunci că vor fi abandonate într-o bună zi imensele posesiuni care asigură prosperitatea economiei imperiale.

Etica britanică rămîne la urma urmelor foarte conservatoare. Revoluția rusă trezește anumite simpatii în cadrul mișcării socialiste, deși intelectualismul autoritar al lui Lenin și al acoliților săi rămîne total impermeabil la pragmatismul național. Dar toată acea suflare de duci și de *esquires*, de mari și de mici burghezi s-a cutremurat ca un singur om cînd a aflat de masacrarea familiei imperiale — înrudită cu casa de Windsor — și de anularea datoriilor țarismului. Era cu atît mai tentant, în momentul în care, din Indii pînă în Orientul Apropiat, începeau să se înfiripeze mișcările de eliberare națională, să se atribuie întreaga răspundere agitatorilor plătiți de Kremlin, care nu ascundea, pe vremea aceea, faptul că finanța partidele revoluționare din străinătate, chemîndu-le prin gura lui Kamenev, la Congresul de la Baku, *la lupta sfîntă împotriva imperialismului britanic* [38].

Venirea la putere a laburiștilor în 1924 aduce un armistițiu de scurtă durată. MacDonald, recunoscînd *de jure* U.R.S.S., propune reglementarea problemei datoriilor, admițînd că Anglia, la rîndul ei, datora reparațiuni Moscovei pentru intervenția sa în războiul civil. Dar, tocmai în acel moment, este descoperită și publicată o scrisoare a lui Zinoviev, prin care acesta îi chema pe comuniștii englezi să declanșeze o insurecție. Era foarte probabil vorba de un fals, dar el va contribui în mare măsură la condamnarea în ochii opiniei publice a oricărei încercări de înțelegere cu bolșevicii : Partidul Laburist este zdrobit în alegerile generale din octombrie.

Liderul conservator Baldwin, care formează noul guvern, îl cheamă la Ministerul Finanțelor pe Winston Churchill, a cărui ostilitate față de bolșevism nu a scăzut absolut deloc și care nu pierde nici o ocazie să facă cunoscut acest lucru. Astfel, cu ocazia unei vizite făcute lui Mussolini, îl va felicita în public pentru *lupta sa victorioasă împotriva poftelor bestiale ale comunismului.*

Ducele — dacă ar fi să ne luăm după cele spuse de Churchill — *a oferit națiunilor civilizate antidotul necesar împotriva otrăvii ruseşti* [39]. El se va dezlănțui împotriva liderilor sindicali — printre care Ernest Bevin, viitorul șef al diplomației britanice postbelice — vinovați de a fi declanșat marile greve din 1926, acuzîndu-i de cîrdășie cu Sovietele. Oare nu le trimiseseră sindicatele ruse subsidii importante ?

Tot Churchill este acela care, în anul următor, folosește pretextul descoperirii, la sediul organizației comerciale sovietice, a unor documente — după cît se pare autentice — care dovedesc că aceasta se ocupa cu spionajul pentru a cere ruperea relațiilor diplomatice cu Kremlinul. Opinia publică și cabinetul britanic îl urmează fără dificultate. Relațiile diplomatice vor fi restabilite abia în 1930, o dată cu revenirea laburiștilor la putere. Pe vremea aceea, ostilitatea deliberată a conservatorilor față de comunism rămîne nealterată. Dacă Churchill, atunci cînd pericolul hitlerist se va contura cu precizie, va ști să treacă peste aceste sentimente, pentru a propovădui rezistența față de nazism, nu același lucru se va întîmpla cu majoritatea prietenilor săi politici, începînd cu Chamberlain și Halifax. Prejudecățile lor antisovietice explică, în mai mare măsură decît teama de război, întreaga politică care avea să ducă la München.

Aceleasi sentimente se regăsesc în Franta. cu diferenta că bolsevismul se bucură fără greutate de simpatii mult mai numeroase și că acțiunea opoziției — folosind faimoasele *ligi* și așteptînd apariția Cagoulei * — ia forme mult mai violente. Guvernele nu-și ascund prejudecățile

* *La Cagoule* — termen folosit de către presă pentru indicarea Comitetului Secret de Acțiune Revoluționară (C.S.A.R.), grupare de extremă dreaptă, al cărei principal conducător a fost E. Deloncle, și care, începînd din 1935, s-a remarcat prin acțiuni violente vizînd răsturnarea regimului republican. Mai mulți membri ai acestei grupări s-au raliat guvernului de la Vichy ; unii dintre ei vor intra, totuși, în rîndurile Rezistenței. *(n. tr.)*

împotriva puterii sovietice. În 1919, Millerand a mers pînă la a recunoaște *de facto*, cu ocazia intervenției, autoritatea generalului Vranghel, comandantul armatelor albgardiste din Sud. Dar elementele comuniste dețineau, chiar din această epocă, majoritatea în organizațiile muncitorești. Sub imboldul lui Daniel Renoult, Marcel Cachin și Ludovic-Oscar Frossard, reîntors din Rusia, Partidul socialist unificat, reunit în congres la Tours, se va pronunța, cu 3 208 voturi pentru, 1 022 voturi contra și 397 de abțineri (alte 104 voturi pentru diverse moțiuni), la data de 29 decembrie 1920, la capătul unor dezbateri dramatice, în favoarea aderării la Internaționala a III-a. Minoritarii, montați de Longuet, Paul Faure, Léon Blum, provoacă o sciziune, supraviețuind tuturor meandrelor politicii sovietice.

Noul partid comunist, numărînd 12 deputați la Palais-Bourbon *, adoptă atitudinile cele mai extremiste, cu riscul, de altfel, de a provoca plecarea mai multora dintre fondatorii săi. Va încuraja insurecțiile coloniale. Îl va felicita pe Abd el Krim pentru succesul înregistrat în Rif. Susține dreptul la autodeterminare a *două milioane de locuitori ai Alsaciei și ai Lorenei*, Maurice Thorez reproșînd Franței că i-ar *oprima* într-un discurs, pronunțat la Berlin, în ianuarie 1933, care îi oferă ocazia să denunțe *frontierele arbitrare* impuse Germaniei prin Tratatul de la Versailles [40]. Partidul își menține un important aparat clandestin, dirijat îndeaproape de Moscova, specializat în spionaj industrial și în agitații antimilitariste. Dată fiind indignarea opiniei publice burgheze împotriva conducătorilor mișcării, se angajează în mai multe rînduri urmărirea finală, aceștia petrecînd o bună parte a timpului lor în închisori sau în ilegalitate. Albert Sarraut, ministrul de interne, dă glas în 1927 doctrinei oficiale, declarînd : *Comunismul, iată inamicul... conducă-*

* *Palais-Bourbon* — sediul Adunării Naționale a Franței. *(n. tr.)*

torii comunismului moscovit speră să facă să apară noul imperialism al cine știe cărei imense hegemonii slave... distrugerea patriei nu este o opinie, este o crimă... [41].

Relațiile cu Uniunea Sovietică, în ciuda recunoașterii pe care i-o acordă în 1924 guvernul Edouard Herriot, încep să se îmbunătățească în acest climat general. Mințile luminate ale epocii sînt, de altfel, convinse că zilele regimului bolșevic sînt numărate. Și apoi interesele diplomatice ale Franței vizează altceva. Ele urmăresc supraviețuirea acestui Tratat de la Versailles — împotriva căruia s-au coalizat Rusia și Germania — și ca atare menținerea alianței cu țări ca Polonia sau România, care se tem de revizionismul rus mai mult decît de cel german.

În ceea ce o privește, U.R.S.S. va deveni bănuitoare în legătură cu activitatea diplomației franceze în privința frontierelor sale imediate. Se poate crede că, mai presus de orice, în scopul de a o contracara, ea nu se va mulțumi să-și dea adeziunea la pactul Briand — Kellog din 1928, care pune războiul *în afară legii,* propunînd vecinilor săi să-i aplice imediat dispozițiunile în relațiile reciproce, fără să mai aștepte ratificarea generală. În acest scop, se încheie un protocol la 9 februarie 1929. Dar se mai poate întrezări aici semnul unei dorințe de normalizare a raporturilor U.R.S.S. cu lumea burgheză. Nu acceptase oare, în principiu, Kremlinul, în 1927, să participe la conferința pregătitoare pentru dezarmare, propusă de Societatea Națiunilor, din care totuși nu făcea parte ? Această hotărîre este cu atît mai remarcabilă, cu cît, în octombrie 1916, Lenin aruncase anatema asupra dezarmării. *Formularea unei astfel de revendicări* — a scris el — *echivalează cu o totală respingere a ideii luptei de clasă, cu renegarea pînă și a ideii de revoluție* [42]. Desigur, conducătorii sovietici nu-și făceau nici cea mai mică iluzie în legătură cu șansele de a ajunge la un acord în această problemă. Nu este mai puțin adevărat că făceau atunci, pe lungul drum al *revizionismului ideologic,* un pas care va fi urmat în curînd de alți pași.

La celălalt capăt al lumii vechi se mai afla o țară — China — care avea și ea toate motivele să se plîngă de pacea instituită de învingătorii din 1918. Căzută la începutul secolului în anarhie, țintă a poftelor nemăsurate ale marilor puteri care și-au asigurat concesiuni și privilegii, exploatînd fără scrupule o populație mizeră, ea constituia un teren ideal pentru propagarea ideilor extremiste. La fel ca și în Germania, Stalin încearcă nu atît să stîrnească o revoluție, cît să se înțeleagă cu guvernanții acesteia pentru a rupe *încercuirea capitalistă*. Tratatul de la Versailles, transferînd Japoniei toate privilegiile Reich-ului în China, frustrînd-o pe aceasta în totalitate, deși a fost aliata Antantei din august 1917, a condus-o în mod firesc la o apropiere de Rusia.

În 1921, anul înființării la Shanghai a Partidului Comunist Chinez, de către o duzină de intelectuali, printre care și un ajutor de bibliotecar numit Mao Zhedong (Mao Tse-dun), două puteri pretind să conducă Imperiul de mijloc. La Beijing, un așa-zis guvern recunoscut de străinătate, dar incapabil să-și impună autoritatea tu-kiunilor, mari feudali, pe jumătate soldați, pe jumătate bandiți, care își disputau provinciile și duceau un război neîntrerupt, marcat de schimbări de alianțe și de victorii fără viitor. La Shanghai, refugiat în concesiunea franceză, după ce fusese alungat din Guangzhou (Canton), capitala sa, de către propriul său ministru de război, se afla Sun Yat-sen, fondatorul Republicii chineze, apostolul celor *Trei Min,* a celor trei cerințe imperative ale poporului : naționalism, democrație, minimum de trai, omul care a dorit să occidentalizeze China și pe care Occidentul nu a fost în stare nici să-l ajute, nici chiar să-l înțeleagă. Prestigiul său rămîne totuși considerabil și așteaptă clipa publicînd manifeste grandioase.

Încă din 1919, Cicerin anunțase că Sovietele renunțau la toate privilegiile pe care țarii și le asiguraseră în China ; între Moscova și China s-au stabilit contacte. În 1922, Ioffe — care făcuse parte din delegația rusă prezentă la Brest-Litovsk — ajunge în capitala Chinei pen-

MARŞUL CEL LUNG AL COMUNIŞTILOR CHINEZI

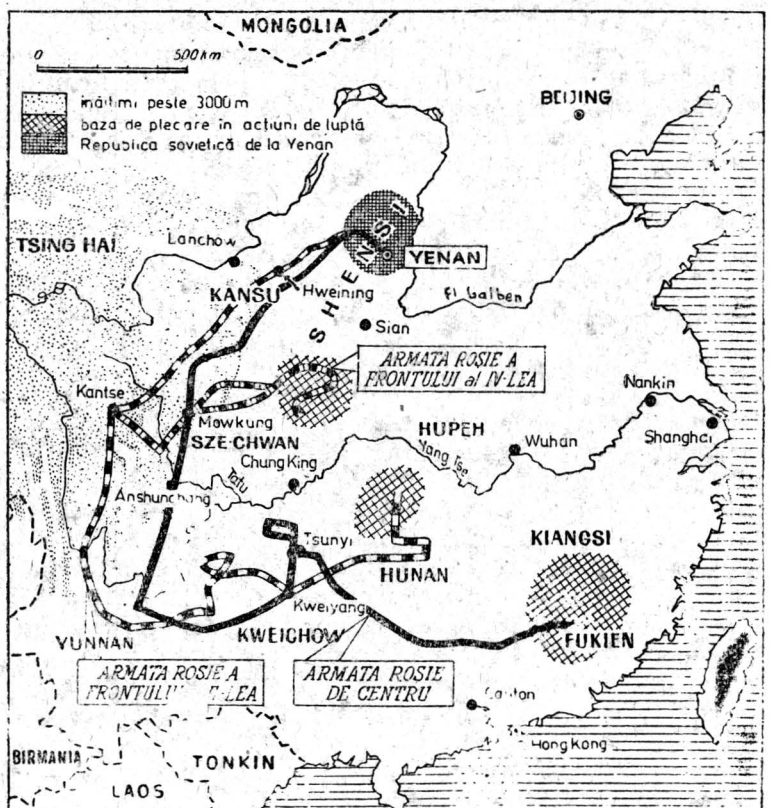

tru a trata cu *guvernul* fantoșă al Republicii. În aceeași clipă, alți emisari ai Kremlinului intră de asemenea în contact cu Sun Yat-sen, care, dezamăgit de neînțelegerea marilor democrații, îi primește cu brațele deschise. Aceștia îi furnizează un ajutor masiv în arme și materiale. Ioffe însuși sosește curînd la Shanghai. Va semna cu Sun, la 16 ianuarie 1923, celebrul document prin care reprezentantul sovietic se declară de acord cu acesta că, *dată fiind absența condițiilor favorabile pentru aplicarea lor fructuoasă în China, comunismul sau chiar sistemul sovietic nu pot fi introduse acolo* [43]. Îl asigură în același timp de sprijinul Moscovei pentru realizarea uniunii naționale și pentru independența deplină a țării. Cu cîteva zile înainte, Cominternul a cerut Partidului Comunist Chinez ca — *fără să abandoneze personalitatea sa politică — să-i determine pe membrii săi să adere la Kuomintang* — mișcarea prezidată de Sun — *și să exercite presiuni asupra acestuia în sensul întăririi legăturilor cu Rusia sovietică în lupta comună împotriva imperialismului european, american și japonez* [44].

Luna următoare, Sun Yat-sen se reinstalează la Guangzhou (Canton). Curînd, el îl va trimite la Moscova pe unul dintre tinerii săi colaboratori, colonelul Chiang Kai-shek. La reîntoarcere, acesta crează o academie militară la Huangpu (Whampoa), comisar politic al acesteia este Zhou Enlai (Ciu En-lai), viitorul prim-ministru al Chinei comuniste, iar adevăratul ei conducător este generalul sovietic Bliuher, cunoscut sub numele de Gallen. Între timp, la Canton se instalează un reprezentant personal al Cominternului, și de fapt al lui Stalin, agitatorul de profesie Michel Grüsenberg, zis Borodin — în mod curios, acesta s-a pregătit pentru revoluție la bursa din Chicago —, căruia André Malraux i-a făcut în *Les Conquérants (Cuceritorii)* un portret de un romantism cam baroc.

El va fi acela care va redacta noul statut al Kuomintangului și va face din acesta un partid disciplinat și bine organizat, capabil să se lanseze la asaltul pentru prelua-

rea puterii. Ceea ce nu îl împiedică pe subtilul Karahan, primul ambasador sovietic în China, să semneze la 31 mai 1924, cu guvernul de la Beijing, un tratat care stipula, între altele, că fiecare dintre cele două părți se angajează *să nu tolereze pe teritoriul său existența unor grupări care desfășoară acțiuni armate împotriva guvernului celeilalte părți* [45]. Tratatul implica renunțarea de către Rusia la pretențiile sale asupra teritoriului chinez ; el prevedea restaurarea suveranității chineze asupra Mongoliei exterioare, autonomă din 1911. În realitate era protectorat sovietic din 1921 și va rămîne în continuare ca atare. Stalin îl va determina pe Roosevelț, la Ialta, să recunoască *statu-quo*-ul în această regiune, iar această primă democrație populară, din punct de vedere cronologic, va fi admisă la O.N.U. în 1961, după o lungă tocmeală, o dată cu Mauritania. U.R.S.S. nu se mulțumește cu atît. Solid instalată la Sin-Kiang, ea obține printr-un tratat dreptul de exploatare a căilor ferate din Mançiuria, deschizîndu-și astfel porțile spre *Ruhrul chinez*.

Ajutorul Moscovei și acela al comuniștilor, cărora intervenția acesteia face să le sporească rapid audiența, îi aduc Kuomintangului progrese fulgerătoare. La sfîrșitul anului 1924, cel mai puternic din mareșalii din Nord, Wu Peifu, îi propune o întîlnire lui Sun Yat-sen. Acesta ajunge la Beijing, în ciuda rezervelor manifestate de mulți dintre locotenenții săi. I se asigură o primire triumfală, dar moare cîteva zile mai tîrziu, la 12 martie 1925, de un cancer la ficat.

Buna înțelegere între comuniști și Kuomintang nu va supraviețui mult după dispariția sa. La începutul lui 1926, Chiang Kai-shek, devenit comandant al armatei din Sud, intră în conflict cu șeful misiunii militare sovietice, Kissanka, în legătură cu o expediție pe care el o proiectase împotriva Nordului. După ce și-a înaintat demisia, proclamă legea marțială, la 20 martie, la Guangzhou (Canton), și ordonă arestarea cîtorva conducători comuniști. Borodin, care se afla la Moscova în momentul incidentului, revine curînd într-o dispoziție dintre cele mai

conciliante, astfel că Chiang poate să lanseze campania împotriva seniorilor războiului din Nord, în timp ce Wang Jingwei (Wang Chin-wei), președintele prosovietic al Kuomintangului, sosește în Franța *pentru motive de sănătate.*

Trotkiștii care, în sînul Cominternului, îndemnaseră întotdeauna la prudență în colaborarea cu Kuomintangul, vor preconiza acum ruptura cu acesta. Dar Stalin, chit că va trebui să-și modifice aprecierile anterioare asupra perspectivelor acestei colaborări, va insista asupra necesității de a o continua. În luna noiembrie, Comitetul Executiv lărgit al Internaționalei va ajunge chiar să salute în succesul expediției din Nord cea de *a treia etapă a mișcării revoluționare mondiale* [46].

La 5 aprilie 1927, Georgianul va mai susține încă, într-un discurs pronunțat la Moscova, că întrucît comuniștii au majoritatea în sînul Kuomintangului, iar Chiang *se supune disciplinei* [47], nu există nici un motiv să fie declanșată o lovitură de stat. Este greu să împingi orbirea mai departe. O săptămînă mai tîrziu, zi de zi, forțele lui Chiang, care tocmai cuceriseră Shanghaiul, lichidează formațiunile comuniste din oraș, folosind drept pretext numărul sporit de incidente între proletariat — care, grație propagandei roșilor, devine conștient de mizeria sa îngrozitoare — și poliția concesiunilor europene. Operațiunea este condusă cu o brutalitate deosebită : sediile partidului sînt atacate cu grenade, iar militanții care nu au pierit pe loc sînt masacrați cu sălbăticie.

Întrucît Chiang Kai-shek și-a creat propriul guvern, Stalin este tentat să creadă că există posibilitatea pentru comuniștii chinezi să-și continue colaborarea cu restul Kuomintangului, instalat la Wuhan. Cu cel mai perfect sînge rece și fără să-i treacă o clipă prin minte să-și recunoască greșelile, Stalin prezintă — în fața Comitetului Central sovietic, în luna august 1927 — aceste evenimente ca începutul *celei de a doua etape* a Revoluției chineze, al cărei ascuțiș este îndreptat în special

împotriva *dușmanilor interni* ... în timp ce, în faza precedentă, revoluția *era îndreptată în special împotriva imperialismului străin* [48]. Or Kuomintangul de la Wuhan tocmai îi exclusese pe membrii săi comuniști, printre care și Mao Zhedong, care își luase tălpășița și era pe punctul de a se înclina în fața lui Chiang.

Situația roșilor nu era mai bună în Nord, unde guvernul — după ce descoperise în localul ambasadei sovietice probe mai mult decît abundente ale amestecului ei în afacerile interne ale țării — rupsese relațiile diplomatice cu Kremlinul și declanșase, și el, un val de arestări și execuții.

Trebuia găsit un țap ispășitor pentru această prăbușire totală, al cărei principal vinovat era Stalin. Acesta a fost găsit în persoana secretarului general al partidului chinez, Chen Duxiu (Chen Tu-siou), care comisese greșala de a demisiona în semn de protest împotriva dispozițiilor absurde ale Cominternului. A fost adoptată o nouă tactică, aceea a răscoalei armate. Cea de la Guangzhou (Canton) din decembrie 1927 s-a terminat cu un veritabil dezastru : mii de militanți au fost uciși. Insurecția recoltei de toamnă, la țară, nu a avut mai mult succes. Dar cîteva sute de supraviețuitori, conduși de Mao Zhedong, cel care fusese exclus din funcția sa de membru supleant al Comitetului Central, ca pedeapsă pentru înfrîngerea insurecției, au reușit să facă joncțiunea, la Hunan, provincia natală a lui Mao, cu alți partizani înarmați, conduși de Zhu De (Chou-Teh), viitorul generalisim al armatei populare. Acolo, doi ani mai tîrziu, Mao va instala un guvern provizoriu al Republicii sovietice chineze, care s-a încropit de bine, de rău avînd din toate punctele de vedere exemplul Rusiei, pînă în 1933, dată la care Chiang va lansa o ofensivă generală împotriva comuniștilor, care îi obligă să se retragă la celălalt capăt al Chinei, la Yan'an (Yenan), provincia Shaanxi (Shen-si), în apropierea Mongoliei exterioare, aflată sub influență sovietică. Acesta este *marșul cel lung*, episod eroic al revoluției chineze, în cursul căruia

au căzut aproximativ 100 000 de combatanți roșii, pe parcursul unei retrageri desfășurate pe aproape 10 000 de kilometri. Va trebui să se producă agresiunea japoneză din 1937 și să se declanșeze războiul mondial pentru ca Mao să-și ia revanșa.

Mai exista încă o mare putere, a cărei importanță decisivă pentru viitorul omenirii a fost imediat sesizată de către bolșevici. Mari învingătoare în război, singurele care nu au fost ruinate de acesta, debordînd de dinamism și încredere în sine, convinse și ele că progresul material deschide calea spre fericire, Statele Unite constituiau pentru Rusia nouă în același timp obiectul admirației, termenul de referință al ambițiilor economice ce păreau pe atunci aberante și simbolul sistemului social pe care s-a jurat să-l doboare. Nimic nu te lasă să crezi că Rusia a putut gîndi vreodată, cum a făcut-o în cazul Germaniei sau al Chinei, că revoluția ar fi posibilă în viitorul imediat în America. Partidul comunist nu a reunit peste Atlantic decît cîteva mii de nemulțumiți sau dezrădăcinați, al căror număr atît de redus îi expune disprețului general. Nici o clipă extrema stîngă nu a reprezentat pentru ordinea politică alt pericol decît cel al spionajului, dat fiind că unii membri ai acesteia au devenit agenți conștienți sau involuntari.

După victoria din 1918, o mulțime de americani nu sînt mai puțin convinși de iminența revoluției [49], pe care primarul orașului Seattle, Ole Hanson — pierzîndu-și capul din cauza grevei generale —, crede că are motive să o anunțe. Un camion încărcat cu explozibili sare în aer în fața birourilor băncii Morgan, ocazie cu care și-au găsit moartea 38 de persoane. La aceasta se adaugă expedierea de bombe prin poștă diverselor personalități guvernamentale ceea ce produce un adevărat val de isterie, exploatat din plin de *marea finanță* pentru a jugula torentul de revendicări sociale. Se ajunge la expulzarea a peste cinci sute de comuniști străini, la arestarea a mii de ame-

ricani, la condamnarea la moarte, în sfîrşit, a doi anarhişti italieni, Sacco şi Vanzetti, ceea ce avea să stîrnească indignarea stîngii europene.

Această atmosferă, care nu poate să nu evoce pe aceea care va face, treizeci de ani mai tîrziu, să domnească maccarthismul *, era în mod evident puţin favorabilă stabilirii unor relaţii amicale cu Sovietele. Uitînd că, într-o scrisoare către muncitorii americani, l-a tratat pe Wilson, doar cu un an înainte, drept *şef al miliardarilor americani, valet al rechinilor capitalismului,* Lenin se va pronunţa, în zadar, în octombrie 1919, într-un interviu acordat ziarului „Daily News" din Chicago, *pentru o înţelegere economică cu toate ţările şi în special cu America* [50]. Secretarul de stat, Bainbridge Colby, se explică, la 10 aprilie 1920, într-o scrisoare adresată ambasadorului Italiei : *Nu putem recunoaşte un guvern care este hotărît şi sortit să conspire împotriva instituţiilor noastre, nici nu putem întreţine legături oficiale cu el, nici să-i primim agenţii cu amabilitate* [51].

Dar Kremlinul nu slăbeşte atacul. La 20 martie 1921, Mihail Kalinin, şeful statului sovietic, îi va adresa preşedintelui Harding, proaspăt instalat la Casa Albă, un mesaj în care afirmă că, *de cînd există ea, Rusia sovietică a nutrit speranţa să vadă stabilindu-se grabnic relaţii amicale cu marea republică nord-americană şi a scontat că între cele două republici se vor înnoda relaţii strînse şi stabile, avantajoase pentru ambele părţi* [52]. Îi va propune să trimită în Statele Unite o misiune în acest scop. Timp pierdut. Hughes, noul secretar de stat, refuză să stabi-

* *Maccarthism* — termen care desemnează politica promovată de Joseph Raymond McCarthy (1908—1957), senator republican de Wisconsin (1957), cunoscut pentru înverşunatele sale campanii anticomuniste şi „vînătoarea de vrăjitoare", desfăşurată împotriva a numeroase personalităţi politice şi a unor intelectuali taxaţi drept simpatizanţi comunişti. A fost preşedintele „Sub-comisiei pentru cercetarea organelor guvernamentale", creată de Senatul S.U.A. în 1951. Maccarthismul va sfîrşi prin a fi dezaprobat de către Partidul Republican, iar promotorul său va fi blamat de către Senat (1954). *(n. tr.)*

lească relații economice normale cu Sovietele, atîta vreme cît acestea nu vor recunoaște dreptul de proprietate, libertatea muncii, caracterul sacru al contractelor și al garanțiilor, dreptul la viață al fiecăruia.

Printre reproșurile care le au de formulat la adresa Moscovei, americanii îl reținși pe acela că ea nu mai recunoaște datoriile țarismului, care, în ceea ce îi privește, reprezentau frumușica sumă de 192 milioane de dolari. *Guvernul nostru* — va spune, în 1923, președintele Coolidge, succesorul lui Harding — *nu-și propune să intre în relații cu un regim care refuză să recunoască sfinția obligațiilor internaționale* [53]. Preocupat să nu se mînjească în contactul cu diavolul, guvernul de la Washington va refuza să participe la Conferința de la Geneva, din 1922 — întrucît era invitată și Rusia —, și se opune trecerii pe pămîntul său a uimitoarei doamne Kollontay, fiica unui aghiotant al țarului, căsătorită cu un marinar, propovăduitoare a emancipării totale a femeii, pe care Kremlinul o numise ambasadoare în Mexic.

În sfîrșit, în timp ce majoritatea puterilor vor recunoaște U.R.S.S. *de jure* încă din 1924, relațiile diplomatice între cele două guverne vor fi restabilite doar în 1933, o dată cu venirea la putere a lui Franklin Delano Roosevelt. Această reluare de relații diplomatice — care constituie unul din puținele puncte precise din programul de politică externă al candidatului democrat — nu va avea loc decît după negocieri laborioase. Washingtonul va pretinde Moscovei, într-adevăr, tot felul de asigurări scrise privind neamestecul său în afacerile americane, libertatea profesării credinței pentru resortisanții americani care se duc în U.R.S.S., renunțarea din partea acesteia la orice pretenții de reparații pentru intervenția Statelor Unite în timpul războiului civil. Caracterul tardiv al acestei recunoașteri va fi adesea invocat ulterior de către sovietici în sprijinul convingerii lor că timpul sfîrșește întotdeauna să înfrîngă aversiunea capitaliștilor față de ideea de a accepta revoluția ca un fapt împlinit. Pe drept cuvînt, Statele Unite însele au sfîrșit prin a acorda Chinei populare

și Germaniei răsăritene recunoașterea pe care i-au refuzat-o atît de mult timp U.R.S.S.

Franklin Roosevelt avea să se destăinuie, în februarie 1940, că încă în urmă cu douăzeci de ani, *în primele zile ale comunismului, și-a dat seama că mulți conducători ai Rusiei vor oferi o educație mai bună, o igienă mai bună și în special șanse mai bune de afirmare milioanelor de ființe umane ținute în ignoranță și robie de către regimul imperial* [54]. Nu explică oare această prejudecată favorabilă a începuturilor — care a contribuit, fără îndoială, la clarificarea hotărîrii sale de a restabili relațiile normale cu Moscova — încrederea dezarmantă pe care i-o va acorda mai tîrziu lui Stalin ?

Dictatorul rus miza în orice caz de mult timp pe el. Acordîndu-i o audiență, în decembrie 1933, primului ambasador al Statelor Unite, William Bullitt, îi va face cunoscut că era dispus să-l primească la orice oră din zi sau din noapte — ceea ce, a remarcat el, nu era cazul cu alți diplomați occidentali. A adăugat cu aceeași ocazie : *Președintele Roosevelt, deși conducător al unei națiuni capitaliste, este astăzi unul dintre oamenii cei mai populari în U.R.S.S.* [55].

Bibliografie și note

1. DEUTSCHER. *Trotsky, op. cit.*, p. 364.

2. LÉNINE. *La révolution bolcheviste, op. cit.*, p. 227.

3. *Ibid.*, p. 300.

4. Milovan DJILAS, *Conversations avec Staline*, Paris, Gallimard, 1962, p. 206.

5. GOURFINKEL, *op. cit.*, p. 179—180.

6. FAINSOD, *op. cit.*, p. 125.

7. LÉNINE, *Oeuvres choisies*, tom I, *op. cit.*, p. 890.

8. Text integral în Giulano PROCACCI, *Staline contre Trotsky*, Paris, Maspero, 1965.

9. TROTSKY, *La révolution permanente*, Paris, Gallimard, 1964, p. 47.

10. KENNAN, *op. cit.*, p. 208—209.

11. DEUTSCHER, *Staline*, *op. cit.*, p. 493—494.

12. *Ibid.*, p. 199.

13. PROCACCI, *op. cit.*, p. 167.

14. George ORWELL, *1984*, Paris, Gallimard, [f.a.].

15. *Histoire du P.C.U.S.*, ediția din 1960, *op. cit.*, p. 445.

16. *Ibid.*, p. 445.

17. DEUTSCHER, *Trotsky*, *op. cit.*, tom II, p. 288.

18. *Histoire du parti communiste*, ediția din 1946, *op. cit.*, p. 264.

19. D.F. FLEMING, *The Cold War and Its Origins*, London, Allen, 1961, p. 44.

20. COLLINET, *op. cit.*, p. 117.

21. STALINE, *Rapport du Comité central au XVe Congrès*, Moscou, Gospolitizdat, 1951, p. 16—17.

22. LÉNINE, *Prefață* (din 1920) la edițiile franceză și germană ale lucrării *L'Impérialisme, stade suprême*, *op. cit.*, p. 9.

23. MARX, *Avant-propos de la critique de l'économie politique*, *Oeuvres*, tom I, *op. cit.*, p. 273.

24. COLLINET, *op. cit.*, p. 159.

25. LÉNINE, *L'Europe arriérée et l'Asie avancée* în *Oeuvres choisies*, *op. cit.*, tom I, p. 670.

26. „Est et Ouest", din 16/30 iunie 1962.

27. H. CARRÈRE d'ENCAUSSE et Stuart SCHRAM, *Le marxisme et l'Asie*, Paris, Armand Colin, 1965, p. 211.

28. DEUTSCHER, *Trotsky*, *op. cit.*, tom II, p. 96.

29. CARRÈRE d'ENCAUSSE et SCHRAM, *op. cit.*, p. 227—231.

30. DEUTSCHER, *Trotsky*, *op. cit.*, p. 431.

31. M. BAUMONT, *La faillite de la paix*, Paris, Presses Universitaires, 1945, p. 210.

32. LÉNINE, *La Révolution bolcheviste*, *op. cit.*, p. 198.

33. BENOIST-MÉCHIN, *Histoire de l'armé allemande*, Paris, Denoël, 1954, tom II, p. 371.

34. *Ibid.*, ediția din 1938, tom II, p. 371.

35. KEESING's, *Contemporary Archives*, Bristol Keynsham, [f.a.], p. 3 780.

36. *Ibid.*, 5 054 A.

37. „Le Monde" din 10 ianuarie 1962.

38. CARRÈRE d'ENCAUSSE et SCHRAM, *op. cit.*, p. 231.

39. Jacques CHASTENET, *Winston Churchill et l'Angleterre du XXe siècle*, Paris, Fayard, 1956, p. 240.

40. „L'Humanité" din 16 ianuarie 1933.

41. E. BONNEFOUS, *Histoire politique de la IIIe République*, Paris, Presses Universitaires, 1960, tom IV, p. 216.

42. LÉNINE, *Oeuvres choisies*, *op. cit.*, tom I, p. 897.

43. R. PÉLISSIER, *La Chine entre en scène*, Paris, Julliard, 1963, p. 241.

44. „Est et Ouest", martie 1960, p. 6.

45. *Ibid.*, p. 5.

46. CHIANG KAI SHEK, *A Summing up at Seventy*, Harrap, London, 1957, p. 43.

47. „Est et Ouest", martie 1960.

48. CARRÈRE d'ENCAUSSE et SCHRAM, *op. cit.*, p. 321.

49. *Lettre aux ouvriers américains du 23 août 1918. Lénine*, Ouevres, Editions Sociales, Paris, 1961, tom 28, p. 66.

50. I. ZEMSKOV, *Les leçons de l'Histoire*, în „La vie internationale", Moscou, martie 1961.

51. FLEMING, *op. cit.*, p. 43.

52. „Izvestiia" din 22 martie 1921.

53. FLEMING, *op. cit.*, p. 44.

54. Robert SHERWOOD, *Le memorial de Roosevelt*, Paris, Plon, 1950, tom I, p. 48.

55. DUROSELLE, *op. cit.*, p. 256.

4.

ÎNTRE SCYLLA ŞI CARIBDA

Veţi vedea că nu era decît o vigoare în această împrejurare, în care se putea găsi chiar o aparenţă de siguranţă ; nu am reuşit niciodată să-mi dau seama unde am găsit atîta slăbiciune.

RETZ.

Din 1920, cînd a luat sfîrşit războiul sovieto-polon, pînă în 1929, cînd se va declanşa marea criză economică, lumea a trăit într-o atmosferă de reativă siguranţă. Începînd din 1931, ea se va îndrepta spre război. Un dublu focar de agresiune se profilează mai întîi în Japonia şi apoi în Germania. Ameninţînd în acelaşi timp democraţiile occidentale şi Rusia comunistă, acest pericol le va împinge să se apropie.

Această apropiere va fi la început foarte lentă. La 21 iulie 1930, Cicerin, omul de la Rappalo, grav bolnav, va fi înlocuit în fruntea Comisariatului poporului pentru Afacerile Externe cu Maxim Litvinov, de doisprezece ani adjunctul său. Rece şi fin, degajînd un aer de bună-

stare în haina sa îmblănită, noul ministru — care fusese arestat în tinereţe, atunci cînd încercase să strecoare în Europa occidentală banii furaţi de bolşevici în Caucaz — îşi va asocia curînd numele unei politici de securitate colectivă, foarte departe — în stilul şi vocabularul său — de excesele perioadei eroice. Originile sale evreieşti vor da ostilităţii sale faţă de nazism un element cu totul personal, în întregime străin lui Stalin, care nu era scutit de prejudecăţile antisemite comune multora dintre compatrioţii săi. În primăvara anului 1939, el va fi unul dintre primii sacrificaţi pe altarul reconcilierii cu Hitler.

Încă din octombrie 1930, Kremlinul va propune Poloniei să reia convorbirile asupra unui pact de neagresiune, convorbiri întrerupte în 1926. Neliniştit de succesul crescînd al tezelor expansioniste în Germania şi de nerăbdarea cercurilor militare, Pilsudski renunţă la acele exigenţe (caracterul colectiv al tratatului şi clauza arbitrajului) care făcuseră ca negocierile să eşueze cu patru ani mai înainte. Cu toate că, într-un interviu acordat lui Emil Ludwig — evident menit să le dea asigurări partenerilor săi germani —, Stalin ţinuse să precizeze că un tratat cu Polonia nu implica nici o recunoaştere sau vreo garanţie din partea Uniunii Sovietice a frontierelor poloneze sau a Tratatului de la Versailles [1], pactul va fi semnat la 25 ianuarie 1932. În aceeaşi perioadă, U.R.S.S. va încheia acorduri similare cu Finlanda, Letonia şi Estonia. Un tratat o lega deja de Lituania începînd din 1926. În schimb, negocierile cu România se poticneau din cauza eternei probleme a Basarabiei.

După ce a calificat-o — la 26 iunie 1930 — drept *ţara cea mai agresivă şi cea mai militaristă dintre toate ţările agresive şi militariste ale lumii* [2], Stalin va încerca, de asemenea, o destindere în relaţiile cu Franţa. La 7 martie 1931, Molotov se va declara dispus să contribuie la aceasta şi vor fi angajate convorbiri în legătură cu un pact de neagresiune şi o reluare a schimburilor comer-

ciale, reduse în anul precedent la jumătate, din inițiativa cabinetului Tardieu. Dar, pactul elaborat în luna august de către Berthelot, secretar general la Quai d'Orsay, și ambasadorul Dovgalevski nu va vedea lumina zilei decît la 29 noiembrie 1932. Între timp, Aristide Briand, pentru care U.R.S.S. nu prezenta interes, a abandonat politica. După eșecul său la alegerile pentru funcția de președinte al Republicii, cartelul celor de stînga a cîștigat alegerile legislative ; în Germania crizele se vor succeda iar naziștii, profitînd de șomaj masiv, vor înregistra succese electorale spectaculoase. Noul cabinet francez, condus de Edouard Herriot, avîndu-l pe Paul Boncour la Afacerile Străine, va considera drept un fapt împlinit eșecul politicii de înțelegere cu Reich-ul și credea de cuviință să se apere de acesta în orice împrejurare.

N-a greșit. Luni, 30 ianuarie 1933, bătrînul mareșal Hindenburg, președintele Reich-ului, va semna decretul prin care i se încredința lui Hitler — *în numele protejării poporului și statului* — funcția de cancelar. Puțini oameni prevăzuseră acest eveniment pe care l-a făcut posibil doar naivitatea conservatorilor germani, convinși că îl vor avea de acum înainte pe „Führer" la cheremul lor. Puțini oameni vor realiza importanța acestui fapt. Pentru „Le Temps", din 2 februarie, *partida nu era încă jucată*. „Le Populaire" se aștepta la un război civil, în timp ce „L'Action française" și ziarul laburist „Daily Herald" vorbeau aceeași limbă, profetizînd reîntoarcerea Kaiserului.

Primele acte ale noului guvern vor risipi rapid aceste iluzii. După ce a lichidat orice formă de opoziție legală, Hitler se va înhăma la realizarea unui program de restaurare și de expansiune națională, expus în *Mein Kampf*. Și, înainte de toate, nereușind să concretizeze *egalitatea în drepturi* pe care Aliații o recunoscuseră în principiu Reich-ului în anul precedent — după ani de tergiversare —, el va anunța, la 14 octombrie, retragerea delegației sale atît de la Conferința pentru dezarmare, cît și din Societatea Națiunilor. Consultat prin plebiscit,

poporul german va ratifica, cu o majoritate de 95 la sută, hotărîrea conducătorului său.

Societatea Națiunilor și, o dată cu ea, noțiunea însăși de securitate colectivă nu-și vor reveni din această lovitură. La drept vorbind, încă din primăvară, ele suferiseră un afront decisiv, prevestitor de vremuri noi : invitată de către Adunarea Generală să evacueze Manciuria — unde își stabilise protectoratul său profitînd de anarhia care persista în China — Japonia refuzase să se supună și, la 27 martie 1933, va decide să părăsească organizația mondială. Aceasta s-a mulțumit, drept sancțiuni, să declare lipsite de valabilitate bancnotele, pașapoartele și timbrele poștale tipărite de guvernul fantoșă *Manciuko*, instalat la Mukden de către ocupantul japonez.

Anul 1934 va fi însă și mai sinistru. Primii miniștri ai României * și Austriei **, regele Iugoslaviei *** vor fi uciși rînd pe rînd de teroriști de extremă dreaptă. Hitler a decis arestarea și executarea locotenentului și rivalului său Röhm, o dată cu aceea a cîtorva sute din partizanii acestuia, precum și, în același timp, a generalului von Schleicher, care îi ținuse piept la Cancelarie și se mai străduia încă să-l detroneze. Tokio va publica o broșură glorificînd *sabia, idealul din care se inspiră Imperiul nipon* [3], cerînd poporului să se pregătească pentru o încercare decisivă. *Ideea războiului plutește în aer* [4], va exclama Mussolini, care se pregătea să-și încheie socotelile cu Etiopia.

---

* *Ion G. Duca* — prim-ministru al României ; a fost asasinat la 29 decembrie 1933 de către legionari pe peronul gării din Sinaia. *(n. tr.)*

** *Engelbert Dollfuss* — cancelar al Austriei ; a fost asasinat de către agenți hitleriști la 25 iulie 1934, cu ocazia tentativei de lovitură de stat organizată de către național-socialiștii austrieci. *(n. tr.)*

*** *Alexandru I al Iugoslaviei* și *Jean Louis Barthou* au fost asasinați la 9 octombrie 1934, la Marsilia, de către teroriști fasciști croați. *(n. tr.)*.

Aidoma marilor democrații, care credeau în eficacitatea Societății Națiunilor și în înțelepciunea bancherilor germani, U.R.S.S. nu a simțit venirea nazismului. Prizonieri ai unui marxism primitiv, conducătorii acesteia se încăpățînau să predice, în 1931, că *fascismul și social-fascismul sînt două întruchipări ale unuia și aceluiași dig social al dictaturii burgheze* și să îndrepte, în 1932, *atacul pricipal* contra social-democrației. [5]

La 7 martie 1933, adică la mai mult de o lună de la triumful lui Hitler, „Pravda" credea posibil să mai exulte : *Să turbeze reacțiunea de mînie !* va exclama aceasta. *Contradicțiile interne și externe ale capitalismului german se agravează.*

Atunci cînd mii de comuniști se aflau deja în închisori și în lagăre de concentrare și atunci cînd Führerul trecuse la atacarea socialiștilor, Comitetul Central al Partidului Comunist German declara, chiar în aceeași lună, că *excluderea social-democraților germani din aparatul de stat și presiunea puternică exercitată asupra tuturor organizațiilor și a presei social-democrate nu schimbă nimic din faptul că, acum, ca și înainte, social-democrația este principalul sprijin social al dictaturii capitaliste* [5].

Această orbire, care i-a împins pe comuniștii germani pînă la a susține o grevă în domeniul transporturilor, declanșată de către naziști la Berlin, cu trei luni înainte de venirea lui Hitler la putere, pare de neînțeles atunci cînd privim înapoi. În acea perioadă, amintirea zilelor din 1919—1920 și a zdrobirii spartakismului, de către social-democratul Noske, atîrna greu asupra proletariatului german, menținînd între militanții de extremă stîngă și cei de stînga prejudecăți de nedepășit. Unii erau revoluționari duri și hotărîți, ceilalți erau reformiști pașnici, recrutați dintre funcționari, intelectuali și straturile cele mai bine retribuite ale proletariatului, care nu ezitaseră

să voteze cînd au avut ocazia pentru mareşalul Hindenburg. Ce aveau aceştia în comun ?

De ambele părţi, se va rezista, adesea eroic, dictaturii. Dar imensele cohorte adunate de cele două formaţiuni marxiste nu vor face practic nimic pentru a împiedica victoria cămăşilor brune. Partidul Comunist German, cel mai important şi cel mai oţelit din Europa, după cel din U.R.S.S., va rămîne la ora hotărîtoare, potrivit cuvintelor lui Arthur Koesler, *un uriaş castrat* [6]. Ocuparea de către ruşi a unei părţi a Germaniei nu a reuşit pînă în ziua de azi să-i redea îndrăzneala şi încrederea în sine şi nici măcar să-l apropie de fraţii săi inamici, social-democraţii.

Prima reacţie a lui Stalin faţă de succesul nazismului a fost aceea de a încerca să se înţeleagă cu acesta. De altfel, în 1941, cînd se va declanşa agresiunea germană, el va încerca să-l liniştească pe Hitler. *Noi ne-am străduit în mod constant să îmbunătăţim relaţiile noastre cu Germania* [7], va spune Molotov în octombrie 1939. Acesta era adevărul.

În toamna anului 1935, atunci cînd propaganda din cele două ţări atinsese un nivel maxim de violenţă şi de ură, diplomaţi sovietici, precum Kandelaki, şeful misiunii comerciale, sau Gnedin, ataşatul de presă la Berlin, vor exprima interlocutorilor germani dorinţa guvernului lor de a ameliora sau cel puţin de a normaliza relaţiile cu Reich-ul, declarînd cu cea mai mare seninătate din lume că poziţiile *ideologice* ale Cominternului nu afectează cu nimic *realpolitika* U.R.S.S. [8]. Dar dacă Molotov, la 28 decembrie 1933, avea să declare în faţa Comitetului Central că guvernul său nu are nici un *motiv să-şi modifice politica sa faţă de Germania,* trebuie să constatăm că *politica ideologilor unui naţional-socialism războinic mergea exact împotriva* [9] pricipiilor sale de pace.

Curios om acest birocrat, cu lornion, pedant, cu profil concav, cu o încăpăţînare legendară, despre care Churchill spunea că surîsul său te ducea cu gîndul la o iarnă siberiană, despre care John Foster Dulles afirma că nu a

întîlnit nicodată o abilitate diplomatică comparabilă cu a acestuia. El va prefera să trăiască ultimele zile într-o retragere obscură, mai curînd decît să trădeze memoria aceluia căruia îi datora totul. Dar pentru moment, acest burghez rus, moștenitorul unei familii care îi slujise pe țari, redactor șef al ziarului „Pravda" în momentul insurecției, era președintele Consiliului comisarilor poporului, cu alte cuvinte delegatul lui Stalin în fruntea statului și omul care ocupa prim-planul scenei. El a citit *Mein Kampf* și a meditat asupra acestor pasaje teribile : *Vom opri marșul etern al germanilor spre sudul și spre vestul Europei și ne vom întoarce privirea spre pămînturile din Est... Giganticul imperiu din Est se află pe pragul prăbușirii. Sfîrșitul dominației evreiești în Rusia va fi totodată sfîrșitul Rusiei ca stat* [10]*... Dacă se dorește teritoriu și pămînt în Europa, aceasta nu se poate face decît pe seama Rusiei. În acest caz, noul Reich va trebui să se pună din nou în marș, pe lungul drum al cavalerilor teutoni, pentru ca să dea cu sabia germană brazdă plugului german și națiunii pîinea sa de toate zilele* [11].

În ciuda ratificării, la 5 mai 1933, a protocolului de prelungire a pactului de neagresiune sovieto-german din 1926 — pact ce nu va fi niciodată denunțat — climatul dintre cele două capitale s-a deteriorat rapid. În discursurile sale, Hitler va ataca cu violență *amenințarea marxistă*. Nemulțumindu-se să dea vina doar pe comuniștii germani, cămășile brune vor face praf și pulbere sediile organizațiilor sovietice de la Berlin. În fine, Reich-ul va oferi Poloniei o colaborare față de care Stalin va încerca imediat temerea că se va face pe seama sa.

Kremlinul nu va pierde timpul să tragă concluzii din această situație nouă și să procedeze în consecință. În doi ani, cheltuielile militare vor crește de opt ori, efectivele Armatei roșii vor fi mai mult decît dublate, numărul avioanelor va ajunge de la 2 500 la 4 000. Controlul partidului în armată se va întări fără încetare. În același timp, puterea va proceda pretutindeni la vînătoarea trădătorilor virtuali sau reali, reluînd în folosul său expresia

celebră a lui Collot d'Herbois din timpul Revoluției franceze : *dacă îi vom cruța pe nevinovați, vor scăpa prea mulți vinovați.*

După asasinarea la Leningrad, la 1 decembrie 1934 — după toate aparențele la ordinul lui Stalin însuși — a unuia dintre principalii colaboratori ai dictatorului, Serghei Kirov, epurarea *(Cistka)* se va transforma în teroare. Vor fi montate imense procese, în cursul cărora acuzații — pregătiți prin metode *psihologice* deosebit de eficace — mărturiseau, rostogolindu-se în mocirlă, asemenea personajelor lui Dostoievski, crimele cele mai de necrezut. Unul după altul, părinții comunismului rus vor fi trimiși la moarte. *În activitatea lui Stalin* — spune cu pudoare istoria oficială a Partidului Comunist al U.R.S.S., revizuită după dispariția sa — *va apare un divorț între cuvinte și acte, între teorie și practică* [12]. Acela a fost momentul în care el se va transforma într-un tiran, izolat și sîngeros, neîncrezător în toate și în toți, dispunînd după bunul său plac de persoana și viața supușilor săi.

Era oare necesară teroarea pentru a salva regimul comunist de contrarevoluție ? S-ar putea. Nu e mai puțin adevărat că i-a adus însă lovituri dezastruoase. În 1937, mareșalul Tuhacevski, adjunct al comisarului Apărării, va fi executat împreună cu șapte dintre principalii conducători militari, implicați într-un complot ale cărui piese fuseseră fabricate, după toate aparențele, de serviciile secrete germane. Drama servește drept prolog epurării armatei, provocată mai ales de ideea fixă a lui Stalin privind apariția unui nou Bonaparte. Ea va lovi patru mareșali, treisprezece din cei cincispreze comandanți de regiuni militare și 35 000 de ofițeri. Ea va dezorganiza aparatul defensiv al U.R.S.S., sporind în exterior convingerea că nu va rezista unui șoc serios.

Este necesară o raportare la această epocă îndepărtată, la scepticismul general al lumii burgheze față de primele rezultate ale planului cincinal, ca și la frisonul de oroare provocat de procesele de la Moscova pentru a înțelege ezitarea Occidentului de a încheia cu Rusia noua alianță

care i-ar fi putut permite să stăvilească dublul pericol german și japonez. Democrațiile nu vor ajunge să aleagă timp de șase ani între Scylla și Caribda. Pentru a încerca să-i liniștească, conducătorii sovietici vor separa totuși în întregime politica lor internă de diplomația lor. Acțiunea lor în acest sens va îmbrăca un dublu aspect.

Înainte de toate, Cominternul își va modifica radical linia. Dacă altădată el nu înceta să-i denunțe pe *social-democrați* — vinovați de a fi făcut concurență comuniștilor pentru obținerea voturilor proletare — drept cei mai răi inamici ai clasei muncitoare, el va preconiza acum unitatea de acțiune cu aceștia. Astfel, Partidul Comunist Francez — care își menținuse întotdeauna candidații în cel de-al doilea tur al alegerilor legislative, asigurînd astfel succesul a numeroși candidați de dreapta — va decide, începînd cu anul 1934, să-i retragă de fiecare dată cînd socialiștii erau mai bine plasați. C.G.T.U. * comunistă va fuziona nici mai mult nici mai puțin cu C.G.T. ** În numele antifascismului, se vor crea aproape peste tot *fronturi populare,* în special în Franța și în Spania, unde vor cîștiga alegerile din 1936.

---

* *C.G.T.U.* (Confédération Générale du Travail Unitaire) — sindicat francez ce s-a creat în 1921 prin desprinderea din C.G.T. (1898) a unei părți importante a membrilor ei. În 1923, C.G.T.U. va adera la Internaționala Sindicală Roșie. În 1936, la Congresul de la Toulouse, C.G.T. și C.G.T.U. vor fuziona, aderînd la programul Frontului Popular. Desființată de guvernul de la Vichy (1940), C.G.T. a fost controlată, după sfîrșitul celui de-al doilea război mondial, de reprezentanți de orientare comunistă. Ea va adera la Federația Sindicală Mondială (F.S.M.), ceea ce va provoca noi sciziuni în sînul mișcării sindicale franceze, o dată cu formarea C.N.T. (Confédération Nationale du Travail) (1946), de orientare anarho-sindicalistă și C.G.T.-F.O. (Force ouvrière) (1948), de orientare reformistă. C.G.T. constituie în prezent cel mai important sindicat francez, numărînd peste 2 milioane de membri. *(n. tr.)*

** *C.G.T.* (Confédération Générale du Travail) — sindicat francez constituit la Limoges (1895); va realiza unitatea sindicală la Montpellier (1902). *(n. tr.)*

Același joc pe plan diplomatic. La 10 mai 1933, „Pravda" realizează un viraj spectaculos ; va scrie în acea zi că *revizionismul nu este decît un alt cuvînt pentru a desemna un nou război mondial.* Or, pînă la acea dată, ostilitatea comună față de Tratatul de la Versailles fusese cheia de boltă a înțelegerii germano-sovietice. Curînd, Moscova va pune capăt, este adevărat, fără ciocniri, fructuoasei cooperări pe care, din perioada tratatului de la Rappalo, cele două puteri o urmăreau pe plan militar.

În iulie, Litvinov va semna cu o serie de țări vecine convenții privind definirea agresiunii, care reiau un text a cărui aprobare din partea Conferinței de la Geneva privind dezarmarea o obținuse el însuși, conferință în care U.R.S.S. manifesta de cîteva luni o atitudine din ce în ce mai constructivă. El va angaja cu Cordell Hull, secretarul de stat al lui Roosevelt, convorbiri care vor duce la recunoașterea U.R.S.S. de către Statele Unite și va lichida cu Sir John Simon partea cea mai importantă a contenciosului anglo-sovietic. Și, mai ales, el se va duce incognito la Paris, unde pactul de neagresiune franco-rus tocmai fusese ratificat în unanimitate și unde i se aduc mulțumiri comisarului poporului pentru că susținuse diverse propuneri franceze la Geneva. Îl întîlnește pe Daladier, devenit prim-ministru și sugerează lui Paul Boncour — dacă este să-l credem pe J. B. Duroselle — un acord de consultări [13]. Cîteva zile mai tîrziu, Voroșilov, comisar la Apărare, va propune colonelului Mendras, primul atașat militar francez la Moscova, un schimb de ofițeri și va evoca posibilitatea ca U.R.S.S. să ceară Parisului instructori și material.

Luna următoare, Herriot, care abandonase șefia guvernului pentru aceea a Comisiei de afaceri străine, va fi primit cu deosebită considerație la Moscova. În septembrie, va fi rîndul lui Pierre Cot, ministrul Aerului ; favorabil el însuși unei cooperări militare a celor două țări, acesta nu va ascunde că a fost impresionat de performanțele aviației sovietice. Îi va raporta lui Paul

Boncour o ofertă a lui Litvinov vizînd încheierea unei alianțe *necondiționate*.

Daladier însă nu va ajunge la așa ceva. În luna iunie, el se arătase favorabil unui *pact în patru* (anglo-franco-italo-german), sugerat de către Mussolini și care tindea să instituie în Europa un directorat care lăsa pe dinafară Rusia sovietică. Proiectul a eșuat, însă el va căuta în continuare o deschidere spre Germania. Dar el va fi pus în fața a noi propuneri din partea acesteia ; reglementarea definitivă a problemei frontierelor, prin retrocedarea imediată către Reich a regiunii Saar, pentru care Tratatul de la Versailles prevăzuse un plebiscit în 1935 ; ridicarea plafonului efectivelor militare germane la 300 000 de oameni (față de 100 000 de oameni prevăzuți la Versailles) ; limitarea aviației la jumătate din ponderea aviației franceze ; renunțarea de către Reich la bombardiere și la tancuri grele ; control general și reciproc al armamentelor ; pact de neagresiune. Roma și apoi Londra vor relua pe contul lor — făcînd cîteva modificări — termenii acestei inițiative.

Agitația internă care va duce la revolta din 6 februarie 1934 va face ca răspunsul definitiv al Franței să întîrzie pînă la 17 aprilie. Este o dată de reținut. Barthou, academicianul gurmand, cu barbișon, care tocmai se instalase la Quai d'Orsay, înclina pentru o acceptare. Toți ceilalți miniștri erau împotrivă. După părerea lor, Hitler nu manevra decît pentru a obține mai mulți soldați. Cînd îi va avea, el își va spori exigențele. Opinia publică, conștientă de forța unei țări care era încă prima putere militară a continentului, va cere fermitate. Barthou se va ralia hotărîrii majorității. Franța va declara că *guvernul Reich-ului a făcut imposibile, deliberat sau nu, negocieri pe care inițiativa sa le-a compromis în însăși baza lor.* Înainte de a consimți la o convenție care *ar legaliza* — cu garanțiile indispensabile privind executarea — *importanta reînarmare a Germaniei... ea va trebui să așeze în prim-planul preocupărilor ei condițiile propriei sale securități.* [14].

Și ea avea mijloacele să o facă. Putea în cîteva zile, la primul pretext, să realizeze o expediție analogă aceleia pe care Poincaré o lansase în 1923 asupra Ruhrului. Ea, în 1935, putea să-l oblige pe Hitler să renunțe la serviciul militar obligatoriu, pe care acesta tocmai îl restabilise în disprețul tuturor tratatelor, după cum mai putea încă, în 1936, cînd acesta va reocupa zona demilitarizată a Renaniei, să-l constrîngă să facă stînga-mprejur. Depozițiile din cadrul procesului criminalilor de război germani de la Nürnberg nu lasă nici o îndoială în acest sens. Dar, nu o va face. Nu a făcut-o pentru că aliații săi de la Locarno manifestau din ce în ce mai multă rezervă în a o urma. Marea Britanie — care nu mai avea practic armată — va preconiza compromisul. Aceasta se temea de o hegemonie franceză în Europa. Italia, de asemenea. De altfel, Mussolini, care, în 1934, împiedicase anexarea Austriei, trimițînd divizii pe Brenner, după asasinarea de către naziști a cancelarului Dollfuss, avea să se apropie de Hitler datorită ambițiilor sale etiopiene. Statele Unite vor împinge izolaționismul pînă la a adopta, în 1935, 1936 și 1937, legi zise de *neutralitate,* care puneau, în caz de război, embargo asupra tuturor livrărilor de arme pentru toți beligeranții, fără a face distincție între agresori și victime. Va trebui să se aștepte 5 octombrie 1937, pentru ca Roosevelt să ceară, într-un discurs răsunător, pronunțat la Chicago, *punerea în carantină* a zece la sută din populația lumii care pune în pericol *pacea, libertatea și securitatea restului de nouăzeci la sută* [15]. Nici această sugestie nu va fi urmată de nici un efect practic.

Polonia se va lăsa sedusă de sirenele naziste. Încă din ianuarie 1934, ea va semna cu Reich-ul un tratat de neagresiune și de neintervenție, pe care colonelul Beck va avea slăbiciunea să se sprijine în întregime. În 1936, Belgia avea să se întoarcă la neutralitate. Singura țară care se va ține de cuvînt dintre semnatarii pactului de la

Locarno — pact care garanta *statu-quo*-ul la granițele occidentale ale Reich-ului — va fi Cehoslovacia. Se știe cum avea să fie recompensată.

Ezitînd să folosească forța, prost asigurată pe flancul drept și pe flancul stîng, dezamăgită de Polonia care o trata de sus, dar dispunînd încă împreună cu Mica Înțelegere (România, Cehoslovacia, Iugoslavia) de o zonă de influență solidă, cum ar fi putut Franța respinge avansurile U.R.S.S. ?

Șefii armatei, cu Weygand în frunte, erau partizanii acceptării. După mărturia lui Gamelin, ei gîndeau să creeze astfel o *puternică contrapondere răsăriteană* [16] Germaniei, să evite o nouă cîrdășie germano-rusă care ar fi dus la împărțirea Poloniei, să contribuie la scoaterea Turciei de sub influența Berlinului. Cu Alexis Léger, inamovibilul secretar general la Quai d'Orsay, Barthou va acționa pentru a convinge U.R.S.S. să participe la opera de securitate colectivă și pentru a o determina înainte de toate să intre în Societatea Națiunilor. Lenin declarase cîndva că aceasta nu era decît *o himeră... o adunătură de sălbatici care caută să-și smulgă ceva unul altuia* [17]. Dar, în decembrie 1933, Molotov admisese că ea juca *rolul de frînă împotriva țărilor care caută să dezlănțuie războiul. Se cuvine* — a adăugat el — *să recunoaștem acest lucru ca un fapt pozitiv* [18].

Nouă luni mai tîrziu, U.R.S.S. va fi admisă la Geneva. Numai trei țări vor vota împotrivă : Portugalia, Irlanda și Elveția. Delegatul Confederației, domnul Motta, va lansa în van anatema contra celor despre care Barthou, citîndu-l pe Mirabeau, dădea asigurări, spunînd că *iacobinii miniștri nu sînt totdeauna miniștri iacobini* [19].

Ministrul francez, care nu bănuia că avea să cadă la Marsilia, în cîteva săptămîni, în compania regelui Alexandru I al Iugoslaviei, sub gloanțele teroriștilor

croați, „ustașii", vroia să completeze această acțiune prin încheierea unui *Locarno de Est*, vizînd frontierele răsăritene ale Germaniei, o replică pentru tratatul care le garanta, începînd din 1925, pe cele occidentale. Călătoria sa triumfală la Praga, București și Belgrad ar fi putut să facă să se creadă o clipă în reușita acestui proiect. Dar Berlinul și Varșovia nu vor întîrzia să-și manifeste curînd o opoziție, o opoziție care nu-i lăsa nici o șansă.

Rămînea posibilitatea unei înțelegeri directe cu U.R.S.S. Succesul deosebit, pe care partizanii alipirii regiunii Saar la Germania îl obținuseră la plebiscitul din ianuarie 1935, pe de o parte, și anunțarea de către Hitler, la 15 martie, a reintroducerii serviciului militar obligatoriu, pe de altă parte, aveau să o precipite. Laval, care credea că — prin vizita sa la Roma și întîlnirea franco-anglo-italiană de la Stresa din aprilie — realizase unitatea frontului occidental contra oricărei repudieri unilaterale a tratatelor, va semna, la 2 mai 1935, cu ambasadorul Sovietelor, Potemkin, un pact de asistență mutuală, restrîns la continentul european. Neliniștită de posibilele revendicări germane privind regiunea sudetă, unde trăia o importantă minoritate germanofonă, Cehoslovacia — care credea profund în solidaritatea slavilor — va urma curînd acest exemplu. Dar Marea Britanie va continua să cocheteze cu Berlinul. În luna iunie, ea nu va ezita să încheie cu Reich-ul — fără să se consulte cu nimeni și în pofida Tratatului de la Versailles — un acord prevăzînd că tonajul flotei germane de război putea atinge 35 la sută din cel al lui Royal Navy.

Închiderea pactului franco-sovietic — care se va referi, așa cum o dorea Parisul, la Societatea Națiunilor și, fără a-l numi expres, la proiectul Barthou al unui Locarno de Est — va fi urmată de o călătorie a lui Pierre Laval la Moscova. Avocatul din d'Aubervilliers, devenit — grație talentului său în afaceri — stăpîn la Châteldon

și șef al diplomației franceze, va aprecia cu un ochi sceptic statisticile care î vor fi prezentate în colhozuri. Va merge pînă acolo încît să-și înfunde degetul în urechea unei vaci pentru a-și da seama, după grosimea stratului de cerumen, de realitatea producției record de lapte care se punea pe seama ei. Se va plictisi la reprezentația cu *Sadko,* la fel ca și atunci cînd parcusese, cu cîteva luni mai devreme, *Foro Romano,* fără să manifeste nici cea mai mică emoție. A fost fascinat de personalitatea lui Stalin, mai mult chiar decît de aceea a lui Mussolini. Cu acest stăpîn viclean, socotește că va putea să joace cu deosebită abilitate. Eludînd convorbirile militare, care îi fuseseră propuse, la ieșirea din Kremlin el va flutura triumfal un comunicat în care se spunea : *Domnul Stalin înțelege și aprobă deplin politica de apărare națională a Franței de menținere a forței ei armate la nivelul cerut de securitatea sa* [20]. Ca urmare, comuniștii francezi — care pînă atunci îi tratau pe ofițeri drept niște dobitoci — vor ajunge de azi pe mîine să voteze creditele militare, să cînte „La Marseillaise", să-și pavoazeze tribunele cu tricolorul și să o sărbătorească pe Ioana d'Arc.

Oamenii politici francezi cei mai ostili lui Laval au tendința să salute în această frază a comunicatului referitor la călătoria sa la Moscova o capodoperă a politicii sale. Visul multora dintre ei, și în special al lui Guy Mollet, al generalului de Gaulle și al lui Valéry Giscard d'Estaing, va fi acela de a-i neutraliza pe comuniști, făcîndu-i pe conducătorii sovietici să înghită politica Parisului. Dar, în afară de faptul că era cam șocant să-i vezi pe conducătorii francezi recunoscînd dreptul de supraveghere al rușilor în problemele lor interne, ne putem întreba dacă, orice s-ar spune, nu era în interesul deosebit al lui Stalin, în 1935, de a împinge Franța să se reînarmeze. Așa cum guvernul Flandin-Laval căuta

— prin mijlocirea pactului — să uşureze *obligaţiile asumate de către Franţa cu titlul de jandarm al Europei şi să diminueze prin această revizuire o sarcină considerată prea grea* [21], pentru a-l cita pe Pierre Renouvain, tot aşa, desigur, Stalin căuta înainte de orice să determine Franţa să participe la protecţia U.R.S.S.

Pactul menit să-l impresioneze pe Hitler — care, de altfel, l-a folosit drept pretext ca să ocupe Renania — va contribui la crearea unui sentiment de securitate în Franţa, puţin propice unui efort militar totuşi atît de necesar. Dar principalul său defect — ca şi acela al pactului sovieto-cehoslovac — era că se baza pe două contradicţii capitale. Nefiind în stare să le depăşească, falimentul diplomatic din 1939 era inevitabil.

Franţa avea o graniţă comună cu Germania ; U.R.S.S. nu avea. Altfel spus, dacă Reich-ul — violînd suveranitatea Poloniei — ar fi traversat-o pentru a ataca Rusia, Franţa s-ar fi văzut obligată să-l atace. Dar dacă Reich-ul ataca Franţa, U.R.S.S. — pentru a-i veni în ajutor — ar fi trebuit să ceară drept de trecere fie statelor baltice, fie Poloniei sau României, toate acestea temîndu-se, pe atunci, mai mult de ruşi decît de nemţi, convinse fiind că dacă soldaţii lui Stalin ar fi intrat pe teritoriul lor pentru a le da ajutor, acolo ar fi rămas, cel puţin în limitele frontierelor lor istorice.

Ceea ce s-a întîmplat ulterior a dovedit că au avut dreptate. Dar, refuzînd alianţa, nu s-au ales cu altceva decît că s-au aflat, pe rînd, mai întîi sub dominaţia Germaniei şi apoi sub cea a U.R.S.S. N-ar fi fost mai înţelept din partea lor dacă nu să consimtă la o normalizare a geografiei politice a Europei răsăritene, cel puţin să prevadă, încă pe timp de pace, cazul în care Armata roşie ar fi putut să le folosească teritoriile în itinerariile ei ? În acest domeniu, principala răspundere îi revine Poloniei şi, în special, ministrului afacerilor străine, colonelul Beck, legat de o derizorie politică de prestigiu. Nu numai că el va refuza cea mai mică cooperare cu Kremlinul, dar

va merge pînă acolo — atît de mare îi era încrederea în naziști — încît va participa împreună cu aceștia la dezmembrarea Cehoslovaciei.

Ani de-a rîndul diplomații francezi și cehoslovaci se vor strădui în zadar să obțină consimțămîntul Varșoviei și al Bucureștilor pentru trecerea trupelor sovietice. Acesta este motivul pentru care convorbirile pe probleme militare, duse la Moscova de către misiunile occidentale, vor eșua în vara anului 1939. Între timp, se vor produce o mulțime de evenimente care vor afecta foarte serios climatul negocierilor, fiecare dintre părți bănuind că cealaltă intenționează să abată asupra ei furtuna amenințătoare.

Era acesta într-adevăr calculul lui Stalin ? Încă din 1936, generalul Schweisguth, atașatul militar al Franței la Moscova, estima, într-un raport confidențial, că guvernul sovietic spera *să joace rolul de arbitru al situației față de o Europă epuizată de o luptă pe care Voroșilov o prevedea a fi nemiloasă* [22]. În ceea ce-l privește, ambasadorul Potemkin va ajunge să-i spună într-o zi colonelului Fabry, ministrul de război : *Rusia Sovietelor s-a născut din primul război mondial. Din cel de-al doilea război mondial se va naște Europa Sovietelor* [23]. De cealaltă parte, Georges Bonnet, ministru al afacerilor străine în 1938—1939, nu se va sfii să scrie : *În cursul unei dezbateri hotărîte de Comisia parlamentară de anchetă asupra evenimentelor intervenite din 1939 pînă în 1945, un martor important declara : „Politica domnului Georges Bonnet a constat în a-i face pe ruși și pe germani să se bată între ei". Ce-i drept, nu doream războiul pentru nici un popor din Europa. Dar nu voi dezavua totuși această interpretare pătruzătoare dată politicii mele* [24].

Încă din momentul încheierii pactului franco-sovietic, era evident că acesta nu va fi suficient pentru a risipi vechile prejudecăți. Laval — potrivit celor spuse de primul-ministru din acea epocă, Pierre-Etienne Flandin — nu îl semnase *decît cu foarte multă silă* și împins *de*

un interes electoral imediat[25]. Guvernul francez va insista — împotriva dorinței Kremlinului ca el să opereze *automat* — să se introducă în acesta un articol specificînd că el va intra în acțiune doar în cazul în care Consiliul Societății Națiunilor va considera că se produsese o agresiune. El va refuza să îl completeze printr-o convenție militară. La reîntoarcerea sa de la Moscova, Laval se va opri la Cracovia, pentru a asista la funeraliile mareșalului Pilsudski, bătrînul dictator polonez. Va avea o lungă întrevedere cu Goering, șeful delegației germane, întrevedere care va trezi curînd bănuielile sovietice. Atîta timp cît va rămîne la putere, el se va strădui să-și păstreze șansele unei apropieri cu Berlinul. De asemenea, nu se va grăbi să supună pactul spre ratificare celor două Camere.

Cînd, în februarie 1936, cu cîteva zile înaintea reocupării Renaniei de către germani, se va deschide în fine dezbaterea privind ratificarea, climatul era mult schimbat. Apropierea alegerilor, teama de succesul Frontului Popular vor face ca marea majoritate a dreptei să ezite să-și dea voturile sale pentru un tratat ai cărui campioni cei mai entuziaști erau, bineînțeles, comuniștii. Pentru a smulge decizia, Flandin — devenit între timp ministrul afacerilor străine — va trebui să insiste asupra caracterului strict limitat al obligațiilor pe care tratatul le impunea Franței.

Între timp, războiul din Etiopia a început să transforme în conflict ideologic ceea ce nu era pînă atunci decît o luptă de-a dreptul clasică ca inspirație, dacă nu ca metode, între o țară învinsă, căutînd să iasă din nenorocirea în care o plasase soarta armelor, și învingători, interesați să mențină *statu-quo*-ul. Înrudirea concepțiilor politice nu îl împiedicase pe Mussolini să se opună ambițiilor austriece ale lui Hitler. Dar alegînd imperiul Negusului pentru a-și satisface poftele sale coloniale, Ducele a atacat o țară membră a Societății Națiunilor. El a pus astfel în mișcare mecanismul securității colective. Sau mai curînd caricatura acestui mecanism, pen-

tru că sancțiunile votate de către Adunare nu se vor aplica niciodată în privința singurului produs care le-ar fi făcut eficace : petrolul. Fiecare, de altfel, cu Laval în frunte, se va strădui să le eludeze. În ceea ce-o privește, U.R.S.S. va spori exporturile sale de țiței spre Italia și Litvinov va menține cele mai bune raporturi cu reprezentanții lui Mussolini. El va fi printre primii, odată Addis-Abeba căzută, care vor propune ridicarea sancțiunilor. Hitler va trage cel mai mare folos din acest ultim război colonial. Furnizînd guvernului de la Roma pe scară largă produsele de care era privat ca urmare a blocadei internaționale, el îl va obliga la acea recunoștință care va fi plătită, în 1936 și 1938, cînd Roma va asista, fără să reacționeze, la remilitarizarea Renaniei și apoi la Anschluss.

Solidaritatea care se va contura între cei doi dictatori în privința Etiopiei avea să se sudeze în războiul din Spania, pînă la punctul de a da naștere, după aceea, *pactului de oțel*. Încă din prima clipă, Mussolini — a cărui megalomanie s-a înzecit ca urmare a victoriei sale din Africa și care visa să-i înlăture pe englezi din Mediterana, rebotezată „mare nostro" — le va da generalilor rebeli sprijinul masiv pe care li l-a promis, cu cîteva luni înainte, cînd aceștia îl puseseră la curent cu proiectele lor. Hitler îi va urma rapid exemplul. Dar U.R.S.S. — puțin doritoare să-și creeze complicații la distanță și să tensioneze și mai mult relațiile sale cu Berlinul pentru un regim în rîndurile căruia conta în realitatea pe puțini prieteni — va respecta, timp de două luni, ca de altfel și Franța, o politică de strictă neintervenție.

Asupra rațiunilor pentru care ea își va schimba brusc atitudinea sîntem obligați să rămînem în sfera ipotezelor. Poate că Stalin considera imposibil — așa cum apreciază Broué și Termine [26] — să rămînă indiferent în fața emoției generale a cercurilor de stînga. Poate că, cu pesimismul său obișnuit, el subapreciase capacitatea de re-

zistență a republicanilor. Fapt este că, în toamnă, se hotărăște să trimită guvernamentalilor — contra plată — armele, avioanele, experții care aveau să susțină hotărîrea lor și aveau să le permită, timp de doi ani și mai bine, să-i țină pe franchiști în frîu.

Excesele roșilor, și în special profanarea bisericilor și a mormintelor, relatate cu satisfacție de către o presă mai discretă în legătură cu atrocitățile celeilalte tabere, au trezit în Franța un frison de oroare, comparabil aceluia pe care l-a încercat opinia publică occidentală după revoluția rusă. Maniera în care U.R.S.S. se va amesteca în treburile interne ale nefericitei Spanii, promovată la rangul, puțin de invidiat, de teren de încercare pentru viitorul război mondial, complica și mai mult sarcina celor care vedeau în prietenia cu ea singurul mijloc pentru a ține în frîu ambițiile hitleriste.

Ambasadorul rus Rosenberg și consulul general la Barcelona, Antonov-Ovsenko, sprijiniți pe un partid comunist care își va vedea înzecit numărul membrilor săi în cîteva luni, se comportau la Madrid și în Valencia ca într-un veritabil protectorat. Liderii socialiști Largo-Caballero, primul ministru, și Indalecio Prieto, ministrul de război, care cereau să li se reziste, vor trebui să cedeze locul docilului Negrin, care va merge pînă la a adopta, la 14 aprilie 1937, un decret interzicînd expres orice critică la adresa guvernului rus. Din acest moment, Kremlinul se va ocupa mai ales de epurarea Frontului Popular de elementele sale stîngiste, principalii concurenți ai comuniștilor, și — pentru a-i liniști pe moderați — de blocarea oricărei măsuri de inspirație colectivistă. Cu excepția mărturisirilor, care vor lipsi întotdeauna, procesul conducătorilor P.M.U.M. (Partidul Muncitoresc de Uniune Marxistă) se va asemăna în mod sinistru proceselor de la Moscova. „Pravda" nu se va ascunde: *În Catalonia* — va scrie ea — *eliminarea trotchiștilor și a anarho-sindicaliștilor a și început; ea va fi urmărită cu aceeași energie ca și în U.R.S.S.* [27]. Însăși po-

liția secretă sovietică, N.K.V.D., se va însărcina cu asasinarea liderului trotchist Nin și a anarhiștilor Berneri și Martinez.

În Franța, teama de a se molipsi cu microbul dramei care sfîșia Spania vecină era cu atît mai răspîndită, cu cît partidul lui Thorez și Duclos ducea o violentă campanie pentru intervenție, iar cruciada franchistă făcea să apară în rîndurile dreptei numeroși admiratori. Conducătorii guvernului Frontului Popular erau sensibili la acoperirea pe care pactul franco-sovietic o asigura agitațiilor tumultuosului lor partener de extremă stînga. Lui Robert Coulondre, ambasador la Moscova, care își va lua în primire postul la sfîrșitul anului 1936, Yvon Delbos, ministrul afacerilor străine, îi va da instrucțiuni care dovedesc cea mai mare neîncredere. El îi va împărtăși teama sa ca nu cumva Stalin să încerce să împingă Franța într-un război contra Germaniei. Îi va cere să-i facă pe interlocutorii săi ruși să înțeleagă bine că trebuie să înceteze amestecul lor în afacerile interne franceze, dacă nu vor să vadă compromis [28] pactul din 1935.

Leon Blum însuși nu-și va pierde speranța de a se înțelege cu Hitler. Persecuțiile antisemite ale nazismului nu-l vor împiedica să-l primească la Paris, cu ocazia semnării unui acord comercial, pe marele patron al economiei germane, doctorul Schacht, și să-i facă ambasadorului Reich-ului la Paris, von Welczeck, propuneri de apropiere, pe care acesta le va comenta pentru șeful său în termeni disprețuitori : *cel bătut întinde mîna celui care l-a lovit* [29]. În ceea ce îl privește pe Delbos, care — în noiembrie 1937 — realiza un turneu în Europa răsăriteană, turneu care va pune în evidență scăderea influenței franceze în țări mult timp obișnuite să se orienteze spre Paris, acesta va omite în mod deliberat să se ducă la Moscova.

Aliatului sovietic, guvernul Frontului Popular va continua să-i prefere, într-adevăr, în ciuda flirtului său îndrăzneț cu Berlinul, Polonia ultrareacționară a colonelu-

lui Beck, pe care toată lumea de la Paris o lua drept o mare putere și pentru care fusese acceptat un credit enorm în scopul cumpărării de armament. Dar privirile se vor întoarce mai ales spre Anglia. În ciuda pasivității sale dezastruoase în momentul reocupării Renaniei, se va aștepta prea adesea din partea Angliei dacă nu definirea politicii de urmat, cel puțin asentimentul pentru punerea ei în practică. După cum, începînd cu anul 1947, Europa va cere Statelor Unite să asigure *leadership-ul* *.

Or, în Anglia tocmai se instalase un nou guvern. Șeful acestuia era conservatorul Neville Chamberlain, anticomunist hotărît, plin de iluzii în privința dictatorilor, față de care predica *înțelegere* și conciliere. Se va pune repede pe treabă. La 2 ianuarie 1937, va încheia cu Mussolini un *gentlemen's agreement* **, privind *statu-quo*-ul în Mediterana. În noiembrie, va recunoaște *de facto* guvernul franchist. Aceste inițiative s-ar fi putut justifica dacă ar fi fost luate pentru a-l despărți pe Hitler, înainte de a fi prea tîrziu, de cele două puteri care nu făcuseră o opțiune definitivă. Dar, în aceeași lună noiembrie, Halifax, lord al sigiliului privat ***, se duce personal la Hitler. Îl felicită pentru faptul că *prin împiedicarea comunismului în propria lui țară a stăvilit expansiunea spre Apus*. El va admite că *s-au făcut erori în Tratatul de la Versailles* și că acestea *trebuie îndreptate* [30].

---

* *Leadership* (engl.) — conducere. *(n. tr.)*

** *Gentlemen's agreement* (engl.) — înțelegere internațională încheiată de obicei verbal de către reprezentanți oficiali ai statelor. Faptul că aceste înțelegeri nu au formă scrisă nu exclude caracterul lor obligatoriu. Dificultatea care rezultă din asemenea înțelegeri constă numai în stabilirea conținutului exact al acordului realizat pe această cale. Din această cauză, statele recurg rar la încheierea unor acorduri sub formă de *gentlemen's agreement*. *(n. tr.)*

*** *Lord Privy Seal* (engl.) — lord al sigiliului privat. Înalt funcționar de stat britanic, a cărui funcție oficială nominală este de „păstrător al micului sigiliu al statului", dar care poate fi numit și membru al cabinetului însărcinat cu funcții speciale. *(n. tr.)*

Și iată că, două luni mai tîrziu, Halifax îl va înlocui la Foreign Office * pe admirabilul Anthony Eden, care demisionase în semn de protest față de refuzul lui Chamberlain de a încuraja o propunere confidențială a lui Roosevelt, favorabil unei discuții între marile puteri în legătură cu metodele de revizuire pașnică a acordurilor internaționale. Primul ministru n-a înțeles interesul de a folosi această ocazie pentru a-i smulge pe americani din izolaționismul lor. Acesta era în același timp dispus, contrar părerii propriului ministru de externe, să recunoască *de jure* suveranitatea italiană asupra Etiopiei și să închidă ochii în legătură cu intervenția fascistă în Spania. El ar fi vrut să obțină astfel o reînnoire a garanției Italiei pentru *statu-quo*-ul austriac, cu atît mai necesară cu cît, la 12 februarie 1938, Hitler a impus cancelarului Schussnigg prezența nazistului Seyss-Inquart în fruntea Ministerului de Interne. Dar Mussolini hotărîse deja să se încline în fața inevitabilului. Departe de a încerca să organizeze cu Franța — și cu atît mai puțin împreună cu U.R.S.S. — protecția acestei victime vizate de poftele germane, Chamberlain îl va lăsa pe Halifax să declare, în Camera Comunelor, la 21 februarie, că Marea Britanie n-a acordat *nici o garanție* guvernului de la Viena. Era pentru Hitler o adevărată încurajare ca să acționeze. Bomba Anschlussului — primul trăsnet al furtunii care avea să se abată asupra Europei — va exploda la 13 martie. Demisionar de trei zile, guvernul francez, prezidat de către Camille Chautemps, va sonda Londra asupra oportunității unor măsuri militare. Răspunsul va fi negativ. Revenind la putere, Léon Blum va adresa Berlinului o notă de protest. Îi va fi înapoiată ca reprezentînd un amestec în afacerile interne germane.

U.R.S.S. va fi singura care va reacționa. Conducătorii săi știu să citească o hartă. Anexarea Austriei pregătește

* *Foreign Office* — Ministerul britanic al Afacerilor Externe, constituit, în urma reformelor lui Anthony Eden (1943), din serviciile diplomatice, comerciale și consulare. *(n. tr.)*

în mod evident o operațiune împotriva Cehoslovaciei, ale cărei fortificații mărețe au pierdut de pe o zi pe alta întreaga lor valoare. Încă de la 17 martie, aceștia se vor declara gata *să ia în considerare fără întîrziere — împreună cu celelalte puteri, în cadrul Societății Națiunilor sau în afara acesteia — măsuri practice... destinate să pună stavilă extinderii agresiunii* [31]. Dar englezii vor respinge această sugestie care risca să agraveze — potrivit lor — *tendința de creare a unor grupări exclusiviste de națiuni*, ceea ce nu ar fi avut un efect *favorabil asupra șanselor păcii în Europa* [32]. Se înțelege că „Pravda" nu va găsi o altă explicație posibilă pentru anexarea Austriei decît existența unui acord secret între Anglia și Germania. La 23 martie, Litvinov va declara ambasadorului Statelor Unite că — după părerea sa —, *în foarte scurt timp, Germania va pune mîna pe coridorul polonez* * *și pe Danzig* și că *era pe deplin sigur că la vară Cehoslovacia va constitui o problemă*, date fiind *presiunile minorității germane din această țară asupra lui Hitler*. Litvinov se temea ca *nu cumva Cehoslovacia să se încline în mod voluntar în fața exigențelor Germaniei din lipsă de încredere în Franța și pentru că era înconjurată complet*. Iar în această privință, va continua el, *Franța nu are nici un fel de încredere în Uniunea Sovietică și Uniunea Sovietică nu are nici un fel de încredere în Franța*. Dacă nu intervenea *o schimbare de guvern sau de politică* la Londra, care îi părea improbabilă, Litvinov aprecia că, în puțin timp, *nu vor mai rămîne să facă față unei Europe dominate de fascism decît Marea Britanie la Vest și Uniunea Sovietică la Est* [33].

---

* *Coridorul polonez* — fîșie strîmtă de teritoriu, care leagă Polonia de Marea Baltică, aparținînd pînă la sfîrșitul primului război mondial Germaniei ; prin Tratatul de la Versailles (1919) a fost atribuit Poloniei, măsură neacceptată de către germani. Din punct de vedere militar, Coridorul era de neapărat ; în septembrie 1939, imediat după izbucnirea celui de-al doilea război mondial, el a fost traversat și ocupat de către trupele germane. *(n. tr.)*

Evoluția evenimentelor avea să verifice aproape cuvînt cu cuvînt această previziune. La 24 aprilie, conducătorul sudeților, Konrad Henlein, lansa — după o vizită la Führer — campania pentru alipirea la Reich a teritoriilor locuite de germanofoni. Sfătuind Praga să manifeste o atitudine prudentă, U.R.S.S. va aminti în particular și în public angajamentele pe care le luase față de guvernul Beneș. George Bonnet, care tocmai se instalase la Quai d'Orsay, va pretinde apoi că a încercat în zadar să-i convingă pe miniștrii englezi de pericol; aceștia au făcut cunoscut că nu erau legați de cehi prin nici un tratat și că nu aveau intenția să se bată pentru aceștia. Îl va întîlni după aceea pe Litvinov la Geneva, care va declara că dacă Franța își îndeplinește obligațiile față de cehi, U.R.S.S. va face același lucru. Cu condiția însă de a obține din partea României sau a Poloniei un acord explicit pentru trecerea prin teritoriul lor sau pentru survolarea acestora. Or, acestea nici nu vroiau măcar să audă vorbindu-se de așa ceva, ceea ce nu va împiedica de altfel Uniunea Sovietică să livreze discret Cehoslovaciei cîteva zeci de bombardiere.

Pentru guvernul francez acesta era un argument suficient ca să renunțe la convorbirile militare pe care se gîndise o clipă să le angajeze cu Moscova. El nu va mai considera necesar pe viitor să aprofundeze ideea unui apel la Societatea Națiunilor — avansată de către Litvinov — căreia i s-ar fi cerut să invite București să lase să treacă trupele rusești în caz de agresiune nazistă.

Încă de la începutul verii, Moscova lua drept bun, sau se făcea că ia drept bun, faptul că Parisul și Londra nu se vor opune dezmembrării Cehoslovaciei. Nu se lua nici o măsură militară. Presa abia evoca criza internațională. Revenind de la Paris, la 11 septembrie, ambasadorul Franței n-a putut să smulgă nici un cuvînt adjunctului ministrului sovietic al afacerilor străine. Ministrul

României la Moscova *, al cărui guvern s-a obișnuit tîrziu cu ideea unei înțelegeri cu Rusia, va ieși stupefiat de la o întîlnire cu Litvinov. *Acesta* — va raporta Coulondre — *abia i-a vorbit despre pericolul de război și nu i-a spus nimic în legătură cu ceea ce U.R.S.S. așteptă din partea României* [34]. Desigur, același Litvinov va reafirma în fața Societății Națiunilor, la 21 septembrie, că țara sa este dispusă să vină în ajutorul Cehoslovaciei, în măsura în care Franța își va respecta propriile sale angajamente. Nu se putea obiecta nimic în acest caz. Era exact ceea ce o obliga tratatul din 1935. Dar ce valorează aceste cuvinte dacă autorul lor era convins că Franța nu va acționa ?

Churchill, pe atunci simplu deputat conservator, n-a încetat să critice climatul de defetism. Fierbînd de nerăbdare, el se va repezi la Paris să-i întîlnească pe Reynaud și Mandel, partizani ai rezistenței ; la reîntoarcere se va întîlni cu Chamberlain. Va obține din partea acestuia din urmă ca Foreign Office-ul să declare la data de 26 : *Dacă, în ciuda tuturor eforturilor primului ministru, Germania va ataca Cehoslovacia, rezultatul imediat ar fi că Franța s-ar vedea obligată să vină în ajutorul aliatului său și că Marea Britanie și Rusia se vor alătura în mod sigur Franței* [35]. Dar nimeni nu crezuse de cuviință să consulte Rusia, astfel pusă în cauză. Patruzeci și opt de ore mai tîrziu, Mussolini va lua inițiativa conferinței care va duce la acordul de la München. Pentru Stalin, acesta nu va constitui o surpriză. Dar el va confirma, prin temerile sale, hotărîrea sa de a se descurca, la nevoie, fără occidentali, adică, de fapt, în detrimentul lor.

Eșecul securității colective nu era mai puțin evident în Asia, unde proiectele Japoniei erau cel puțin la fel de

* Nicolae Dianu, trimis extraordinar și ministru plenipotențiar al României la Moscova, între 24 iunie 1938 — 1 octombrie 1939. *(n. tr.)*

neliniștitoare ca ale Germaniei în Europa. În noiembrie 1936, Tokio și Berlin au semnat un pact anti-Comintern, al cărui text era prea nesemnificativ pentru ca Litvinov să nu presimtă curînd — greșit de altfel — existența unui protocol secret privind viitoarele planuri de cucerire.

În decembrie, se va produce un eveniment suprinzător, care va da de gîndit că U.R.S.S. dorește să se reconcilieze cu Chiang Kai-shek împotriva Japoniei. Acesta căzuse într-adevăr într-o capcană întinsă de tînărul mareșal Chiang Hsue-liang, care se înțelesese în secret cu comuniștii.

Or, la 15 iunie 1935, *guvernul central al Republicii Sovietice Chineze* ceruse poporului *să-l împuște pe loc,* dacă din fericire ar fi reușit să pună mîna pe el, pe *lacheul imperialismului*[36], altfel spus, pe generalisim. Dar, după cincisprezece zile de detenție, în timpul cărora extrema stîngă a cerut executarea sa, Chiang Kai-shek va fi eliberat în ziua de Crăciun, la indicațiile exprese ale lui Zhou Enlai (Ciu En-lai), sosit cu avionul de la Yenan. Explicațiile date militanților vor dezvălui că la originea acestei lovituri de teatru s-au aflat directivele Cominternului.

Efectiv, atunci cînd în iulie 1937, trupele Mikadoului se vor lansa în operațiuni împotriva marilor orașe chinezești, care nu vor provoca în Europa și în Statele Unite decît proteste platonice, Chiang va încheia cu U.R.S.S. un pact de neagresiune, curînd urmat de o nouă alianță cu Mao. Moscova va da în curînd un foarte important ajutor militar și financiar armatei naționaliste, 24 din diviziile acesteia fiind echipate prin grija sa. Armata roșie chineză va fi rebotezată drept *Armata a VIII-a* și plasată sub autoritatea nominală a guvernului central. Și cînd, în 1938, trupele nipone se vor aventura spre granițele Mongoliei exterioare, armata sovietică va intra

ea însăși în acțiune, provocîndu-le o înfrîngere * insuficient remarcată în Occident, unde nonconformiștii continuau să facă ironii pe seama aptitudinilor războinice ale bolșevicilor.

U.R.S.S. se va abține să ceară permisiunea Societății Națiunilor sau concursul marilor democrații. Ea nu va mai conta decît pe sine. În aceeași perioadă, ea își va rechema voluntarii din Spania și va începe să exercite asupra Finlandei — în scopul de a o determina să participe la apărarea împotriva lui Hitler — o presiune care va duce, în decembrie 1939, *la războiul de iarnă*.

Democrațiile occidentale, care nu fuseseră capabile să făurească Europa, în momentul în care Germania era dispusă la acest lucru, au pierdut ocazia unică care li se oferise : o înțelegere cu patria revoluției — care avea puternice motive să se plîngă de reglementarea din 1920 — pentru a participa la garantarea acestei reglementări. Și ele o vor plăti scump.

Bibliografie și note

1. KORBEL, *op. cit.*, p. 271.

2. W. SCOTT, *Alliance against Hitler,* Durham (U.S.A.), Duke University Press, 1962, p. 4. Traducere franceză apărută în 1965 la Éditions Payot.

3. Citat de BENOIST-MÉCHIN, *Histoire de l'armée allemande,* Paris, Albin-Michel, 1938, tom II, p. 590.

4. *Ibid.*, p. 591.

5. Jeanne DEGRAS, *Sur l'histoire du Comintern,* „Contrat social", ianuarie 1961, p. 10.

6. KOESTLER, în *The God that Failed*, London, Hamish Hamilton, 1950, p. 63.

7. KEESING'S, *op. cit.*, p. 3 779 H.

8. *Moscow and the Nazi,* Survey, London, octombrie 1963, p. 131.

* 11 mai — 31 august 1939. Armata roșie, împreună, cu forțele armate ale R.P. Mongole, zdrobește în regiunea Halhîn-Gol trupele japoneze care invadaseră regiunea. *(n. tr.)*

9. „Le Temps" din 30 decembrie 1933.

10. HITLER, *Mein Kampf*, München, Zentralverlag der NSDAP, 1938, p. 742.

11. *Ibid.*, p. 154.

12. *Histoire du P.C.U.S.*, ediţia din 1960, *op. cit.*, p. 580.

13. J. B. DUROSELLE, *Louis Barthou et le rapprochement franco-soviétique en 1934, în „Cahiers du Monde russe et soviétique"*, vol. III, IV, 1962, p. 531.

14. „Le Temps", din 20 aprilie 1934.

15. DUROSELLE, *De Wilson à Roosevelt, op. cit.*, p. 268—269.

16. Gl. GAMELIN, *Servir*, Paris, Plon, 1946, tom II, p. 132.

17. LÉNINE, *La révolution bolcheviste, op. cit.*, p. 196.

18. „Le Temps" din 30 decembrie 1933.

19. G. TABOUIS, *Vingt ans de suspense diplomatique*, Paris, Albin-Michel, 1958, p. 197.

20. „Le Temps" din 17 mai 1935.

21. RÉNOUVIN, *Les crises du XXe siècle*, Paris, Hachette, 1958, tom II, p. 83.

22. G. BONNET, *Le Quai d'Orsay sous trois Républiques*, Paris, Fayard, 1961, p. 166.

23. A. FABRE-LUCE, *Histoire de la révolution européenne*, Paris, Domat, 1954, p. 272.

24. BONNET, *op. cit.*, p. 244.

25. P. E. FLANDIN, *Politique française*, Paris, les Éditions nouvelles, 1947, p. 294.

26. BROUÉ et TERMINE, *La Révolution et la guerre d'Espagne*, Paris, Éditions de minuit, 1961.

27. *Ibid.*, p. 215—216.

28. Robert COULONDRE, *De Moscou à Berlin*, Paris, Hachette, 1959, p. 159.

29. BONNET, *op. cit.*, p. 178.

30. *Akten zur Deutschen Auswärtigen Politik 1918—1945*, Seria D, vol. I, Baden-Baden, 1950, p. 46—48.

31. Ivan MAISKY, *Who Helped Hitler ?* London, Hutchinson, 1964, p. 74—75.

32. *Ibid.*, p. 75.

33. Joseph DAVIES, *Mission à Moscou*, Montreal, Éditions de l'Arbre, 1944, p. 258—259.

34. COULONDRE, *op. cit.*, p. 159.

35. KEESING'S, 3 239 A.

36. „Correspondence internationale" din 3 august 1935.

5.

DOUĂ CARTUȘE PE ȚEAVĂ

Singurii care în această tragi-comedie își urmăresc imperturbabil vechile lor obiective și care joacă magistral sînt rușii.

MARX

(Scrisoare către Lion Philips — 25 iunie 1864)

Mulțimea care îl aclama pe un Daladier stupefiat, la 29 septembrie 1938, la reîntoarcerea sa de la München, dădea expresie înainte de orice sentimentului de ușurare că nu a fost obligată să se bată pentru a-i menține pe germanii din Sudeți sub dominația autorităților de la Praga. Cu patruzeci și opt de ore mai devreme, la radio, Chamberlain dădea glas fără menajamente sentimentelor sale : *Cît este de oribil, de fantastic, de incredibil* — a spus el — *că noi a trebuit să săpăm tranșee și să încercăm măștile de gaze din cauza unei dispute intervenind într-o țară îndepărtată, iscată cu niște oameni despre care noi nu știm nimic* [1].

Dar Cehoslovacia nu era singura care avea să plătească prețul păcii, pe care naivul prim-ministru britanic credea că o dobîndise *pentru vremea sa*[2]. Democrațiile occidentale dădeau impresia că au abandonat în întregime Europa răsăriteană. Acordul de la München prevedea desigur că problemele de frontieră vor fi reglementate de acord cu cei patru. Dar ele nu vor reacționa la ultimatumul adresat Pragăi, cîteva zile mai tîrziu, de către Varșovia, pentru a o obliga să-i cedeze regiunea Teschen. Ele nu vor face obiecții nici la arbitrajul italo-german care va atribui Ungariei, în noiembrie, o parte a Slovaciei. Cînd Ribbentrop îi va face în decembrie o vizită la Paris lui Georges Bonnet, pentru a semna împreună cu acesta o declarație comună, după modelul aceleia pe care Hitler și Chamberlain o dăduseră publicității, la 30 septembrie, îi va părea firesc să interpreteze o frază a gazdei sale, privind *dezinteresul* manifestat de Franța în momentul Münchenului, ca extinzîndu-se la toți vecinii răsăriteni ai Reich-ului. Léon Noël, pe atunci ambasador la Varșovia, va relata, de altfel, că ministrul său i-a împărtășit în această perioadă intenția sa *de a denunța pur și simplu și fără întîrziere acordurile Franței*[3]. El înțelegea prin aceasta, alături de acordurile franco-poloneze, pactul de asistență mutuală franco-sovietic.

Nici Berlinului, nici Moscovei nu le-a trebuit mult timp ca să vadă în înțelegerea dintre cei patru o excludere a U.R.S.S. din Europa. *Germania a reușit să elimine Rusia din concertul marilor puteri. Acesta este aspectul istoric al Münchenului,* va scrie „Fremdenblatt" din Hamburg. Mareșalul Keitel, viitorul comandant șef al Wehrmacht-ului, va confirma acest lucru în depoziția sa la procesul de la Nürnberg : *Scopul Münchenului era de a elimina Rusia din Europa, de a cîștiga timp și de a desăvîrși înarmarea noastră*[4].

În ceea ce-l privește, Litvinov avea să declare ambasadorului Franței, cînd acesta va veni să-l informeze umilit — și numai la 4 octombrie —, despre acordul în-

cheiat cu Hitler : *Constat pur și simplu că puterile occidentale au ținut în mod deliberat U.R.S.S. în afara negocierilor*. Dar comisarul poporului nu se va rezuma la atît. El va adăuga : *Bietul meu prieten, ce ați făcut ? În ce ne privește, nu văd o altă ieșire decît o a patra împărțire a Poloniei* [5].

Astfel, trădată de aliații săi, U.R.S.S. va replica amenințîndu-i că va căuta la rîndul ei să abată furtuna. În săptămînile care vor urma, ea își va multiplica avertismentele, adesea prin persoane interpuse. În decembrie, primul ministru bulgar, Kiosseivanov, va exprima ministrului Franței la Sofia temerile sale în această problemă.

În același timp, de partea germană, partizanii unei apropieri cu Rusia, numeroși la Statul Major și la Afacerile Străine, vor începe să se agite. La 22 octombrie, ministrul german al afacerilor străine, Ribbentrop, îl va autoriza pe unul dintre colaboratorii săi, Schnurre, să propună reprezentantului comercial rus de la Berlin acordarea unui important credit pentru U.R.S.S. — ale cărei nevoi de mașini-unelte și armament rămîneau considerabile — în schimbul livrării de materii prime, indispensabile Reich-ului în pregătirile sale de război. Kremlinul își va lua timp de reflecție. În cele din urmă, la 11 ianuarie 1939, Schnurre este invitat la Moscova. Între timp, Hitler a avut — cu ocazia recepției organizate de Anul Nou — o discuție între patru ochi, care n-a trecut neobservată, cu ambasadorul sovietic. Încă de la 18 ianuarie, ambasadorul Statelor Unite la Moscova va telegrafia la Washington că : *Politica lui Chamberlain poate sfîrși prin a-i dezgusta pe sovietici pînă la punctul de a determina Rusia să încheie un acord economic și un armistițiu politic cu Hitler* [6].

Știrea privind vizita lui Schnurre va deveni de domeniul public la 25 ianuarie 1939. Însărcinatul cu afaceri al Franței la Moscova, Payart, va telegrafia de îndată : *Pare să fie vorba de încercarea Reich-ului de a-și asigura diplomatic spatele spre Est* [7]. Desigur, se va face mult zgomot în jurul acestei călătorii, într-un moment

în care Ribbentrop, aflat în vizită oficială la Varșovia, se străduia să-l convingă pe Beck să se asocieze Germaniei împotriva U.R.S.S. Schnurre nu va ajunge pînă la Moscova. Abia sosit în capitala poloneză, Berlinul îi va impune să facă totuși cale întoarsă.

Opt zile mai tîrziu, unul dintre cei mai celebri ziariști englezi ai epocii, Vernon Bartlett, va anunța și el, în „News Chronicle", sub un titlu senzațional, o apropiere germano-sovietică. Ce face „Pravda" ? Va denunța ea *această poveste, această calomnie* ? Nici vorbă. Ea va reproduce integral și fără comentarii articolul. Ar fi trebuit să fii orb ca să nu înțelegi pe loc greutatea acestui nou avertisment adresat occidentalilor, care, o dată cu ocuparea orașului Praga de către germani, la 15 martie, își pierd ultimele iluzii în ce privește valoarea cuvîntului de onoare al lui Hitler, făcîndu-i să caute din nou ajutorul Moscovei.

Pe data de 10 martie, Stalin a pronunțat, în fața Sovietului Suprem, un discurs care spune multe în legătură cu starea sa de spirit : *Asistăm* — a declarat el — *la o împărțire a lumii și a zonelor de influență în detrimentul intereselor statelor neagresoare, fără nici o rezistență și chiar cu o oarecare bunăvoință din partea acestora... Lucrul s-ar putea explica prin teama de revoluție... Dar pentru moment... principalul motiv este că majoritatea țărilor neagresoare, în primul rînd Anglia și Franța, au renunțat la politica de securitate colectivă... au trecut pe pozițiile neintervenției, pe pozițiile neutralității...*

A continuat, după ce și-a exprimat neliniștea privind *vîlva suspectă* făcută de presa anglo-franceză și nord-americană în legătură cu Ucraina, *care părea să aibă drept scop să provoace furia U.R.S.S. contra Germaniei* și un conflict între ele, fără vreun motiv aparent : *Ar fi pueril să faci morală unor oameni care nu recunosc morala... trebuie totuși să remarcăm că marele și periculosul joc politic, început de partizanii politicii de ne-*

intervenție, ar putea sfîrși pentru ei printr-un serios eșec... Vom fi prudenți și nu vom permite ca provocatorii de război, obișnuiți să scoată castanele din foc cu mîna altora, să antreneze țara noastră în conflicte[8].

O frază din acest discurs a trezit curiozitatea germanilor. *Sîntem* — a spus dictatorul — *pentru pace și pentru consolidarea relațiilor noastre de afaceri cu toate țările.* Presa fascistă va insista asupra cuvîntului *toate,* care părea să se adreseze mai ales Reich-ului : ziarele sovietice nu vor ezita să-l felicite. Înseamnă oare aceasta că, din acest moment, jocurile erau făcute și că Stalin era hotărît să se înțeleagă cu cel căruia, de cinci ani de zile, îi denunțase proiectele de agresiune ? Nimic nu ne permite să o afirmăm. Ceea ce este mai de crezut este că, în momentul Münchenului, conducătorii sovietici au decis să pună, după o expresie care le era familiară, un *al doilea cartuș pe țeavă.* Alianță cu Vestul contra lui Hitler ? Sau o apropiere de acesta, oferind răgazul pentru a plasa U.R.S.S. într-o poziție mai bună în scopul de a rezista atacului care va sfîrși prin a avea loc ? Se va pregăti pentru cei doi termeni ai alternativei, între care va alege în funcție de mijloacele fiecăruia, ca și de starea apărării U.R.S.S.

La 17 aprilie, Merekalov, ambasadorul sovietic la Berlin, aflat la post de aproape un an, îi va face pentru prima dată o vizită secretarului de stat la Afacerile Străine, von Weizsäcker. El va vorbi cu acesta despre o problemă apărută după München : executarea vechilor contracte cu Moscova de către uzinele „Skoda", situate în teritoriul Sudeților, anexat de către Reich. Kremlinul va face din aceasta condiția reluării negocierilor în vederea încheierii unui acord economic. Foarte curînd, discuția va depăși acest teren restrîns. *Politica rusă* — va declara diplomatul sovietic — *n-a deviat niciodată de la linia dreaptă. Divergențele ideologice, pentru a ne exprima astfel, nu au nici o influență asupra relațiilor ruso-italiene, după cum nu au constituit nici pentru Germania, în trecut, un obstacol... Rusia nu vede nici o*

rațiune pentru a nu întreține cu Germania relații normale, relații care ar putea să se îmbunătățească fără încetare [9].

Zece zile mai tîrziu, Hitler va răspunde Kremlinului la acest semnal. În amplul discurs pronunțat pentru a-și formula revendicările privind Danzigul și Coridorul, pe de o parte, și pentru a denunța pactul de neagresiune germano-polonez din 1934, pe de altă parte, el se va abține de la orice atac împotriva U.R.S.S. Presa nazistă va primi consemnul de a pune surdină campaniei sale anticomuniste.

La 3 mai, Stalin va lua o decizie capitală. Litvinov — care cu numai două zile înainte fusese văzut la tribuna oficială, alături de stăpîn, cu ocazia defilării tradiționale din Piața Roșie — va fi înlocuit în fruntea Ministerului Afacerilor Externe cu Molotov însuși. Germanii vor interpreta imediat plecarea acestui evreu, apărător înverșunat al securității colective și al Societății Națiunilor, ca un nou semn făcut cu ochiul în direcția lor. *Demiterea lui Litvinov* — va scrie „Frankfurter Zeitung" la 7 mai — *este de o extremă gravitate pentru viitorul proiectelor anglo-franceze de încercuire*. Potrivit aprecierii amiralului Raeder, comandantul marinei germane, ea l-a surprins pe Hitler ca o ghiulea de tun [10].

Pe data de 17 mai, Astahov, însărcinatul cu afaceri sovietic la Berlin, îl va întîlni pe Schnurre, același care, în ianuarie, renunțase în ultimul minut să se ducă la Moscova. Îi va exprima satisfacția sa pentru schimbarea de atitudine a presei germane, va insista asupra faptului că nu exista o diferență fundamentală în materie de politică externă între cele două țări și va strecura chiar o referire la Rapallo. Încă trei zile, și Molotov îi va șopti lui Schulenburg, ambasadorul Führerului la Moscova, diplomat de școală veche, partizan convins al înțelegerii germano-ruse : *Guvernul sovietic nu ar putea accepta să reia negocierile economice cu Reich-ul decît atunci cînd*

bazele politice necesare vor fi create. El se va abține însă să precizeze care ar fi putut fi aceste condiții. *Avea cu siguranță o idee în cap* — va telegrafia Schulenburg ministrului său —, *singurul lucru care ar explica atitudinea sa este... că el dorește ca noi să-i facem propuneri politice de cea mai mare anvergură... Trebuie să fim extrem de circumspecți atîta timp cît nu va fi sigur că eventualele noastre propuneri nu vor fi utilizate de către Kremlin exclusiv pentru a face presiuni asupra Angliei și asupra Franței. Pe de altă parte, dacă noi sîntem dornici să ajungem la un rezultat, este inevitabil ca noi să luăm mai devreme sau mai tîrziu o inițiativă oarecare* [11].

Ambasadorul a înțeles despre ce era vorba. U.R.S.S. se va plasa în situația pe care Potemkin a rezumat-o în foarte oficiala sa lucrare *Istoria diplomației: o competiție a blocului anglo-francez și a diplomației germano-fasciste pentru o înțelegere cu ea* [12], astfel încît să aleagă tabăra cea mai avantajoasă. Pentru a realiza acest lucru, nici măcar n-a fost nevoie să renunțe la ideologie, întrucît, pentru un bun comunist, democrația burgheză și fascismul nu erau decît două aspecte ale dominației capitaliste.

Dar dacă Parisul și Londra, cu o convingere inegală, vor căuta să obțină angajarea U.R.S.S. alături de ele, Moscovei îi era necesar să aducă Germania în competiție, deci să multiplice invitațiile discrete, pentru a arăta că este dispusă să stea de vorbă serios, obligînd în același timp Berlinul, în orice împrejurare, să se plaseze în poziția de solicitant. Joc subtil, pe care Molotov, novice totuși în arta diplomației — și despre care ambasadorul englez Wickham Seeds va aprecia la primul contact că *ideea de negocieri îi era absolut străină* [13] —, îl va conduce însă cu o mînă de maestru.

Încă de la sfîrșitul lui mai, Hitler va apuca, cu circumspecție, mîna de ajutor întinsă. Pe data de 23, așa după cum va releva desfășurarea procesului de la Nürnberg, el va comunica conducătorilor armatei germane în-

tenția sa de a ataca Polonia, orice ar fi, în toamnă. Pe data de 30, Weizsäcker adresează lui Schulenburg o telegramă istorică, în care îi anunță fără alte formalități : *contrar planurilor politice stabilite anterior, am hotărît acum să angajăm negocieri clare cu U.R.S.S.* El îl va informa despre convorbirea pe care o avusese cu Astahov, căruia îi declarase că Germania *nu manifestă nici un fel de îngustime de gîndire* (sic !) față de U.R.S.S., afirmație la care însărcinatul cu afaceri sovietic a răspuns că guvernul său este totdeauna de părere că *politica externă și internă nu trebuie să se contrazică* [14].

Dar cum să depășești cadrul acestor declarații de bune intenții reciproce ? Pe data de 15 iunie, ministrul Bulgariei la Berlin se va duce în vizită la un funcționar de la Ministerul Afacerilor Străine, Woermann, pentru a-l informa despre vizita ciudată pe care o primise în ajun. Astahov, pe care abia îl cunoștea, se prezentase la el pe nepusă masă. În cursul unei convorbiri care a durat aproape două ore, acesta i-a spus că U.R.S.S. ezita între trei posibilități : să ajungă la un rezultat cu Franța și cu Marea Britanie ; să le pună pe acestea în fața a noi tergiversări ; să se apropie de Germania. *Dacă aceasta din urmă ar fi declarat că se angajează să nu atace U.R.S.S. sau să încheie cu ea un pact de neagresiune, U.R.S.S.* — adăugase el — *se va abține, după toate aparențele, să încheie un tratat cu Marea Britanie.* Aprecierea bulgarului : *Acționase probabil gîndindu-se că întîlnirea va fi relatată...* [15].

Ideea pactului de neagresiune germano-sovietic — a cărui încheiere, două luni mai tîrziu, va provoca în lume efectul unei lovituri de trăsnet — va fi astfel lansată oficial. Kremlinul va aștepta însă ca inițiativa să vină din partea Germaniei, ca aceasta să renunțe în mod oficial la ceea ce el va numi, într-o notă din 18 august, *vechea sa politică*. Or, Hitler nu era pe punctul de a face așa ceva. De la Berchtesgaden, la 29 iunie, el va face cunoscut pe un ton sec că *reluarea discuțiilor eco-*

nomice cu Rusia nu-l interesează pentru moment [16]. Continua să-l suspecteze pe Stalin. Oare guvernul de la Moscova nu se angajale el public, la vremea respectivă, într-o negociere cu occidentalii, desigur dificilă, dar căreia nimic nu permitea să i se prevestească eșecul.

În februarie 1939, Litvinov a reluat contactul cu reprezentanții Franței și Marii Britanii pentru a le spune că, în ciuda politicii lor de abandon, Kremlinul era dispus să se înțeleagă cu acestea, dacă erau acum hotărîte să organizeze rezistența față de Hitler. La vremea respectivă, raporturile erau deja tensionate între semnatarii occidentali ai acordurilor de la München și Germania, care eluda mereu promisiunea sa de a garanta noile frontiere cehoslovace. Dar nici Parisul, nici Londra nu erau dispuse să schimbe macazul. Se cultiva mai curînd himera marii Ucraine.

Cu ajutorul lui Hrușciov, a cărui acțiune în acest sens avea să fie cea mai remarcată în perioada de dinainte de război, Stalin trebuise, într-adevăr, să ia măsuri draconice contra tendințelor autonomiste și *naționalist-burgheze* care se manifestau la Kiev, chiar în sînul partidului și guvernului. Cum exact în acel moment transformarea Cehoslovaciei în stat federal, ca urmare a Münchenului, făcuse din partea sa răsăriteană o *Ucrainăsubcarpatică,* numeroase ziare occidentale credeau că pot profetiza reunirea celor trei părți ale Ucrainei (cehă, poloneză și sovietică) într-un singur stat, spre care avea să fie redirecționat dinamismul german. Aceste perspective, care vor face ca neîncrederea U.R.S.S. față de Aliați să atingă punctul său maxim, vor fi încurajate din sferele înalte. Astfel, Georges Bonnet, întrebat, la 14 decembrie 1938, în Comisia de afaceri străine a Senatului, în legătură cu validitatea tratatului franco-polonez din 1921, o va confirma, cu *o rezervă totuși pentru cazul în care Rusia și Polonia nu ar putea frîna o prea puternică mișcare autonomistă, avînd drept scop constituirea unei Republici ucrainene independente* [17].

Invadarea Boemiei de către trupele germane, la 15 martie 1939, va da o lovitură definitivă acestor frumoase calcule. A doua zi, neluînd în considerare un apel al guvernului Ucrainei subcarpatice, care își proclamase independența, Hitler va autoriza Ungaria să anexeze această provincie. Sacrificiul atinge Polonia, cu care era pe punctul de a face o ultimă încercare în scopul de a recupera Danzigul (Gdansk). Dar aceasta va facilita în mod ciudat acordul cu U.R.S.S.

Dezmembrarea Cehoslovaciei nu era necesară pentru a-l face pe Chamberlain să înțeleagă eroarea pe care a comis-o acordîndu-i încredere Führerului. Îi răsunau încă în urechi asigurările acestuia, repetate de douăzeci de ori : *Nu-i vreau pe cehi...* Și iată că Hácha, președintele Cehoslovaciei, convocat la Berlin, a trebuit să accepte, în cursul unei nopți tragice, stabilirea protectoratului german asupra nefericitei Boemii. După patruzeci și opt de ore de ezitare, primul ministru va lua hotărîrea : va rezista pe viitor acestui *mincinos*.

Încă de la 18 martie, îngrijorat de zvonurile care se răspîndeau în legătură cu o încercare a naziștilor de a pune mîna pe petrolul românesc, lordul Halifax a sondat guvernul sovietic asupra intențiilor sale. Acesta va răspunde de îndată, propunînd — ca și un an mai devreme, în legătură cu Austria — o conferință în șase (Marea Britanie, Franța, U.R.S.S., Polonia, România, Turcia), pentru a studia mijloacele de a rezista agresiunii.

Chamberlain, contrar părerii lui Churchill — care milita pentru o alianță cu Moscova —, va considera sugestia drept prematură. El își va exprima preferința pentru o declarație comună anglo-franco-sovieto-polonă prin care cele trei puteri și-ar fi anunțat intenția lor de a se consulta asupra oricărei acțiuni punînd în pericol securitatea unui stat european independent. Nimeni nu s-a gîndit atunci să implice Washingtonul într-o asemenea formulă. Roosevelt a început să întărească marina și aviația americană. Dar în preajma semnării acordului

de la München, el apreciase necesar să dezavueze pe cei care credeau că se pot baza pe un ajutor al Washingtonului pentru cauza marilor democrații. *A include Statele Unite într-un front Franța—Marea Britanie contra lui Hitler* — a spus el în cursul conferinței sale de presă din 9 septembrie — *este o interpretare sută la sută falsă din partea comentatorilor politici* [18]. După semnarea acordului, el va adresa lui Chamberlain un scurt mesaj de felicitare. Chiar dacă, după lovitura de la Praga, el îl va împinge pe Chamberlain la fermitate, doctrina oficială va rămîne aceea de neamestec. Astăzi i s-ar spune neangajare.

Parisul va accepta imediat propunerea engleză. Moscova va face același lucru, dar era prea puțin dornică să acorde unilateral asistență Poloniei, condiționînd-o de adeziunea acesteia. Or, Beck nici nu voia să audă de așa ceva. Acesta era totuși în măsură să aprecieze pericolul. În mod sigur, în ianuarie, Hitler i-a spus la Berchtesgaden că, *în ceea ce privește Rusia, comunitatea de interese a Germaniei și a Poloniei este completă... și că o Polonie puternică este pur și simplu o necesitate pentru Germania* [19]. Dar, la 21 martie, Ribbentrop îl va convoca pe ambasadorul guvernului de la Varșovia pentru a-și exprima uimirea față de absența unor *reacții pozitive* [20] din partea acestuia la o propunere de soluționare de ansamblu *(Gesamtlösung* [21]*)* a problemei Danzigului și a Coridorului — prin restituirea lor către Reich — pe care el o enunțase în octombrie. Ribbentrop adăuga că Hitler este indignat de această atitudine.

Vanitosul colonel Beck va solicita Londrei o garanție unilaterală, pe care o va obține pe loc. Dar el va păstra în ceea ce îi privește pe germani iluzii dintre cele mai dăunătoare. Colegului său român, Grigore Gafencu, pe care îl va întîlni la 17 aprilie, îi va declara : *Alianța noastră cu Franța și Marea Britanie nu face parte decît din sistemul nostru de reasigurare... securitatea noastră se sprijină pe acordul încheiat în 1934*

cu Reich-ul. Un pact de asistență cu Moscova nu poate decît altera sensul profund și eminamente european al acordului germano-polonez... Iată pentru ce am respins oferta engleză [22]. Exact cu unsprezece zile mai tîrziu, pactul în discuție este rupt de către Hitler. Beck nu-și va revizui doar pentru atîta lucru politica sa față de Kremlin.

În ceea ce îi privește, britanicii nu se înghesuiau să se alieze cu U.R.S.S. *Trebuie să mărturisesc* — va scrie, la 28 martie, Chamberlain unui prieten — *că sînt profund suspicios în privința Rusiei. Nu am încredere în aptitudinea ei de a susține o ofensivă eficace. Mobilurile lor nu par să aibă mare lucru a face cu idealurile noastre de libertate și par să tindă, în esență, să ne ducă pe toți ceilalți cu vorba* [23]. La fel, la 22 mai, un memorandum al Foreign Office-ului aprecia că nu este de așteptat *un mare ajutor material din partea Uniunii Sovietice.* Acesta va conchide că *este esențial, dacă va trebui să avem un război, să încercăm să implicăm U.R.S.S. în acesta, căci altfel, la sfîrșitul războiului, U.R.S.S., cu armata sa intactă — în prezența unei Anglii și a unei Germanii în ruină — ar domina Europa* [24].

Tot așa, guvernul de la Londra s-ar fi mulțumit ca U.R.S.S. să facă din proprie inițiativă o declarație publică în care *să repete că, în eventualitatea unui act de agresiune împotriva oricărui stat vecin al Uniunii Sovietice și împotriva căruia acest stat ar rezista, guvernul sovietic să acorde asistență, dacă s-ar exprima o dorință în acest sens, ajutorul urmînd să fie furnizat în modul cel mai adecvat* [25].

Franța va propune un angajament mai precis și mai echilibrat : *În cazul în care Franța și Marea Britanie se vor afla în stare de război, ca urmare a acțiunii pe care ele ar fi exercitat-o în vederea acordării de ajutor sau de asistență României sau Poloniei, victime ale unei agresiuni neprovocate, U.R.S.S. le va acorda imediat ajutor și asistență.* Într-un al doilea paragraf, cuvintele

Franța și Marea Britanie se substituiau U.R.S.S. și reciproc[25].

Dar textul Parisului părea la fel de insuficient Kremlinului, ca și cel al Londrei. Acum că democrațiile occidentale — dezamăgite de drumul pe care îl parcuseseră cu Hitler — se resemnaseră, așa cum anunțase, a doua zi după München, ambasadorul Statelor Unite la Moscova, *să cerșească* concursul U.R.S.S., aceasta era hotărîtă să le facă să plătească scump și, dacă nu va ajunge să-și realizeze scopurile, să se descurce altfel.

La 19 aprilie 1939, Litvinov își va expune condițiile ambasadorilor Franței și Marii Britanii. Ele erau în număr de trei : încheierea unui pact de asistență mutuală a celor trei puteri împotriva oricărei agresiuni în Europa (pe cînd occidentalii nu propuneau decît declarații unilaterale, dar concordante, de garanție) ; extinderea angajamentului de asistență la toate statele estului european limitrofe U.R.S.S. (pe cînd occidentalii nu voiau să facă să beneficieze de aceasta decît Polonia) ; negocierea unor acorduri precise de cooperare militară [26].

Va trebui să se aștepte data de 2 iunie pentru ca să se realizeze un acord asupra primului punct. Între timp, Londra a încercat în zadar să obțină înscrierea unei referiri la Pactul Societății Națiunilor. Molotov a respins-o argumentînd că, în acest caz, indiferent ce țară, *precum Bolivia,* ar putea să paralizeze organizația în timp ce Moscova ar fi bombardată [27]. El și-a zgîlțîit puternic partenerii, acuzîndu-i în fața Sovietului Suprem că au lăsat în suspensie problema dacă U.R.S.S. poate conta sau nu pe un ajutor din partea acestora în cazul unei agresiuni directe împotriva ei.

În schimb, cît privește cea de a doua condiție — garanția pentru statele limitrofe — U.R.S.S. va obține satisfacție. Dacă atitudinea sa este explicabilă pe plan strategic, ea este greu justificabilă pe plan juridic. Încă din vara anului 1938, guvernul de la Moscova a cerut guvernului de la Helsinki posibilitatea de a utiliza, în caz

de război, insula Suursaari, care — aflîndu-se în mijlocu Golfului Finic — domină intrarea Leningradului. Finlandezii, departe de a da urmare acestei cereri, au sugerat Suediei să organizeze în comun apărarea arhipeleagului Aaland, neutralizat și demilitarizat printr-un acord din 1922. Un tratat în acest scop va fi încheiat la 5 ianuarie. Dar Molotov i se va opune. Dintr-odată, cabinetul de la Stockholm va renunța, la 1 iunie 1939, să ceară ratificarea acestui tratat. *Rușii au pus la încercare* — va scrie mareșalul Mannerheim, eroul independenței finlandeze — *forța unității scandinave și ei pot să tragă propriile lor concluzii* [28].

Că sovieticii acordau cea mai mare importanță arhipelagului Aaland se va vedea cîteva săptămîni mai tîrziu, cu ocazia convorbirilor militare ruso — occidentale de la Moscova. Mareșalul Voroșilov va include, într-adevăr, ocuparea lor în planurile pe care le va supune misiunilor aliate. Stranie concepție privind neutralitatea finlandeză ! Dar care se explică prin situația extrem de periculoasă în care se afla Leningradul, situat pe atunci doar la cîțiva kilometri de frontieră, ca și prin teama rușilor ca nu cumva germanii să nu se folosească de teritoriul finlandez — cu sau fără consimțămîntul Helsinkiului — pentru a ataca U.R.S.S.

Această temere era și mai vie în ce privește Estonia și Letonia. Reich-ul — care tocmai obținuse restituirea de către Lituania a teritoriului Memel — putea, în mod evident, să le ocupe în cîteva ore. La 29 martie, Kremlinul a făcut cunoscut celor două țări că ar considera *intolerabilă... orice adeziune, voluntară sau forțată, din partea lor, la acorduri care ar antrena o alienare oarecare a independenței lor, sau atribuirea către o terță putere de drepturi... sau de privilegii pe solul lor sau în porturile lor* [29]. *U.R.S.S. are și ea o doctrină Monroe* [30], îi va spune cîteva zile mai tîrziu ambasadorul acesteia la Londra, Ivan Maiski, lordului Halifax.

Dar departe de a da U.R.S.S. asigurările pe care le căuta, Estonia și Letonia, care o suspectau de o mie de

ori mai mult decît pe Germania, vor încheia, cîteva zile mai tîrziu, pacte de neagresiune cu Hitler, pe care acesta tocmai le propusese vecinilor săi de la nord pentru a contracara un curios demers al lui Roosevelt. Într-adevăr, președintele american — legat prin izolaționism de opinia publică, dar alarmat de impertinența crescîndă a dictatorilor (Mussolini tocmai pusese mîna pe Albania în Vinerea Mare) — a adresat, la 14 aprilie, un mesaj Führerului și Ducelui. *Trei națiuni din Europa și una din Africa* — le scria el — *și-au văzut încheiată existența independentă. Un al patrulea teritoriu, într-o altă țară independentă din Extremul Orient, a fost ocupat de o țară vecină. După zvonuri, pe care noi nu vrem să le credem, se au în vedere și alte acte de agresiune... Cauza păcii universale ar face un mare pas înainte dacă toate națiunile ar obține o declarație sinceră privind politica prezentă și viitoare a guvernelor*[31]. În continuare se cerea un angajament ca treizeci și una de țări, a căror listă o dădea, să nu fie atacate timp de zece ani. În fruntea listei se aflau tocmai Finlanda și cele trei state baltice.

Pe moment, Hitler va lua în derîdere acest demers. Dar prestigiul președintelui american era foarte mare în acea vreme în Europa și era greu să nu i se răspundă. De unde oferta de pact de neagresiune conținută în mod paradoxal în discursul din 28 aprilie care anunța... denunțarea pactului de același fel încheiat cu Polonia. Ea nu era adresată decît statelor baltice și scandinave. Doar Letonia, Estonia și Danemarca vor considera că trebuie s-o accepte. În ceea ce o privește, Finlanda o va respinge fără ezitare, la fel ca și Norvegia și Suedia.

Atitudinea guvernelor de la Tallin și de la Riga nu putea decît să sporească neîncrederea U.R.S.S. La ce bun să protejezi frontierele poloneze și române cînd la nord subzista o breșă prin care naziștii puteau năvăli de pe o zi pe alta ? Kremlinul va cere cu insistență occidentalilor ca garanția acordată Poloniei și României să se extindă și asupra statelor limitrofe U.R.S.S.

Acesta nu va preciza, de altfel, lista, astfel că un timp va subzista un dubiu în ceea ce privește Finlanda. Molotov își va asuma înlăturarea acestei îndoieli. Dar ministrul estonian al afacerilor străine, vorbind în numele său și în numele colegului său leton, va declara în mod solemn că *statele baltice nu înțeleg să se supună protecției unei mari puteri care, în propriul său interes, ar voi să joace un rol de apărător* [32]. Va trebui — pentru ca occidentalii să se decidă să cedeze asupra acestui al doilea punct — ca „Pravda", sub semnătura teribilului Jdanov, viitorul mare inchizitor al Cominformului și specialist în chestiunile baltice, să le adreseze o adevărată somație : *Guvernele francez și englez* — scria el, la 29 iunie în ziarul partidului — *nu vor un pact încheiat pe picior de egalitate cu U.R.S.S.... Convorbirile durează de 75 de zile, din care 59 s-au consumat cu tergiversările intervenite din partea francezilor... Englezii și francezii vor un tratat în care U.R.S.S. să joace rolul de rudă săracă, ducînd pe umerii săi greul angajamentelor. Dar nici o țară care se respectă nu poate încheia un tratat de acest fel, dacă nu vrea să devină o jucărie în mîinile oamenilor cărora le place să scoată castanele din foc cu mîna altora...*

Dintr-odată, la 6 iulie, Aliații vor accepta ca garanția de asistență colectivă să se extindă la toate statele limitrofe U.R.S.S., inclusiv la acelea care nu o doreau. Dar ei nu vor reuși să obțină același angajament din partea Moscovei pentru toate statele situate la frontiera occidentală a Reich-ului, pentru simplul motiv că Elveția, Olanda și Luxemburgul nu întrețineau atunci relații diplomatice cu Kremlinul.

Rămînea cea de a treia condiție sovietică : încheierea unor angajamente militare concrete. Dar Molotov a ridicat între timp, la 30 mai, o nouă problemă : aceea a *agresiunii indirecte*. Luînd ca argument ceea ce se întîmplase în Cehoslovacia, unde guvernul a acceptat protectoratul german fără să se producă o agresiune propriu-zisă, Molotov va cere ca angajamentul de asis-

tență mutuală între Paris, Londra și Moscova să opereze și în ipoteza *unei agresiuni directe sau indirecte orientate... împotriva unui stat european oarecare în cazul în care una dintre cele trei țări interesate consideră că ea este obligată să apere independența și neutralitatea acestui stat* (proiectul din 4 iulie). Într-o scrisoare anexă, ministrul sovietic preciza că prin agresiune indirectă trebuie să se înțeleagă *o lovitură de stat internă sau o schimbare politică favorabilă agresorului.* El va adăuga că o agresiune indirectă poate avea loc chiar fără amenințarea cu folosirea forței. [33]

Această discuție pune în lumină dificultatea extremă a asociaților — care nutreau unul față de celălalt cea mai teribilă neîncredere — de a se înțelege între ei. Adoptarea de măsuri de precauție contra consecințelor ralierii la Axă a unei țări limitrofe poate părea indispensabilă din punctul de vedere al securității sovietice. Odată ajunși la putere la Tallin, naziștii ar fi prezentat un pericol pentru Leningrad. Dar este tot atît de înțeles că, de partea occidentală, se manifestă repulsie față de ideea de a oferi — unei țări care dăduse exemple ale brutalității și cinismului ei — un drept de intervenție nelimitată în treburile acelor state asupra cărora n-a renunțat să-și exercite puterea, cu douăzeci de ani în urmă, decît constrînsă și forțată.

În fapt, la 20 iulie, guvernul Chamberlain va aprecia că s-a întrecut măsura. Halifax îi va cere ambasadorului său la Moscova să-l informeze pe Molotov că este dispus să înceapă de îndată convorbiri militare, dar că mai curînd rupe negocierile decît să accepte teza rusă privind agresiunea indirectă. Seeds se va duce la Kremlin cu moartea în suflet. Va găsi însă un Molotov surîzător, care îl va asigura că vor ajunge să se înțeleagă și va sugera ca Parisul și Londra să trimită delegații militare la Moscova. După consultarea Franței, care urmărea îndeaproape această mișcare, Marea Britanie își va da acordul.

La 25 iulie, Daladier și Chamberlain vor afla — prin ambasadorii lor la Berlin — că Wehrmacht-ul a primit ordinul să fie pregătit pentru 1 septembrie și că lucrările de recoltare au fost accelerate. De la 6 mai, ei erau în posesia unui raport al lui Coulondre, relatînd confidențele senzaționale pe care generalul Bodenschatz, aghiotantul lui Goering, le făcuse adjunctului ataşatului francez al Aerului, căpitanul Stehlin, acelaşi personaj care va fi, douăzeci şi doi de ani mai tîrziu, şeful de stat-major al aviației franceze. *Polonezii* — i-a spus acesta — *cred că-şi pot permite să fie insolenți față de noi, simțindu-se puternici datorită sprijinului Franței și Angliei și crezînd că pot conta pe ajutorul material al Rusiei. Ei se înșeală însă în calculele lor. Așa cum Hitler n-a crezut posibil să reglementeze chestiunea Austriei și cea a Cehoslovaciei fără asentimentul Italiei, tot așa nu mai intenționează astăzi să reglementeze diferendul germano — polonez fără Rusia. Au fost deja trei împărțiri ale Poloniei. Ei bine, credeți-mă, veți vedea-o pe a patra.* [34]

La 20 iulie, William Strang, trimis de Foreign Office să participe la negocierile de la Moscova, a rezumat situația, într-o telegramă adresată lui Halifax, în termenii următori : *Am adoptat succesiv poziții pe care le-am abandonat săptămîna următoare... Noi, şi nu ruşii, sîntem cei care am luat inițiativa... nevoia noastră de un acord este mai presantă decît a lor... ei au cel puțin două politici de schimb : izolarea sau acordul cu Germania.* [35]

Şi totuşi, convorbirile militare vor începe abia la 12 august. Misiunile aliate — prezidate de generalul Doumenc pentru Franța şi amiralul Drax pentru Marea Britanie — erau prea numeroase pentru a folosi avionul. Nici o navă de război nu era, după cîte se pare, disponibilă. Ele au trebuit să călătorească la bordul unui foarte modest pachebot, *City of Exester*, care nu depăşea treisprezece noduri pe oră.

Ar fi fost dificil pentru ruşi să nu vadă o lipsă de curtoazie, pentru a nu spune mai mult, în această întîr-

ziere care, o dată cu trecerea timpului, pare incredibilă. Neîncrederea lor față de Aliați era pe măsura aceleia pe care le-o arătau aceștia. Negocierile consilierului economic al lui Goering, Wohltat, sosit la 20 iulie la Londra, sub pretextul unei conferințe asupra balenelor, pentru a întîlni acolo diferiți industriași și oameni politici, ca și acelea ale suedezului Dahlerus i-au neliniștit tot atît cît discursul în care lordul Halifax, la 29 iunie, a luat în calcul, *în cazul unui acord cu Germania, o examinare a problemei coloniale, a acelora a materiilor prime și ale limitării armamentelor etc...* Arhivele germane, descoperite și publicate după război de către sovietici, fac de altfel referire la o telegramă a lui Dirksen, ambasadorul Reichului la Londra, potrivit căreia unul din principalii colaboratori ai lui Chamberlain, Sir Horace Wilson, i-ar fi *confirmat că, după încheierea unei înțelegeri cu Germania* — el îi vorbise lui Wohltat de un pact de neagresiune —, *politica engleză de garanții (pentru Polonia, România și Turcia) va fi, în fond, înmormîntată* [36].

Kremlinul va considera deci că a venit momentul să lanseze un ultim avertisment Aliaților. Din luna mai, se va strădui să dezmintă, prin toate mijloacele, zvonurile care transpirau în legătură cu negocieri între Moscova și Berlin. A doua zi după înlocuirea lui Litvinov cu Molotov, ambasadorul sovietic la Berlin va declara colegului său francez : *Bucurați-vă... În Molotov aveți de a face cu omul de încredere al lui Stalin. Nu aveți de ce să regretați că tratați cu el, cu atît mai mult cu cît Litvinov era atît de ostil Poloniei încît nu se putea ști de partea cui ar fi fost dacă ar fi trebuit să aleagă între Germania și Polonia* [37]. Potemkin a fost trimis în capitalele Europei răsăritene, pentru a le da ceea ce Gafencu numea *iluzii asigurătoare*. La București, îi va spune acestuia *ad litteram : Puterile totalitare răspîndesc zvonul că U.R.S.S. ar putea fi gata să se apropie de Germania și Italia. Aceasta nu este decît o tactică specială a guvernului de la Berlin*

pentru a împiedica întîlnirea între Anglia, Franța și Rusia... Toate aceste manevre nu vor compromite politica Sovietelor [38].

La Varșovia, el va afirma colonelului Beck că guvernul său înțelege rațiunile pentru care Polonia nu intenționează să încheie un acord cu nici unul dintre vecinii săi și că acesta este decis să adopte — în cazul unui conflict armat între Polonia și Germania — *o atitudine binevoitoare* [39]. Ministrul polonez, puțin sensibil totuși la vraja cîntecelor de sirenă sovietice, se simțea în întregime îmbărbătat.

Din nou, la 8 iulie, însărcinatul cu afaceri rus la Berlin îi va spune lui Coulondre : *Pot să vă afirm că nici o convorbire politică, fie ea și oficioasă, nu a fost angajată cu Berlinul* [40]. Or, iată că, la 22 iulie, presa sovietică va anunța pentru prima oară începerea unor convorbiri economice la Berlin. Nici la Paris, nici la Londra nu părea să se înțeleagă importanța unei astfel de hotărîri luate de către Rusia într-un asemenea moment.

Chiar de la data de 26 discuția se va lărgi ; Schnurre va vorbi despre restabilirea unor relații politice amicale, fie prin revenirea la tratatul de prietenie din 1926, fie prin încheierea unui pact de neagresiune. Însărcinatul cu afaceri sovietic, Astahov, va fi și el prezent. Trebuie că era satisfăcut : ideea pe care o împărtășise ministrului Bulgariei, în luna mai, nu rămăsese fără ecou. Dar neamțul îi va mai spune ceva și mai interesant : *În esență* — îi va destăinui el — *nu există nici un diferend între noi în legătură cu spațiul care se întinde de la Baltica la Extremul Orient... Nu sîntem noi apropiați prin ideologiile noastre și una și alta opuse capitalismului ? Pactul anti-Comintern ? În realitate, este camuflajul unei alianțe împotriva democrațiilor occidentale. N-a spus-o Molotov însuși ?* va continua, imperturbabil, diplomatul nazist. Rusul se va declara de acord în ceea ce privește necesitatea unei apropieri. Dar, va adăuga el, *nu ne putem aștepta decît la o evoluție progresivă* [41].

La 4 august, germanii vor face încă un pas înainte. Ambasadorul lor se va duce să-l viziteze pe Molotov, căruia îi va spune că, *în problema statelor baltice, Germania este gata, dacă este cazul, să concilieze atitudinea sa cu salvgardarea intereselor sovietice vitale în Baltica.* Șeful guvernului sovietic va întreba dacă această ofertă se aplică, de asemenea, la Lituania. Schulenburg va ieși din biroul acestuia apreciind că Reich-ul *a intrigat în mod serios Sovietele,* dar că *vechea neîncredere persistă.* El va rămîne convins că *U.R.S.S. era hotărîtă să încheie o înțelegere cu Marea Britanie și cu Franța dacă acestea îi vor satisface toate dorințele* [42].

Partida era pe punctul de a fi jucată. Dar ea nu era încă. Stalin va decide numai în ultimul minut, atunci cînd fiecare din cei doi jucători își va fi etalat cărțile. Or, este dificil de contestat — în ciuda intervenției lui Roosevelt, care la începutul lunii făcuse cunoscută Moscovei dorința sa de a vedea realizîndu-se un acord franco—anglo—sovietic — că propunerea germană era infinit mai tentantă.

Cu occidentalii, negocierile militare se vor angaja pe data de 12 august. Încă de la prima ședință, mareșalul Vorošilov, șeful delegației sovietice, va constata, pe un ton înțepat, că omologul său britanic, amiralul Drax, nu avea împuterniciri scrise. El va cere imediat delegațiilor franceză și engleză să-și expună planurile privind o reacție comună față de o agresiune nazistă. Incapabili să răspundă cu precizie, dat fiind faptul că nu cunoșteau pregătirile României și Poloniei, Doumenc și Drax se vor lansa în generalități, despre care Vorošilov va spune, patruzeci și opt de ore mai tîrziu, că ele *nu sînt clare... Doresc să obțin un răspuns clar la întrebarea mea foarte clară* — va continua el — *privind acțiunile comune ale forțelor armate ale Angliei, Franței și Uniunii Sovietice contra adversarului comun... Mă interesează... ca adaos la întrebarea mea : au în vedere statele majore generale ale Marii Britanii și Franței ca trupele terestre sovietice să aibă drept de liberă trecere pe teritoriul polonez pen-*

tru a intra în contact direct cu adversarul, dacă acesta atacă Polonia? [43] A cerut indicații la fel de precise pentru cazul în care România ar fi fost atacată.

Francezii și britanicii vor încerca încă o dată să ocolească aceste întrebări stînjenitoare. Nereușind, ei vor sfîrși prin a accepta să le transmită guvernelor lor, nu fără ca sovieticii să le fi spus, pe tonul cel mai tranșant posibil, că, *în absența unui răspuns precis și lipsit de ambiguitate, la întrebările lor, continuarea acestor convorbiri n-ar mai avea rost în prezent.* În așteptarea răspunsului Parisului și Londrei, participanții vor asculta expuneri din partea fiecărui șef de delegație privind mijloacele și intențiile celor trei armate.

Generalul Șapoșnikov, șeful Marelui Stat Major al Armatei roșii, va expune cu detalii *trei variante* de acțiune posibile. Dacă Franța și Marea Britanie vor fi atacate, Armata roșie va angaja 70 la sută din forțele armate pe care aceste două țări le vor alinia, cu condiția ca ele să obțină din partea Varșoviei dreptul de liberă trecere și de acțiune a trupelor sovietice prin coridorul de la Vilno, iar, dacă este posibil, și prin Lituania. El le va cere, de asemenea, să obțină acordul statelor baltice pentru o ocupare temporară, de către flotele franceză, britanică și sovietică, a insulelor Aaland și a diverselor porturi și insule de coastă. Menționînd statele baltice, el avea evident în vedere și Finlanda, pentru că numeroase din aceste poziții erau situate pe teritoriul finlandez. A doua variantă : acțiune contra Poloniei și României. U.R.S.S. va angaja atunci forțe echivalente celor aliniate de către occidentali, cu condiția categorică de a obține libera trecere, nu numai prin Polonia de data aceasta, ci și, de asemenea, prin România. A treia variantă : agresiunea germană contra U.R.S.S. prin statele baltice. În acest caz, Polonia, legată prin tratate de Marea Britanie și de Franța, va trebui în mod obligatoriu să intre în acțiune contra Germaniei și să lase să treacă trupele sovietice...

A doua zi, generalul Doumenc va expune trei principii privind folosirea forțelor, tot atîtea banalități. Voro-

şilov le va declara *prea generale, abstracte, lipsite de substanţă şi, în plus, neangajînd pe nimeni la nimic,* reiterîndu-şi întrebările. La 21 august, adică la opt zile după deschiderea negocierilor, Drax va cere un răgaz de trei sau patru zile. Voroşilov va răspunde că nu are nici un rost să se reîntîlnească înainte de a se primi răspunsurile Parisului şi Londrei. Dacă aceste răspunsuri nu vor fi concrete, va adăuga el, reîntîlnirea va fi totalmente inutilă.

Cîteva clipe mai tîrziu, el va da citire unei declaraţii în care afirma că *intenţia misiunii militare sovietice era şi rămîne aceea de a se înţelege cu misiunile militare engleză şi franceză asupra organizării practice a cooperării militare a forţelor armate ale celor trei ţări contractante... (ea) nu-şi poate imagina cum au putut guvernele şi statele majore ale Marii Britanii şi Franţei, trimiţîndu-şi misiunile lor în U.R.S.S., pentru a negocia încheierea unei convenţii militare, să nu le dea indicaţii precise şi concrete asupra unei chestiuni într-adevăr elementare ca dreptul de trecere şi operaţiunile forţelor armate sovietice contra trupelor agresorului pe teritoriile Poloniei şi României.* Rușii dădeau dovadă de bun simţ în ceea ce îi priveşte. *Dacă cele două ţări* — spusese în ajun mareşalul — *ne vor chema prea tîrziu în ajutorul lor, armatele lor vor fi distruse şi nu vom putea acorda Aliaţilor un concurs util.* Dar cum ar fi putut ei să-şi oblige prietenii de la Varşovia şi Bucureşti să accepte intrarea trupelor a căror simplă prezenţă le părea de natură să pună în cauză integritatea şi independenţa lor naţională ? Negocierile vor fi suspendate. Demersurile pe lîngă polonezi se vor înmulţi. Se vor dovedi inutile. La data de 20, Rydz-Smigly, comandantul lor şef, va avea ultimul cuvînt, un cuvînt grandilocvent, în tradiţia acestui popor romantic : *Cu nemţii, ne vom pierde libertatea. Cu rușii, ne vom pierde sufletul* [44].

Daladier şi Bonnet se hotărăsc să treacă peste acest refuz. La 22 august, ei îi telegrafiază lui Doumenc autorizîndu-l să semneze convenţia militară, servind cît se

poate de bine interesul comun [45]. Voroșilov nu va manifesta nici un fel de interes față de comunicarea pe care i-o va face generalul, remarcînd față de aceasta că guvernul său nu avea calitatea să-l angajeze pe cel de la Varșovia. Beck va sfîrși prin a accepta, la data de 23, ca statele majore să *studieze imediat toate ipotezele colaborării* [46]. Dar era prea tîrziu, Ribbentrop era deja la Kremlin și convorbirile în trei vor fi rupte a doua zi.

Pe data de 14 — chiar în ziua în care mareșalul sovietic pusese în gardă misiunile militare franceză și engleză — Berlinul a propus să-și trimită propriul ministru al afacerilor străine la Moscova. Molotov, ofensat de faptul că englezii, în locul ministrului lor, lordul Halifax, trimiseseră la negocierile cu U.R.S.S. doar un expert de la Foreign Office, nu va ascunde că se simțea flatat de aceste bune maniere. Își va da curînd un acord de principiu și va elabora — fără a pierde timp — proiectul unui pact de neagresiune pe care Hitler, în telegrama pe care i-o va adresa lui Stalin, la data de 20 august, îl va accepta ca atare.

Lui Molotov nu-i va rămîne decît să-l convoace pe ambasadorul Franței pentru a-i declara : *Constatînd că, în ciuda eforturilor celor trei guverne, refuzul obstinat al Poloniei face imposibil un pact tripartit de asistență, guvernul sovietic, în ceea ce îl privește, a fost obligat să rezolve problema prin semnarea pactului de neagresiune cu Germania... O țară mare ca U.R.S.S.* — va adăuga el — *nu poate ajunge să roage Polonia să accepte o asistență pe care nu o dorește... Pactul franco — sovietic este totuși în vigoare* [47].

Au continuat și continuă să se formuleze diverse păreri în legătură cu intențiile reale ale U.R.S.S. în cursul acestei întregi perioade. Ele par totuși clare. Cele două teze, susținute de patruzeci de ani încoace — a unui Stalin care ar fi încercat în van să se înțeleagă cu Aliații sau a unui Stalin care ar fi fost de mult timp în cîrdășie cu Hitler —, sînt la fel de tendențioase. Neavînd prefe-

rință nici pentru unii, nici pentru alții, el a căutat pînă în ultimul minut soluția cea mai bună... și cea mai puțin periculoasă pentru el. Sceptic — precum Führerul — privind voința de a se bate a occidentalilor, convins — nu fără motiv — că aceștia erau profund ostili față de tot ceea ce reprezenta el, dorind prea puțin să-și angajeze țara în război, dacă putea să-l evite sau cel puțin să-l amîne, i-a abandonat cînd a venit timpul, fără cea mai mică jenă.

Se va explica cu multă simplitate în fața lui Churchill în august 1942 : *Avusesem impresia* — îi va spune el — *că guvernul britanic și guvernul francez nu erau hotărîte să intre în război, dacă Polonia era atacată, dar că ele sperau că alinierea diplomatică a Marii Britanii, Franței și Rusiei îl vor înfrîna pe Hitler. Eram siguri, în ce ne privește, că nu va ieși nimic* [48].

A acționat doar în funcție de interesele sale sau de ceea ce credea el că sînt interesele imperiului său. *Mutatis-mutandis*, el a imitat comportamentul democrațiilor occidentale în momentul Münchenului. De altfel, n-ar fi depins decît de Hitler ca ele s-o ia de la capăt. *În clubul celor Mari* — așa cum a scris generalul de Gaulle — *sînt tot atîtea sfinte egoisme cîți membri sînt înscriși* [49].

Bibliografie și note

1. *Keesing's Contemporary Archives*, vol. 3, p. 3 241.

2. *Ibid.*, p. 3 250.

3. Léon NOËL, *L'agression allemande contre la Pologne*, Paris, Flammarion, 1946, p. 259.

4. P. REYNAUD, *La France a sauvé l'Europe*, Paris, Flammarion, 1947, tom I, p. 561.

5. COULONDRE, *op. cit.*, p. 165 (Polonia mai fusese împărțită în 1772, 1793 și 1794).

6. DAVIES, *Mission à Moscou, op. cit.*, p. 377.

7. Inedit.

8. Text integral în STALINE, *Les questions du Léninisme*, Paris, Editions social es, 1947, tom II, p. 268.

9. Département d'Etat, *La vérité sur les rapports germano — soviétiques de 1939 à 1941*, traducere franceză, Ed. France Empire, Paris, 1948, p. 35.

10. A. ROSSI, *Deux ans d'alliance germano-soviétique*, Paris, Fayard, 1949, p. 27, nota.

11. Departament d'État, *op. cit.*, p. 37.

12. POTEMKINE, *Histoire de la diplomatie*, Paris, Éditions de Médicis, 1947, tom III, p. 701.

13. JAKOBSON, *The Diplomacy of the Winter War*, Cambridge (USA), Harvard University Press, 1961, p. 82.

14. Département d'État, *op. cit.*, p. 41.

15. *Ibid.*, p. 47.

16. *Ibid.*, p. 49.

17. BOUVIER et GACON, *La vérité sur 1939*, Paris, Éditions sociales, 1953, p. 49.

18. „Le Temps" din 11 septembrie 1938.

19. République polonaise. *Les relations polono — allemandes et polono — soviétiques au cours de la période 1933—1939*, Paris, Flammarion, 1940, p. 78.

20. *Ibid.*, p. 87.

21. *Ibid.*, p. 71.

22. GAFENCO, *Les derniers jours de l'Europe*, Paris, Egloff, 1947, p. 74.

23. FEILING, *The Life of Neville Chamberlain*, London, Macmillan, 1946 ,p. 403.

24. *Documents on British Foreign Policy 1919—1939*, London, HMSO, 1952, Seria 3, tom V, p. 369.

25. Texte citate de GAFENCO, *op. cit.*, p. 172—173.

26. *Ibid.*, p. 202.

27. JAKOBSON, *op. cit.*, p. 82.

28. *Ibid.*, p. 78.

29. *Ibid.*, p. 69.

30. *Ibid.*, p. 70.

31. *Keesing's* 3 530 D.

32. GAFENCO, *op. cit.*, p. 273.

33. *Ibid*, p. 274.

34. Ministère des Affaires étrangères, *Livre jaune français*, Paris, Imprimerie nationale, 1939, p. 153 și urm. Generalul Stehlin relatează în întregime întrevederea în lucrarea sa *Témoignage pour l'histoire* (Paris, Robert Laffont, 1964).

35. *Documents on British Foreign Policy*, Seria 3, tom VI, p. 422.

36. Citat din *Les Falsificateurs de l'histoire*, Moscou, Éditions en langues étrangères, 1948, p. 41.

37. BONNET, *op. cit.*, p. 281.

38. GAFENCO, *op. cit.*, p. 249.

39. Sikorski Institute, *Documents on Polish-Soviet Relations*, London, Heinemann, 1962, tom I, p. 28.

40. GAFENCO, *op. cit.*, p. 277.

41. Département d'État, *op. cit.*, p. 52—56.

42. *Ibid.*, p. 57—60.

43. Proces-verbal al convorbirilor publicat în „Recherches internationales à la lumière du marxisme", nr. 12, martie-aprilie 1959, p. 130 și urm. A se vedea în această privință și lucrarea generalului BEAUFRE, *Le Drame de 1940*, Paris, Plon, 1965, apărută după încheierea acestei lucrări.

44. REYNAUD, *op. cit.*, p. 587.

45. BONNET, *op. cit.*, p. 280.

46. Paul REYNAUD, *Au coeur de la mêlée*, Paris, Flammarion, 1951, p. 312.

47. GAFENCO, *op. cit.*, p. 291.

48. Winston CHURCHILL, *La seconde guerre mondiale*, Paris, Plon, 1948, tom I, p. 398.

49. Ch. de GAULLE, *Mémoires de guerre*, Paris, Plon, 1959, tom III, p. 54.

6.

PRIMA ÎMPĂRŢIRE A EUROPEI

Cum nu făceau niciodată pace cu bună credinţă şi cum în planul lor de acaparare toate tratatele lor nu erau practic decît întreruperi ale războiului, ei puneau asemenea condiţii care însemnau întotdeauna ruinarea statului care le accepta.

MONTESQUIEU

(Măreţia şi decandenţa romanilor)

La 23 august 1939, la orele 18, Joachim von Ribbentrop, sosit de la Berlin cu o oră mai devreme, cu avionul personal al lui Hitler, trecea de postul de gardă de la Kremlin fără a şti cu care dintre conducătorii sovietici urma să aibă de-a face. Trei minute mai tîrziu era lămurit asupra importanţei pe care ruşii o acordau vizitei sale : se găsea în faţa lui Stalin însuşi, afabil şi bonom în tunica sa cenuşie, flancat de un Molotov impasibil şi de un tînăr blond, interpretul Pavlov.

Nazistul va vorbi primul. Va exprima dorința guvernului său de a așeza relațiile între cele două țări pe baze noi. Stalin îi va răspunde : *De ani de zile ne-am împroșcat reciproc cu căldări de lături. Aceasta nu trebuie să ne împiedice să ne înțelegem. Este ceea ce viza discursul meu din martie, al cărui sens dumneavoastră l-ați înțeles perfect.* [1] A adus imediat conversația pe terenul practic : Rusia dorea să i se recunoască o zonă de influență în legătură cu care Germania s-ar angaja să manifeste un dezinteres complet. Dar el era lacom și Ribbentrop va trebui să-i telefoneze lui Hitler pentru a obține acordul acestuia asupra unor puncte ale traseului liniei de demarcație.

La patru ore de la începerea convorbirii era încheiat un pact de neagresiune, însoțit de un protocol secret. Stalin va accepta — favoare rară — să se fotografieze alături de Ribbentrop, cu fața iluminată de o trufașă beatitudine, cu crucea de aur încîrligată prinsă la butonieră, stînd în picioare în spatele lui Molotov, pe punctul de a semna tratatul. S-au așezat apoi la masă. Conducătorul revoluției bolșevice mondiale nu va ezita să toasteze în cinstea lui Hitler, asasinul, totuși, a sute de comuniști, știind — va spune el — *cît este de iubit de către poporul german.* Înainte de aceasta, avusese o amplă discuție cu invitatul său pe care, fără a ține seama de ulcerul stomacal al acestuia, l-a obligat să înghită vodcă după vodcă. Își manifestase ostilitatea față de Japonia *(dacă vrea război, va avea război),* se neliniștise de intențiile Italiei dincolo de Albania, spusese multe răutăți despre Anglia, *care nu domina lumea decît grație prostiei altor țări,* dar exprimase opinia că aceasta va purta războiul, dacă va fi cazul, *cu șiretenie și tenacitate.* Spusese, de asemenea, că Franța avea totuși *o armată demnă de considerație...* Afirmație la care ministrul lui Hitler replicase că dacă aceasta va încerca să facă război Germaniei, ea va fi *cu siguranță înfrîntă. Poporul german* — declarase în plus Ribbentrop — *nu va mai tolera mult timp provocarea poloneză.* [2] Totul era deci clar în

legătură cu intențiile stăpînului său. Și pentru ca acest lucru să fie de asemenea clar și în legătură cu intențiile gazdei sale, Stalin, acesta îi va spune însoțindu-l la plecare : *Guvernul sovietic ia pactul foarte în serios. El poate garanta pe onoarea sa că Uniunea Sovietică nu-și va trăda partenerul.*[3] Avea să-și țină cuvîntul.

Textul pactului, dat imediat publicității, este banal. Acela al protocolului secret este mai puțin banal. El n-a fost cunoscut decît în 1948, atunci cînd deteriorarea raporturilor lor cu Moscova îi va împinge pe americani să publice arhive germane căzute în mîinile lor. Conducătorii comuniști i-au contestat mult timp autenticitatea.* Doi universitari francezi, specialiști în istorie, Bouvier și Gacon, au consacrat o treime dintr-o carte încercării de a demonstra că era vorba de un fals[4]. Teza lor era de nesusținut, toate comunicările diplomatice dintre Berlin și Moscova din acea perioadă referindu-se la protocol. Astăzi, nimeni n-ar mai încerca să reia această teză pe cont propriu. Gomulka a declarat în mod expres, la Varșovia, la 21 ianuarie 1962, evocînd evenimentele din 1939 : *A fost încheiat un pact de neagresiune. Guvernul sovietic a inserat o clauză, stipulînd că, în eventualitatea unui război polono — german, nemții nu vor pune mîna pe teritoriile ucrainene, bieloruse și lituaniene, aparținînd statului polonez, și că aceste teritorii vor fi ocupate de armata sovietică în caz de înfrîngere a Poloniei.*[5]

---

* La 24 decembrie 1989, după decenii în care cercurile oficiale sovietice au continuat să apere Pactul și să nege existența unor înțelegeri secrete anexate acestuia, Congresul Deputaților Poporului din U.R.S.S. a condamnat „semnarea Protocolului adițional al Tratatului din 1939... și a altor înțelegeri secrete cu Germania", a recunoscut că acestea „sînt, din punct de vedere juridic, lipsite de temei și valabilitate, din momentul semnării lor", venind „în contradicție cu suveranitatea și independența unor terțe state", apreciind, în același timp, că protocoalele sovieto — germane „au fosta folosite de Stalin și anturajul său pentru a da ultimatumuri și a exercita presiuni, prin recurgerea la forță asupra altor state, încălcînd obligațiile juridic asumate față de acestea". *(n. tr.)*

Adevărul era mai complicat. Au fost nu unul, ci două protocoale secrete privind împărţirea zonelor de influenţă. Ele nu priveau doar Polonia, ci Europa răsăriteană în întregime.

Primul, acela din 23 august[6], avea în vedere ipoteza unor *transformări politice şi teritoriale* în Finlanda, în statele baltice şi în Polonia. El făcea din frontiera de nord a Lituaniei şi din linia alcătuită din fluviile Narva, Vistula şi San limita zonelor de influenţă ale celor două ţări. El amîna pentru discuţii ulterioare problema menţinerii sau nu a unui stat polonez independent. În fine, nemţii declarau că nu vor să se ocupe de Basarabia românească, faţă de care, dimpotrivă, U.R.S.S. îşi manifesta interesul. * Astfel, Stalin obţinuse din partea Reich-ului,

---

* La 24 iunie 1991, dorinţa şi voinţa poporului — consonantă cu dorinţa şi voinţa altor popoare — de a lichida moştenirea tristă a anilor de război cald sau de război rece, a anilor de confruntare şi de tensiune, de anulare a hotărîrilor arbitrare, secrete sau nu, luate de marile puteri pe seama statelor mici şi mijlocii, hotărîri continuînd să greveze evoluţia acestora din urmă, a primit o expresie solemnă şi memorabilă prin adoptarea, în unanimitate, de către Parlamentul României, a Declaraţiei privind Pactul Ribbentrop — Molotov din 23 august 1939, prin care se condamnă viguros încheierea acestuia, respingîndu-se, deopotrivă, în mod categoric, consecinţele directe ale înţelegerilor secrete anexate acestui Pact. Efectele înţelegerilor sovieto — germane s-au răsfrînt în modul cel mai negativ şi asupra României, amputările teritoriale găsindu-şi sorgintea în platforma de conlucrare Ribbentrop — Molotov, încheiată în dispreţul deplin al drepturilor şi intereselor altor popoare la 23 august 1939. După cum este cunoscut, la numai două decenii de la Marea Unire, în condiţiile unor evoluţii internaţionale complexe şi contradictorii, izolată pe plan european, abandonată de aliaţii săi tradiţionali — ei înşişi într-o situaţie foarte dificilă — România a fost, în vara anului 1940, obiectul unor presiuni politice, diplomatice şi militare fără egal, ameninţarea cu războiul silind-o să cedeze în Est, în Vest şi în Sud părţi apreciabile ale teritoriului naţional (în iunie 1940 — Basarabia, nordul Bucovinei şi ţinutul Herţa; în august 1940 — o treime din teritoriul Transilvaniei; în septembrie 1940 — Cadrilaterul) anexate samavolnic de către Uniunea Sovietică, Ungaria horthystă şi Bulgaria fascistă. Jocul de inte-

în cîteva ore, pozițiile strategice pe care încercase în zadar, timp de luni, să le obțină din partea Aliaților, tocmai pentru a se apăra de Germania. Dar asta nu a fost totul : Japonia — de ale cărei trupe Armata roșie se lovise puternic în vara anului 1939 — a simțit că-i fuge pămîntul de sub picioare la anunțarea pactului germano — sovietic. Convins că fusese trădat de Berlin, primul ministru Hiranuma va ceda locul generalului Abe, care va renega în mod public erorile imperialismului, va încerca să negocieze cu Statele Unite și va încheia încă de la 1 septembrie un armistițiu cu U.R.S.S. pe frontul mongol.

O lună mai tîrziu, la 23 septembrie, atunci cînd Polonia fusese în întregime ocupată de către Wehrmacht și

---

rese care a condus la adoptarea acestor hotărîri-dictat (notele ultimative sovietice din 26 și 27 iunie 1940 ; dictatul de la Viena din 30 august 1940 ; tratatul româno — bulgar de la Craiova din 7 septembrie 1940) privind România este astăzi cunoscut. Dincolo de elementele contradictorii invocate, de explicațiile și comentariile formulate de către diferite cancelarii diplomatice și personalități politice se impune constatarea că, în acel an, România a fost victima șantajului, presiunii și agresiunii. „Privite retrospectiv — se arată în Declarația Parlamentului României din 24 iunie 1991 privind Pactul Ribbentrop — Molotov — aceste acte constituie o pregnantă manifestare a politicii imperiale de anexiuni, a dictatului și agresiunii fățișe, expresia cea mai gravă a încălcării moralei internaționale și a dreptului internațional, cea mai condamnabilă conduită în relațiile internaționale". Jertfa de sînge a poporului român — care s-a înscris cu o contribuție remarcabilă, a patra ca pondere, în efortul material și uman al membrilor coaliției antihitleriste — a permis anularea dictatului de la Viena și revenirea în granițele românești a părții de nord a Transilvaniei. Tratatul de pace semnat la Paris, la 10 februarie 1947, cu România, de către Aliați și Puterile Asociate, a recunoscut însă Uniunii Sovietice drepturi asupra Basarabiei, nordului Bucovinei și ținutului Herța, prelungind nedreptatea flagrantă a înstrăinării unor teritorii românești. „Nici un fel de politică, nici chiar cea stalinistă, de înstrăinare a populațiilor din aceste teritorii — se arată în aceeași Declarație — nu au putut anihila conștiința apartenenței Basarabiei, Bucovinei de Nord și Ținutului Herței la România". *(n. tr.)*

CELE DOUĂ TRATATE GERMANO-SOVIETICE DIN 1939 ȘI CÎȘTIGURILE TERITORIALE ÎN 1939—1940

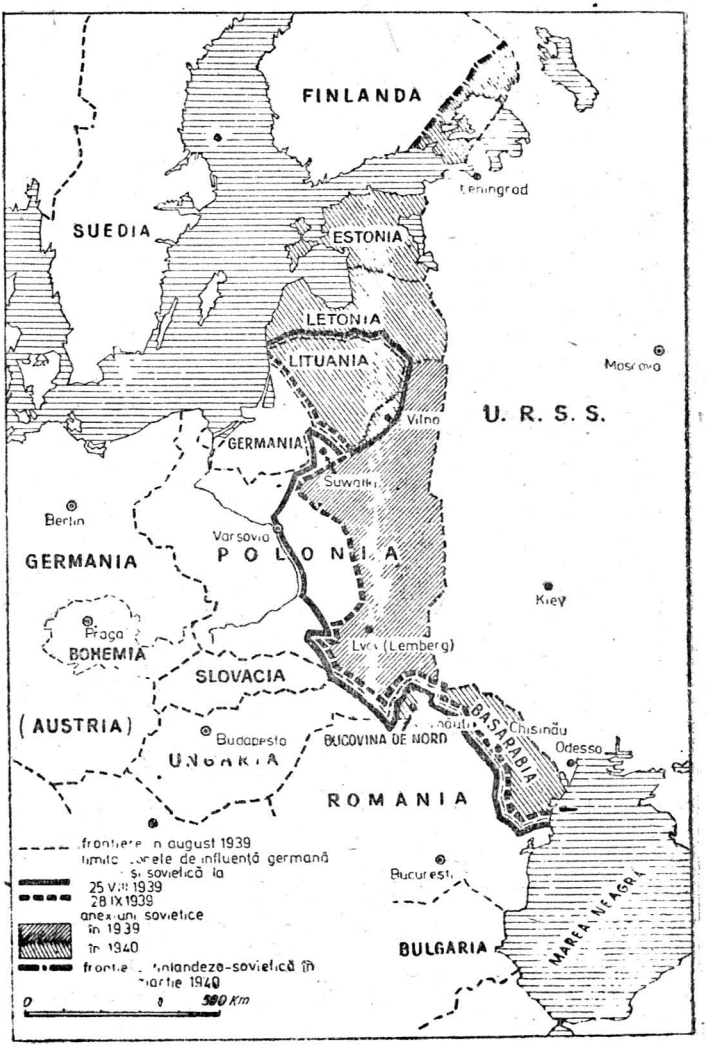

de către Armata roșie, care făcuse joncțiunea cu acesta pe linia prevăzută, Stalin îl va convoca la Kremlin pe ambasadorul Reich-ului. Trebuie, îi va spune el acestuia, să suprimăm orice motiv de fricțiune între cele două țări ale noastre și, deci, să renunțăm la menținerea unui stat polonez. Va sugera o modificare a traseului liniei de demarcație, renunțînd, în ceea ce îl privește, la tot ceea ce era specific polonez în zona care îi fusese atribuită anterior (o parte a provinciei Varșoviei și a provinciei Lublinului) în schimbul abandonării de către Hitler a oricărei pretenții în privința Lituaniei. Stalin îl va informa, în același timp, că avea intenția *să se ocupe de soluționarea problemei statelor baltice conform cu protocolul* (secret) *din 23 august* și că aștepta în acest sens *sprijinul fără rezerve al Germaniei* [7].

S-a trecut de la vorbe la fapte cum nu se poate mai rapid. În aceeași zi, Molotov va supune ministrului afacerilor străine al Estoniei, convocat la Moscova, un proiect de pact de asistență mutuală, care dădea U.R.S.S. dreptul de a stabili în această țară baze militare... Exact acelea în legătură cu care Voroșilov — în expunerea făcută membrilor misiunilor militare franceză și britanică — își manifestase, cu șase săptămîni mai devreme, intenția de a le ocupa. Amenințat cu recurgerea la măsuri extreme, prevenit cu bunăvoință că nu trebuia mai ales să conteze pe germani, nefericitului ministru nu-i mai rămînea decît să se încline. La 5 octombrie va fi rîndul Letoniei, iar la 11, cel al Lituaniei, care va avea consolarea de a recupera cu această ocazie vechiul oraș Vilna, pe care Polonia i-l smulsese *manu militari* în 1923. În schimb, Stalin se va constitui personal în garant, pe lîngă cele trei guverne interesate, că nu avea nici un plan politic sau ideologic privind teritoriul lor. Nouă luni mai tîrziu avea să se vadă cît valorau asemenea frumoase promisiuni.

La sfîrșitul lunii septembrie, Ribbentrop revenise la Moscova, pentru a semna acolo — pe baza unui schimb de teritorii propus de către Stalin și menționat într-un

nou protocol secret — *un tratat* numit de *prietenie și de delimitare a frontierelor*, care avea să guverneze raporturile între cei doi dictatori pînă în ziua în care cel de la Berlin — care meditase insuficient asupra epopeii napoleoniene — își va lansa trupele la asaltul Rusiei.

Acest tratat nu modifica doar linia de demarcație între cele două imperii ideologic rivale. El tindea să stabilească între acestea o colaborare strînsă. Într-o declarație comună, cele două guverne se lăudau că *au pus bazele unei păci durabile în Europa răsăriteană*. Își exprimau convingerea că *aceasta va servi adevăratele interese ale tuturor popoarelor de a se pune capăt stării de război între Germania, pe de o parte, și Anglia și Franța, pe de altă parte...* Dar, dacă eforturile lor în acest sens *aveau să rămînă sterile, se va dovedi că Anglia și Franța poartă responsabilitatea continuării războiului;* într-o asemenea *ipoteză*, cele două guverne *vor proceda la schimburi de vederi privind măsurile a căror adoptare se va dovedi indispensabilă* [8].

Nu va fi vorba de o răsturnare de alianțe, pentru că U.R.S.S. a știut să rămînă în afara războiului. Nu era însă mai puțin o consacrare a unui extraordinar reviriment împlinit cu un cinism de care istoria contemporană, în ciuda întregii sale sălbăticii, ne dă destul de puține exemple. Stalin nu numai că a călcat în picioare tratatele de neagresiune pe care le-a încheiat cu Polonia și statele baltice, precum actul din 9 septembrie 1918, prin care Sovietele declaraseră nule toate tratatele anterioare referitoare la împărțirea Poloniei, pentru că acestea *erau contrare principiului liberei determinări a popoarelor, ca și concepției juridice revoluționare a națiunii ruse, care a recunoscut națiunii poloneze dreptul imprescriptibil de a decide asupra propriului său destin și a propriei sale unificări* [9], dar nici nu a ezitat să trimită, prin Molotov, un mesaj de felicitare lui Hitler pentru cucerirea Varșoviei și să glorifice, printr-o telegramă adresată Führerului, prietenia *pecetluită cu sîngele* [10] celor două țări.

El a prezentat intrarea trupelor sale pe teritoriul polonez drept consecința prăbușirii statului polonez... atunci cînd, de fapt, ele au fost cele care au dat lovitura de grație armatei poloneze prinsă între două focuri, iar împărțirea fusese hotărîtă cu Germania chiar înainte de începutul ostilităților. Stenograma discuțiilor dintre Molotov și Schulenburg este, de altfel, edificatoare : ministrul sovietic l-a întrebat pe diplomatul german dacă guvernul său ar vedea un incovenient să se invoce riscul — drept pretext al pătrunderii Armatei roșii în Polonia — *ca o terță putere să încerce să profite de haosul intervenit.* [11] Berlinul refuzînd, a trebuit să fie găsit un alt motiv.

În ce optică s-a angajat Stalin în această politică de apropiere de Germania ? Pentru început, putem considera drept un lucru demonstrat că el nu avea încredere în intențiile Aliaților. Comportamentul acestora în cursul negocierilor justifica îndoielile sale. La sfîrșitul lui august încă el putea crede că Franța și Anglia se vor înclina, la fel ca și în anul precedent, în fața dictatului hitlerist. Încercările de conciliere ale lui Wohltat și ale lui Dahlerus, vizita la Berlin a francezului Fernand de Brinon, oferta de mediere făcută *in extremis* de către Italia, la care Georges Bonnet era de altfel de părere să i se dea curs, îl vor conduce la această concluzie. Unui vizitator pe care îl va primi la 2 septembrie, Molotov îi va mărturisi convingerea sa că propunerea Romei va fi acceptată și că războiul va fi evitat în Vest. A doua zi — ziua declarării războiului — el îi va răspunde, cu un surîs sceptic, reprezentantului Poloniei, care îi împărtășea certitudinea sa privind intrarea în război a democrațiilor occidentale : *Vom vedea, domnule ambasador.* [12] Aceluiași diplomat, pe care Vorošilov îl lăsase să întrevadă posibilitatea unui ajutor economic rusesc, i se va confirma de către mareșal, cîteva zile mai tîrziu, că nu mai poate fi vorba de așa ceva, atacarea Germaniei de către Franța și Anglia *modificînd în întregime situația* [13].

Cum și-ar fi putut imagina un realist ca Stalin că Franța și Anglia se vor lansa în război împotriva lui Hitler, atunci cînd abandonarea acestora de către el le punea în imposibilitatea de a da un ajutor eficace victimei agresiunii ? Tot astfel, dacă declarația de război l-a surprins, evoluția evenimentelor avea să-i confirme analiza : era un război de tot rîsul, pentru că trupele britanice și franceze nu mișcau. Asta și explică faptul că Stalin se va alătura germanilor pentru a cere Parisului și Londrei, la sfîrșitul lui septembrie, să încheie pacea. Era cu atît mai interesant cu cît între timp își ușurase situația sa strategică. Modificarea pe care o introdusese în împărțirea teritoriilor cuprinse între frontiera germană și frontiera sovietică tindea ea însăși să confirme credința sa că pusese pe picioare o soluție efectiv durabilă. Liniei de demarcație prevăzută de protocolul din 23 august, care era esențialmente strategică și care diviza teritoriile baltice și poloneze, el îi va substitui o adevărată frontieră politică. Abandonînd pe polonezi și numeroși evrei — mulți vor fi fără milă respinși atunci cînd căutau să se refugieze în U.R.S.S. — el făcea să reintre în orbita rusă statele baltice și partea occidentală a Ucrainiei și Bielorusiei, care îi fuseseră smulse în 1920. Pe viitor, granița de apus a U.R.S.S. va coincide în Polonia *grosso modo* cu linia Curzon, trasată de Aliați în 1919, pornind de la considerente etnice și lingvistice greu de contestat. La fel, anglo-saxonii nu vor face nici un efort pentru a o deplasa atunci cînd vor deveni aliații Kremlinului.

Între timp, Stalin va considera că Germania a redevenit pentru timp îndelungat partenerul său principal și că se cuvine, pentru a rămîne în termeni buni cu aceasta, să-i dea garanții ale bunei sale voințe. El nu o va face doar în cuvinte, cu toate că nu va fi zgîrcit în acestea. Astfel, intervenind la 31 octombrie în fața Sovietului Suprem, Molotov va atribui războiul pe care Franța și Anglia îl duceau împotriva Germaniei doar fricii față de pretențiile acesteia în materie de colonii și, la fel ca pe vremea Tratatului de la Rapallo,

el își va manifesta deplina sa solidaritate cu Reich-ul contra sistemului de la Versailles. *Ideologia hitlerismului, la fel ca și orice alt sistem ideologic, poate să fie recunoscută sau respinsă* — va exclama el. *Este o chestiune de opinii politice, dar oricine va înțelege că nu va putea fi distrusă o ideologie prin forță, că nu va putea fi lichidată pe calea războiului. Iată de ce este lipsită de sens, ba chiar criminal, de a duce un atare război pentru anihilarea hitlerismului sub falsul acoperământ al democrației.* Și mai departe : *ar fi ridicol să se creadă că Germania ar putea fi pur și simplu scoasă din luptă și din orice calcul... Astăzi, raporturile noastre cu statul german au drept bază relațiile noastre de prietenie, voința noastră de a susține aspirațiile de pace ale Germaniei etc.* [14].

Bulgarul Gheorghi Dimitrov, secretar general al Internaționalei a III-a, va merge și mai departe : *...Germania* — va explica el într-un apel datînd tot din octombrie 1939 — *se afla în fața dilemei : să se găsească în situația unui subordonat al imperialismului englez, să se angajeze în război împotriva Uniunii Sovietice și să-și rîsțe viața în acest război sau să opereze o cotitură decisivă în politica sa externă și să apuce calea relațiilor pașnice cu U.R.S.S. Conducătorii Germaniei — după cum arată faptele — au ales cea de-a doua cale. Partizanii cei mai zeloși ai continuării și propagării pojarului războiului sînt imperialiștii englezi și francezi.* [15]

Și mai spectaculoasă încă va fi vînzarea către Reich a unor cantități foarte importante de materii prime strategice, din care unele cumpărate de U.R.S.S din străinătate, pentru folosul său, cu aur rusesc. Tranzitul transsiberian al cauciucului și al soiei din Extremul Orient va permite Germaniei să ocolească blocada. După ce a semnat cu Mikoian, în februarie 1940, un nou acord economic, negociatorul german Schnurre va scrie că, în ciuda eternei neîncrederi a rușilor și a necesității de a supune lui Stalin personal un mare număr de probleme, *dorința guvernului sovietic de a veni în ajutorul*

Germaniei și de a lega în mod solid acordul politic de problemele economice devenea mai evidentă cu fiecare zi. De altfel, el a promis *să livreze mult mai multe mărfuri, ceea ce nu era justificabil din punct de vedere economic* și a făcut-o *în parte în dezavantajul proprie-i aprovizionări* [16].

Nu mai puțin semnificativă este chemarea adresată partidelor comuniste occidentale de a lupta împotriva războiului. *Cînd doi gangsteri se bat între ei* — va scrie la 15 mai 1940 ziarul „L'Humanité", care apărea clandestin — *oamenii cinstiți nu sar în ajutorul unuia dintre ei sub pretextul că celălalt i-a dat o lovitură neregulamentară.* De o parte și de alta a Canalului Mînecii, s-au înregistrat sabotaje. Șase comuniști francezi vor compare sub această acuzație în fața Tribunalului Militar din Paris. Trei dintre ei vor fi executați, printre care un muncitor de 17 ani, care și-a revendicat cu mîndrie responsabilitatea actelor sale.

Comuniștilor le-a fost totuși, la început, cam greu să înțeleagă situația. La două zile după semnarea pactului germano-sovietic, grupul parlamentar al Partidului Comunist Francez va adopta o rezoluție prin care saluta politica de dizlocare a blocului agresorilor întreprinsă de U.R.S.S. și afirma : *Dar dacă Hitler, orice s-ar întîmpla, va declara război, atunci să știe bine că va găsi în fața sa poporul Franței, pe comuniști în primul rînd, gata să apere securitatea țării, libertatea și independența popoarelor* [17].

Partidul comunist nu va ezita ca, în ciuda persecuțiilor care începeau să se abată asupra sa, să voteze creditele de război cerute de guvernul Daladier. Comitetul Central avea să se scuze mai tîrziu pentru această *gravă greșală*, pretextînd că *nu înțelesese la timp semnificația schimbărilor care se precipitau la sfîrșitul lunii august* 1939 și avea să proclame că prima sarcină a partidului era *aceea de a explica cu răbdare și perseverență caracterul imperialist al războiului actual* [18]. Această

bruscă schimbare avea să provoace un oarecare număr de demisii în organismele conducătoare ale partidului. Este paradoxal să se constate că unii dintre acești protestatari se vor regăsi, un an mai tîrziu, printre colaboraționiști.

Aceste elemente păreau să confirme ipoteza potrivit căreia Stalin, nutrind ca și Lenin admirație pentru forța și disciplina poporului german, a sperat mult să stabilească o înțelegere durabilă cu Hitler. Cine știe dacă, odată ameliorată situația sa strategică și restabilite frontierele tradiționale ale Rusiei țariste, el n-a văzut în Reich un potrivit zid de apărare contra acestor *imperialiști* franco-britanici, neascunzîndu-se niciodată că vede în ei cei mai răi inamici ? *Niciodată nu voi permite ca Germania să fie slabă* — îi va spune el lui Ribbentrop, în ziua semnării pactului de neagresiune. Ministrul nazist apreciază în *Memoriile* sale că această frază a fost pronunțată *cu o asemenea spontaneitate încît era în mod sigur expresia gîndirii sale* [19]. Nu erau oare, la urma urmelor, la Paris și Londra multe spirite distinse care aveau un raționament opus și care se felicitau pentru existența unei Germanii puternice între Rusia roșie și democrațiile din Vest ?

Stalin era prea avizat, totuși, pentru a nu lua în considerare posibilitatea unui eșec. Dacă ar fi să se dea crezare unui agent sovietic, care — după intrarea celor două țări în război — va fi în contact cu diplomatul german Clauss, Stalin ar fi fost chiar înspăimîntat de rapiditatea cu care Hitler îi satisfăcuse exigențele teritoriale cele mai impertinente. S-ar fi temut că această îngăduință să nu se explice prin voința Führerului de a repune ulterior acordul în cauză [20]. Hitler nu era omul în cuvîntul căruia să te încrezi orbește. El însuși — în ciuda rusofiliei unora dintre locotenenții săi, care avea să-i conducă la profesiuni de credință cu adevărat grotești — nu era atît de sigur că luna de miere va dura mult timp. La cîteva zile după cea de-a doua vizită a

lui Ribbentrop la Moscova, el afirma într-o notă adresată șefilor militari : *Nu putem fi siguri de neutralitatea rușilor... Cea mai bună garanție contra unei agresiuni rusești... rezidă într-o promptă demonstrație a forței germane* [21].

Cert este că, încă de la începuturile alianței, Stalin va manifesta intenția sa de a întări potențialul militar sovietic. El va găsi foarte firesc, întrucît devenise prietenul și furnizorul Germaniei, să ceară să-i vîndă arme și materiale pentru a-și fabrica alte arme. El va pretinde atît de multe — inclusiv vase de mare tonaj și submarine — încît statul major al Wehrmacht-ului va aprecia că merge cam departe.

În același timp, Kremlinul se va feri să trîntească complet ușa în nasul Aliaților. Atunci cînd Molotov îl va primi la 25 august pe ambasadorul Franței, pentru a-l informa de semnarea pactului de neagresiune cu Germania, el va arunca asupra Poloniei întreaga responsabilitate a chestiunii și va insista asupra faptului că pactul franco - sovietic din 1935 rămîne în vigoare. Unuia dintre membrii misiunii militare franceze, care își lua rămas bun, mareșalul Voroșilov îi va declara : *Toate acestea nu sînt contra Franței. Poate ne vom regăsi într-o zi* [22].

La 23 septembrie 1939, Halifax — care se convinsese ceva cam tîrziu de necesitatea unui ajutor sovietic, dacă se dorea într-adevăr să se obțină victoria asupra Germaniei — îl va convoca pe ambasadorul U.R.S.S., Maiski. Îl va întreba dacă guvernul său nu ar fi interesat de un acord comercial. În acest mod — trebuie s-o reamintim — începuse apropierea germano - sovietică. Diplomatul sovietic va reveni patru zile mai tîrziu : *Sîntem de acord* — va spune el — *dacă doriți realmente acest lucru*. Va profita de ocazie pentru a declara ca atare : *Acțiunea sovietică în Baltica este defensivă și necesară, întrucît această lume este nesigură și nici o prietenie nu este astăzi certă* [23].

La 3 decembrie, Potemkin, adjunct al ministrului afacerilor externe, va declara însărcinatului cu afaceri

al Franței, Payart : *Rusia a renunțat în mod spontan la prevederile pactului din 23 august cu Germania care îi atribuiau împrejurimile de est ale Varșoviei. Ele rămîn Poloniei* — îi va spune el [24]. La 31 octombrie, totuși, Molotov vorbise de aceeași Polonie ca de *un monstruos produs al Tratatului de la Versailles*. [25] *Este imposibil* — adăuga Potemkin — *să fie distrus un popor de aproximativ 12—14 milioane de oameni* (cifră care implică faptul că Ucraina și Bielorusia aveau să rămînă în totalitate detașate), *avînd o puternică tradiție, o cultură națională și o istorie deja îndelungată*. Ceea ce diplomatul francez comenta în acești termeni de o rară clarviziune : *U.R.S.S. nutrește gîndul ascuns de a utiliza într-o zi cartea poloneză contra Germaniei, atunci cînd aceasta va fi slăbită de războiul din Vest. Kremlinul ar putea avea în vedere să constituie o Polonie sovietică, intrînd firesc în sînul uniunii moscovite* [21].

Dar un eveniment nou intervenise cu cîteva zile înainte, eveniment care va face imposibilă orice apropiere între U.R.S.S. și occidentali ; la 30 noiembrie 1939, Armata roșie a invadat Finlanda.

Finlanda nu se va supune niciodată unei soluții baltice — spusese ministrul afacerilor străine al acesteia, masivul Erkko, la 25 septembrie, ministrului Germaniei, aflînd de ultimatumul sovietic adresat Estoniei. *Vom lăsa mai curînd ca lucrurile să se înrăutățească* [26]. Dar rușii — care nu-și ascunseseră de-a lungul întregului an intenția de a obține baze în Finlanda — erau hotărîți, acum că Reich-ul le dădea mînă liberă, să-și atingă scopurile. Înainte chiar ca Lituania să fi semnat tratatul de asistență mutuală cu U.R.S.S., i se va cere lui Erkko să se ducă la Moscova în cel mai scurt timp. Guvernul de la Helsinki va prefera să-l trimită acolo pe Paasikivi, ministrul său la Stockholm, care avea să joace — nouă ani mai tîrziu — un rol decisiv în fruntea țării sale, atunci cînd Stalin a încercat să o transforme într-o democrație populară.

În același timp, guvernul lua măsuri de precauție militară și făcea apel în mai multe direcții pentru a obține sprijin diplomatic. Din partea germană va afla rapid la ce avea să se aștepte : Hitler își va retrage din Golful Finic navele de război. Scandinavii vor încerca să medieze. Kremlinul va refuza să le primească comunicările. Roosevelt, care — la fel ca toți compatrioții săi — era recunoscător finlandezilor pentru faptul că își achitaseră integral și rapid datoriile din primul război mondial, a ieșit din rezerva sa obișnuită pentru a adresa un mesaj președintelui Kalinin. Molotov îl va invita cu amabilitate, într-un discurs, să se ocupe de independența Filipinelor și a Cubei, mai curînd decît de cea a Finlandei.

Conducătorii de la Helsinki — informați de exigențele sovietice, pe care Stalin le expusese lui Paasikivi — le vor primi cu deplin sînge rece. Li se cereau o serie de baze și importante rectificări de frontieră, în schimbul unei mari porțiuni din Karelia. Ei nu vor accepta decît foarte modeste cedări de teritorii. Erau convinși, într-adevăr, că în acest caz Kremlinul blufa, identificînd dovada în tăcerea pe care Moscova o păstra în legătură cu negocierile în curs.

Dar, la 31 octombrie, Molotov își va face cunoscute în mod public exigențele. La 3 noiembrie, „Pravda" îl va urma îndeaproape : *Vom asigura securitatea U.R.S.S. neținînd cont de nimic* — scria aceasta — *zdrobind toate obstacolele, indiferent care ar fi ele, întîlnite pe drumul spre acest obiectiv.* Dar cum, în aceeași zi, Stalin redusese ceva din pretențiile sale, adepții liniei intransigente de la Helsinki se vor simți încurajați și, pe data de 8 noiembrie, se vor despărți fără vorbe mari, constatînd, pur și simplu, imposibilitatea de a se înțelege.

Timp de trei săptămîni, poporul finlandez va crede că alerta a trecut. Într-adevăr, Stalin și Molotov, luați pe nepregătite de această rezistență neașteptată, aveau nevoie de un răgaz. Se știe astăzi că, încă de la 13 noiembrie,

ei vor căuta, în zadar, de altfel, să-l convingă pe Tuominen, secretarul general al Partidului Comunist Finlandez ilegal, refugiat la Stockholm, să se ducă la Moscova, pentru a organiza acolo un guvern *democratic*, chemat să ia puterea cu ajutorul Armatei roșii. Evident, guvernul de la Helsinki nu cunoștea acest lucru. La sfîrșitul lunii, U.R.S.S. va trece la fapte. Molotov îl va convoca pe ambasadorul Finlandei. Dacă este să-l credem, artileria finlandeză trăsese șapte lovituri de tun asupra unui sat sovietic. Pentru a evita repetarea unor asemenea *provocări*, guvernul sovietic cerea retragerea imediată a trupelor finlandeze la 25 km de frontieră.

Era oare o ultimă manevră de intimidare înainte de a recurge la mijloace forte ? Poate. Mareșalul Mannerheim, erou al independenței și președinte al Consiliului Apărării, nu ascundea că era favorabil concilierii. Cabinetul va refuza să-l urmeze. Acesta va propune o retragere a trupelor aflate *de o parte și de alta a* frontierei. Reacția lui Molotov va fi spontană : *Ne cereți să ne retragem liniile la limita periferiilor Leningradului. U.R.S.S. se consideră eliberată de angajamentele sale de neagresiune, pe care Finlanda, în mod evident, nu are intenția să le respecte.*[27] Cîteva ore mai tîrziu, relațiile diplomatice au fost rupte. Pe data de 30 noiembrie, la orele 9 dimineața, armata sovietică se punea în mișcare.

A fost rîndul cabinetului de la Helsinki de a fi luat pe nepregătite. Iată deci că Stalin nu blufa. Liderul social-democrat Tanner, partizan al negocierilor, va denunța în fața Parlamentului nechibzuința guvernului care va trebui să demisioneze. Va fi constituit un alt guvern în care el deținea Afacerile Străine, cu misiunea de a căuta cît mai repede un compromis. Dar sovieticii vor interpreta această schimbare exact pe dos. Pentru ei, Tanner — care jucase un rol de prim rang în 1918, în zdrobirea revoluției comuniste în Finlanda — era imaginea însăși a *social-trădătorului*. Cînd amsabadorul american la Moscova va dori să-l informeze pe Molotov de dorința guvernului de la Helsinki de a relua negocierile, acesta îi va

spune că era prost informat și că nu se puteau aștepta la nimic bun din partea *guvernului Tanner*. De cîteva ore, un cabinet fantomă — în întregime compus din comuniști și prezidat de reprezentantul Finlandei la Comintern, Otto Kussinen, mai tîrziu membru al secretariatului partidului sovietic — fusese instalat în orașul de frontieră Terijoki. Moscova semnase imediat cu acesta un pact de asistență mutuală, pe baza propunerilor ruse din luna octombrie. Ca dar cu ocazia nașterii, noua *Republică democratică a Finlandei* primea toate teritoriile peninsulei Karelia cu populație majoritară karelianâ. La toate protestele pe care le va primi, Kremlinul va răspunde cu seninătate că nu era în război cu Finlanda și că nu recunoaște un alt guvern decît al lui Kuusinen, în sprijinul căruia venise să acționeze.

Dar Stalin, care crezuse — greșit — că este posibil să-i vină de hac guvernului finlandez, cînd acesta refuzase să trateze, și care nu credea acum, cînd acesta se resemnase, în sinceritatea sa, nu se înșela mai puțin în privința sentimentelor poporului finlandez. Era atît de sigur în privința unui progres rapid, fără luptă, încît unitățile avansate ale Armatei roșii fuseseră puse în gardă împotriva oricărei violări din nebăgare de seamă a frontierelor suedeze. Pentru a intra în vigoare, tratatul încheiat cu Kuusinen trebuia ratificat... la Helsinki, oraș care nu fusese niciodată ocupat. Sistemul totalitar va contribui în mare măsură la explicarea acestei erori. Diplomații și ziariștii sovietici — aflați în Finlanda, ca și comuniștii emigrați — aveau tot interesul, pentru a se face bine văzuți, să realizeze un tablou idilic privind sentimentele populației față de marele frate rus.

Se știe ce s-a întîmplat și cum, de-a lungul a trei luni de lupte grele, puternica Armată roșie a bătut pasul pe loc în fața Vîborgului. Eșecul său a părut atît de uimitor

că, ulterior, minți imaginative, creditîndu-l pe Machiavelli de la Kremlin cu viclenii de care nu era capabil, au afirmat că a fost vorba de o înscenare, menită să-l înșele pe Hitler în legătură cu capacitatea de rezistență a Rusiei, adică, într-un cuvînt, să-l oblige pe Hitler să atace, ca să-i poată suci gîtul mai bine.

Această explicație nu rezistă unei analize. Stalin era un susținător al opiniei maestrului de scrimă din *Burghezul gentilom,* potrivit căreia *tot secretul armelor constă doar în două lucruri: să lovești și să nu primești.* El a crezut că în Finlanda nu va avea decît de lovit. Se pregătise pentru o simplă plimbare militară și nu angajase decît efective limitate. S-a ciocnit de o națiune ce ținea fanatic la libertatea sa și era hotărîtă să-l facă pe invadator să plătească scump pentru fiecare pogon de zăpadă. Și Armata roșie era departe de a se fi refăcut după *epurările* care au zguduit-o atît de dur.

Eroismul Finlandei va stîrni în întreaga lume un elan de entuziasm extraordinar. Renumele Uniunii Sovietice, foarte botit deja de marile procese de la Moscova și de pactul cu Hitler, va avea de suferit. Va fi necesară agresiunea nazistă împotriva Rusiei pentru ca popoarele libere să se reobișnuiască să vadă în ea un aliat. Dar între timp vor fi la un pas de a porni la război împotriva ei.

Încă din luna septembrie 1939, Stalin își manifestase temerea că într-o bună zi va fi implicat în ostilități cu democrațiile occidentale. Sosit pe 14 septembrie în capitala sovietică, unde fusese invitat să discute probleme de interes reciproc, ministrul afacerilor străine de la Ankara, Saradjoglu, s-a trezit că i se cere cu insistență ca tratatul de alianță, în curs de negociere între Turcia, Franța și Marea Britanie, să fie suspendat în cazul în care U.R.S.S. s-ar afla în război cu aceste două din

urmă țări. În schimb, Kremlinul oferea guvernului turc un acord de asistență mutuală în caz de agresiune în Marea Neagră, în Strîmtori sau împotriva Turciei europene. Molotov a mers și mai departe, pretinzînd ca tratatul tripartit să nu funcționeze în cazul în care agresorul era Reich-ul.

Turcia va respinge aceste exigențe. Dar ea a gîndit că este mai sigur dacă, cu ocazia semnării alianței sale cu Parisul și cu Londra, la 19 octombrie 1939, va cere să se precizeze într-un protocol secret anexă că angajamentele astfel contractate nu o vor *constrînge, în nici un caz, la o acțiune care ar putea, în consecință, să o antreneze într-un conflict cu U.R.S.S.* [28].

Reținerile rusești nu erau fără de temei. Nu lipseau în Occident și, mai ales, în Franța oameni cărora nu le ajungea să se bată — dacă se poate spune așa — contra Germaniei și care doreau, de asemenea, să se încaiere și cu U.R.S.S. Printre aceștia se aflau o mulțime de *münchenezi* și de *pacifiști* de dată recentă. Invadarea Finlandei le-a părut ocazia visată. *Orice ideolog visează un război* — scria atunci Alfred Fabre-Luce. *Nu pacea este ceea ce îl interesează, ci numele dușmanului* [29].

La 14 decembrie 1939, Consiliul Societății Națiunilor, interpret al indignării generale, excludea Uniunea Sovietică din organizație și invita toate statele membre să vină în ajutorul guvernului de la Helsinki. Decizia a fost adoptată cu numai 7 voturi din 15, vecinii celor doi protagoniști judecînd că e mai prudent să se abțină. Daladier nu se va lăsa mai prejos, cînd, la data de 19, va propune Consiliului suprem de război, reunit la Paris, să ceară Suediei și Norvegiei să ajute Finlanda, acționînd de comun acord cu Franța și Marea Britanie. Această inițiativă nu era în întregime dezinteresată. O intervenție directă sau indirectă în Finlanda era de natură, în climatul parlamentar al epocii, să salveze cabinetul, din

ce în ce mai amenințat al *taurului de la Vaucluse* *. Și acesta vedea într-o asemenea intervenție un mijloc de a realiza unul din obiectivele la care statele majore occidentale țineau foarte mult : tăierea acestui *drum al fierului suedez,* care avea să inspire mai tîrziu lui Paul Reynaud fraza categorică care i s-a reproșat atît de mult.

Totdeauna atenți să nu compromită posibilitatea unei schimbări de atitudine a U.R.S.S. față de Germania, englezii îi vor da curs fără entuziasm. Scandinavii însă, prevăzători, vor răspunde reafirmîndu-și neutralitatea. Tot ceea ce puteau face ei era să închidă ochii la trecerea de material de război și de voluntari, cu condiția ca aceștia să fie în haine civile. Era de prevăzut, atitudinea Suediei din primăvară, în problema remilitarizării insulelor Aaland, ca și refuzul său de a se alătura votului de excludere a U.R.S.S. din Societatea Națiunilor arătînd limitele restrînse ale solidarității nordice.

Aliații vor reveni însă cu insistență asupra acestei chestiuni. La 5 februarie 1940, Consiliul suprem de război, reunit la Paris, adopta un plan destinat — în gîndirea șefilor militari britanici — *să ia inițiativa din mîna germanilor și să scurteze războiul, salvînd totodată Finlanda* [30]. În același timp, cînd s-ar fi acordat ajutoare acesteia, ar fi fost ocupate porturile norvegiene și minele suedeze și ar fi fost ajutați scandinavii, în legătură cu care nu existau nici un fel de dubii că vor sfîrși prin a se ralia dorințelor Aliaților de rezistență față de o eventuală reacție a germanilor. Cît îi privește pe aceștia din urmă, blîndul Chamberlain gîndea că aceștia vor fi *consternați* [31]. Aprecia, de asemenea, că U.R.S.S. *nu va avea nevoie* să declare război occidentalilor, întrucît diviziile trimise în Finlanda vor fi, oficial, compuse din *voluntari.* În schimb, el va lua poziție contra ideii — susținute de

* Edouard Daladier, prim-ministru al Franței între 10 aprilie 1938 — 20 martie 1940. A fost deputat radical socialist de Vaucluse aproape întreaga sa carieră politică. *(n. tr.)*

către francezi — a unei debarcări la Petsamo, altfel spus chiar în Finlanda, pentru cazul — totuși prevăzut de Daladier — în care Norvegia și Suedia ar fi refuzat să accepte trecerea corpurilor expediționare aliate.

În fapt, aceste discuții nu mai erau de actualitate. La același 5 februarie, într-adevăr, Tanner reușise în fine să restabilească contactul cu sovieticii. El întîlnise la Stockholm pe ambasadorul acestora, pitoreasca doamnă Kollontay. Aceasta tocmai primise de la Molotov o scrisoare informînd-o că *guvernul U.R.S.S. nu se opunea în principiu negocierii unui acord cu guvernul Ryti-Tanner*[32]. Astfel, pentru prima dată, Kremlinul renunța să impună cabinetul fantomă al lui Kuusinen, pe care se prefăcea că-l consideră, de la începutul războiului, drept singura autoritate legitimă a țării. Altfel spus, el renunța la subjugarea Finlandei. Nu mai era vorba decît de a obține de la aceasta rectificările de frontieră pe care ea i le refuzase înainte de război, ca și alte concesii, printre care baza navală de la Hanko, la intrarea în Golful Finic.

De ce această schimbare bruscă a Moscovei, atunci cînd armata finlandeză începea să dea — după o rezistență eroică — semne de slăbire și cînd apropierea primăverii, care ar fi permis intrarea masivă în scenă a aviației sovietice, nu i-ar fi lăsat nici o speranță de a redresa situația ? Există toate motivele să ne gîndim că Stalin începuse să se neliniștească de posibilitatea unei intervenții occidentale. În orice caz, această eventualitate a fost în mod serios luată în considerare de către presa sovietică la sfîrșitul lui ianuarie. „Pravda", în special, a promis eventualilor invadatori soarta *interven-ționiștilor* din 1918.

Statele majore occidentale începuseră efectiv să studieze posibilitatea unei acțiuni directe contra flancului sudic al U.R.S.S., destinată să completeze operațiunile prevăzute în Scandinavia. Acestea aveau drept scop să taie *drumul fierului;* acțiunea din Sud urma să taie

drumul petrolului de la Baku, pe care rușii trebuiau să livreze Reich-ului aproape un milion de tone de petrol anual.

Și de această dată, Daladier va fi acela care va lua inițiativa. La 19 ianuarie, le va cere lui Gamelin și Darlan un studiu *asupra unei intervenții eventuale pentru distrugerea puțurilor petroliere rusești*, luînd în considerare trei ipoteze : o întrerupere a traficului petrolier în Marea Neagră, o intervenție directă în Caucaz, o acțiune care să faciliteze mișcările de emancipare ale populațiilor musulmane din Caucaz. Generalisimul * se va pronunța în favoarea unui atac aerian contra puțurilor petroliere din Baku. De la Beirut, unde comanda Armata Orientului, Weygand își va face cunoscută părerea la 21 februarie. Se va arăta categoric : *În ce mă privește, apreciez drept capital să zdrobim rinichii U.R.S.S. în Finlanda și aiurea* [33].

Dar evenimentele vor decide altfel : la 28 februarie, impacientat de răgazul pe care guvernul de la Helsinki și-l luase pentru a răspunde propunerilor sale, Kremlinul îi va da 48 de ore pentru a se decide. Promisiunea Franței de a trimite 20 000 de oameni, dacă Finlanda nu se va da bătută, nu a fost în măsură să împiedice cabinetul Ryti-Tanner să negocieze pe bazele stabilite de către U.R.S.S. Totuși, la 1 martie, Daladier — care știa că guvernul său nu va supraviețui înfrîngerii Finlandei — va insista asupra acestei chestiuni. El îi va propune să-i trimită 50 000 de oameni și 100 de bombardiere. Simplu bluf, dar care îi neliniștea puternic pe englezi. Ei știau că era imposibil să fie pus pe picioare un corp expediționar de o asemenea importanță și să se obțină acordul Suediei și al Norvegiei pentru deplasarea sa.

După aceste ultime răbufniri, convorbirile de pace se vor deschide la Moscova la 8 martie. Rușii — care refuzaseră să înceteze acțiunile militare atîta timp cît un

* Gustave Maurice Gamelin. *(n. tr.)*

tratat de pace nu ar fi fost semnat — vor fi intransigenți. Față de condițiile pe care doamna Kollontay le comunicase cu o lună în urmă, ei vor adăuga și altele, privind în special nordul Finlandei. Refuzau orice fel de discuție. Pe data de 12, Ryti va semna tratatul cu moartea în suflet. Populația teritoriilor cedate, care nu fusese încă evacuată, adică mai mult de 200 000 de persoane, își va părăsi căminele pentru a se stabili de cealaltă parte a noii frontiere. Era primul exod în fața înaintării bolșevismului *eliberator*, exod care le va prefigura pe celelalte.

Deznodământul războiului finlandez va pune capăt proiectelor aliate de intervenție contra U.R.S.S. în Nord. Mai se punea încă totuși problema unei acțiuni în Sud. Nu scrisese oare Gamelin într-un raport din 12 martie : *Apreciez că avem interesul să continuăm rapid studiile privind un atac asupra orașelor Baku și Batumi. Operațiunile preconizate în această ordine de idei vor completa în mod fericit pe cele care s-ar desfășura în Scandinavia. Dar dacă acestea din urmă ar întîmpina piedici, n-ar fi oare un motiv în plus pentru a acționa în Transcaucazia ?* [34].

Britanicii puneau însă din ce în ce mai multe piedici. Sovieticii — temîndu-se de o acțiune aliată împotriva lor — lansaseră în direcția acestora o ofensivă diplomatică care era pe punctul de a reuși. La 30 ianuarie, ambasadorul lor la Londra, Maiski — care nu pusese piciorul la Foreign Office de la începutul războiului cu Finlanda — a venit să-l vadă pe Butler, pe atunci subsecretar parlamentar la Afacerile Străine, pentru a-i vorbi de o navă rusească reținută de englezi. Avea să profite de ocazie pentru a-i sugera acestuia o acțiune destinată *să izoleze sursele de divergență*, relevînd că nu era *nimic sentimental* în apropierea germano—sovietică. *Trăim într-o perioadă de schimbări* — a adăugat el —, *se poate întîmpla orice. Și în junglă, animalele cele mai puțin asemănătoare merg în tovărășie, dacă simțămîntul unor interese comune le îndeamnă să procedeze astfel* [35]. *O*

idee asemănătoare era expusă cîteva zile mai tîrziu liderului laburist Stafford Cripps, în trecere prin China, de către ambasadorul Sovietelor care îi va sugera să meargă la Moscova, ceea ce el o va face fără întîrziere. Molotov îl va primi pe viitorul *cancelar al austerității* și se va declara gata să încheie un acord *comercial sau politic* cu Marea Britanie, cu condiția ca aceasta *să acționeze prietenește* [36] față de U.R.S.S. Guvernul britanic, sceptic la început, își va spune — în fața avansurilor repetate ale rușilor — că acesta era, probabil, un mijloc mai puțin periculos decît bombardamentele pentru a reduce livrările de petrol către Germania. Astfel că, atunci cînd chestiunea raidurilor asupra Caucazului va ajunge în fața Consiliului Suprem Aliat de Război, la 28 martie — primul după înlocuirea lui Daladier cu Paul Reynaud în fruntea guvernului francez — Chamberlain va face cunoscut că nu înțelegea să meargă dincolo de un *studiu* al acestui proiect.

Studiul nu avea nici măcar să fie întreprins. La 9 aprilie 1940, într-adevăr, germanii invadau Danemarca și debarcau în Norvegia. Aliații erau de aici înainte prea ocupați în Scandinavia pentru a se mai putea gîndi la trimiterea bombardierelor lor asupra Caucazului. Astfel asigurată, U.R.S.S. nu se va mai simți obligată să le zîmbească englezilor. Cînd, la 9 aprilie 1940, Schulenburg va veni să-l informeze de declanșarea operațiunilor contra Scandinaviei, Molotov îi va spune că *înțelegea măsurile defensive* la care Germania se vedea constrînsă și îi va ura *succes deplin* [37]. El va pune pe seama *zelului excesiv* al subalternilor dificultățile intervenite de partea sovietică în executarea livrărilor promise Germaniei. Subalternii, în acest caz, însemnau de fapt Mikoian în persoană, în această perioadă „numărul unu" al comerțului exterior. Or, el și-a manifestat reaua voință exact în preziua debarcării germane în Scandinavia. Germanii nu aveau să se înșele în privința spontaneității acestei schimbări bruște de atitudine.

Bibliografie și note

1. RIBBENTROP, *De Londres à Moscou*, Paris, Grasset, 1954, p. 147.

2. SCHMIDT, *Sur la scène internationale*, Paris, Plon, 1950, p. 206.

3. Département d'État, *op. cit.*, p. 78—82.

4. BOUVIER et GACON, *op. cit.*

5. „Le Monde" din 22 ianuarie 1962.

6. A. ROSSI, *Deux ans d'alliance, op. cit.*, p. 52.

7. *Ibid.*, p. 83.

8. Département d'État, *op. cit.*, p. 101.

9. *Documents on Polish—Soviet Relations*, op. cit., p. 1.

10. KEESING'S, vol. 3, p. 3 848.

11. SHIRER, *Le Troisième Reich*, Paris, Stock, 1961, tom II, p. 14.

12. Sir Llewelyn WOODWARD, *British Foreign Policy in the Second World War*, London, H.M.S.O., 1962, p. 7, nota.

13. *Documents on Polish—Soviet Relations, op. cit.*, p. 43.

14. ROSSI, *Les cahiers du bolchevisme pendant la campagne 1939—1940, Paris*, Dominique Wapler, 1951, p. 48—49.

15. *Ibid.*, p. 16—17.

16. Departement d'État, *op. cit.*, p. 116—117.

17. „Le Temps" din 27 august 1939.

18. ROSSI, *Les cahiers du bolchevisme, op. cit.*, p. 11.

19. RIBBENTROP, *op. cit.*, p. 162.

20. KLEIST, *Entre Hitler et Stalin*, Paris, Plon, 1953, p. 227.

21. KENNAN, *op. cit.*, p. 318.

22. GAMELIN, *Servir, op. cit.*, tom. II, p. 460.

23. WOODWARD, *op. cit.*, p. 17.

24. GAMELIN, *op. cit.*, tom. III, p. 189.

25. KEESING'S, 3 779 H.

26. JAKOBSON, *The Diplomacy of the Winter War, op. cit.*, p. 105.

27. *Ibid.*, p. 152.

28. René MASSIGLI, *La Turquie devant la guerre*, Paris, Plon, 1964, p. 294.

29. A. FABRE-LUCE, *Journal de la France*, Cheval Ailé, Genève, 1946, tom. I, p. 121.

30. JAKOBSON, *op. cit.*, p. 206—207.

31. WOODWARD, *op. cit.*, p. 25.

32. JAKOBSON, *op. cit.*, p. 210.

33. GAMELIN, *op. cit.*, tom. III, p. 199.

34. Paul REYNAUD, *Au coeur de la mêlée*, *op. cit.*, p. 369, nota.

35. WOODWARD, *op. cit.*, p. 29—30.

36. *Ibid.*, p. 30.

37. *Archives secrètes de la Wilhelmstrasse*, IX—I, Paris, Plon, 1960, p. 128.

7.

ÎNCĂ O CLIPĂ, DOMNULE CĂLĂU...

Cei răi nu sînt totdeauna abili, iar dictatorii nu au întotdeauna dreptate.

WINSTON CHURCHILL

(Cel de-al doilea război mondial)

Cînd Wehrmachtul va invada în luna mai 1940 Franța, Luxemburgul, Belgia și Olanda, Molotov va declara ambasadorului Reich-ului : *Înțeleg că Germania trebuie să se apere împotriva unui atac anglo — francez. Nu mă îndoiesc de succesul ei* [1]. Și cînd Pétain va cere armistițiu, la 17 iunie, Molotov va exprima diplomatului nazist *cele mai călduroase felicitări ale guvernului sovietic pentru magnificele succese ale forțelor germane.* Dar el avea, de această dată, cîteva lucruri de adăugat : *Devine necesar* — îi va spune el — *să sfîrșim cu intrigile prin care Anglia și Franța au încercat să semene discordie și neîncredere între Germania și U.R.S.S. în privința sta-*

telor baltice[2]. Anglia și Franța aveau evident, în acea perioadă, alte griji. Pentru ruși nu se punea decît problema de a inventa o justificare, care să-i fie prezentată lui Hitler, în legătură cu trimiterea de către Moscova, cu 48 de ore în urmă, a ultimatumurilor adresate Lituaniei, Estoniei și Letoniei, prin care li se cerea să accepte ocuparea totală a teritoriului lor de către Armata roșie, demisia imediată a guvernelor lor și sosirea la fața locului a trei personalități sovietice de prim rang : Vișinski, Dekanosov și Jdanov, în scopul de a organiza reunificarea pur și simplu cu vechea „patrie mamă".

A doua zi după semnarea armistițiului de la Compiègne, Schulenburg va fi din nou convocat de comisarul poporului. Acesta avea să-i facă o nouă comunicare. U.R.S.S. avea intenția să anexeze fără întîrziere, la nevoie prin forță, nu numai Basarabia, provincie cîndva rusă *, în legătură cu care Reich-ul — prin protocoalele secrete din septembrie 1939 — își declarase dezinteresul, ci și o parte a unui alt teritoriu românesc, nordul Bucovinei, nemenționată în aceste acorduri și care nu făcuse niciodată parte din Imperiul țarist. Pretextul acestei exigențe : prezența pe solul acesteia a unei populații

* Basarabia este un străvechi pămînt românesc. La 16 mai 1812, prin Pacea de la București, încheiată în urma războiului ruso—turc, ținutul dintre Prut și Nistru (Basarabia) intră în componența Rusiei. Între 13/25 februarie — 18/30 martie 1856 au loc lucrările Congresului de Pace de la Paris, care pun capăt Războiului Crimeii. Tratatul semnat la 18/30 martie 1856 stabilea printre altele retrocedarea către Moldova a județelor Bolgrad, Cahul și Ismail din sudul Basarabei. Congresul internațional de la Berlin (1/13 iunie — 1/13 iulie 1878) a hotărît ca județele Bolgrad, Cahul și Ismail — retrocedate Moldovei prin Tratatul din 1856 — să fie încorporate din nou Imperiului țarist. La 27 martie/9 aprilie 1918, Sfatul Țării de la Chișinău hotărăște unirea Basarabiei cu România. La 29 decembrie 1919, Parlamentul României votează legile de ratificare a unirii cu România a Transilvaniei, Bucovinei și Basarabiei. *(n. tr.)*

în parte ucraineană. Cînd, la 23 iunie *, Bucureștii vor primi ultimatumul, Hitler nu va putea decît să-l sfătuiască pe rege să accepte, după ce a încercat în zadar să determine U.R.S.S. să renunțe cel puțin la Bucovina.

Ribbentrop relatează în *Memoriile* sale că Führerul a fost *stupefiat* [3] de comportamentul sovietic, comportament totuși calchiat pe al său. Era destul de enervat de agresiunea contra Finlandei, de exigențele crescînde ale Rusiei în materie de armamente și de tonul tăios în care acestea erau formulate. Îl auzea pe Mussolini repetîndu-i că *soluționarea problemei spațiului său vital era în Rusia și nicăieri în altă parte* [4]. Se neliniștise în momentul campaniei în Franța în legătură cu concentrarea trupelor rusești de-a lungul frontierei române. Știa că doamna Kollontay tocmai declarase colegului ei belgian de la Stockholm că era *în interesul comun al puterilor europene să se opună imperialismului german, dat fiind faptul că devenise evident că amenințarea germană era cu mult mai gravă decît s-ar fi putut presupune* [5].

Umilirea suferită în România a făcut să se reverse paharul. Generalilor săi, convocați la Obersalzberg, Hitler le va declara la 30 iulie : *Se petrece ceva curios dincolo de Canalul Mînecii. Este suficient ca Rusia, neliniștită de cuceririle noastre în Occident, să-i facă să înțeleagă că ea nu dorește dezvoltarea puterii germanice, pentru ca ei* (englezii) *să se agațe ca niște înecați de speranța unei complete răsturnări a situației de acum în cîteva luni. Dacă noi vom zdrobi Rusia, ultima soluție salvatoare a Angliei dispare o dată cu ea... Ea trebuie deci lichidată. Cu cît mai repede, cu atît mai bine. Data prevăzută : primăvara anului 1941* [6].

---

* Guvernul sovietic a adresat de fapt României două note ultimative, la 26 și 28 iunie 1940, prin care cerea Basarabia și nordul Bucovinei (vezi Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *România după Marea Unire*, vol. II, partea a doua (noiembrie 1933 — septembrie 1940), Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1988, p. 1 095—1 137). *(n. tr.)*

Presimţea oare Stalin aceste planuri sumbre? Prăbuşirea Franţei l-a luat pe nepregătite. Nu descrisese oare el lui Ribbentrop, în august 1939, armata acesteia ca o armată *totuşi demnă de luat în seamă*? [7] Ciano vedea clar atunci cînd nota — în *Jurnalul* său intim — a doua zi după ultimatumul adresat guvernului din Bucureşti : *Războiul n-a luat încă sfîrşit. El de-abia începe... Perspectivele păruseră cu totul diferite bolşevicilor cînd, în august şi septembrie, semnau pactele lor cu nazismul. În acel moment, ei nu credeau într-un triumf german; vroiau să arunce Germania într-un conflict şi Europa într-o criză, sperînd într-o luptă lungă şi extenuantă între democraţii şi Hitler* [8].

După armistiţiul de la Rethondes, Georgianul gîndea fără îndoială — la fel ca şi Führerul de altfel — că Anglia va cere pace. Ocuparea statelor baltice nu putea fi interpretată ca o măsură de precauţie militară, căci încă din toamna anului 1939 Armata roşie ocupa acolo poziţii cheie. Şi dacă s-ar fi temut de germani, de ce să-i fi provocat Stalin anexînd — în ciuda angajamentelor luate în anul precedent — Bucovina românească? Aceste achiziţii teritoriale sînt mult mai uşor de explicat, dacă vedem în ele o încercare a Kremlinului de a-i pune pe ceilalţi în faţa unor fapte împlinite asupra cărora nu ar fi putut reveni printr-un tratat de pace, foarte apropiat după părerea sa. Exact în acelaşi fel va proceda el cu ocazia retragerii armatelor germane în anii 1944—1945. Tratatele de pace cu sateliţii Reich-ului nu vor face decît să confirme noul statut teritorial impus unilateral de către Moscova în Europa răsăriteană.

Stalin nu făcea în acea perioadă nici un fel de caz de Anglia, cu toate că nehotăritul Chamberlain se decisese, a doua zi după declanşarea ofensivei germane pe frontul occidental, să cedeze locul unui om care încarna voinţa de rezistenţă a naţiunii : Winston Churchill. Acesta povesteşte el însuşi că noul ambasador Stafford Cripps va fi primit într-un *mod ceremonios şi glacial* de către dictator, cînd îi va aduce, la 1 iulie, un mesaj prin care

noul prim-ministru scria *ad litteram : La ora actuală, problema care se pune întregii Europe — inclusiv celor două țări ale noastre — este de a ști cum vor reacționa statele și popoarele Europei în fața perspectivei unei hegemonii germane pe întregul continent... Guvernul Majestății Sale este dispus să discute în profunzime cu guvernul sovietic oricare din vastele probleme ridicate de încercarea actuală a Germaniei de a urmări în Europa, în etape succesive, un plan metodic de cuceriri și de absorbție* [9].

Cel care avea să devină, în mai puțin de un an, aliatul Marii Britanii, îi va răspunde fără a clipi că, după părerea sa, nu exista *nici un pericol... de a vedea Europa absorbită de Germania. Observase politica Germaniei* — va spune acesta — *și cunoștea bine numeroși conducători germani. Nu descoperise la aceștia nici o dorință de a absorbi țări europene (sic !)... Relațiile amicale ale Uniunii Sovietice cu Germania* — va continua el — *nu sînt bazate pe împrejurări trecătoare, ci pe interesele naționale fundamentale ale celor două țări.* Va adăuga ceea ce, în sine, pare să arate sinceritatea cuvintelor sale : *Așa-zisul echilibru al forțelor europene a oprimat pînă în prezent nu doar Germania, ci și Uniunea Sovietică. În consecință, Uniunea Sovietică va lua toate măsurile pentru a împiedica restabilirea vechiului echilibru european* [10]. Era aceeași politică de la Rapallo : colaborarea victimelor reglementării de pace din 1920.

Cripps, care căuta să încheie acordul comercial avut în vedere în primăvară, nu ajunsese să se facă primit de Molotov. Subordonații cu care luase contact pînă atunci făceau din recunoașterea anexării statelor baltice și din transferul către U.R.S.S. al bunurilor acestora aflate în exterior o condiție prealabilă a oricărui aranjament. Stalin însuși va reuși să-l descurajeze, spunîndu-i că înțelegea să dispună așa cum credea de cuviință de mărfurile pe care i le va livra eventual Anglia. Și, în consecință, dacă-i convenea, să le revîndă Germaniei. De altfel,

dorind să arate pentru cine-i bătea inima, el îi va transmite lui Hitler un rezumat detaliat al convorbirii, împreună cu copia integrală a mesajului lui Churchill.

În septembrie 1940, totuși, Kremlinul suferă primul eșec umilitor. Fără a-l consulta, Germania și Italia obligă România să restituie Ungariei teritoriul Transilvaniei * obținut la sfîrșitul primului război mondial. Pare că Berlinul ar fi voit astfel să prevină un atac al ungurilor contra vecinului lor, ceea ce ar fi putut oferi Moscovei pretextul unei intervenții în România și al ocupării cîmpurilor petrolifere ale acesteia.

U.R.S.S. va protesta cu vehemență contra acestei *violări* a acordurilor încheiate. Hitler îi va răspunde vorbind de nordul Bucovinei. Va merge chiar mai departe : va livra arme guvernului de la Helsinki, pe care-l va autoriza să tranziteze trupe spre Norvegia, va trimite o misiune militară în România și, mai ales, la 27 septembrie, va semna cu Italia și Japonia un pact în trei sub semnul *Noii Ordini* în Europa și în Asia **. Lui Ribben-

* La 1 decembrie 1918, Marea Adunare Națională de la Alba Iulia proclamă unirea Transilvaniei cu România. Tratatul de la Trianon, încheiat la 4 iunie 1920 între Puterile Aliate și Ungaria, recunoaște pe plan internațional unirea Transilvaniei, Banatului, Crișanei și Maramureșului cu România. La 30 august 1940, prin dictatul de la Viena, Italia fascistă și Germania hitleristă impun României cedarea părții de nord-vest a Transilvaniei (43 492 km² și 2 667 000 de locuitori, în majoritate români), în favoarea Ungariei horthyste. Cf. Mihail Manoilescu, *Dictatul de la Viena. Memorii (iulie-august 1940)*, Editura Enciclopedică, București, 1991 ; A. Simion, *Dictatul de la Viena*, Editura Dacia, Cluj, 1972 ; Olimpiu Matichescu, *Opinia publică internațională despre Dictatul de la Viena*, Editura Dacia, Cluj-Napoca. 1975. *(n. tr.)*

** La Berlin se semnează Pactul tripartit, pe zece ani, între Germania (Joachim von Ribbentrop), Italia (Galeazzo Ciano) și Japonia (ambasadorul Saburo Kurusu), care preconiza împărțirea lumii în detrimentul S.U.A. și al Marii Britanii. Asia și Extremul Orient intrau sub influența Japoniei, iar Europa și Africa sub controlul Germaniei și Italiei. *(n. tr.)*

trop el îi va împărtăși convingerea că Rusia nu încheiase pactul din 1939 decît în speranța unui război care se va eterniza și la sfîrșitul căruia ea va fi în măsură *să dicteze condițiile sale politice și economice* [11].

Înainte de a se angaja deplin împotriva acesteia, el îl va lăsa pe Ribbentrop — campion al politicii de înțelegere cu Stalin — să-i scrie o lungă scrisoare, destinată să spele diplomația germană de orice bănuială de antisovietism. Ministrul afirma, între altele, că *cele patru puteri* (semnatarii pactului tripartit și U.R.S.S.) *au misiunea istorică de a adopta o politică de lungă perspectivă și de a orienta dezvoltarea ulterioară a popoarelor lor pe calea cea bună, delimitînd interesele lor la scară mondială*. El sugera ca Molotov să vină la Berlin pentru a-l întîlni pe Führer personal și se declara gata să revină el însuși la Moscova *pentru a discuta, eventual cu participarea reprezentanților Japoniei și Italiei, bazele unei politici care nu putea fi decît realmente profitabilă fiecăruia dintre noi* [12].

Stalin a mușcat din moneală. Răspunsul său, foarte prompt, era pe cît de scurt, pe atît de amabil. Își exprima acordul că o nouă îmbunătățire a relațiilor celor două țări era în întregime posibilă, *pe baza imuabilă a unei delimitări necesare a intereselor noastre mutuale* [13], și accepta să-și trimită comisarul pentru afacerile externe în capitala Reich-ului, între 10—12 noiembrie 1940, pentru a discuta acest lucru. O nouă împărțire, la un an după aceea a Europei răsăritene, semnifica pentru el o nouă extindere a imperiului său. Era însă nesățios. Un Molotov acru va trece în revistă, la 10 noiembrie, la Berlin, cu lornionul său și cu pălăria sa gri de proastă calitate, pe uriașii SS-iști, îmbrăcați în negru din cap pînă în picioare, prezentîndu-i-se armele, fără să se audă însă nici un fel de imn național, căci autorităților naziste le fusese într-adevăr teamă să nu determine o reacție

negativă în rîndurile populației prin reluarea refrenului „Internaționalei" *.

Kremlinul pregătise negocierea făcînd un inventar al plîngerilor — în special livrarea de arme pentru Finlanda, chiar în momentul în care nevoile crescînd ale Wehrmacht-ului avuseseră drept efect suspendarea temporară a expedierilor către Rusia — și acționînd asupra Bulgariei pentru ca ea să rămînă în afara pactului tripartit. Va fi suficient timp să o lase să o facă, în cazul în care Kremlinul se va hotărî el însuși să i se alăture.

Sîntem în posesia unei relatări detaliate — provenind din arhivele din Wilhelmstrasse ** — a acestei întîlniri, despre care putem spune, fără exagerare, că a marcat unul din momentele de cotitură în desfășurarea războiului. Dacă Molotov ar fi acceptat ofertele lui Hitler, s-ar fi putut, într-adevăr, ca acesta să renunțe la atacul împotriva Rusiei. Dar în această aspră tîrguială, între dictatori la fel de lipsiți de scrupule, Stalin a crezut că poate obține mai mult. Führerul își va vedea confirmată opinia că acesta era *un maestru cîntăreț cinic, cu exigențe de neostenit, și că Rusia trebuia să ajungă la bunul său plac cît mai curînd posibil* [14]. La trei săptămîni după ce a primit contrapropunerile sovietice, el va redacta faimoasa *directivă nr. 21*, potrivit căreia Wehrmacht-ul urma să se pregătească pentru *a zdrobi Rusia*

* Declanșarea de către Germania hitleristă a războiului împotriva Uniunii Sovietice a determinat conducerea sovietică să adopte o serie de măsuri vizînd dezvoltarea sentimentelor patriotice : „Internaționala" va ceda locul unui imn național ; Cominternul va fi desființat la 10 iunie 1943 ; epoleții de grad, anulați imediat după victoria revoluției, vor fi reintroduși ; comisarii poporului vor deveni miniștri ; bisericile vor fi redeschise ; Sfîntul Sinod Ortodox va fi reconstituit ; se vor pune în scenă piese de teatru sau se vor turna filme evocînd virtuțile patriotice. *(n. tr.)*

** Marea arteră din Berlinul de vest unde se găsea sediul Ministerului Afacerilor Străine al celui de al III-lea Reich ; prin extensiune — nume dat diplomației germane pînă în 1945. *(n. tr.)*

sovietică într-o campanie de scurtă durată [15], numită operațiunea „Barbarossa".

Stalin va povesti el însuși lui Churchill, mai tîrziu, întrevederea memorabilă a principalului său „locotenent" cu conducătorii naziști. Se cunoaște aspectul mai picant : comisarul poporului își primea interlocutorii la dineuri în vastele saloane ale ambasadei sovietice, aflate pe Under den Linden. În momentul în care Ribbentrop s-a ridicat să răspundă toastului lui Molotov, au răsunat sirenele : R.A.F.*-ul considerase că momentul era cel mai potrivit pentru a reaminti că există. Ambasada nu avea adăpost. Invitații au fost nevoiți să se grăbească spre acela al Ministerului Afacerilor Externe, la 300 m depărtare. Cei doi miniștri vor relua conversația întreruptă. Nazistul va repeta pentru a suta oară tema favorită a diplomației germane din acea perioadă : *Anglia este deja învinsă, dar refuză să o recunoască.* Comunistul, care — de la sosirea sa la Berlin — își apăra dosarul și tezele cu asprimea unui moștenitor sărac, dar versat în ale dreptului, i-a dat o lovitură directă : *Dacă Anglia este învinsă* — îi va spune el — *vreți să-mi explicați ce căutăm noi în acest adăpost ?...*

În această discuție, de o răceală dramatică, rolurile tradiționale erau răsturnate [16]. Hitler avea în fața lui, pentru prima oară în viață, un om care îi rezista. În ceea ce-l privește, rusul — atît de abil în alte împrejurări în a-și îneca interlocutorii în generalități plăcute — nu va înceta să-i bombardeze pe Führer și pe Ribbentrop cu întrebări dure, nelăsînd neclarificat nici un punct al propunerilor pe care autorii acestora erau foarte decișii, în ceea ce-i privește, să le lase neprecizate.

Comisarul poporului voia mai întîi să obțină mînă liberă la Helsinki, unde se produseseră manifestații antisovietice. Hitler îl va asigura că el a considerat totdeauna această țară ca fiind situată în sfera de influență rusă.

* *R.A.F.* (Royal Air Force) — Aviația militară britanică. *(n. tr.)*

Va reaminti însă simpatia pe care cauza finlandeză o suscitase aproape pretutindeni în lume, inclusiv în Germania, şi va pune în gardă Rusia contra unui război în care — după spusele sale — Suedia ar fi putut fi determinată să intervină. Nu este vorba de război, îi va spune Molotov. Ceea ce căutăm în Finlanda este o reglementare *la aceeaşi scară ca pentru Basarabia şi pentru ţările limitrofe.* Îi va cere apoi cu ingenuitate Führerului părerea sa asupra acestei probleme, nota oficială de convorbiri redactată de interpretul Schmidt nereuşind să ascundă încurcătura în care s-a găsit Hitler. Abordînd implicaţiile precise ale împărţirii sugerate prin scrisoarea lui Ribbentrop către Stalin, Molotov ajungea să articuleze prima sa revendicare : revenirea Finlandei la Rusia. Această exigenţă, în legătură cu care Berlinul informase în timp util guvernul de la Helsinki, avea să faciliteze intrarea în război a fostului mare ducat * contra U.R.S.S., în anul următor, alături de cel de-al treilea Reich.

Hitler va ieşi din această încurcătură punînd la rîndul său o întrebare delicată : va declara Rusia război Statelor Unite dacă acestea vor interveni în legătură cu conflictul cu Finlanda ? Molotov răspunde că problema nu este de un interes imediat. Dintr-o dată s-a putut trece la ceea ce germanii considerau obiectul esenţial al discuţiei : eventuala participare a U.R.S.S. la împărţirea posesiunilor Imperiului britanic. Dar rusul, cunoscînd proverbul privind pielea ursului din pădure, va răspunde că, înainte de a se ocupa de aceste teritorii îndepărtate, ar dori să ştie ce urma să se întîmple cu cele aflate mai aproape şi, mai exact, cu Strîmtorile.

Führerul tocmai justificase intervenţia Germaniei în treburile româneşti prin teama unei operaţiuni engleze

* În urma păcii de la Frederikshamn (17 septembrie 1809), care încheie războiul ruso—suedez din 1808—1809, Finlanda este încorporată ca mare ducat autonom Rusei. La 6 decembrie 1917, Finlanda îşi proclamă independenţa, iar la 17 iulie 1919 devine republică. *(n. tr.)*

pornită din Grecia în regiunile petrolifere.* Reluînd argumentul, Molotov îl va specula în favoarea sa. Referindu-se la războiul din Crimeea,** și la secesiunea republicilor caucaziene în 1918, pe care Londra o încurajase în mod expres, el va declara că Strîmtorile constituiseră calea istorică de trecere a Angliei pentru a ataca Rusia. El își va întreba gazda ce ar crede aceasta dacă Moscova îi va da Bulgariei *o garanție* analoagă aceleia pe care el însuși o dăduse României.*** Luat pe nepregătite, neamțul va replica că trebuia să știe mai întîi dacă Sofia cerea o asemenea garanție. Ar fi trebuit oricum să fie consultată Italia. Dar, în ceea ce-l privește, era dispus să discute o revizuire a Convenției de la Montreux privind regimul Strîmtorilor, permițînd Rusiei *să dobîndească o securitate suficientă* pentru interesele sale în Marea Neagră. Molotov îi va replica că el vroia să obțină *nu doar pe hîrtie, ci și în fapt o garanție împotriva unui atac în Marea Neagră*. Nu era vorba în acest caz de o revendicare de circumstanță, ci de o aspirație constantă a Rusiei, sub toate regimurile, de a avea acces liber la mările calde. Același Molotov va cere, imediat după prăbușirea Reichului, baze în Dardanele, guvernul de la Ankara nefiind după el suficient de puternic pentru a le apăra de unul singur.

Astfel că, în cîteva ore, Hitler — care încercase să vîndă lui Molotov pielea ursului britanic — a văzut ce-

---

* Cf. Ivor Porter, *Operațiunea „Autonomous"*, Editura Humanitas, București, 1991 ; Eugen Preda, *Criza petrolului în vîltoarea războiului*, Editura Militară, București, 1983. *(n. tr.)*

** 1853—1856. *(n. tr.)*

*** 13 aprilie 1939. Marea Britanie și Franța acordă garanții unilaterale privind frontierele României și ale Greciei. Cf. David Britton Funderburk, *Politica Marii Britanii față de România. 1939—1940. Studii asupra strategiei economice și politice*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983. România va renunța la aceste garanții la 1 iulie 1940. Germania și Italia „garantează" noile granițe ale României prin dictatul de la Viena (30 august 1940). *(n. tr.)*

rîndu-i-se Finlanda, Bulgaria și ceva *care să nu fie doar pe hîrtie* în privința Dardanelelor. Riscul unei alerte aeriene îi va furniza pretextul pentru a scurta această discuție epuizantă. El va sugera organizarea la Berlin a unei reuniuni a miniștrilor afacerilor străine german, italian, japonez și sovietic pentru a lua în considerare împărțirea Imperiului britanic. Se va vorbi în treacăt despre relațiile cu Japonia. Molotov va profita și va exprima speranța că acum, cînd aceasta *avea o șansă să obțină Indonezia* — sîntem la un an de la intrarea Japoniei în război —, ea se va interesa mai puțin de China. Și-a luat rămas bun de la Führer pentru a nu-l mai revedea niciodată.

În nici un moment, totuși, ministrul sovietic nu s-a lovit de un refuz formal. Convins că Reich-ul avea nevoie de concursul U.R.S.S. și că era deci dispus să plătească un preț bun, el și-a îndeplinit misiunea de a urca prețul. În ultima sa convorbire cu Ribbentrop, purtată în adăpostul din Wilhelmstrasse, n-a apărut nici un moment riscul unei rupturi. Neamțul îi va supune un proiect de extindere a pactului tripartit, cuprinzînd și U.R.S.S., însoțit de două protocoale secrete — inspirate de acelea din 1939 — care se refereau la împărțirea sferelor de influență pe următoarele baze :

Germania — în afara revizuirilor teritoriale care urmau să fie realizate în Europa la încheierea păcii : Africa Centrală.

Italia — sub aceleași rezerve : Africa de Nord și de Nord—Est.

Japonia — Extremul Orient, la sudul arhipelagului nipon.

U.R.S.S. — la sud de Rusia, în direcția Oceanului Indian ; scoaterea Turciei din sistemul occidental, revizuirea Convenției de la Montreux, în vederea asigurării trecerii prin Strîmtori fără restricții doar pentru riveranii Mării Negre, inclusiv U.R.S.S.

Molotov va declara că trebuie să-i raporteze lui Stalin, dar că *problemele în curs trebuiau soluționate înainte ca să fie abordate proiecte noi.* Va profita pentru a pune noi întrebări privind intențiile Reich-ului în Ungaria, libera trecere prin strîmtorile daneze, neutralitatea suedeză...

Despărțirea va fi cordială. La 26 noiembrie, Molotov îl va informa pe ambasadorul Germaniei [17] că guvernul său accepta propunerile lui Ribbentrop în următoarele condiții :

— retragerea imediată a trupelor germane din Finlanda ;

— încheierea unui pact de asistență mutuală sovieto-bulgar ;

— să se atribuie U.R.S.S. o bază terestră și navală în Bosfor și Dardanele ;

— recunoașterea zonei de la sud de Batumi și de Baku, în direcția Golfului Persic, ca un centru al aspirațiilor U.R.S.S. ;

— abandonarea de către Japonia a drepturilor sale asupra concesiunilor carbonifere și petrolifere din nordul Sahalinului.

Patru ani mai tîrziu, Stalin va prezenta aproape aceleași exigențe aliaților occidentali. Ceea ce-l interesa erau garanțiile înseși ; puțin îi păsa de cel care i le promitea, din moment ce acesta era efectiv în măsură să i le dea.

La 17 ianuarie 1941, Molotov — care evident nu știa că între timp Hitler luase hotărîrea definitivă să atace U.R.S.S. în primăvară — i-a exprimat lui Schulenburg surprinderea că nu a primit încă un răspuns la contrapropunerile sale. Îi va reaminti cu aceeași ocazie că guvernul său considera *Bulgaria și Strîmtorile drept o zonă de securitate a U.R.S.S.* [18]. El ar considera deci ocuparea acestor zone de către trupele germane, a căror concentrare continua în România, drept o amenințare a securității U.R.S.S.

Führerul nu va ține cont absolut deloc de această punerea în gardă. La sfîrșitul lui februarie *, regele Boris al Bulgariei va adera la Pactul tripartit și va consimți ca țara sa să fie ocupată. Molotov îi va remite ambasadorului Germaniei un memorandum *regretînd* inițiativa Reich-lui și avertizînd că nu ar putea conta în această afacere pe sprijinul Kremlinului. La drept vorbind, dacă ocuparea ** României putuse suscita neliniștile rușilor, aceea a Bulgariei venea în sprijinul tezei — care Berlinul nu încetase s-o susțină — potrivit căreia trebuia să împiedice o intervenție britanică în Grecia, pe care eșecurile repetate ale armatei italiene pe frontul din Epir o făceau foarte verosimilă.

Efectiv, în decembrie 1940, Hitler decisese ca, înainte de a porni împotriva U.R.S.S., să vină de hac curajoasei victime a lui Mussolini. Wehrmacht-ul pătrunsese în Bulgaria tocmai pentru a pregăti ofensiva contra acesteia. În același scop, Führerul va ataca Iugoslavia. Convocat la *Cuibul Vulturului* de la Berchtesgaden, supus la tot felul de presiuni, prințul Paul, regent după asasinarea regelui Alexandru, va semna la rîndul său, la 4 martie, protocolul de aderare la Pactul tripartit ***.

---

* În prezența lui Joachim von Ribbentrop, a lui Galeazzo Ciano și a generalului Oshima, ambasadorul nipon la Berlin, delegația guvernamentală bulgară semnează, la 1 martie 1941, actul de aderare la Pactul tripartit. Concomitent, trupe germane pătrund în Bulgaria, îndreptîndu-se spre frontiera bulgaro — elenă. *(n. tr.)*

** La 12 octombrie 1940, pe baza „garanțiilor" din 30 august 1940 privind noile granite, în România încep să intre trupe hitleriste. „Misiunea militară" germană ocupă principalele puncte strategice în Valea Prahovei, în București și pe Prut. *(n. tr.)*

*** La 4 martie 1941, la Berchtesgaden, Hitler îl primește pe prințul Paul, regentul Iugoslaviei, căruia îi cere să adere la Pactul tripartit și să permită trecerea trupelor germane prin Iugoslavia spre Grecia. La 19 martie, Hitler adresează Iugoslaviei un ultimatum de patru zile pentru a adera la Pactul tripartit și a accepta colaborarea cu Reich-ul. La 25 martie 1941, la Viena, guvernul Iugoslaviei aderă la Pactul tripartit. Sînt prezenți prințul regent Paul, premierul Dragiša Tvedković și ministrul de externe Cincar Marković. Lovitura de stat evocată va avea loc de fapt la

Dar un grup de ofițeri, sprijinit de un vast curent popular, îl va răsturna pe regent la 26 martie și va instala la putere, sub autoritatea tînărului rege Petru al II-lea, un guvern a cărui primă grijă a fost aceea de a denunța aderarea a Pactului tripartit și de a propune în schimb, Berlinului și Moscovei, tratate de neagresiune. Turbat de mînie, Hitler va ordona să se amîne cu o lună ofensiva prevăzută contra Rusiei — ceea ce va schimba poate soarta războiului — pentru a zdrobi între timp Iugoslavia. Operațiunea va fi declanșată la 6 aprilie 1941, cu o brutalitate de necrezut și fără cel mai mic avertisment, în același timp cu ostilitățile împotriva Greciei.

Cu două zile înainte, U.R.S.S. încheiase cu Belgradul pactul de prietenie și neagresiune pe care i-l propusese guvernul regal. *Să fi lăsat Stalin o dată în viață* — așa cum va scrie Churchill — *un mic loc sentimentului în calculele sale ?* [19] Există toate motivele să ne îndoim. Era vorba mai curînd de o tentativă timidă din partea sa, comparabilă cu punerea în gardă pe care Molotov o făcuse lui Schulenburg în privința Bulgariei, pentru a evita ca acest ultim bastion din Balcani să cadă sub influența germană. Ca și precedenta încercare, aceasta va rămîne fără efect.

Nu bănuia oare dictatorul sovietic că va veni rîndul său după acela al Iugoslaviei și al Greciei ? În cursul lunii aprilie, Churchill i-a transmis un mesaj personal foarte elocvent prin concizia sa : *Am primit de la un agent de încredere* — îi scria el — *informația sigură că atunci cînd germanii au crezut că au prins Iugoslavia în laț — adică după 20 martie — ei au început transferul a trei din cele cinci divizii blindate din România în Polonia de sud. De îndată ce au aflat de revoluția sîrbă, ei*

---

27 martie. În aceeași zi, Hitler semnează directiva operativă nr. 25, cu privire la invadarea Iugoslaviei, ordonînd OKW-ului și O.K.H.-ului ca această țară să fie nimicită în cel mai scurt timp. Sînt destinate inițial atacului 50 de divizii ; 24 germane și 23 italiene, 6 brigăzi ungare și aproximativ 2 000 de avioane. *(n. tr.)*

au contramandat această mișcare. Excelența voastră va aprecia fără dificultate semnificația acestor fapte.[20]

Excelența sa n-a considerat necesar să răspundă. O telegramă extraordinară a Comisariatului sovietic pentru Afacerile Externe, trimisă agenților săi, interceptată la 9 martie precedent de către consulatul german de la Harbni și descoperită după război în arhivele naziste, ne lămurește asupra planurilor întortochiate ale dictatorului.

Guvernul sovietic — se afirma în telegramă — *nu se va interfera cu acțiunea germană în Grecia; aceasta este necesară pentru a exercita o presiune asupra coloniilor engleze, pentru a amenința Canalul de Suez și a hărțui trupele engleze în Africa, care au nevoie de întăriri. Pe de altă parte, sentimentul popular în Balcani este din ce în ce mai ostil intervenției în război. Noi trebuie să punem în gardă guvernele balcanice, care susțin activ Germania, asupra pericolului pe care acest fapt îl implică pentru pacea în Balcani. Noi trebuie să exercităm o presiune asupra Iugoslaviei și Turciei pentru ca acestea să nu intervină în război în nici una din cele două tabere și în același timp să luptăm pentru a cîștiga simpatia poporului grec, care vrea să lupte contra invaziei germane. Subliniind cele de mai sus, dorim totuși să insităm, în același timp, asupra faptului că nu ne gîndim să punem în pericol tratatul germano-rus, necesar pentru reușita scopului nostru cel mai urgent, și anume distrugerea Imperiului englez.*[21]

Se înțelege că, avînd asemenea preocupări, Stalin a continuat să ignore propunerile britanice. Fără îndoială, gîndea el, fidelă politicii müncheneze, Londra va căuta să-l împingă pe Hitler contra sa.

Se prea poate ca fuga neașteptată în Marea Britanie, la 10 mai, a unuia dintre principalii „locotenenți" ai Führerului, lunaticul Rudolf Hess, să-i fi sugerat, neîncrezător cum era, că se urzea ceva între Berlin și Londra. Din partea lui Churchill — care se făcuse în anul 1918 avocatul pătimaș al intervenției occidentale în războiul civil din Rusia și care în anul următor preconizase alianța cu

Germania contra comunismului — el nu se aștepta, în mod evident, la nimic bun.

Nu acordase nici cea mai mică atenție tîrgului totuși foarte avantajos pe care ambasadorul britanic Stafford Cripps i-l propusese în toamnă și care, dacă ar fi reușit, ar fi aprobat pentru prima oară înaintarea sovietică în Europa. În schimbul unei declarații privind neutralitatea U.R.S.S., Anglia s-ar fi angajat să o consulte în reglementarea generală de după război și să rămînă în afara oricărei coaliții antisovietice ; ea ar fi recunoscut modificările teritoriale intervenite în Europa răsăriteană în favoarea Rusiei și ar fi încheiat cu aceasta un pact de neagresiune după modelul pactului germano—sovietic din 1939. Dar, cînd l-a primit, la 1 februarie 1941, pe nefericitul diplomat, care făcea antecameră de luni de zile, Molotov l-a concediat practic, după ce i-a declarat sec că relațiile dintre cele două țări *se înrăutățiseră de la sosirea sa* [22].

Concentrarea trupelor germane sărea totuși în ochii serviciilor de informații sovietice ; la 22 aprilie, Kremlinul va fi obligat să se plîngă de 80 de violări de frontieră, de care avioanele germane se făcuseră vinovate în mai puțin de o lună. Washingtonul — alertat de atașatul său comercial la Berlin — îl avertizase pe ambasadorul rus Umanski de ceea ce se urzea. Hrușciov a relatat — în faimosul său raport secret prezentat la cel de-al XX-lea Congres al P.C.U.S. — că atașații militari sovietici la Berlin auziseră ei înșiși despre intențiile naziste. *Totuși* — a adăugat el — *cum se știa că în legătură cu asemenea informații fusese sesizată conducerea superioară, datele nu se transmiteau decît cu teamă, drapîndu-le cu formule rezervate.* Același Hrușciov afirma că Stalin ordonase *să nu se dea crezare informațiilor de acest gen, pentru a nu provoca declanșarea de acțiuni militare* [23].

Această mărturie trebuie să fie receptată cu circumspecție. Este fals că — așa cum a pretins „M.K." [Mister Khruschev — n. tr.] — nu fusese luată nici o măsură

de prevedere militară. În mod sigur, la 7 mai, Schulenburg își exprima într-un raport uimirea deosebită că nu se prevăzuse nici o măsură energică [24] pentru a face față pericolului aerian. Dar, la începutul lui iunie, portul Leningrad fusese închis și deplasările diplomaților restrînse, așa cum se întîmplă întotdeauna cînd au loc mișcări de trupe. Hrușciov pretinde de asemenea că Stalin nu a ținut deloc cont de informațiile privind declanșarea iminentă a invaziei, aduse cu 24 de ore înainte de ziua „Z" de către un dezertor german. Dar el însuși îi declara lui Djilas, în 1945, că în preziua atacului, atunci cînd era șef al Partidului în Ucraina, primise un telefon de la Stalin însuși, care îi cerea să rămînă în alertă, *căci tocmai aflase că era foarte posibil ca germanii să angajeze operațiunile a doua zi* [25].

Încă de la 13 mai, într-o telegramă interceptată de germanii de la Harbin, Comisariatul pentru Afacerile Externe făcuse cunoscut că *pentru U.R.S.S. devenise imperativ să prevină Germania asupra faptului că era pregătită să-și protejeze interesele dacă acestea erau violate* [26]; ambasadorii săi erau însărcinați să stabilească atitudinea pe care o vor adopta celelalte țări în caz de conflict.

Nu atît orbirea, cît voința de a evita războiul este cea care explică mai bine comportamentul omului care, la 7 mai 1941, va considera situația suficient de periculoasă pentru a adăuga funcției sale discrete de secretar general al Partidului Comunist pe aceea de președinte al Consiliului comisarilor poporului, Molotov consacrîndu-se pe viitor în mod exclusiv sarcinilor de comisar la Afacerile Externe. Noutate pe care Schulenburg o interpreta ca semnificînd că dictatorul dorea să se dedice în persoană dezvoltării bunelor relații între Reich și U.R.S.S.

Stalin credea, fără îndoială, că este posibil să-l liniștească pe Führer. Ce rost avea să invadeze U.R.S.S., dacă putea obține din partea acesteia, fără luptă, concesii

și ajutor ? Comportarea Kremlinului față de problema bulgară și de problema iugoslavă nu arăta oare că acesta era dispus să înghită orice bobîrnac pentru a evita o luptă armată pentru care nu era încă pregătit ? Această ipoteză nu avea nimic absurd. Comitetul britanic interarme pentru informații mai aprecia încă, la 23 mai, adică la mai puțin de o lună înaintea declanșării invaziei, că în concentrarea trupelor germane nu trebuia să se vadă altceva decît o încercare de a face presiuni asupra U.R.S.S. și de a o determina astfel să susțină și mai mult efortul de război german. Faptul că a luat-o ca atare nu este surprinzător, fiind în întregime conform modului de gîndire al unui om care nu o dată comisese eroarea, la urma urmelor firească, de a căuta să prevadă intențiile celorlalți bazîndu-se pe ceea ce i se părea a fi interesul acestora, uitînd să le înțeleagă amorul propriu și pasiunile. Nu există o altă explicație pentru disprețul pe care-l va manifesta față de hotărîrea Franței și Angliei din vara anului 1939 și a lui Churchill din vara anului 1940.

El își va spori în consecință menajamentele față de Hitler. La 12 aprilie, acceptă brusc un proiect german de delimitare a frontierei Lituaniei, în legătură cu care, timp de luni, își multiplicase obiecțiile. A doua zi, mulțimii de oficiali sovietici, care îl conduceau la gară pe ministrul afacerilor străine japonez, Matsuoka, venit să semneze un pact de neagresiune, nu-i vine să-și creadă pur și simplu ochilor : Stalin se află acolo în persoană. El, care nu ieșea niciodată decît într-o mașină cu perdelele trase, păstrînd anonimatul total, se plimba pe peron. Se va îndrepta spre Schulenburg. *Noi trebuie să rămînem prieteni* — îi va spune el —, *dumneavoastră trebuie să faceți în viitor totul în acest sens.* A cerut să-i fie prezentat atașatul militar german. *Vom rămîne prietenii voștri în ciuda tuturor greutăților* — îl va asigura el [27]. Va hotărî expulzarea reprezentanților guvernelor grec, belgian și norvegian, chiar și al aceluia al Iugoslaviei, căreia îi promisese prietenia sa, printr-un tratat, cu mai

puțin de o lună în urmă. Va recunoaște regimul insurecțional al lui Rașid Ali în Irak, care apelase la Hitler împotriva englezilor.

Reprezentanților sovietici la convorbirile comerciale cu Reich-ul li se cere să-și înmulțească concesiile . La 15 mai, Schnurre, șeful delegației germane, va aduce un omagiu *spiritului deosebit de constructiv* al colegului sovietic care a permis să se *clarifice* diverse *puncte dificile*. Materiile prime promise sînt livrate punctual, ceea ce reprezintă *mai ales în privința cerealelor* — observă el — *o performanță remarcabilă* [28].

Führerul va dispreţui însă aceste semne de bunăvoință și apeluri. Toate gîndurile sale erau subjugate de pregătirea atacului contra Rusiei, pentru care dăduse generalilor săi, în preafaimoasa *Directivă-comisar*, cele mai atroce consemne, cerîndu-le — avînd în vedere o luptă *care trebuia să excludă formele cavalerești — să se elibereze de scrupulele perimate și să-i dezvinovățească pe soldații care contraveneau legilor războiului* [29].

La începutul lui iunie, concentrările de trupe germane vor lua o asemenea amploare încît englezii vor dobîndi certitudinea iminenței unei ofensive. Eden, ministrul afacerilor străine al lui Churchill, i-o va spune ambasadorului Kremlinului, informîndu-l că în această ipoteză Marea Britanie este gata să sprijine rezistența sovietică. În zadar. Maiski îi va răspunde — după ce și-a consultat guvernul — că acesta *exagerează* importanța concentrărilor și că Germania *nu are intenția de a ataca Rusia* [30].

Pentru a avea cugetul curat și pentru a-i arăta clar lui Hitler că este în întregime gata să-i examineze pretențiile, Stalin va decide publicarea de către agenția T.A.S.S., la data de 13 iunie, a unei telegrame care merită să fie citată pe larg :

Chiar înainte de reîntoarcerea la Londra a ambasadorului englez Cripps, dar mai ales după revenirea sa, presa engleză și din alte țări a răspîndit cu satisfacție zvonurile pe tema iminenței unui război între U.R.S.S. și Germania. Aceste zvonuri pretind :

1) *că Germania ar fi cerut din partea U.R.S.S. diverse concesii teritoriale și economice și că în curînd vor avea loc negocieri între Germania și U.R.S.S. în vederea încheierii unui nou acord mai strict ;*

2) *că Uniunea Sovietică ar fi respins aceste exigențe și că, drept urmare, Germania ar fi început să concentreze trupe la frontiera sovietică în intenția de a ataca Uniunea Sovietică ;*

3) *că, în ceea ce o privește, U.R.S.S. ar fi întreprins pregătiri intense în vederea unui război împotriva Germaniei și că a concentrat trupele sale la frontiera germană.*

În ciuda absurdității evidente a unor asemenea zvonuri, cercurile responsabile de la Moscova au considerat necesar să declare că ele constituie o manevră grosolană de propagandă din partea forțelor coalizate împotriva Uniunii Sovietice și a Germaniei, care au interesul să vadă războiul extinzîndu-se și intensificîndu-se.

Mai credea încă Stalin posibil să-l domolească pe Hitler ? *Știam că războiul urma să izbucnească* — avea să-i spună el lui Churchill în august 1942 —, *dar speram să mai cîștig vreo șase luni.*[30] Iar ambasadorului american Averell Harriman avea să-i declare : *Dacă Hitler mi-ar fi lăsat un an în plus, nemții nu ar fi călcat pe pămîntul Rusiei.*[31]

O justificare *a posteriori* sau adevărul ? Pentru a ne hotărî, ar trebui să avem acces — presupunînd că ele nu au fost distruse — la arhivele cele mai secrete ale Kremlinului.

Presa de la Berlin nefăcînd nici cea mai mică aluzie la telegrama T.A.S.S., Molotov îl va convoca pe Schulenburg la 21 iunie, la orele 21,30. Îi va spune că nu înțelege cauzele nemulțumirii pe care o deslușise din partea Germaniei și îi va cere să le precizeze. Diplomatul german, care s-a străduit pînă în ultima clipă să-l abată pe Führer de la planurile sale funeste, îi va răspunde că nu dispune de informații precise.

Mesajul radio pe care-l va găsi la reîntoarcerea sa la ambasadă și de care va lua cunoștință cu moartea în suflet va face din el un adversar înverșunat al lui Hitler și, trei ani mai tîrziu, un martir al rezistenței germane. Acest document — ce i s-a cerut să meargă să-l citească neîntîrziat lui Molotov — nu era un ultimatum față de care să fi existat vreo șansă oarecare ca U.R.S.S. să se supună. Era o declarație de război, după toate regulile, bazată pe argumentele cele mai fanteziste. Comisarul poporului se va arăta foarte stăpîn pe sine : *Avioanele voastre* — va replica el la comunicarea lui Schulenburg — *au bombardat deja zeci de sate fără apărare. Credeți că meritam asta ?*[32]

Achitîndu-se și el o dată scrupulos de obligațiile sale contractuale față de un stat capitalist, Kremlinul se vedea foarte prost răsplătit. Experiența nu va face decît să-i sporească neîncrederea lui Stalin față de lumea din afară, inclusiv față de englezi și americani, deveniți dintr-o dată aliații săi. Lui Tito, care i-a făcut o vizită în 1944, i-a arătat într-o zi o hartă mare pe care U.R.S.S. era reprezentată cu culoarea roșie : *Niciodată* — îi va spune el acestuia — *ei nu vor accepta ideea ca un spațiu atît de mare să fie roșu. Niciodată. Niciodată.*[33]

Bibliografie și note

1. Département d'Etat, *op. cit.*, p. 119.
2. *Ibid.*, p. 125.
3. RIBBENTROP, *op. cit.*, p. 178.
4. *Lettres secrètes échangées par Hitler et Mussolini*, Paris, Éditions du Pavois ,1946, p. 47.
5. Département d'État, *op. cit.*, p. 124.
6. SHIRER, *op. cit.*, tom II, p. 179.
7. Département d'État, *op. cit.*, p. 80.
8. CIANO, *Journal politique*, Neuchâtel, La Baconnière, 1947, p. 268.
9. Winston CHURCHILL, *op. cit.*, tom II, vol. 1, p. 142—143.
10. Département d'État, *op. cit.*, p. 131.

11. RIBBENTROP, *op. cit.*, p. 179.
12. Département d'État, *op. cit.*, p. 142—149.
13. *Ibid.*, p. 150.
14. SHIRER, *op. cit.*, tom II, p. 191.
15. Département d'État, *op. cit.*, p. 199—203.
16. Versiunea oficială germană a întîlnirilor în *Ibid.*, p. 152—194.
17. *Ibid.*, p. 195.
18. *Ibid.*, p. 205.
19. CHURCHILL, *op. cit.*, tom III, vol. 1, p. 180.
20. *Ibid.*, p. 378.
21. *Documents on German Foreign Policy*, London, HMSO, 1962, séria D, vol. XII, p. 250.
22. WOODWARD, *op. cit.*, p. 22.
23. „Le Monde" din 12 iunie 1956.
24. *Documents on German Foreign Policy, op. cit.*, seria D, vol. XII, p. 734—735.
25. DJILAS, *op. cit.*, p. 137.
26. *Documents on German Foreign Policy, op. cit.*, séria D, vol. XII, p. 793—794.
27. SHIRER, *op. cit.*, tom II, p. 221.
28. Département d'État, *op. cit.*, p. 244.
29. SHIRER, *op. cit.*, tom II, p. 212.
30. CHURCHILL, *op. cit.*, tom IV, vol. 2, p. 86.
31. *Ibid.*, tom III, vol. 1, p. 387.
32. Averell HARRIMAN, *Paix avec la Russie*, Paris, Arthaud, 1960, p. 22.
33. DJILAS, *op. cit.*, p. 86.

8.

RUSIA REGĂSITĂ

Statul pe care se apucase să-l răstoarne nu era pe cale de prăbuşire, ci un imperiu în formare. Moscoviţii se vor folosi de războiul pornit împotriva lor ca de o şcoală.

MONTESQUIEU

(*Spiritul legilor*, X, XIII)

Lansîndu-şi trupele sale, exact la 129 de ani după Napoleon, la asaltul împotriva Rusiei, Hitler a făcut din aceasta aliatul Angliei, căreia Stalin i-a cerut în zadar să încheie o pace cu Reich-ul. Declarînd război Statelor Unite, şase luni mai tîrziu, a doua zi după atacul de la Pearl Harbor al japonezilor, el a făcut să se desăvîrşească coaliţia care-i va veni de hac. Dar nu era uşor ca între marile puteri să se stabilească încrederea care lipsise mereu în relaţiile lor. Chiar în orele în care păreau să se înţeleagă cel mai bine, suspiciunile şi gîndurile ascunse n-au dispărut niciodată între inamicii nazismului, chemaţi să devină învingătorii acestuia.

Alianța lor nu a fost, de altfel, niciodată completă. Aliat al Angliei și al Statelor Unite împotriva Führerului, Stalin a trebuit să insiste timp de luni pe lîngă Churchill pentru ca acesta să declare război sateliților europeni ai Reich-ului. El însuși va aștepta vara lui 1945 pentru a declara războiul Japoniei. America nu o va rupe niciodată cu Finlanda, care ducea împotriva Rusiei, alături de germani, propriul său război, prin care urmărea doar restabilirea frontierelor sale din 1939. Moscova nu va declanșa ostilitățile împotriva Bulgariei, decît în ziua în care aceasta va cere armistițiu occidentalilor, cu care se afla exclusiv în conflict. Mai mult de un an, Kremlinul și Vestul vor susține fiecare dintre ele un alt guvern polonez. Lupta era aceeași, dar nu aceleași erau și cauzele care îi determinau s-o ducă.

Agresiunea hitleristă care l-a luat pe nepregătite era pentru Stalin o catastrofă, o trădare fără nici o umbră de justificare, eșecul unei politici care tinsese, înainte de toate, să țină Uniunea Sovietică la adăpost de certurile între imperialiști, așteptînd ziua în care el ar fi putut să le exploateze în beneficiul său. Nimic nu-i era mai străin decît spiritul de cruciadă și idealismul supranațional care îl dominau pe un Roosvelt. El nu se va bate decît constrîns și forțat. Într-o alocuțiune pe care o va pronunța la radio, pentru a-și informa compatrioții despre declanșarea ostilităților*, Molotov încerca nevoia de a menționa că Moscova *a respectat în mod conștiincios pactul germano—sovietic în cele mai mici detalii* [1]. Cînd, la 3 iulie, Stalin însuși se va hotărî în fine să-și facă simțită existența, el va aminti că *războiul a fost impus U.R.S.S.*[2].

Pentru Churchill, dimpotrivă, extinderea războiului la Est era o șansă nesperată, zorile care se făceau în fine

* Atacul Germaniei hitleriste împotriva U.R.S.S. a început la 22 iunie 1941, la ora 3,15, prin intervenția puternică a aviației și artileriei germane. În aceeași zi, la orele 12,15, V.M. Molotov ia cuvîntul la posturile de radio informînd asupra declanșării războiului între Germania hitleristă și Uniunea Sovietică. *(n.tr.)*

simțite, certitudinea că nu mai era singur în fața unui *mic grup de sceleraţi*, căruia, în aceeași zi, într-un discurs de neuitat, îi va repeta hotărîrea de a lupta împotriva sa *pînă cînd, cu ajutorul lui Dumnezeu, vom fi eliberat lumea de umbra sa şi vom elibera popoarele de jugul său.* Le va promite sprijinul său *soldaţilor ruşi ridicaţi la hotarul patriei lor pentru a apăra pămînturile pe care străoşii lor le-au lucrat din timpuri imemoriale.* Fără a retracta un *singur cuvînt* din cele pe care le-a pronunțat contra comunismului, al cărui *adversar fără egal* a fost timp de 25 de ani, el va afirma solemn că *totul dispare în faţa spectacolului asuprá căruia cortina se ridică în prezent, că trecutul cu crimele sale, cu nebuniile şi tragediile sale este eclipsat*[3]. Desigur, el nu crede deloc în capacitatea de rezistență a Armatei roșii. Dar fiecare zi în care aceasta rezistă este o zi cîștigată pentru lupta comună și el este foarte hotărît s-o încurajeze prin toate mijloacele. Încă de la 7 iulie, el îi va scrie lui Stalin : *Pentru a vă ajuta vom face tot ceea ce timpul, situaţia geografică şi sporirea resurselor noastre ne vor permite.* [4] La scurt timp, îi va anunța trimiterea a 200 de avioane de vînătoare. Roosevelt, care considera de aici înainte drept inevitabilă intrarea în război a Statelor Unite, va extinde la U.R.S.S. beneficiul legii de împrumut-închiriere, adoptată cu trei luni mai devreme și care, în numele principiului *să stingem mai întîi incendiul, pompierul va fi plătit mai tîrziu*, permitea expedierea spre puterile aflate în războiul împotriva Germaniei a unor grămezi întregi de furnituri, fără a se ocupa de condițiile de plată.

După ce a conferit la Londra cu primul ministru britanic, care îi aprecia mult farmecul și maniera sa directă a fi — el îl poreclise *Lord Root of the Matter* * — Harry Hopkins, *alter-ego-ul* președintelui, va decide să-și continue călătoria pînă la Moscova. Stalin, căruia îi va remite

* Lordul Miez al Problemei *(n. tr.)*

un călduros mesaj din partea lui F.D.R. *, îl va primi timp de şase ore *fără a irosi măcar un minut*. Se va face apel în această împrejurare la calităţile de interpret ale lui Litvinov, sacrificat în 1939 pe altarul apropierii cu Hitler şi care va deveni curînd ambasador la Washington. Acesta avea aerul — după părerea lui Hopkins — unei *haine care fusese pusă la naftalină, în momentul în care Rusia, încetînd orice relaţie cu Occidentul, se retrăsese în izolare, dar care fusese scuturată de praf şi aerisită, ca un simbol al schimbării totale intervenite în situaţie* [5].

După ce a expus situaţia militară, dictatorul se va declara convins că mai devreme sau mai tîrziu americanii se vor găsi faţă în faţă cu Hitler pe cine ştie ce cîmp de luptă. El va adăuga că singurul mijloc de a învinge Reich-ul, *poate chiar fără a trage măcar o lovitură de tun* [6], ar fi să se anunţe intrarea în război a Statelor Unite împotriva Germaniei. Îi va remite lista nevoilor sale de armament şi materiale : artilerie antiaeriană, aluminiu, mitraliere de 50, puşti şi tunuri antitanc.

La început livrările merg lent. Gigantica maşină de război americană începe să se pună pe roate. Mijloacele de transport lipsesc. Se va pune întrebarea dacă nu ar fi mai bine să se dea prioritate Angliei faţă de un aliat a cărui capacitate de rezistenţă trezeşte îndoială şefilor militari americani.

La 12 august, totuşi, în timp ce un prim convoi aliat porneşte spre Arhanghelsk, Roosevelt îi propune lui Stalin o negociere în trei pentru a stabili volumul ajutorului care urma să fie furnizat. Cîteva zile mai tîrziu, Churchill îl va trimite la Moscova pe prietenul său Beaverbrook, directorul lui „Daily Express", vehement apărător al naţionalismului britanic, numit ministrul său pentru Armament. Americanul Harriman se va alătura întîlnirilor. Stalin îi va primi în modul cel mai dezagreabil,

* Franklin Delano Roosevelt. *(n. tr.)*

abia descleștîndu-și dinții, petrecîndu-și tot timpul desenînd pe o bucată de hîrtie lupi pe un fond roșu. El va refuza să indice pe ce baze calculase enormele necesități pe care le prezentase. Presiunea germană care se orienta spre Moscova va face ca temerea sa să ajungă la paroxism și el va amesteca cererile sale privind diverse materiale cu exigențele cele mai brutale și cele mai puțin realiste. La 4 octombrie, totuși, va interveni un acord între cei trei. *Noi ne dădeam bogățiile* — scrie Churchill — *și cei care se băteau pentru însăși existența lor le acceptau.*[7]

Stalin își regăsește zîmbetul. Harriman i-a promis 400 de tancuri și 300 de avioane pe lună, începînd cu iulie 1942. Convoaiele aliate se vor succeda pe viitor la Arhanghelsk în ritmul de unul sau două pe lună. Dar, începînd cu aprilie, submarinele germane vor profita de aurora boreală pentru a interveni masiv. Din 19 nave, din cel de-al 13-lea convoi, cinci nu vor ajunge niciodată. Cel de-al 14-lea convoi va trebui să facă calea întoarsă după ce pierduse jumătate din unitățile sale. Din 200 000 de tone, cît va avea la plecare în iunie cel de-al 15-lea convoi, 70 000 de tone vor fi scufundate. Churchill va fi nevoit să anuleze convoiul următor. Se poate imagina fără dificultate avalanșa de injurii cu care Stalin îl va copleși. Livrările se vor relua în septembrie, dar ziua polară va obliga ca ele să fie întrerupte încă o dată în martie 1943, nu fără noi proteste din partea Kremlinului. În total, ele vor atinge, pentru întreaga perioadă a războiului, o sumă totală de 11 miliarde de dolari.

Cifra este cu siguranță considerabilă și ambasadorul Statelor Unite la Moscova era perfect îndreptățit să se plîngă public, în martie 1943, de faptul că guvernul sovietic ascundea poporului său pînă și existența acestui ajutor. Este lipsit de orice îndoială totuși că, grație precauțiunii lui Stalin de a transfera înainte de război, dincolo de Ural, o mare parte a industriei grele, partea cea mai mare a armamentelor utilizate de Armata roșie de-a lungul războiului era de fabricație sovietică. Aceasta nu în-

seamnă că furniturile aliate și în special cele privind mijloacele de transport (20 000 de locomotive, 425 000 de camioane etc.) n-au jucat un rol capital și poate de neînlocuit în redresarea armatelor U.R.S.S. *Fără livrările americane, noi am fi pierdut războiul* [8] — avea să-i spună Stalin lui Roosevelt la Teheran.

Așa cum aștepta arme, el aștepta din partea aliaților săi și soldați. În discursul său din 10 martie 1939, el prevenise democrațiile occidentale că nu avea nici o intenție să scoată *castanele din foc* pentru ele[9]. Avea Hitler să-l oblige să facă acest lucru ? Stalin îi suspecta în cel mai înalt grad pe occidentali că îi lăsau în mod deliberat pe ruși și pe germani să se ucidă între ei, pentru ca apoi să domine lumea. Chiar cînd, după debarcările din Italia și din Normandia, el nu va mai avea motiv să pună la îndoială voința lor de a se bate, el nu va putea fi împiedicat să aprecieze că Armata roșie este aceea care a avut un rol esențial în cîștigarea războiului și că anglo-saxonii au invadat Europa mai mult pentru a nu-i lăsa monopolul victoriei, decît pentru a desăvîrși zdrobirea nazismului. Acestor calcule, el va fi în măsură să le opună propria sa dezinteresare. Cînd Churchill, în momentul bătăliei din Ardeni* — *ultima acțiune hazardată a lui Hitler* —, îi va cere o acțiune de răspuns pentru a ușura situația armatelor occidentale, el nu va ezita o secundă să-și lanseze soldații înainte, fără a ține cont de climă sau de intervalul necesar pentru a pregăti o asemenea operație. Primul ministru îi va mulțumi *din tot sufletul* pentru acest *gest magnific*[10].

De-a lungul întregii campanii din Rusia, Stalin — căruia ar fi putut să i se adreseze cîteva plîngeri privind comportamentul său trecut — a știut să se pună în poziția unuia care avea toate drepturile față de partenerii săi, care — conștienți de modicitatea mijloacelor lor și foarte adesea incapabili să-și țină promisiunile — își căutau per-

* Operațiune a armatei germane desfășurată între 16 decembrie 1944 și 20 ianuarie 1945. *(n.tr.)*

manent justificări. Nu va înceta să ceară pe toate căile posibile crearea celui de-al doilea front. Va fi o temă asupra căreia va reveni în aproape toate mesajele adresate lui Churchill și Roosevelt fără a ține aparent prea mult cont de dificultățile materiale pe care le implica realizarea.

Încă din prima sa scrisoare adresată lui Churchill, datată 18 iulie 1941, el preconiza o debarcare în nordul Franței sau în Norvegia. La 3 septembrie, el atrăgea atenția asupra *pericolului mortal* care plana asupra U.R.S.S. și afirma că nu exista o altă ieșire decît de a stabili, *încă din acest an, fie în Balcani, fie în Franța, un al doilea front, succeptibil să oblige inamicul să retragă de pe frontul răsăritean 30—40 de divizii*[11]. La 13 septembrie, el scria că *dacă deschiderea unui al doilea front în Vest părea imposibilă în acel moment* guvernului englez, acesta ar putea *debarca fără risc (sic !) 25—30 divizii la Arhanghelsk sau să le dirijeze prin Iran spre regiunile sudice*[12].

Problema debarcării aliate avea să domine vizita lui Molotov la Washington și Londra în mai 1942. Comisarul poporului va părăsi capitala americană după publicarea unei declarații comune, potrivit căreia *s-a ajuns la un acord deplin în legătură cu necesitatea urgentă de a crea un al doilea front în Europa în anul 1942* [13]. Churchill se va asocia acestui text, remițînd în același timp ministrului sovietic un *aide-memoire* în care afirma că se făceau *pregătiri în vederea debarcării pe continent în august sau în septembrie 1942,* dar adăuga că nu putea *face nici o promisiune* [14]. În realitate, primul ministru era foarte puțin presat. El dorea cu orice preț să evite să mai procedeze la reîmbarcarea unui corp expediționar, așa cum se întîmplase la Narvik * și Dunkerque ** și avea încredere mai curînd în eficacitatea operațiunilor

* Evacuarea trupelor anglo-franceze din nordul Norvegiei are loc între 3 și 10 iunie 1940. *(n.tr.)*

** 29 mai — 4 iunie 1940. Îmbarcarea trupelor britanice (235 000 de oameni) și franceze (115 000 de oameni) din Armata de Nord, la Dunkerque („Bătălia de la Dunkerque"). *(n.tr.)*

amfibie, decît în acelea ale unor mase mari de oameni. Făcut răspunzător, în calitatea sa de prim lord al Amiralității, pentru eșecul debarcării de la Gallipoli din 1917, el rămăsese convins că această operațiune ar fi trebuit să fie dusă mai departe și căuta ocazia să-și ia revanșa.

În luna august 1942, făcînd pentru prima dată o vizită lui Stalin la Moscova, el îl va avertiza că nu va exista un al doilea front înainte de sfîrșitul anului. *Aveam impresia unui om cărînd în spate un bloc imens de gheață la Polul Nord* [15] — va spune el mai tîrziu. Va reuși să-i liniștească gazda — furioasă căci îl vedea revenind asupra a ceea ce considerase un angajament ferm, jurîndu-i că și-l va ține în anul următor, dezvăluindu-i, în același timp, proiectul operațiunii „Torch" *: invadarea Africii de Nord. Cu creionul în mînă, el va compara Mediterana cu un crocodil, declarînd că trebuia mai întîi atacată *burta sa moale*. Dictatorul va analiza pe loc eficacitatea acțiunii, cu o capacitate de pătrundere care l-a uimit pe vizitatorul său, lucru pe care acesta nu-l va ascunde în *Memoriile* sale. El nu va fi mai puțin uluit de maniera în care acest ateu îi va ura succes : *Fie ca Dumnezeu* — va rosti Stalin — *să binecuvînteze această acțiune* [16]. Dar era mai puțin satisfăcut de faptul că Churchill nu dădea impresia să-l creadă. *Totul este clar acum* — le va spune el colaboratorilor săi după plecarea primului ministru. *O campanie în Africa și în Italia. Ar dori să ne facă să sîngerăm pentru a ne putea dicta condițiile lor mai tîrziu... Speră că vom pierde Stalingradul și că astfel vom fi privați de un punct de plecare pentru o contraofensivă* [17].

Churchill prezenta într-o scrisoare pregătirile constante desfășurate de-a lungul coastelor britanice *care îi țintuiseră pe germani la Pas-de-Calais* [18]. *Sper* — avea să-i scrie Stalin lui Churchill — *că aceste pregătiri nu semnifică o renunțare la promisiunea dumneavoastră de*

* Debarcarea (8—11 noiembrie 1942) anglo-americană în Maroc și Algeria. *(n.tr.)*

a stabili un al doilea front în Europa Occidentală în primăvara anului 1943 [19].

În numeroase mesaje, el va reveni asupra acestei chestiuni. Și iată că, la 4 iunie 1943, Roosevelt îl va informa că debarcarea a fost amînată pentru primăvara anului 1944. Răspunsul va fi sec : *Această decizie... abandonează propriilor sale forțe armata sovietică care, aproape singură, împotriva unui inamic încă foarte puternic și periculos, luptă pentru a apăra nu numai țara sa, ci și pe aliații săi... Guvernului sovietic îi este imposibil să se asocieze unei asemenea hotărîri, luată... fără să fi fost făcută o încercare de a discuta împreună această chestiune primordială* [20]. Cincisprezece zile mai tîrziu, la 24 iunie, Stalin își va întări spusele, reamintind promisiunile care i se făcuseră : *Guvernul sovietic nu se poate împăca cu o asemenea necunoaștere a intereselor fundamentale ale Uniunii Sovietice în războiul împotriva inamicului comun... Nu mai este vorba de o simplă dezamăgire ; este vorba de încrederea în aliații noștri, încredere care este supusă unei grele încercări* [21].

Churchill va replica cu o extremă promptitudine. Stalin își recheamă ambasadorii de la Londra și Washington. Încă din acel moment — scrie Robert Sherwood, biograful lui Roosevelt — *atmosfera va reaminti într-un mod alarmant zilele care precedaseră pactul Molotov — Ribbentrop din august 1939 și va reapărea temerea privind un armistițiu ruso—german* [22]. Nu fără motiv, așa cum vom avea ocazia să vedem.

Despre o pace separată a fost adesea vorba încă de la declanșarea atacului german contra U.R.S.S. Pe moment, lui Stalin nu-i venea să creadă că Hitler poate fi atît de nebun ca să se lanseze, în mod deliberat, într-un război pe două fronturi. El se temea ca atacul contra U.R.S.S. să nu fie preludiul unei negocieri cu Anglia. Prima întrebare pe care ambasadorul său o va pune lui Eden, cîteva ore după declanșarea agresiunii germane, va fi deci aceea de a-i cere să precizeze dacă Londra este pe

deplin hotărîtă să continue războiul. Stalin va insista el însuşi pe lîngă Stafford Cripps pentru ca declaraţia comună privind asistenţa mutuală pe care o vor propune curînd britanicii să comporte şi angajamentul de a nu încheia nici o pace separată. Un text în acest sens va fi efectiv adoptat la 12 iulie.

La 10 noiembrie 1941, Churchill va repeta în mod public că nu poate fi vorba să se negocieze cu Hitler indiferent pe ce baze. La 1 ianuarie 1942, la trei săptămîni după Pearl Harbor, Statele Unite semnează cu guvernele în funcţiune sau în exil, ale unui număr de 25 de ţări, *Declaraţia Naţiunilor Unite*, care comporta angajamentul de a nu încheia nici o pace separată şi de a folosi totalitatea resurselor lor... *pînă la înfrîngerea finală a puterilor războinice ale Axei* [23]. În fine, la 26 mai acelaşi an, Marea Britanie şi U.R.S.S. se vor lega printr-o alianţă pe timp de 20 de ani, comportînd obligaţia de *a nu intra în negocieri cu guvernul hitlerist sau cu oricare alt guvern german care nu ar renunţa în mod clar la orice intenţie agresivă...* [24].

Ar fi trebuit însă ceva mai mult pentru a înlătura suspiciunile sovieticilor. În octombrie, presa din Moscova va denunţa *maşinaţiile unei vechi admiratoare engleze a Führerului, Lady Astor*, care căuta, dacă este să-i dăm crezare, o pace separată. În februarie 1943, Kremlinul a mirosit ceva despre contactele avute la Geneva între un S.S.-ist de rang înalt, prinţul de Hohenlohe, şi Allen Dulles, fratele viitorului secretar de stat şi şeful serviciilor de spionaj americane din Europa, care se cunoscuseră încă de la sfîrşitul celuilalt război. Hohenlohe acţiona în contul lui Himmler, fiind totuşi dispus să-şi trădeze stăpînul, dacă occidentalii acceptau să semneze o pace separată cu el. Rapoartele neamţului, descoperite după război în arhivele S.D.-ului hitlerist, sînt mai curînd compromiţătoare pentru Dulles, care ar fi vorbit despre *un cordon sanitar* împotriva bolşevismului, despre expansiunea poloneză spre Est, despre negocieri *fără învin-*

gători și fără învinși, dîndu-i asigurări interlocutorului său că nu se punea problema despărțirii Austriei de Reich [25]. Nu se va ști, desigur, niciodată dacă prințul își lua dorințele drept realități sau dacă America nu încercase să-l momească pentru a obține în schimb informații. Totuși nimic nu ne permite să credem că cineva la Washington se gîndea în mod serios să trateze cu Himmler. Cînd acesta din urmă — după arestarea la reîntoarcerea din Elveția a prietenului său, avocatul Langbehn, care încercase să reia contactul cu Aliații — se va adresa Londrei, prin intermediul bancherului suedez Wallenberg, ministrul britanic la Moscova îl va informa pe Molotov în scris, fără de altfel să primească vreun răspuns.

În ianuarie 1944, o nouă alarmă. Corespondentul ziarului „Pravda" de la Cairo va afirma că între Ribbentrop și englezi au loc negocieri secrete. Moscova va face atîta publicitate acestei chestiuni, încît Churchill va trebui să-i scrie lui Stalin pentru a-i cere să se pună capăt acestei campanii neplăcute. În 1945, din nou, atunci cînd războiul se apropia de sfîrșit, discuțiile angajate între anglo-saxoni și statul major al mareșalului Kesselring, comandantul trupelor germane din Italia, care nu încerca, pur și simplu, decît să se predea, vor provoca o adevărată furtună la Moscova și o serie de scrisori cvasiinsultătoare din partea lui Stalin către Churchill și Roosevelt, care vor sfîrși, de altfel — pentru o dată treacă-meargă —, să-l convingă de buna lor credință.

Hitler, orice s-ar spune, nu manifesta decît dispreț față de *plutocrația* occidentală. El ar fi preferat de o sută de ori să se înțeleagă cu Stalin, pentru care avea o mare admirație, decît să ajungă la așa ceva, după cum îl îndemnau japonezii, Ribbentrop și Mussolini. Abia în iarna 1944—45, el îl va autoriza pe ministrul afacerilor străine să contacteze Vestul prin intermediul diplomaților acreditați în Suedia, Elveția, Spania. I-a spus încă o dată clar că de fapt n-o să iasă *absolut nimic* [26] și nu i-a

oferit nici o mînă de ajutor pentru a-şi putea duce încercarea la bun sfîrşit.

Desigur, au avut loc în nenumărate rînduri contacte între germani şi Aliaţi. Dar ele au fost întotdeauna fără ştirea Führerului şi a „locotenenţilor" săi. Or iniţiativa fusese luată de către diplomaţi ca von Papen — pe vremea aceea ambasador la Ankara —, care acţionau pe cont propriu, ori, cel mai adesea, iniţiativa pornea de la grupuri de rezistenţă şi, în special, de la renumitul *cerc de la Kreisau,* unde s-a urzit complotul din 20 iulie 1944 împotriva lui Hitler.

Conspiratorii încercau cu multă insistenţă să tatoneze atitudinea Aliaţilor faţă de guvernarea pe care sperau s-o pună pe picioare. Dădeau de înţeles, nu fără oarecare credibilitate, că acordarea de asigurări precise în legătură cu caracterul onorabil al condiţiilor de pace, care ar fi putut să le fie oferite, ar facilita enorm atragerea celor care ezitau în număr destul de mare în sferele înalte ale Wehrmacht-ului. Dar nu vor primi nici un fel de răspuns, nici public, nici personal. De fapt, atît britanicii, cît şi americanii au fost pe tot parcursul războiului, în ceea ce priveşte Moscova, nişte aliaţi de o absolută loialitate, cu toate că şi ei fuseseră bîntuiţi de teama ca nu cumva ruşii şi germanii să se pună de acord. Nu fusese oare Stalin, la începutul efectiv al operaţiunilor, cel care dăduse iniţial ordin trupelor sale să nu răspundă tirului german, susţinînd că nu era vorba decît de *o acţiune de provocare din partea mai multor contingente indisciplinate ale armatei germane şi că reacţia sovietică ar fi putut da germanilor un motiv să treacă la război?* [27]

Succesele rapide ale Wehrmacht-ului, care avansa în profunzime, luînd în cîteva săptămîni zeci de mii de prizonieri, confirma opinia cea mai îngrozitoare pe care experţii militari occidentali nu încetaseră să o aibă în legătură cu Armata roşie, mai ales după epurările masive care au urmat execuţiei mareşalului Tuhacevski şi campaniei din Finlanda. În satele ucrainene sau baltice soldaţii în uniformele lor verde-cenuşiu erau destul de des

întîmpinați ca eliberatori ; unul dintre cei mai mari șefi ai Armatei roșii, generalul de armată Vlasov *, va ajunge mai tîrziu chiar să se pună la dispoziția lui Hitler, tîrînd după el zeci de mii de compatrioți. Populația se îngrămădea în mase imense în bisericile redeschise de către invadator. Nu se putea ști pe vremea aceea că Führerul va respinge această mînă întinsă și că, credincios antropologiei sale demențiale, îi va trata pe slavi ca subumani *(Untermenschen)* în loc să încerce să facă din ei aliați, împotriva bolșevismului, nehotărîndu-se, de exemplu, să-i ofere o șansă lui Vlasov — care se bucura de un mare prestigiu printre camarazii săi — decît atunci cînd sorții se întorseseră complet în favoarea Armatei roșii.

Părea deci să existe un risc destul de serios de a vedea Kremlinul cerșind pacea pentru a evita prăbușirea statului sovietic. Tonul, nici mai mult, nici mai puțin decît amabil, adoptat foarte adesea de către conducătorii ruși față de Londra contribuia la proasta dispoziție. *Cu toate că nimic din ceea ce Maiski afirmase nu confirmă această supoziție* — îi scria Churchill lui Roosevelt, la 5 septembrie 1941, după ce-l primise pe ambasadorul U.R.S.S. — *n-am putut scăpa de impresia că rușii gîndesc probabil să încheie o pace separată* [28].

În realitate, singura deschidere ceva mai serioasă va avea loc în decembrie 1942. Un colaborator al lui Ribbentrop, Peter Kleist, care se afla la Stockholm, va

* Andrei Andreievici Vlasov, general sovietic. A intrat în Armata roșie în 1918 și a luat parte la războiul civil. A fost consilier militar al lui Chiang Kai-shek (1938—1941) ; s-a distins în timpul celui de-al doilea război mondial în bătăliile de la Kiev și de la Moscova. A luptat în regiunea Volhov și a fost încercuit. A căzut prizonier la nemți în august 1942 ; va trece în serviciul Reich-ului ; își va asuma conducerea „Comitetului Național Rus" și va organiza „armata de eliberare rusă" formată din prizonieri sovietici, ce va fi trimisă în Franța și Belgia, în sprijinul diviziilor germane. Predat de americani sovieticilor, a fost judecat în secret și condamnat la spînzurătoare (iulie 1946). *(n.tr.)*

fi abordat de un oarecare Clauss, un om de afaceri de naționalitate incertă, care frecventa asiduu ambasada sovietică, în continuare condusă de aceeași doamnă Kollontay, ale cărei bune oficii permiseseră, în primăvara anului 1940, să se reînnoade dialogul între Moscova și Helsinki. După ce, pe un ton foarte degajat, a expus diplomatului german vederile sale asupra războiului și asupra păcii, va ajunge la esențial: *Vă dau cuvîntul meu* — va spune Clauss — *dacă Germania revine la frontierele din 1939 puteți avea pacea în termen de opt zile* [29].

Kleist a povestit el însuși desfășurarea acestor convorbiri într-o carte care constituie din nefericire singura mărturie precisă asupra acestui episod. Clauss va muri subit la Stockholm la 1 aprilie 1946, cu cîteva ore înainte de a ajunge în Germania, unde trebuia să depună mărturie în fața unui anchetator britanic. Este deci imposibil să se stabilească dacă Kremlinul căuta în mod real să negocieze sau căuta pur și simplu să facă presiuni asupra Aliaților, pentru a-i determina să debarce în fine pe continent. Molotov va aștepta, în orice caz, luna noiembrie 1943, pentru a-l pune la curent pe ambasadorul Statelor Unite. El îi va vorbi de Clauss, ca despre un reprezentant al unui *grup de industriași germani foarte apropiați de Ribbentrop*. El l-ar fi informat pe diplomatul rus pe care-l contactase despre dorința germanilor *de a satisface toate exigențele guvernului sovietic, afirmînd că aceștia ar fi fost gata chiar să accepte frontierele din 1914*.

Clauss ar fi dorit să știe — potrivit, de asemenea, spuselor lui Molotov — dacă reprezentanți ai guvernului sovietic erau dispuși să-l întîlnească pe Ribbentrop însuși. I s-a răspuns că *nu putea fi vorba de contacte cu reprezentanții sovietici și că aceștia refuzau să angajeze convorbiri, oricare ar fi ele* [30].

Fie Molotov nu spusese adevărul, fie Clauss își făcuse iluzii, nu pare însă că, de partea germană, să se fi făcut vreodată vreo propunere concretă. Hitler nu credea în

sinceritatea propunerilor ruseşti. Va fi deschisă o anchetă pentru a stabili dacă nu cumva Clauss era evreu, ceea ce în mentalitatea patologică a stăpînilor celui de-al treilea Reich ar fi fost suficient pentru a-l descalifica. Kleist va avea chiar cîteva necazuri cu S.S.-ul. Cum Clauss îl relansa, el va fi abilitat chiar, în septembrie 1943 — adică la nouă luni după prima propunere — să reia contactul *pentru a informa guvernul despre situaţia din U.R.S.S. şi despre ideile care se conturau acolo* [31]. Dar Berlinului îi va trebui prea mult timp ca să se hotărască. Cînd Kleist va reveni în fine la Stockholm, sovieticul care îi fusese propus să-l contacteze, fostul ambasador în Germania, Dekanosov, tocmai plecase la Londra. Misiunea acestui diplomat — care petrecuse 48 de ore pentru a simţi cum bate vîntul la întretăierea a două mari drumuri ale istoriei — nu poate să nu evoce negocierile care se derulaseră la Moscova, în vara anului 1939, atunci cînd doar un zid îi despărţea pe plenipotenţiarii germani de misiunea militară franco—britanică, ruşii pregătindu-se să trateze cu cel care oferea mai mult.

Invadarea Italiei* şi căderea regimului fascist** au redus puternic între timp neîncrederea sovietică faţă de

---

* La 10 iulie 1943, trupele engleze (conduse de Montgomery) şi americane (conduse de Patton) debarcă în Sicilia. Siracusa este ocupată. La 17 august este ocupată şi Messina, moment ce marchează sfîrşitul campaniei din Sicilia. La 3 septembrie 1943, se încheie o Convenţie secretă de armistiţiu între Naţiunile Unite şi Italia, la Siracusa. Aliaţii debarcă în Calabria. La 9 septembrie 1943, armatele aliate debarcă la Salerno. O zi mai tîrziu, la 10 septembrie, armata germană ocupă Roma şi oraşele din Italia de Nord. La 22 ianuarie 1944, forţele aliate debarcă în spatele frontului german, la Anzio. În lunile februarie-mai are loc bătălia pentru Monte-Cassino. La 17 mai 1944, oraşul Cassino este ocupat de către trupele anglo—americane. La 4 iulie 1944, Roma este eliberată. Armatele aliate eliberează succesiv oraşele Siena (3 iulie 1944), Arezzo (16 iulie 1944), Livorno (18 iulie 1944), Ancona (19 iulie 1944). La 22 august este eliberată Florenţa, iar la 5 decembrie 1944 este eliberată Ravena.

** La 25 iulie 1943, în Italia are loc o lovitură de stat, marcînd căderea regimului fascist. Mussolini este demis şi arestat. Se formează un guvern condus de mareşalul Pietro Badoglio. La

Aliați. Stalin nu va mai pune de acum înainte sub semnul îndoielii voința lor de a efectua o debarcare în Vest, despre care fusese oficial informat de către Churchill și Roosevelt, la 29 noiembrie 1943, la Teheran, unde se va desfășura prima dintre cele trei conferințe interaliate la *cel mai înalt nivel*.

Această întîlnire va marca apogeul colaborării sovieto—occidentale. Dincolo de diferențe ideologice, de gînduri ascunse, de suspiciuni, s-au stabilit în cele din urmă relații de solidaritate — îmbibate cu sîngele celor mai buni — în legătură cu a căror trăinicie nu au lipsit iluziile. Cînd, înainte de a se despărți, Stalin, Roosevelt și Churchill vor declara : *Am venit aici cu speranță și hotărîre. Ne despărțim ca prieteni în fapt, în spirit și în intenții*[32], ei făceau, desigur, concesii de dragul propagandei. Între acești trei mari șefi de război, atît de evident născuți pentru a conduce popoarele lor de-a lungul furtunilor, s-au stabilit însă raporturi care păreau la un moment dat să depășească limitele unei colaborări efemere. Mult înainte de intrarea în joc a bombei atomice, ei înțeleseseră că, în lumea ce avea să vină, responsabilitățile esențiale în problemele păcii și ale războiului vor fi concentrate în mîinile unui foarte mic număr de

3 septembrie 1943, Italia încheie o convenție secretă de armistițiu cu Națiunile Unite. La 12 septembrie 1943, Mussolini este eliberat din captivitate de către un detașament de comando condus de către Skorzeny. La 25 septembrie 1943, în Italia de Nord, la Salo, este proclamat statul fascist Republica Socială Italiană. Între 8—10 ianuarie 1944, are loc procesul de la Verona ; 18 membri ai Marelui Consiliu Fascist Italian (printre care G. Ciano, E. De Bono ș.a.) sînt executați la 12 ianuarie. La 22 aprilie 1944, se formează un „guvern al unității naționale" cu participarea a șase partide antifasciste. La 6 iunie 1944, cabinetul Badoglio își dă demisia ; îi succede un cabinet condus de Ivanoe Bonomi (10 iunie 1944). La 25 aprilie 1945 se declanșează insurecția națională antifascistă din Italia ; ofensiva generală a trupelor garibaldiene. Între 26—28 aprilie 1945, sînt eliberate orașele Milano, Genova și Torino. La 28 aprilie 1945, Mussolini este arestat și executat la Milano. *(n.tr.)*

puteri. Ei simțeau că de înțelegerile sau de neînțelegerile lor va depinde soarta umanității. Stalin nu va fi ultimul care o va spune. Într-un toast rostit la Ialta, el va releva că nu era foarte dificil să se mențină uniunea în timp de război, pentru că toți aveau același scop bine definit: înfrîngerea inamicului comun. Sarcina dificilă, va adăuga el, va veni abia după război, cînd diversitatea de interese va tinde să-i despartă pe Aliați.

Era el sincer oare ? Cine ar putea scruta străfundurile sufletului acestui revoluționar urcat pe tronul țarilor, hărțuit între exigențele istoriei naționale și cele ale universalismului marxist și pe care Roosevelt și Churchill îl numeau atît de curios între ei *Uncle Joe*. Cine ar putea jura că, în vreun moment al vieții sale, el nu se lăsase tentat de visul unei trinități mondiale unite împotriva acestui militarism german, a cărui renaștere inevitabilă în următorii 20 de ani o anunțase lui Churchill, ca și lui Tito ? Nu mersese el pînă acolo încît să declare, în aprilie 1945, mareșalului iugoslav, potrivit mărturiei lui Djilas, că *socialismul este posibil chiar sub un regim monarhic englez și că revoluția nu mai este necesară nicăieri ?* [33] Evoluția succesorului lui Lenin, de la intrarea în război, fusese extraordinar de rapidă. În primele zile ale agresiunii a simțit cum îi fuge pămîntul de sub picioare. Pentru a salva regimul, trebuia să recurgă la toate mijloacele. Îi va spune lui Roosevelt, prin intermediul lui Hopkins, că ar primi de bună voie trupe americane în indiferent care punct al frontului rus, trupe care ar depinde doar de comandamentul american [34]. Era pentru prima oară în istoria ei că revoluția bolșevică invita trupele *imperialiste* să vină pe teritoriul său.

Dar dacă apelul la străinătate nu avea să continue după îmbunătățirea situației militare, nu același lucru se va întîmpla cu acela pe care, încă din primul minut, Stalin îl va lansa poporului rus. Fără a-și face iluzii în legătură cu popularitatea unui regim care se menținuse doar prin teroare, el va înțelege curînd necesitatea de

a mobiliza în serviciul său vechiul patriotism rus și de a lega noul război de toate cele pe care țarii trebuiseră să le ducă în trecut pentru apărarea solului național.

La 48 de ore după începerea agresiunii, Molotov va reaminti compatrioților săi că nu era pentru prima oară cînd Rusia se afla într-o încleștare cu un *invadator arogant* și-i va prevedea lui Hitler soarta lui Napoleon. Cînd, la 3 iulie, Stalin se va adresa la rîndul său supușilor săi, el îi va numi *frați și surori* și nu așa cum se obișnuia *cetățeni* și *cetățene*. Nemulțumit doar cu evocarea înfrîngerii francezilor, el îi va adăuga și pe aceea din noiembrie 1918. Departe de a propovădui, precum în primele momente ale revoluției, transformarea războiului imperialist în război civil, el va exalta tema războiului patriotic, a conflictului *democrațiilor cu fascismul*. Lui Averell Harriman el îi va declara într-o bună zi : *Singura diferență între primul război mondial și acesta este aceea că țarul dăduse soldaților cozi de topor pentru a-l combate pe dușman. Noi le-am dat puști. Nu ne hrănim deloc cu iluzia că ei se bat pentru noi. Ei se bat pentru sfînta Rusie* [35].

Își va multiplica eforturile pentru a-i convinge în acest sens. Celebrul regizor Eisenstein turnase în preajma ostilităților un film dedicat lui Ivan cel Groaznic, care denunța crimele primului *unificator al pămînturilor ruse*. I se va cere de astă-dată să se pună pe lucru pentru a glorifica meritele acestuia. Alexei Tolstoi, rudă îndepărtată a autorului *Annei Karenina*, va consacra o piesă țarului din secolul al XVI-lea, spunînd el însuși că era *o glorificare a omului puternic* [36]. Konstantin Simonov va scrie într-un poem :

Știm amîndoi acum prea bine că patria
Nu ne e casa din oraș cu viața ei trîndavă
Ci drumurile vechi de țară sfințite de strămoși
Cu cruci de lemn pe-a rușilor morminte [37].

Bisericile vor fi redeschise și Sfîntul Sinod Ortodox reconstituit. *Comisarii poporului* vor deveni *miniștri*.

Cominternul va fi dizolvat la 10 iunie 1943 și „*Internaționala*" va ceda locul unui imn patriotic. Suvorov și Kutuzov, care ținuseră piept armatelor Revoluției și Imperiului, își vor redobîndi demnitatea lor de eroi naționali și vor fi instituite ordine purtîndu-le numele. Epoleții cu însemnele pentru grade,... prea urîtul simbol al sistemului țarist, suprimați ca atare de către bolșevici o dată cu venirea lor la putere, vor reapare pe vestoanele ofițerilor. Stalin însuși, care nu purtase niciodată uniformă și care se îmbrăca întotdeauna cu o simplă tunică gri, nu va întîrzia să-i arboreze cînd un decret, din martie 1943, va face din el mareșal al Uniunii Sovietice.

Meritase acest titlu. Desigur, nu era geniul militar infailibil pe care-l celebrau, în timpul vieții sale, cei care-l tămîiau. Contrar tradiției tuturor armatelor din lume, el nu se va duce niciodată pe cîmpul de luptă, ci va dirija totul prin telefon, din adăpostul de la Kremlin. Dar nu era nici lașul îngrozit descris de către Hrușciov în raportul său secret de la cel de-al XX-lea Congres al P.C.U.S. Toți cei care l-au întîlnit de-a lungul războiului, și în special Churchill și de Gaulle, au fost frapați, dacă nu fascinați, de calitățile sale. Fără voința sa de fier, fără hotărîrea sa de a rămîne la Moscova, atunci cînd avangărzile germane nu erau decît la cîțiva kilometri, Rusia s-ar fi prăbușit la fel ca și în 1917. Dar succesul, și prețul pe care el l-a plătit, gustul pe care l-a prins pentru arta militară, duritatea inumană pe care a trebuit s-o manifeste față de oportuniști și lași vor agrava și și mai mult la el o vanitate, un autoritarism și o cruzime înnăscute, transformînd puțin cîte puțin pe revoluționarul georgian, care se resemnase cu *construcția socialismului într-o singură țară*, într-un naționalist rus preluînd ștafeta ambițiilor nutrite de țari. Compatriotul său Ilya Ehrenburg, care va asculta la 9 mai 1945 discursul pe care acesta îl va pronunța cu ocazia Victoriei, îl evocă astfel în *Memoriile* sale : *A vorbit scurt, sigur pe sine. Nu se putea deslușI nici o emoție în vocea sa...*

Absența căldurii m-a umplut de amărăciune, dar nu m-a surprins. Era generalisimul, învingătorul. Ce nevoie ar fi avut el să se lase stingherit de sentimente?... Salvele a mii de tunuri sunau ca un Amin.[38]

Cu un asemenea partener, înțelegerea — o dată depășit pericolul care a făcut-o să se nască — nu putea să fie decît dificilă. L-am văzut, în iulie 1941, dorind venirea în U.R.S.S. a soldaților americani. În anul următor va fi luată în considerație trimiterea unor englezi la Murmansk — dată fiind temerea unei debarcări germane —, precum și punerea unor aerodromuri la dispoziția americanilor. Dar, în cele din urmă, pe teritoriul sovietic nu vor fi alți combatanți occidentali, pe toată durata războiului, decît francezii liberi din escadrila „Normandie—Niémen" *. Pe măsură ce situația se va redresa într-adevăr, Rusia se va închide pe viitor și mai mult militarilor aliați. Încă din decembrie 1942, Stalin va respinge o propunere privind trimiterea în Transcaucazia a unor escadrile americane. Churchill va trebui chiar să-i scrie, în octombrie 1943, pentru a se plînge de tracasările de tot felul la care erau supuși soldații și marinarii britanici care se duceau în Rusia de Nord cu convoaiele de aprovizionare.

Primul ministru britanic avea să înțeleagă cu atît mai bine această evoluție cu cît și el nu se gîndea decît la interesul național. Înțelegea și el — după ce beneficiase cu foarte multă satisfacție de concursul U.R.S.S. în războiul contra lui Hitler — să se folosească de toate mijloacele sale pentru a limita influența acesteia după război. Respingînd, într-un memorandum adresat lui Eden la 21 octombrie 1942, ideea unui directorat în patru (Marea Britanie, Statele Unite, U.R.S.S. și China), idee avansată de către Roosevelt, el scria: *Mă gîndesc*

* Escadrila „Normandie-Niémen" — formațiune de aviație de vînătoare aparținînd forțelor franceze. A fost integrată într-o divizie sovietică de aviație din 1942 pînă în 1945. A participat la luptele din Bielorusia. *(n.tr.)*

înainte de toate la Europa, la restaurarea grandorii Europei, mama națiunilor moderne și a civilizației. Ar fi un dezastru imens dacă barbaria rusă ar copleși cultura și independența vechilor state europene... Ceea ce aștept sînt Statele Unite ale Europei în care... barierele vor fi considerabil reduse, în care se va putea circula fără restricție și a căror economie va fi considerată ca un tot.[39] Avea să revină adesea mai tîrziu asupra acestei teme a Statelor Unite ale Europei, fără să fi părut din păcate, vreodată, că i-ar fi trecut prin minte că țara sa ar putea să li se alăture și ea.

În prezența lui Roosevelt, în mai 1943, va pleda pentru restaurarea unei Franțe puternice, *căci perspectiva absenței oricărei reale puteri între Rusia și Anglia nu este deloc atrăgătoare*[40]. La Teheran, în decembrie 1943, el va apăra ideea unei acțiuni militare anglo — americane, începînd din Cîmpia Padului, prin Triest, și Ljubljana, în direcția Vienei, prin care — sub pretextul *să le strîngem mîna* — spera în mod evident să-i devanseze pe ruși. Va insista din nou asupra acestei chestiuni în iulie 1944. Roosevelt era însă ostil oricărei acțiuni în Balcani și nu s-a dat bătut în legătură cu debarcarea în sudul Franței, prevăzută cu un an înainte, la sugestia lui Stalin. Ca și majoritatea generalilor săi, cu notabila excepție a lui Clark, comandantul armatei din Italia, el înțelegea să cîștige războiul cît mai repede posibil și cu prețul cel mai mic. În plus, mai erau doar cîteva luni pînă la alegerile prezidențiale. *Niciodată* — îi va spune el lui Churchill — *nu voi supraviețui celui mai mic eșec al operațiunii „Overlord“ * (debarcarea în Normandia) dacă s-ar ști că trupe importante au fost deturnate spre Balcani. Mă rog lui Dumnezeu* — îi va telegrafia Churchill — *să aveți dreptate...*[41]

Ca și majoritatea compatrioților săi, președintele Statelor Unite detesta colonialismul european în general și

* La 6 iunie 1944 (Ziua Z) s-a declanșat operațiunea „Overlord“ — debarcarea forțelor aliate în nord-vestul Franței, pe coasta Normandiei. *(n. tr.)*

pe cel britanic în special. Confidențele făcute fiului său, Eliott, ilustrează această stare de spirit : *America nu va ajuta Anglia în acest război* — îi va spune el într-o zi — *doar pentru a-i permite să continue să domine brutal popoarele coloniale.*[42] La fel cum îl va îndemna pe sultanul Marocului, la Casablanca, în 1943, să scuture jugul Franței, tot așa nu va înceta să facă presiuni asupra lui Churchill pentru ca să acorde Indiei independența.

Dar ostilitatea sa față de imperialismul britanic nu se limita la forma colonială a acestuia. *Necazul* — îi va mărturisi, de asemenea, lui Eliott — *este că Winston Churchill se gîndește prea mult la perioada de după război și la situația în care se va găsi atunci Marea Britanie. Îi este frică ca rușii să nu devină prea puternici. Este foarte posibil ca rușii să fie în continuare foarte puternici în Europa. Rămîne de văzut dacă acest lucru este un rău... Nu văd de ce ar trebui să punem în pericol viața soldaților americani cu singurul scop de a proteja interesele britanice, reale sau imaginare, pe continentul european.*[43]

Roosevelt nu detesta mai puțin comunismul decît imperialismul tradițional. Dar el ignora de o manieră surprinzătoare natura și ambițiile acestuia. Pătruns nu numai de superioritatea sistemului democratic, dar și de propria sa aptitudine de a-i convinge pe alții, el va miza în mod deliberat — înlăturînd toate obiecțiile — pe moderația unui Stalin pe care-l vedea în curs de a se trasforma într-un fel de monarh liberal. Luase drept bună, în ianuarie 1942, aderarea U.R.S.S. la Declarația Națiunilor Unite care proclama solemn, între altele, dreptul fiecăruia la libertatea religioasă, precum și dizolvarea Cominternului în iunie 1943. Se va strădui enorm să determine o reluare de contact între Vatican și U.R.S.S. pe care, la drept vorbind, nu o dorea nici o parte, nici cealaltă parte, Pius al XII-lea neascunzîndu-și prejudecățile sale față de bolșevism, iar biserica catolică susținînd adesea, în Europa ocupată, *Noua Ordine* instituită sub protecția baionetelor nemțești.

Abia în preajma morții sale, Roosevelt va înțelege că pentru sovietici cuvintele nu aveau atunci semnificație în sine, ci numai o valoare dialectică, esențialmente trecătoare, pentru că depindeau total de realitatea și planurile momentului. După cum aprecia unul dintre apropiații săi colaboratori, Herbert Feis, *el era hotărît să nu lase pe nimeni să-i zdruncine convingerea că o cooperare era posibilă* [44]. Nimeni, după părerea sa, nu era mai bine plasat decît el pentru a reuși acest lucru. *Ei bine, îmi veți permite, sînt sigur, să fiu brutal de sincer* — îi va scrie el lui Churchill, la 18 martie 1942 — *și să vă spun că sînt mai capabil să-l manipulez pe Stalin decît Foreign Office-ul dumneavoastră sau decît Departamentul meu de Stat. El are oroare de toți grangurii voștri, cred că mă preferă și sper că va continua să o facă.* [45] Fostului ambasador Bullitt îi va declara într-o bună zi : *Am impresia că Stalin nu dorește decît să-și asigure securitatea țării sale. Cred că dacă îi voi da tot ceea ce îmi va fi posibil să-i dau, fără ca să-i cer nimic în schimb — noblețea obligă —, el nu va încerca să procedeze la anexiuni de orice natură ar fi ele și se va ocupa de făurirea unei lumi a democrației și a păcii.* [46]

Cordell Hull, secretarul său de stat începînd cu 1933, nutrea aceleași sentimente. Diplomatul Robert Murphy arată că în toamna anului 1943 era pe punctul de a primi, la 72 de ani, botezul aerului, pentru a merge să-i întîlnească la Moscova pe Eden și pe Molotov. *Se entuziasma* — scrie acesta — *la ideed de a stabili legături de strînsă prietenie cu Rusia Sovietică. Își făcea din aceasta o idee aproape mistică.* [47]

La urma urmelor, poporul american însuși a dovedit sentimente de dragoste, în timpul războiului, pentru aliatul rus. Să recitim ceea ce un MacArthur, campion — 7 ani mai tîrziu — al cruciadei anticomuniste, declara în momentul Stalingradului : *Toate speranțele se așează la umbra drapelelor glorioase ale vitezei armatei ruse... Amploarea acestui admirabil efort a făcut din această bătălie una dintre cele mai mari reușite militare ale tu-*

turor timpurilor [48]. Cum să crezi că o națiune capabilă de un asemenea eroism ar servi țelurile unei puteri imperialiste ? Desigur, cîțiva oameni politici de dincolo de Atlantic manifestaseră reținerile lor la vestea agresiunii germane împotriva U.R.S.S. Senatorul Taft, campionul nr. 1 al izolaționismului, afirma că *victoria comunismului în lume ar fi mult mai periculoasă pentru Statele Unite decît aceea a fascismului* [49] ; Bullitt, felicitîndu-se la Montreal că lupta fusese angajată *între Satan și Lucifer*, punea în gardă contra ideii că *Satan ar putea vreodată să ajute la stabilirea unei păci a libertății creștine* [50].

Dar acestea erau opinii izolate. Încă din acea epocă, adică cu șase luni înainte de intrarea în război a Statelor Unite, 73 la sută din americanii *sondați* de faimosul institut „Gallup" * declarau că susțin victoria U.R.S.S. Un an mai tîrziu, nu mai erau doar discursurile și reportajele care exaltau fraternitatea celor două popoare, ci și comunitatea idealurilor lor, ba chiar similitudinea civilizațiilor lor. Este una din grandorile națiunii americane aceea a nu-și măsura prietenia. Este una din slăbiciunile națiunii americane aceea de a nu se îndoi că va fi răsplătită în schimb.

Bibliografie și note

1. *Keesing's Contemporary Archives*, p. 4 668.
2. *Ibid.*, p. 4 681.
3. CHURCHILL, *op. cit.*, tom III, vol. 1, p. 391—393.
4. *Ibid.*, tom III, vol. 2, p. 5.
5. Robert SHERWOOD, *Le mémorial de Roosevelt*, Plon, 1950, tom I, p. 211.
6. *Ibid.*, p. 221.
7. CHURCHILL, *op. cit.*, p. 98.

* Institutul Gallup a fost fondat în 1935 de către George Horace Gallup, ziarist și statistician american, cu scopul de a sonda opinia publică. Termenul Gallup este adesea utilizat pentru a defini acest gen de sondaje. *(n.tr.)*

8, Robert SHERWOOD, *op. cit.*, tom II, p. 314.

9. *Ibid.*, p. 104.

10. Jacques NOBÉCOURT, *Le dernier coup de dés de Hitler*, Paris, Robert Laffont, 1962, p. 410.

11. CHURCHILL, *op. cit.*, tom III, vol. 2, p. 84.

12. *Ibid.*, p. 90.

13. Robert SHERWOOD, *op. cit.*, tom II, p. 131.

14. CHURCHILL, *op. cit.*, tom IV, vol. 1, p. 360.

15. CHURCHILL, *op. cit.*, tom IV, vol. 2, p. 69.

16. *Ibid.*, p. 75.

17. I. DEUTSCHER, *Staline*, p. 571.

18. *Correspondance secrète de Staline avec Roosevelt — Churchill — Truman et Attlee*, Paris, Plon, 1959, tom I, p. 107.

19. *Ibid.*, p. 109.

20. *Ibid.*, p. 191.

21. *Ibid.*, p. 200—201.

22. SHERWOOD, *op. cit.*, tom II, p. 266.

23. SHERWOOD, p. 11.

24. *Keesing's* 5209 A.

25. *Les falsificateurs de l'Histoire*, *op. cit.*, p. 83—84.

26. Paul SCHMIDT, *op. cit.*, p. 347.

27. „Le Monde" din 12 iunie 1956.

28. CHURCHILL, *op. cit.*, tom III, vol. 2, p. 88.

29. Peter KLEIST, *Entre Hitler et Staline*, Paris, Plon, 1953, p. 262.

30. *Documents diplomatiques américains*, telegramă A.F.P. din 12 octombrie, 1963.

31. KLEIST, *op. cit.*, p. 221.

32. *Keesing's* 6137 A.

33. DJILAS, *op. cit.*, p. 126.

34. SHERWOOD, *op. cit.*, tom I, p. 221.

35. HARRIMAN, *op. cit.*, p. 23.

36. „La Nef", aprilie 1945, număr special privind literatura sovietică, p. 55.

37. *Ibid.*, p. 47.

38. Citat în „Le Monde" din 17 aprilie 1963.

39. CHURCHILL, *op. cit.*, tom IV, vol. 2, p. 157.

40. Jacques CHASTENET, *Winston Churchill et l'Angleterre du XXe siècle*, Paris, Fayard, 1961, p. 438.

41. CHURCHILL, *op. cit.*, tom VI, vol. 1, p. 66—67 și 73.

42. Eliott ROOSEVELT, *Mon Père m'a dit*, Paris, Flammarion, 1947, p. 44.

43. *Ibid.*, p. 222.

44. Herbert FEIS, *The Three who Led*, în „Foreign Affairs", ianuarie 1959.

45. CHURCHILL, *op. cit.*, tom IV, vol. 1, p. 211.

46. William BULLITT, *How We Won the War and Lost the Peace*, în „Life" din 30 august 1948.

47. Robert MURPHY, *Diplomate parmi les guerriers*, Paris, Robert Laffont, 1965, p. 231.

48. SHERWOOD, *op. cit.*, tom II, p. 67.

49. DUROSELLE, *op. cit.*, p. 318.

50. F. ROZ et G.-L. JARAY, *Tableau des États-Unis*, Paris, Spid, 1946, p. 181.

9.

CEA DE-A DOUA ÎMPĂRȚIRE A EUROPEI

Acest război nu se aseamănă cu cele din trecut; oricine ocupă un teritoriu își impune acolo propriul său sistem social. Fiecare își impune sistemul pînă acolo unde poate avansa armata sa. Nici nu ar putea fi altfel.

Stalin către Tito,
aprilie 1945

Agresiunea germană îl va obliga pe Stalin să-și schimbe de îndată partenerul. Aceasta nu-l va face totuși să-și schimbe obiectivele. Imperativele securității ruse rămăseseră aceleași de pe vremea țarilor. Succesele fulgerătoare înregistrate încă din prima clipă de către invadatori nu vor face decît să sublinieze și mai mult precaritatea unei frontiere deschise — lipsită de elemente de apărare naturale — în fața oricăror invazii. Ca atare, a apărut nu numai necesitatea de a împinge frontiera cît mai mult posibil spre Vest, dar și mai mult încă de a o proteja

printr-un amplu teritoriu ocupat de state satelit. În același timp, nevoia imediată în care se va găsi U.R.S.S., și anume aceea de a importa mari cantități de arme și de provizii, va scoate în evidență, mai mult ca oricînd, în ce măsură existența sa putea să depindă de posesiunea de porturi la marea liberă. Așa că una din primele acțiuni comune ale Angliei și Uniunii Sovietice va consta, încă din vara anului 1941, în ocuparea Iranului, transformînd astfel un cuib de intrigi prohitleriste într-o cale de acces foarte comodă pentru aprovizionarea Rusiei.

Din acest mare pericol, Stalin avea să tragă un mare avantaj. La fel ca și în 1939, cînd a reușit recunoașterea de către germani a unor avantaje strategice mult superioare celor pe care, în zadar, încercase să le obțină din partea Aliaților, el va cere acum anglo-americanilor mult mai mult decît ceea ce Hitler îi refuzase lui Molotov în decembrie 1940. S-ar putea ca să fi mers chiar mai departe, dacă este adevărat că el a sugerat Führerului, în 1943, prin intermediul faimosului Clauss, o pace separată, avînd drept premise : revenirea la frontiera din 1914, care făcea din Polonia întreagă o posesiune rusă ; libertatea de acțiune pentru Kremlin în Strîmtori ; dezinteresul complet al Reich-ului în privința Asiei [1].

Pentru început, în 1941, era necesar să obțină garanții din partea inamicilor Germaniei în privința măririlor teritoriale pe care le realizase grație colaborării sale cu aceasta. Pretenția respectivă i se părea cu atît mai firească, cu cît Londra — să nu uităm acest lucru — îi propusese în toamna anului 1940, în schimbul unei simple proclamări a neutralității, recunoașterea înaintării sovietice în Europa [2]. Ea punea totuși britanicilor o problemă fundamentală. Aceștia declaraseră război Reich-ului la 1 septembrie 1939 *, pentru că violase frontierele statului

* Data exactă este 3 septembrie 1939, ora 11,15, cînd Neville Chamberlain, aflat la reședința sa oficială din Downing Street 10, Londra, dă citire declarației de război Germaniei. „Nu avem nimic a ne reproșa" — încheie premierul britanic. Se constituie un cabinet de război. *(n.tr.)*

polonez, căruia îi acordaseră garanții. Ei nu puteau sacrifica acest aliat loial și nefericit — ai cărui soldați continuau lupta cu un eroism fără egal, în uniformă și în clandestinitate, pretutindeni unde puteau — exigențelor unei puteri care nu intrase în tabăra rezistenței împotriva lui Hitler decît constrînsă și forțată.

La 30 iulie 1941, Cabinetul britanic înregistra un prim succes : U.R.S.S. încheia cu guvernul polonez din exil, al generalului Sikorski, un tratat constatînd că acordurile germano-sovietice din 1939 *își pierduseră valabilitatea* [3]. Într-o notă adresată generalului, acesta va adăuga că în ceea ce îl privește *nu recunoaște nici o schimbare teritorială intervenită în Polonia începînd cu august 1939* [4]. Eden însă se va grăbi să precizeze în fața Camerei Comunelor că această formulare nu implica o garantare a frontierelor.

Guvernul Sikorski — constituit la Angers, după prăbușirea Poloniei, transferat în iunie 1940 la Londra — era format din reprezentanții celor patru mari partide care combătuseră dictatura lui Pilsudski, regimul coloneilor și politica progermană a lui Beck. Membrii acestui guvern nu aveau nici un fel de simpatie deosebită pentru Uniunea Sovietică, împotriva căreia Sikorski însuși luptase cu arma în mînă în 1920. Aceștia aveau în dosarele lor un articol scris de un evreu, dar pe un ton deschis antisemit, prin care „Pravda", din 17 octombrie 1939, anunțase constituirea unui guvern a cărui autoritate se exercită *pe un teritoriu compus, după cîte se pare, din 6 camere, o baie și un closet*. Ei cunoșteau prea bine tratamentul brutal pe care Stalin îl aplicase compatrioților lor după împărțirea țării, pe care Molotov, după căderea Varșoviei, o calificase în mod disprețuitor ca *urmașul monstruos al Tratatului de la Versailles* [5]. Aproape 1 500 000 de locuitori din provinciile răsăritene fuseseră deportați spre interiorul U.R.S.S., în scopul evident de a face să dispară orice urmă a influenței poloneze în aceste provincii. Fie în închisoare, fie în lagăre de muncă forțată, fie așa-zis liberi, aceștia trăiau în condiții înspăimîntătoare.

Agresiunea germană — făcîndu-l pe Stalin să resimtă o enormă nevoie de soldați — oferea o șansă acestor nenorociți să se smulgă destinului lor. În luna august 1941, guvernul sovietic va decreta o amnistie generală a resortisanților polonezi și va autoriza constituirea pe teritoriul său a unei armate poloneze. În fruntea acesteia va fi pus generalul Anders, scos cu această ocazie din sinistra închisoare de la Liubianka *. O importantă misiune desemnată de guvernul Sikorski va fi autorizată să circule de-a lungul și de-a latul U.R.S.S. pentru a-i regăsi pe polonezi și a-i îndruma spre punctele de adunare. Eforturile sale se vor lovi însă, în numeroase cazuri, de inerția autorităților ruse și de reaua-voință a comandanților lagărelor, nu prea doritori să se lipsească de o mînă de lucru de care aveau în modul cel mai urgent nevoie, pentru a-și îndeplini sarcinile impuse de guvernul central prin metode de-a dreptul draconice. Mai mult decît atît, cîteva mii de ofițeri rămîneau de negăsit.

Sikorski nu avea deci nici un motiv să creadă în realizarea cu ușurință a unui acord cu U.R.S.S. atunci cînd, la 3 decembrie 1941, va sosi la Moscova, unde-l va regăsi pe Anders. Înainte chiar de a începe convorbirile cu Stalin, acesta din urmă luase o hotărîre care dovedea intenția sa de a rezolva în propriul avantaj problema frontierelor. La 1 decembrie, într-adevăr, printr-un decret al Sovietului Suprem au fost declarați drept cetățeni sovietici nu numai cei ce proveneau din provinciile răsăritene ale Poloniei, redeveniți ucraineni sau bieloruși după acordul Stalin—Ribbentrop, ci și toate persoanele care se găseau în aceste teritorii la 1 noiembrie 1939. Numai printr-un *act de bunăvoință* unii dintre indivizii atinși de o asemenea hotărîre puteau să fie considerați drept polonezi.

* Stradă în Moscova, unde se află o sinistră închisoare a N.K.V.D.; aici au fost lichidați mii și mii de oameni politici și de stat, de conducători militari de rang înalt, precum și militanți comuniști, refugiați în Uniunea Sovietică din diferite țări ale Europei. *(n.tr.)*

În ciuda acestei brutale măsuri de presiune, Sikorski nu vroia să vorbească despre frontiere. Opinia cercurilor emigrației și ale rezistenței interne era ostilă în cel mai înalt grad oricărei concesii și el era suficient de realist pentru a-și da seama că nu avea nici o șansă să obțină din partea lui Stalin o confirmare a absurdei linii din 1920.

Problema nu va fi abordată în cursul convorbirilor propriu-zise, care vor fi în esență consacrate soartei polonezilor internați în U.R.S.S. și transferului eventual în Iran al unităților poloneze constituite în Rusia. Dictatorul îl va convinge pe oaspetele său să renunțe la cererea privind acest transfer. Totuși, în cursul dineului oferit la Kremlin la capătul convorbirilor, Stalin își va manifesta clar intenția de a nu le permite ucrainenilor, bielorușilor și evreilor, originari din Polonia răsăriteană, încorporați în Armata roșie, să intre în rîndurile armatei poloneze. *Ei au participat* la vot (la plebiscitul care urmase acordului cu Hitler asupra împărțirii Poloniei) — va spune el — *și au devenit cetățeni sovietici.* Stalin va declara însă că un acord între cele două guverne asupra problemei frontierelor va trebui încheiat îndată ce armata poloneză va intra în acțiune. *Nu vă neliniștiți* — va spune el — *nu vă vom cauza prejudicii.* Sikorski va considera totuși nimerit — înainte de a trece, așa cum îl invitase Stalin, la subiecte mai puțin delicate — să precizeze în mod clar că frontierele din 1939 *nu trebuie să fie puse în cauză* [6].

Cincisprezece zile mai tîrziu, era rîndul lui Anthony Eden să fie introdus în biroul succesorului lui Lenin. Sosise la Moscova cu intenția de a-i liniști pe conducătorii sovietici în legătură cu implicațiile Cartei Atlanticului. Era vorba în fond de a-i convinge că nici Washingtonul, nici Londra nu aveau în vedere să stabilească fără acordul lor harta lumii postbelice. Pentru a-i facilita misiunea, guvernul britanic tocmai declarase război Finlandei, Ungariei și României * — aliați ai Germaniei contra

* La 6 decembrie 1941, Marea Britanie va declara război Finlandei, Ungariei și României. *(n. tr.)*

U.R.S.S. — așa cum Kremlinul ceruse imperativ de mai multe săptămîni.

Dar Stalin — căruia îi fusese atît de frică, timp de cîteva săptămîni, de o înfrîngere — începea să respire ușurat. „Generalul Iarnă" sfîrșise prin a stopa ofensiva germană. Atacul japonez de la Pearl Harbor, din 7 decembrie 1941, nu a însemnat doar implicarea în luptă împotriva lui Hitler a celei mai mari puteri industriale a lumii. El confirmase categoric în ochii generalisimului asigurările pe care i le trimisese de la Tokio cel mai faimos dintre spionii săi, germanul Sorge *, potrivit cărora japonezii înțelegeau să respecte pactul de neagresiune, pe care — în ciuda presiunii Berlinului — îl încheiaseră cu U.R.S.S. la 13 aprilie 1941, într-un moment în care aceștia se așteptau deja la o agresiune germană contra Uniunii Sovietice. Era evident într-adevăr că trupele Mikadoului **, angajate din plin împotriva forțelor americane și britanice din Pacific, nu se gîndeau să sporească numărul adversarilor lor cu o țară ale cărei calități militare fuseseră nevoite să le recunoască în 1938—1939, în Mongolia. Stalin a avut în consecință posibilitatea să transfere pe frontul european importante trupe proaspete, ținute în rezervă în Siberia. Și acestea au jucat un rol esențial în contraofensiva lansată în aceeași zi cu atacul de la Pearl Harbor, contraofensivă care avea să degajeze Moscova.

În iulie, dictatorul nu-i vorbise lui Hopkins decît de probleme militare : livrări de materiale, cel de-al doilea

* Richard Sorge, agent sovietic de informații, al cărui sfîrșit a rămas încă o necunoscută. Cf. Mihail Kolesnikov, *Richard Sorge așa cum a fost*, Editura Junimea, Iași, 1977 ; Iuri Korolkov, *În caz de pericol, arde !*, Editura Meridiane, București, 1975 ; Serghei Goliakov și Vladimir Ponizovski, *Misiunea specială Berlin-Tokio. Richard Sorge*, Editura Politică, București, 1966. *(n.tr.)*

** Vechi termen japonez desemnînd palatul imperial și mai apoi pe împărat însuși. Termenul este complet ieșit din uz în Japonia. *(n.tr.)*

front, participarea trupelor străine. Dar cu Eden, el se va lansa — încă de la prima lor întrevedere — în discutarea problemelor teritoriale, propunîndu-i un program foarte detaliat, care dovedea că reflectase îndelung asupra acestuia. El vroia să despartă Prusia Orientală de Germania, în beneficiul Poloniei ; vroia să dezlipească, de asemenea, Renania și probabil și Bavaria ; să redea independența Austriei și să-i înapoieze pe sudeți Cehoslovaciei ; să împartă cuceririle Italiei între Turcia, Grecia și Iugoslavia. Ajungînd la Europa Occidentală, el va manifesta un total dezinteres, spunînd că nu ar vedea nici un inconvenient ca aceasta să se constituie într-o federație și chiar, dacă Franța nu redevenea o mare putere, ca Marea Britanie să aibă baze la Boulogne, Dunkerque, în Belgia, în Olanda, în Norvegia și Danemarca.

Deschizînd astfel o perspectivă care după părerea sa trebuia să pară atrăgătoare pentru un reprezentant tipic al imperialismului britanic, el va ajunge la propriile sale revendicări, care, în cîteva cuvinte, erau : legitimarea frontierelor existente înainte de atacul german. În ceea ce privește Polonia, el accepta totuși linia Curzon, care despărțea populațiile pur poloneze de ucraineni și bieloruși, în locul liniei de demarcație din 1939, care încorpora în U.R.S.S. cîteva porțiuni pur poloneze.

Ținea atît de mult la acest lucru, încît va reveni asupra lui în timpul celorlalte două convorbiri cu Eden. Aparent, el căuta astfel să antreneze Marea Britanie în jocul său, înainte de a începe convorbiri cu Statele Unite. În orice caz, el va repeta în mai multe rînduri că acceptarea exigențelor sale, și în primul rînd a acelora care priveau statele baltice și Finlanda, constituia condiția *sine qua non* a unui tratat de alianță mutuală a cărei încheiere Eden tocmai i-o propusese. În ceea ce-l privește, Stalin era partizanul ideii de a-l scinda în două documente distincte : unul referitor la alianța militară pe timp de război, celălalt referitor la o cooperare în scopul de a reglementa problemele europene postbelice — pe

acele baze despre care îi vorbise secretarului Foreign Office-ului — și de a împiedica o nouă agresiune germană. Celor două texte — pe care Stalin le va prezenta în acest sens — le era anexat un protocol secret privind recunoașterea imediată de către Londra a frontierelor sovietice din 1941. El nu va ajunge pînă acolo încît să precizeze că procedase exact în același fel și cu Ribbentrop...

Eden ar fi putut să-i reamintească în ceea ce-l privește că una dintre primele hotărîri ale puterii Sovietelor, în 1917, fusese aceea de a respinge diplomația confidențială și de a publica tratatele secrete negociate de către țari. Se va mulțumi însă să-i spună că angajamentele luate de Marea Britanie față de Statele Unite o puneau în imposibilitatea de a subscrie la aranjamente de această natură. Nu respingea oare în mod expres Carta Atlanticului, semnată la 24 august 1941 *, *orice mărire* și orice schimbare teritorială care *nu ar fi fost conformă voinței liber exprimate a popoarelor interesate* ? [7]

Georgianul va replica sec : *Credeam Carta Atlanticului îndreptată împotriva acelora care au încercat să impună dominația lor lumii, dar acum se pare că este îndreptată împotriva U.R.S.S.* [8]. Lucrurile s-au oprit aici. El nu va ezita totuși să-și pună semnătura, două săptămîni mai tîrziu **, pe Declarația Națiunilor Unite, care făcea referiri exprese la termenii Cartei Atlanticului. Este adevărat că ambasadorul său la Londra se va grăbi să aducă la cunoștință că *aplicarea practică a principiilor Cartei se va adapta în mod necesar împrejurărilor, nevoilor și particularităților istorice* [9]. Nu hărțuia el, oare, Foreign Office-ul, chiar în acel moment, prin demersuri pentru a obține un răspuns întrebărilor stăpînului său privind planul acestuia de împărțire a Europei ?

Prima reacție a lui Churchill — la aflarea cererilor rusești, care i se vor aduce la cunoștință în plin ocean, în

* Data exactă este 14 august 1941. *(n.tr.)*

** U.R.S.S. va adera la „Cartea Atlanticului" la 24 septembrie 1941. *(n.tr.)*

drum spre Statele Unite — a fost deosebit de vie. Ea va fi și mai vie după ce va aborda această problemă cu Roosevelt. *Transferul locuitorilor statelor baltice în Rusia sovietică împotriva voinței lor* — îi va scrie el lui Eden la 8 ianuarie 1942 — *ar contraveni tuturor principiilor pentru care ne batem în prezent și ar dezonora cauza noastră*. Se va pronunța în același fel în legătură cu revendicările lui Stalin privind Finlanda și România, preferînd să nu ia în seamă pentru moment pe cele formulate la adresa Poloniei, întrucît acestea fuseseră prezentate sub o formă mai puțin cominatorie. Deși recunoștea că ar trebui să se țină seama de nevoile securității sovietice, el scria : *Nu poate fi vorba de a stabili frontierele înaintea conferinței de pace. Știu că președintele Roosevelt este tot atît de categoric ca și mine în privința acestui subiect... Nu aș putea să mă fac avocatul unui cabinet britanic care s-ar hotărî să se angajeze pe o asemenea cale...* [10]

Trei luni mai tîrziu — scria de astă-dată cu seninătate primul ministru — *sub presiunea evenimentelor voi simți că această poziție, justificată din punct de vedere moral, nu putea fi menținută în fapt* [11]. Situația Aliaților în Africa și în Pacific era deosebit de critică. La Londra exista temerea că Armata roșie, dacă ajungea să elibereze teritoriul sovietic, s-ar putea dezinteresa de desfășurarea în continuare a războiului. Rușii nu s-au abținut să fluture în conversații particulare o asemenea sperietoare regăsită implicit și într-un discurs echivoc al lui Stalin.

Churchill se va resemna deci să-i avertizeze pe americani că era hotărît să încheie un tratat de alianță cu Moscova, pe baza recunoașterii frontierelor din 1941. Dar în ceea ce îl privește, Roosevelt persista în voința sa de a amîna pentru perioada de după război rezolvarea problemelor teritoriale, chit că jonglă cu proiectele cele mai fanteziste și cele mai neserioase. Astfel, într-una din zile îi va vorbi lui Eden despre crearea unui stat valon, compus din provinciile francofone ale Belgiei, Luxemburgu-

lui, din Alsacia-Lorena și dintr-o parte a nordului Franței. Comentînd în jurnalul său această idee uluitoare, secretarul Foreign Office-ului va scrie : *Am turnat apă peste foc — sper că în mod politicos — și președintele n-a mai vorbit despre această chestiune* [12]. În orice caz, lui Litvinov, convocat la 13 martie 1942, Roosevelt îi va spune că era în întregime favorabil unor măsuri destinate să asigure securitatea U.R.S.S., dar că îi era imposibil să subscrie în timp de război la tratate, publice sau secrete, privind chestiuni de frontieră.

Acesta își va înmulți demersurile pe lîngă Churchill, pentru a-l abate de la proiectul său, fără a reuși însă să-l clintească. Viguroasa reacție a polonezilor din exil îl va determina totuși pe Eden să încerce un ultim demers pe lîngă Molotov, atunci cînd acesta va veni la Londra, la sfîrșitul lui mai 1942, pentru a încheia tratatul de alianță. *Sînt gata* — îi va spune el în esență — *să semnez un text dîndu-vă întreaga satisfacție. Dar o asemenea clauză, contra căreia guvernul Sikorski va protesta în mod sigur în termeni energici, va provoca vii reacții în Statele Unite, și în orice mișcare de rezistență din Europa* [13]. Îi va sugera deci să renunțe la clauzele teritoriale și să încheie mai curînd un tratat pe 20 de ani, îndreptat împotriva oricărei recrudescențe, după război, a agresivității germane. Un asemenea angajament, va sublinia el, arată suficient de clar interesul pe care Anglia îl arată față de securitatea rusă.

Va fi sensibil Molotov la acest argument ? Spre marea surpriză a britanicilor, el va accepta propunerile acestora — după ce s-a consultat cu Stalin — fără a mai vorbi despre frontiere. Tratatul de asistență mutuală va fi încheiat la 26 mai 1942. Atunci cînd, cîteva zile mai tîrziu, îi va face o vizită lui Roosevelt, la Casa Albă, el va admite fără dificultate că aceste chestiuni erau premature.

Nu era, evident, decît o amînare. Încă din ianuarie 1943, rușii vor face cunoscut prin diverse mijloace că erau hotărîți să stabilească frontiera lor pe linia Curzon.

Americanii și britanii se vor strădui să convingă guvernul polonez de la Londra să stea liniștit, avînd în vedere situația militară mai curînd dificilă. Aceasta nu va împiedica însă ziarele emigrației și chiar presa poloneză clandestină să lanseze atacuri din ce în ce mai deschise contra U.R.S.S. La 25 februarie, Sikorski va afirma că, desigur, este hotărît să colaboreze cu Kremlinul, dar numai pe baza revenirii la frontierele de dinainte de război, declarînd că preferă să renunțe la un crucișător pe care englezii urmau să li-l livreze, dacă nu putea fi numit *Lvov*, după numele unui oraș pe care Kremlinul îl considera drept ucrainean.

Încă din această perioadă, naționalismul polonez începuse să-i indispună în mod serios pe britanici. Făcîndu-i o vizită lui Roosevelt, la 15 martie 1943, Eden îi va declara acestuia că Sikorski făcea mai mult rău decît bine Poloniei și că, în particular, compatrioții săi afirmau că *plasată între o Rusie slăbită și o Germanie zdrobită, Polonia va deveni cel mai puternic stat din această parte a lumii*. În ceea ce îl privește, îi va spune acesta președintelui, era în întregime dispus să lase U.R.S.S. acea parte *foarte mică de teritoriu, poate pînă la linia Curzon*, pe care Uniunea Sovietică o va cere fără îndoială, ceea ce, după părerea sa, n-ar avea pentru Polonia *repercusiuni foarte grave din punct de vedere economic*. Evident, va trebui să i se dea acesteia compensații, de exemplu Prusia Orientală, cerută de polonezi.

În realitate, ei cereau mult mai mult. Întîlnindu-l pe Roosevelt în decembrie, Sikorski a vorbit de necesitatea de a stabili frontiera occidentală pe Oder, fără a ceda nimic, bineînțeles, la Est. Președintele era favorabil cedării Prusiei Orientale și expulzării, pur și simplu, a locuitorilor ei. *Cît privește restul* — îi va spune el lui Eden — *va rămîne la latitudinea marilor puteri să decidă ceea ce va fi atribuit Poloniei; nu avea intenția să se tocmească cu aceste țări și cu celelalte state mici* [14]. Surprinzătoare interpretare a dreptului popoarelor de a dis-

pune de ele însele — pe care Statele Unite îl promovaseră totuși în mod fervent — și a integrității teritoriale a Poloniei, în numele căreia Regatul Unit intrase în război în 1939. Era însă o interpretare care se potrivea pe deplin cu vederile celorlalți „democrați" care erau conducătorii sovietici. Vorbindu-i lui Hopkins a doua zi, Litvinov îi spunea că Polonia va formula cu siguranță *cereri excesive*, dar că Londra și Washingtonul trebuiau să decidă asupra soartei acesteia și s-o informeze *fără a-i cere părerea* [15].

În cursul acestei întrevederi din martie 1943, Roosevelt și Eden se vor pune fără dificultate de acord pentru a lăsa rușilor, cu titlu definitiv, Basarabia și teritoriile finlandeze, pe care puseseră mîna în 1940. Faptul că București și Helsinki intraseră în tabăra Axei simplifica lucrurile. Președintele va arăta mult mai multă aversiune față de ideea abandonării statelor baltice. El va exprima opinia că poate — așa cum gîndea și Londra — va trebui să se resemneze cu această abandonare, dar că ea nu putea avea loc decît în schimbul altor concesii. Mereu același drept al popoarelor... Într-adevăr, cînd problema va fi supusă discuției la Conferința de la Ialta din 1945 și cînd F.D.R. va cere un plebiscit în cele trei republici, Stalin îi va răspunde că plebiscitul avusese deja loc în 1940... în momentul flirtului germano-sovietic. Statele Unite vor refuza să se încline în fața arbitrariului sovietic. În afara posibilității de a declara război rușilor, ele nu puteau face nimic altceva decît să refuze recunoașterea juridică a alipirii Letoniei, Lituaniei și Estoniei la U.R.S.S. Astăzi încă, aceste trei țări continuă să întrețină, cel puțin teoretic, reprezentanțe diplomatice, ai căror membri se bucură în continuare de privilegiile tradiționale. Banca Franței păstrează cu grijă aurul Letoniei.

Soarta Poloniei nu va fi reglementată atît de ușor. Fără îndoială, nici o problemă nu a ocupat mai mult timpul Aliaților în cursul războiului. Nici chiar problema

germană. Nici una, în orice caz, nu a fost tratată într-o asemenea atmosferă de dramă permanentă.

Eden tocmai părăsise Washingtonul — unde toată lumea se înțelesese să țină cît mai puțin posibil seamă de opinia polonezilor privind propriul lor viitor — cînd, la 12 aprilie 1943, va răbufni, ca o lovitură de trăsnet, vestea descoperirii de către Wehrmacht, în pădurea de la Katyn, a gropilor comune în care fuseseră aruncate trupurile a aproximativ 10 000 de ofițeri și subofițeri polonezi. Erau acei nefericiți despre soarta cărora guvernul Sikorski ceruse în zadar informații sovieticilor, vreme de aproape doi ani.

Această afacere oribilă — o adevărată mană cerească pentru naziști, care aveau atîta nevoie de atrocitățile altora pentru a face să se treacă cu vederea cele pe care ei tocmai le comiteau împotriva evreilor răsculați în ghetoul de la Varșovia — va stîrni o vie emoție în epocă. Ea survenea într-un moment în care relațiile între polonezii emigranți și Moscova erau deja foarte deteriorate. De luni de zile, între cele două guverne aveau loc tot mai multe incidente. Diplomați polonezi erau arestați în U.R.S.S. în ciuda imunității tradiționale. Se aflase despre executarea a doi conducători ai Partidului socialist evreiesc polonez — *Bund* —, care se refugiaseră în Rusia în 1939 și creaseră acolo, după invazia germană, la cererea autorităților sovietice, un Comitet mondial evreiesc antifascist. Conducătorilor sindicali anglo-saxoni, care i-au cerut explicații, Litvinov le-a răspuns foarte liniștit că aceștia se lansaseră în activități antisovietice, *mergînd pînă acolo încît să cheme trupele rusești să încheie o pace cu Germania* [16].

Afacerea de la Katyn nu va fi, în acest climat, decît pretextul pentru o ruptură pe care toată lumea o vedea apropiindu-se. La 15 aprilie, la trei zile după anunțarea de către naziști a descoperirii acestor grămezi de cadavre agenția T.A.S.S. va difuza un comunicat afirmînd că *asasinii germano-fasciști... nu vor înșela pe nimeni cu*

minciunile lor de cea mai joasă speță și cu calomniile lor[17]. Pe data de 16 aprilie, ministrul polonez al apărării, reamintind toate demersurile pe care le făcuse pe lîngă Kremlin pentru a obține din partea acestuia precizări privind ofițerii dispăruți, cerea o anchetă din partea unui *organism internațional înzestrat, precum Comitetul Internațional al Crucii Roșii*[18].

Sikorski îl va vizita pe Churchill pentru a-i spune că deținea mărturiile culpabilității sovietice. Primul ministru, care se va lăsa convins fără greutate, se va mulțumi să-i răspundă : *Dacă sînt morți, nimic din ceea ce veți face nu va mai putea să-i învie*[19] și să încerce să-l facă să renunțe la orice inițiativă. Dar era prea tîrziu ca liderii polonezi din exil să mai poată ține în frîu indignarea compatrioților lor.

Pe data de 18, Radio Moscova afirma că, într-adevăr, cîțiva foști prizonieri polonezi se găseau efectiv, în 1941, în împrejurimile Smolenskului și că, *împreună cu numeroși cetățeni sovietici, căzuseră în mîinile călăilor germano-fasciști*. Dacă ar fi să le dăm crezare, asasinii erau naziști, iar crima lor avusese loc recent[20]. Ar fi trebuit însă ceva mai mult pentru a putea liniști opinia publică poloneză. Părea totuși destul surprinzător că rușii, în momentul retragerii lor, nu încercaseră să-i ducă cu ei pe acești 10 000 de ofițeri și subofițeri și că nici unul dintre ei nu putuse scăpa ; și mai surprinzător încă era faptul că atunci cînd polonezii îi întrebaseră, cîteva săptămîni mai tîrziu, ce se întîmplase cu acești nefericiți, ei fuseseră incapabili să răspundă.

În aceeași zi, „Pravda" scria că apelul făcut de guvernul Sikorski pe lîngă Crucea Roșie echivala cu un ajutor direct acordat inamicului și afirma că poporul polonez *se va îndepărta* de cei care acceptaseră să se transforme în *complici ai lui Hitler*. În fine, pe data de 25 aprilie, Kremlinul rupea relațiile diplomatice cu guvernul polonez în exil, cu toate că acesta, la presiunea Londrei, renunțase la cererea sa de anchetă din partea

Crucii Roșii. Într-adevăr, singura anchetă care va avea loc în legătură cu afacerea de la Katyn, în afară de aceea pe care o vor organiza germanii, cu martori a căror simplă prezență demonstra că ei n-aveau prea mare lucru să le refuze, va avea loc după recucerirea Smolenskului de către ruși, în toamna anului 1943.

Alexander Werth, care va participa din partea lui „Sunday Times" din Londra la vizitarea locurilor, organizată pentru presa aliată, relevă în cartea sa, *Rusia în război* [21], toți factorii care îl făceau — în ciuda faptului că avea în general simpatie pentru cauza sovietică — să rămînă foarte sceptic față de versiunea oficială moscovită, care în ceea ce îl privește pe Churchill putea fi acceptată doar dînd *dovadă de încredere oarbă.* [22] Faptul că rușii n-au ridicat problema cu ocazia dezbaterilor Tribunalului Internațional de la Nürnberg, faptul că acesta nu a considerat mărturiile privind culpabilitatea germană suficiente pentru a reține în sarcina naziștilor masacrul de la Katyn, faptul că guvernul de la Varșovia, în ceea ce-l privește, nu l-a menționat niciodată printre atrocitățile pe care le reproșează germanilor sînt tot atîtea elemente care ne determină să credem că sovieticii sînt răspunzători de moartea acestor 10 000 de ofițeri și subofițeri. Se va ști într-o zi, probabil, cui îi revine responsabilitatea pentru această crimă și în ce scop a fost ea comisă. Pentru moment, ne gîndim la două ipoteze : excesul de zel al unui subordonat care și-a pierdut mințile sau voința lui Stalin de a elimina cadrele unei națiuni pe care dorise în 1939, o dată în plus, să o șteargă de pe harta Europei.

Un apel al lui Churchill adresat lui Stalin — prin care îi cerea să revină asupra hotărîrii sale de a rupe relațiile cu Sikorski — va rămîne fără urmare. La 9 mai, guvernul sovietic autoriza constituirea pe teritoriul său a unei unități poloneze, Divizia „Kosciuszko", botezată astfel după numele eroului luptei pentru independență dusă de polonezi împotriva Rusiei în 1794. Echipată cu uni-

forme tradiționale poloneze, comandată de colonelul Berling, care fusese făcut prizonier de către ruși în 1939, Divizia „Kosciuszko" fusese încadrată în cea mai mare parte cu ofițeri originari din teritoriile răsăritene ale Poloniei, încorporați anterior tocmai pentru acest scop în Armata roșie. Oamenii acesteia se vor bate extrem de curajos și vor forma nucleul armatei populare, care va juca un rol important în eliberarea țării.

Vestea constituirii diviziei a fost aproape imediat urmată de o alta. Kremlinul va declara că dă sprijinul său oficial Uniunii Patrioților Polonezi, creată în luna martie de ziarista Wanda Wassilevka. Veche militantă a Partidului Socialist Polonez, ea devenise deputată în Sovietul Suprem și se căsătorise cu noul adjunct al ministrului sovietic al afacerilor externe, Korneiciuk, el însuși ucrainean și partizan în această calitate al revenirii frontierei dintre cele două țări pe linia Curzon ; Stalin putea fi sigur că nu va întîmpina prea multe dificultăți cu astfel de patrioți.

Moartea generalului Sikorski, la 4 iulie, într-un accident de avion — imputabil, poate, unor elemente poloneze de extremă dreaptă —, precum și arestarea în aceeași perioadă de către naziști a generalului Grot-Rowecki, comandantul șef al armatei din interior *(Armija Krajowa* sau A.K.) — cunoscut pentru toleranța sa față de comuniști — nu erau sortite să liniștească lucrurile. Liderul țărănesc Mikolajczyk, care va lua conducerea guvernului instalat la Londra, era el însuși un moderat, convins de necesitatea de a se înțelege cu Moscova. Dar el era departe de a avea autoritatea și prestigiul predecesorului său. Cît privește noul șef al A.K., Bor-Komorovski, era un antisovietic hotărît, la fel ca Sosnowski, ministrul de război. O violentă campanie împotriva rușilor se va declanșa imediat de către presa clandestină poloneză. În mod paradoxal, ea avea să ajute comunismul polonez să renască din propria sa cenușă, prin însăși exagerările ei și prin teama unei reîntoarceri la pilsudskism, pe care o trezea în cercurile de stînga.

Partidul, declarat ilegal, a suferit într-adevăr dur din partea dictaturii, nu numai înainte de război. Judecîndu-l contaminat de o deviație *luxemburghistă* — după numele militantei germane asasinate în 1918 * — și reproșîndu-i bunăvoința față de *naționaliști*, Stalin l-a suprimat pur și simplu. L-a suprimat fizic. La începutul anului 1938 **, toți militanții refugiați în U.R.S.S. au fost împușcați sau deportați, împreună cu luptătorii polonezi din Spania, special convocați la Moscova. Comuniștii rămași în Polonia au fost avertizați că orice încercare de reconstituire a mișcării lor va fi considerată drept o provocare [23].

Trebuia să ai credința bolșevică sădită în suflet, pentru ca militanți, precum Wladyslaw Gomulka și Marian Spychalski, să accepte lovitura fără să crîcnească și să se înhame, începînd cu iarna 1939—1940, la reclădirea de

---

* Rosa Luxemburg s-a născut la Zamość, în Polonia, în 1871 ; a fost nevoită să părăsească țara de baștină în 1889, datorită activității sale în rîndurile partidului revoluționar socialist „Proletariat" ; după studii de economie politică în Elveția, se va stabili în Germania, unde va avea un rol de frunte în rîndurile social-democrației germane. În timpul revoluției ruse din 1905, se va întoarce clandestin în Polonia și va organiza acolo propaganda revoluționară. Arestată și apoi eliberată din închisoare, va reveni în Polonia. Eșecul Internaționalei a II-a și politica social-democrației germane au determinat-o să înființeze împreună cu K. Liebknecht, F. Mehring și C. Zetkin, *Liga spartachiștilor*, care va adopta poziții revoluționare și antimilitariste. În închisoare (1915—1916, 1916—1918) își va continua scrierile de economie politică, urmărind desfășurarea evenimentelor, în special revoluția rusă din 1917. Va participa la insurecția spartachiștilor ; va fi arestată și asasinată cu ocazia reprimării acestei revolte (15 ianuarie 1919). *(n.tr.)*

** Din rîndul comuniștilor români, numeroși cominterniști au căzut la rîndul lor sub gloanțele plutoanelor de execuție staliniste ; printre aceștia trebuie citați : D. Fabian, E. Köblös, D. Grofu, Ecaterina Arbore, Marin Timotei, Al. Dobrogeanu-Gherea, Boris Ștefanov și Marcel Pauker. Acesta din urmă a devenit victimă a represiunilor staliniste — potrivit unor versiuni — ca urmare a unui denunț făcut de către soția sa, Ana Pauker. Cf. Victor Frunză, *Istoria stalinismului în România*, Editura Humanitas, București, 1990, p. 151, 152 *passim. (n.tr.)*

la zero — împotriva ocupantului, împotriva marii majorități a rezistenței din interior și fără cea mai mică încurajare din partea Kremlinului — a unei formațiuni armate de extremă stîngă. După ruptura între Reich și U.R.S.S. aceasta va da naștere unui *partid muncitoresc polonez* din ce în ce mai susținut de această dată de către Stalin. Foarte repede, se vor produce incidente între comuniști și organizațiile de rezistență de extremă dreaptă. Mult timp distincte de A.K., acestea vor negocia cu ea un acord — după numirea lui Bor-Komorowski —, acord care va avea drept efect aruncarea în brațele extremei stîngi, spre cel mai mare folos al lui Stalin, a unei părți a rezistenței necomuniste.

Churchill și Eden vor considera, încă din luna august 1943, că situația era atît de alarmantă, încît vor propune lui Stalin să accepte linia Curzon ca frontieră sovieto-poloneză, în schimbul reluării relațiilor diplomatice între Kremlin și guvernul Mikolajczyk. Roosevelt se va declara de acord, dar polonezii de la Londra vor bloca orice deschidere în acest sens, astfel că, atunci cînd Eden se va duce la Moscova în octombrie, pentru a conferi cu Molotov și secretarul de stat american Cordell Hull, chestiunea abia va fi abordată.

Primul ministru britanic se va decide totuși să atace el însuși subiectul încă de la prima ședință a Conferinței de la Teheran, din noiembrie 1943, care îi va da posibilitatea să se întîlnească cu Roosevelt și cu Stalin. Ajutîndu-se de trei bețe de chibrit pentru a-și ilustra propunerea, el va sugera să se accepte linia Curzon și, în schimb, să se dea Poloniei toate teritoriile germane pînă la Oder, fără a intra în detalii în legătură cu ceea ce ar urma să se petreacă la Sud. După o discuție privind traseul exact al liniei Curzon — care a avut drept rezultat faptul că orașul Lvov, sub austrieci pînă în 1918, a rămas rușilor — Stalin se va declara de acord, dar va preciza că ar dori să dobîndească Königsbergul *în scopul de a pune Germaniei mîna în gît* [24]. Churchill îi va răspunde că proiectul *îi plăcea* și că polonezii ar fi *ridicoli dacă*

nu ar accepta [25] un aranjament care le-ar atribui bogatele regiuni industriale ale Sileziei în schimbul mlaștinilor din Pripet. N-a obținut totuși nici o asigurare din partea lui Stalin în ceea ce privește restabilirea relațiilor cu polonezii de la Londra. Din contra, generalismului a ținut să facă o distincție între Polonia, cu care dorea să mențină relații bune, și guvernul aflat în exil, care sprijinise *campaniile calomnioase* ale lui Hitler și ucisese partizani. Ar primi cu bucurie — a spus el — orice guvern care își va determina compatrioții *să lupte contra nemților și să nu se amestece în nici o intrigă;* nu avea, a continuat el, nici un fel de certitudine că guvernul de la Londra ar avea *vreo șansă de a deveni într-o zi un guvern ideal* [26].

Era de negîndit că în climatul de la Teheran chestiunea poloneză — față de care Roosevelt nici măcar n-a dat impresia că se interesează — ar fi putut să afecteze în mod serios relațiile între Aliați. Cei Trei, încurajați de o serie de victorii recente, încununate de capitularea Italiei și de recucerirea Smolenskului și a Kievului, se întreceau în cordialitate și bună dispoziție și dădeau prioritate planurilor lor de victorie. Aici a fost în mod definitiv hotărîtă debarcarea în nordul Franței în vara anului 1944 și Stalin va promite să declanșeze imediat după aceea o nouă ofensivă în Est. Tot aici, preluînd din zbor o idee, repede abandonată de Roosevelt, Churchill se va strădui în zadar să-l convingă pe Stalin de utilitatea unei operațiuni anglo-americane, prin brești de la Ljubljana, în direcția Vienei și a Europei Centrale. În fine, tot aici, dictatorul sovietic va promite pentru prima oară anglo-saxonilor că va intra în război contra Japoniei odată ce fascismul va fi înfrînt.

Problemele politice vor fi de asemenea abordate, dar niciodată în profunzime. Fiecare va recunoaște legitimitatea accesului Rusiei la Mările Calde, iar Roosevelt — care îl consultase, fără îndoială, pe Chiang Kai-shek în această problemă, în cursul întîlnirii lor, cu cîteva zile mai înainte, de la Cairo — va lăsa să înțeleagă că aceasta

ar putea recupera Port-Arthur și Dairen, luate țarilor cîndva de către japonezi.

Se va vorbi, de asemenea, despre Finlanda, care — la fel ca și în 1940 — a recurs la doamna Kollontay, ambasadorul sovietic la Stockholm, pentru a sonda Kremlinul asupra intențiilor sale în cazul în care ar căuta un armistițiu. Amintindu-și că guvernul de la Helsinki era singurul care-și reglementase integral datoriile față de Statele Unite, F.D.R. nu i-a declarat niciodată război. El își va oferi bunele oficii. Stalin va răspunde că singura problemă era de a ști dacă finlandezii acceptau frontierele din 1940, modificate în favoarea U.R.S.S., prin cedarea portului Hanko sau a portului Petsamo. În plus, ei trebuiau să rupă cu Reich-ul, să izgonească ei înșiși armata germană și să plătească reparații egale cu venitul lor național din 1939, adică de 600 000 de dolari. Churchill va reaminti că, în 1917, Sovietele se pronunțaseră pentru o pace *fără anexiuni și fără despăgubiri. V-am spus că sînt pe punctul de a deveni conservator* [27], va replica părintele popoarelor cu un zîmbet larg.

Occidentalii nu vor formula nici o obiecție în privința frontierelor propuse. După o încercare ratată de negociere consumată în luna februarie, guvernul de la Helsinki va fi obligat, în condițiile străpungerii ruse în apropiere de Vîborg, din august 1944, să se resemneze și să accepte condițiile Kremlinului. Moscova va consimți să reducă la jumătate cuantumul reparațiilor și să primească — cu titlu de închiriere — baza de la Porkkala în locul aceleia de la Hanko. Trupele mareșalului Mannerheim vor face împotriva germanilor, deveniți inamicii lor, dovada aceleiași vitejii pe care o manifestaseră împotriva sovieticilor cu care se luptaseră pînă atunci. Nemții se vor răzbuna sălbatic ; în schimb, Finlanda va reuși să nu fie ocupată de către Armata roșie, ceea ce îi va fi de mare folos ulterior pentru a scăpa *satelizării*.

Mai sînt alte chestiuni ? va întreba Stalin la Teheran, odată încheiat capitolul finlandez. *Mai este problema*

Germaniei [28], va răspunde Churchill. Generalisimul va spune că aceasta trebuia dezmembrată. Este ceea ce îi declarase lui Eden care îi făcuse o vizită în decembrie 1941. Ceea ce nu l-a împiedicat, două luni mai tîrziu, să denunțe drept o *calomnie* — într-un ordin de zi din 23 februarie 1942 — informațiile apărute în presă, potrivit cărora el vroia *să distrugă statul german*. Ar fi *ridicol*, conchidea acest text faimos, *să se identifice clica lui Hitler cu poporul german, cu statul german. Istoria arată că Hitlerii vin și trec, în timp ce poporul german, statul german rămîn* [29].

Simplu oportunism ? Nu neapărat. Mai curînd aplicarea tacticii clasice a *două cartușe pe țeavă*, U.R.S.S. putînd juca a doua zi după război, la fel de bine, cartea înțelegerii cu Aliații pe baza dezmembrării germane, ca și cartea unității germane împotriva Aliaților. Este ceea ce explică, fără îndoială, că discutînd cu occidentalii o eventuală împărțire a Reich-ului, Stalin i-a făcut, încă din 1942, pe comuniștii germani, refugiați în U.R.S.S., să aibă în vedere luarea puterii la Berlin de către un front național — ale cărui sfori urmau să le tragă — și punerea pe picioare, cu prizonierii de la Stalingrad, a unui comitet al *Germaniei libere*. Curînd avea să se constituie o *Uniune a Ofițerilor*, pe de-a-ntregul reacționară, însuflețită — sub patronajul mareșalului Paulus — de către generalul von Seydlitz. Acesta din urmă se credea predestinat să aibă un rol istoric, al generalului Yorck, care, în 1812, îl abandonase pe Napoleon pentru a se înțelege cu rușii. Unul din camarazii săi [30], a cărui calitate de descendent al lui Bismarck interesa mult Kremlinul, a evocat seara în care acesta a fost cuprins de o iluminare subită, plimbîndu-se în cămașă de noapte în baraca sa de prizonier și repetînd : *Tauroggen ! Tauroggen !* — numele localității în care Yorck dezertase.

Dezmembrarea fusese pentru prima dată discutată în mod serios cu ocazia unei vizite a lui Eden la Washington, în martie 1943. Ideea de bază a britanicilor era să dezlipească Prusia de restul Germaniei și s-o rupă în mai

multe bucăți. În epocă era foarte răspîndită opinia — o găsim chiar într-o scrisoare [31] a lui Stalin către Churchill din noiembrie 1941 — că toate relele veneau din patria lui Frederic cel Mare și că, lăsați de capul lor, ceilalți germani vor redeveni blînzi ca niște mielușei. Se uita cel puțin faptul că Hitler era austriac și că își recrutase primii fideli în Bavaria.

Roosevelt — ale cărui servicii studiau chestiunea de mai multe luni — s-a declarat atunci de acord cu principiul dezmembrării, respingînd în același timp ideea unei divizări arbitrare în maniera Tratatului de la Versailles. El a preconizat mai degrabă utilizarea diverselor curente separatiste existente în sînul opiniei publice. Discuțiile s-au desfășurat de-a lungul întregii veri 1943. La 1 noiembrie, fusese adoptată o primă hotărîre. Reuniți la Moscova, cei trei miniștri ai afacerilor străine — Hull, Eden și Molotov — publicaseră o declarație potrivit căreia Austria, *prima victimă a agresiunii naziste,* va fi eliberată de dominația germană. Acesteia îi erau promise libertatea și independența, dar i se reamintea participarea sa la război, fiind avertizată că se va ține cont în tratamentul care-i va fi aplicat de partea pe care și-o va asuma în eliberarea sa [32].

La Teheran, Churchill va flutura proiectul său de separare a Prusiei, care trebuia să fie tratată *mult mai dur* [33]. Roosevelt va expune un plan : cinci regiuni autonome (Prusia, Hanovra, Saxonia, Hessen și Renania de Sud), Bavaria, Baden-Würtemberg, plus două teritorii sub tutela Națiunilor Unite (Kiel-Hamburg), pe de o parte, Ruhr și Saar, pe de altă parte. Primul ministru își va exprima rezerve în legătură cu șansele de existență ale tuturor micilor entități și va propune să se creeze o confederație sud-germană cu Baden Saxonia, Würtemberg, Bavaria și Austria, la care s-ar fi putut alipi Ungaria : *o confederație vastă, pașnică precum o vacă* [34], va spune el. În alte împrejurări el nu-și ascunsese nostalgia după imperiul Habsburgilor, a cărui dislocare a încercat în zadar s-o prevină în 1920.

Stalin va replica că *germanii erau toți o apă și-un pământ*[35] — lucru cu care președintele se va declara de acord — și va exprima temerea ca ei să nu se unească din nou mai devreme sau mai tîrziu. Totuși, el prefera mai curînd planul american, nevrînd nici măcar să audă vorbindu-se despre o confederație dunăreană. Cei Trei vor trimite problema comisiei consultative europene pe care tocmai o instituiseră. De altfel, nu va fi luată, de asemenea, nici o hotărîre definitivă în legătură cu condițiile capitulării care va fi impusă Reich-ului.

La 24 ianuarie 1943, Roosevelt anunțase la Casablanca, după o lungă întîlnire cu Churchill, că Aliații vor cere *capitularea necondiționată* a Germaniei și aliaților săi. Această inițiativă a suscitat vii controverse. S-au formulat întrebări privind oportunitatea, subliniindu-se că era de natură să descurajeze elementele care, în interiorul Germaniei, puteau fi tentate să-l răstoarne pe Hitler. În ceea ce îl privește, Churchill spune în *Memoriile* sale că a fost surprins. El afirmă că nu-și amintește nimic despre discuțiile cu Roosevelt pe această temă cu ocazia Conferinței de la Casablanca. Admite, totuși, că trebuie să fi fost vorba de așa ceva, pentru că o menționa, fără de altfel să insiste asupra ei, într-o comunicare adresată Cabinetului de război în timpul Conferinței[36]. Dacă este însă să-l credem pe Eliott Roosevelt, hotărîrea de principiu ar fi fost luată în cursul unui dejun la care a asistat, la Casablanca, în compania tatălui său, a lui Hopkins și a premierului britanic. Iar acesta din urmă ar fi declarat : *Perfect, mi se pare că-l și aud deja pe Goebbels și clica sa zbierînd cît îi ține gura*[37]. În orice caz, comunicatul final al întîlnirii nu va face nici o aluzie în acest sens.

Cu toate că ideea fusese avansată încă din mai 1942, de către un subcomitet al Departamentului de Stat, se pare că declarația lui Roosevelt se explică în bună măsură prin considerente tactice. Acordurile pe care Washingtonul încheiase cu Darlan — a doua zi după debarcarea aliată în Africa de Nord — fuseseră puternic criticate în

Statele Unite şi el dorea să liniştească o opinie publică care-l suspecta că intenţionează să trateze, în aceeaşi manieră, la un moment dat, cu Goering sau cu vreun criminal de război japonez. El căuta, de asemenea, să calmeze Kremlinul, totdeauna gata să explice amînarea deschiderii *celui de-al doilea front* prin cele mai rele gînduri ascunse. Mai erau în plus şi amintirea neplăcută a celor *14 puncte* ale lui Wilson care, în 1918, au legat în mod ciudat mîinile negociatorilor aliaţi, precum şi voinţa de a nu adopta vizavi de inamic nici un angajament care ar fi putut afecta buna înţelegere dintre învingători.

Lui Churchill nu-i plăcea prea mult această formulă de capitulare necondiţionată, a cărei importanţă va căuta totdeauna s-o limiteze. Stalin, însă, după ce a emis cîteva rezerve privind oportunitatea sa tactică, a folosit-o în ordinul său de zi din 1 mai 1943. Se scursese o lună de la capitularea grupului de armate germane încercuit la Stalingrad şi seminaristul georgian, care tocmai îşi acordase stelele de mareşal al Uniunii Sovietice, nu se mai simţea obligat să-şi menajeze inamicul. *La ce fel de pace* — exclama el — *te poţi aştepta de la bandiţii imperialişti din tabăra fascistă germană care au acoperit Europa de spînzurători? Oare nu este clar că numai înfrîngerea completă a armatei hitleriste şi capitularea necondiţionată a Germaniei hitleriste pot conduce Europa la pace?* [38]

În schimb, la Teheran, într-un memorandum, acelaşi Stalin va pune sub semnul îndoielii *oportunitatea principiului unei capitulări necondiţionate, atît timp cît nu se vor fi definit cu exactitate obligaţiile impuse Germaniei.* El aprecia că *lăsînd neprecizat principiul capitulării necondiţionate nu se va ajunge decît la întărirea unităţii poporului german* [39], ceea ce era o chestiune de bun simţ. Churchill nu aştepta decît să fie convins şi cei Trei se vor despărţi fără să adopte un text precis.

Se va vorbi, de asemenea, la Teheran, între alte lucruri, de condiţiile unei eventuale intrări în război a Turciei împotriva Reich-ului, despre soarta Iranului, despre

extinderea teritoriului Gibraltarului și despre campania din Birmania. Se va mai vorbi și despre Iugoslavia, unde mareșalul comunist Tito, fără a cere părerea nimănui, constituie în ajunul deschiderii Conferinței, la 21 noiembrie 1943, un *Comitet de eliberare națională*, cerînd imediat recunoașterea sa ca guvern provizoriu.

La începutul ocupației germane a Iugoslaviei, britanicii dăduseră sprijinul lor guvernului tînărului rege Petru al II-lea — care-l răsturnase pe unchiul său, regentul Paul, favorabil Axei — și operațiunii de organizare a rezistenței armate (cetnicii) care se bizuiau pe acesta.

Foarte repede însă situația s-a complicat datorită caracterului multinațional al regatului. Șeful cetnicilor, sîrbul Mihailović, era devotat unei dinastii hotărîte să mențină supremația sîrbilor asupra întregii țări. Datorită acestui fapt, el și-a îndepărtat celelalte naționalități iugoslave, cărora croatul Tito le promitea în schimb o deplină egalitate. Între cei doi oameni, partida era jucată dinainte. Unul nu era decît un bătrîn ofițer, făcut pentru a asculta, depășit de evenimente, determinat să temporizeze datorită ferocității represiunii germane. Celălalt, care avea nervi de oțel, un curaj și o voință fără egal, nu dădea înapoi în fața a nimic.

Cu concursul militanților unui partid comunist numeros și oțelit, devenit simbolul unității naționale, el va ști să adune în jurul său o armată mare, provenită din toate regiunile, din toate straturile sociale, din oameni aparținînd tuturor religiilor țării. Mihailović, copleșit din toate părțile, a crezut necesar, în mai multe rînduri, să încheie aranjamente locale cu ocupantul, mai ales italian, de pe urma cărora aveau de suferit partizanii. Stalin era foarte puțin doritor să se certe cu occidentalii dînd impresia că ar vrea să impună comunismul unei țări prea îndepărtate, la urma urmelor, de U.R.S.S. pentru a-l interesa pe moment. Minimalizînd constant efortul partizanilor, el le va refuza practic orice sprijin pînă la începutul anului 1944. În schimb, va întreține relații strînse cu guvernul

regal în exil și va propune lui Mihailović să-i trimită o misiune militară și arme.

Numele lui Tito și ecoul reușitelor sale începeau totuși să se răspîndească în lume. Zvonurile cele mai fanteziste bîntuiau de altfel în legătură cu acest subiect. Unii pretindeau că cele patru litere ale prenumelui său de mareșal erau inițialele *organizației teroriste a celei de-a treia Internaționale* (Third International Terrorist Organization), „New York Times" scria că era vorba de o femeie. Pentru a ști adevărul, Churchill va parașuta la fața locului mai mulți ofițeri. Încă din luna iunie 1943, Ministerul de Război britanic se declara cohvins că cetnicii erau compromiși prin relațiile lor cu Axa și atribuiau partizanilor întregul merit al loviturilor date forțelor germano-italiene. S-a hotărît atunci să i se trimită lui Tito o misiune militară condusă de un tînăr deputat conservator, devenit general ca urmare a operațiunilor de comando într-adevăr strălucite, duse în Libia și în Iran, și anume Fitzroy McLean.

Cînd acesta va pune piciorul pe pămîntul iugoslav, situația partizanilor se ameliorase dintr-o dată considerabil : după capitularea guvernului Badoglio, 6 divizii italiene le predaseră armele, iar alte două li se alăturaseră. Croații vor începe să dezerteze în masă din armata sinistrului Pavelić, creatorul unui efemer stat *ustaș*, după modelul hitlerist. McLean — care a povestit misiunea sa într-o carte plină de culoare, *Diplomat și franctiror* [40] — a fost sedus de caracterul în același timp voios și implacabil al revoluției care se desfășura în munții Bosniei și ai Muntenegrului, aducînd în scenă comitagii mustăcioși, generali de 22 de ani, călugări cu mitraliere și mame în stare, între două alăptări, să arunce grenade și cocteiluri Molotov asupra tancurilor inamice.

McLean nu-și făcea nici un fel de iluzie în privința intențiilor ascunse ale lui Tito și ale „locotenenților" săi ; el știa cu certitudine că aceștia intenționau să facă

din Iugoslavia, după război, un stat comunist. Dar, la fel ca și occidentalii care, în aceeași perioadă, erau primiți la Yan'an (Yenan), la Cartierul General al lui Mao Zhedong, el avea impresia că acolo, în jurul mareșalului roșu, se găsea voința de a învinge și refuzul oricărui compromis cu inamicul. După ce a ascultat raportul său, Churchill se va hotărî fără să ezite. A spus ceva în genul acesta : Acum ne ocupăm de război. Va fi suficient timp să vedem ce-i de făcut după aceea. Se va decide să-l susțină în mod serios pe Tito, căruia, într-un gest teatral, propriu manierei sale de a proceda, îi va trimite, alături de McLean, și pe propriul său fiu, Randolph.

La Teheran, Stalin va ezita, spre surprinderea generală, să sprijine cererea de recunoaștere a lui Tito, și Eden va fi acela care-l va convinge, fără prea multă dificultate — după cum se dorește să se creadă — să trimită o misiune militară la cartierul general al partizanilor. Se vor înțelege repede asupra necesității de a căuta un compromis între mareșal și guvernul regal, a cărui victimă va fi Mihailović.

A fost în fine vorba la această primă conferință a celor Trei — foarte pe scurt — de Franța. În septembrie 1941, Stalin, care pînă la agresiunea germană întreținuse cu Pétain relații diplomatice absolut normale — cu acel Pétain, al cărui post de radio îl ponegrise copios pe de Gaulle —, îi va recunoaște acestuia din urmă calitatea de *șef al tuturor francezilor liberi, oriunde ar fi ei, și care i s-ar alătura pentru a apăra cauza aliată* [41]. Chiar aceștia au fost termenii de care s-a folosit guvernul britanic în comunicatul său din 29 iunie 1940. Stalin acreditase pe lîngă de Gaulle un ambasador în persoana lui Bogomolov, care îl reprezentase înainte la Vichy, ceea ce nu avea să-l împiedice să se înțeleagă cu viitorul președinte al celei de-a V-a Republici.

În mai 1942, Molotov profitase de șederea sa la Londra, cu ocazia semnării tratatului de alianță cu Marea Bri-

tanie, pentru a-l întîlni pe general. Convorbirea a fost atît de cordială, cît putea fi între omul de la 18 iunie *, trufașă încarnare a patriei rănite, și primul „locotenent" al lui Stalin, în persoana căruia i-a făcut plăcere să salute — chit că i-a surprins *melancolia — o completă reușită a sistemului totalitar* [42].

S-a convenit că Franța Liberă va sprijini pe lîngă Aliați demersul rușilor pentru un al doilea front și că va ajuta U.R.S.S., în măsura posibilităților, să iasă din izolarea sa diplomatică. În schimb, comisarul poporului se va declara convins că toți francezii trebuiau să se grupeze, pentru redresarea Franței, în jurul comitetului de la Londra. Ceea ce generalul interpretează astfel în *Memoriile de război: Aceasta urma să se aplice administrației teritoriilor noastre, ca de exemplu Madagascarul, acțiunilor așa-zise paralele, dar în realitate centrifuge, pe care anglo-saxonii le favorizau făcînd abstracție de noi, în fine, mișcărilor de rezistență din Franța, în legătură cu care Moscova recunoștea că nici un guvern străin — nici măcar cel al Sovietelor — nu avea dreptul de a le scoate de sub ascultarea generalului de Gaulle* [43].

Este o realitate că rușii nu vor crea nici o dificultate Franței Libere în această perioadă în teritoriile Imperiului. Dar ar fi abuziv să se pretindă că atitudinea lor fusese inspirată de alte considerente decît de ordin tactic. În decembrie 1942, ei vor da într-adevăr o remarcabilă dovadă a lipsei lor de prejudecăți, aprobînd — după debarcarea în Africa de Nord — acordul Eisenhower — Darlan, în timp ce englezii căutau să-i mobilizeze împotriva amiralului, *antiteză* în ochii lui Eden a *moralei internaționale pentru care luptăm* [44]. La Teheran, Stalin

* La 18 iunie 1940, la orele 18, generalul Charles de Gaulle, aflat la Londra, adresează la posturile de radio engleze un apel înflăcărat către toți francezii pentru a continua lupta. „Franța a pierdut o bătălie, dar n-a pierdut războiul... pentru că acest război este un război mondial". El creează la Londra un embrion guvernamental intitulat „Comitetul național francez" și cere francezilor din Anglia și de pretutindeni să se înroleze imediat în unitățile militare ale Franței Libere. *(n.tr.)*

îi va declara lui Roosevelt că Pétain era cel care *reprezenta adevărata Franță* [45], *clasa conducătoare fiind putredă pînă în măduva oaselor*. După mărturia lui Hopkins, el *nu considera că s-ar putea încredința Franței în perioada de după război poziții strategice în afara propriilor sale frontiere. În continuare, de Gaulle părea să nu aibă în ochii săi decît o importanță minoră* [46]. El va insista asupra necesității de a transforma Dakar și Bizerta în baze internaționale.

Întrevederea de Galle — Molotov a facilitat ralierea comuniștilor la Franța Liberă, aceștia fiind, firește puțin înclinați să accepte tutela acestui ofițer autoritar, pe care îl suspectau că dorește să lipsească poporul de victoria sa. Dacă, într-adevăr, unii comuniști întreținuseră după invazia germană iluzia unei reveniri la legalitate, mergînd pînă acolo încît să depună la Comandamentul german o cerere de autorizare a publicării ziarului „L'Humanité", partidul comunist înțelesese repede că nu avea nimic de așteptat din această direcție. Persecuția autorităților de la Vichy îi va lovi mult înainte de ofensiva germană împotriva U.R.S.S. Persecuția aceasta va fi totuși cea care va da luptei imboldul necesar pentru unirea în jurul cîtorva *franctirori* a unei adevărate armate de *partizani*, a tuturor formațiunilor aparținînd rezistenței celei mai numeroase și celei mai combative. Reprezentați curînd pe lîngă de Gaulle prin unul de-ai lor, Fernand Grenier, devenit comisar al Aerului al Franței Libere, raporturile comuniștilor cu generalul nu vor fi niciodată ușoare, iar tragedia de la Vercors * le va da ocazia să-l acuze că a refuzat maquisarzilor ** parașutările cerute.

---

* Masiv muntos situat între rîurile Isère și Drôme, refugiu pentru un mare număr de membri ai Rezistenței în 1943—1944; în iunie-iulie 1944, aici s-au purtat lupte între maquisarzi și trupele germane pentru a le împiedica pe acestea din urmă să ajungă pe frontul din Normandia. La sfîrșitul lunii iulie 1944, maquisarzii au fost împrăștiați și masacrați. În memoria lor s-a ridicat un monument la Vassieux-en-Vercors. *(n. tr.)*

** Maquisard — luptător în mișcarea de Rezistență din Franța în cel de-al doilea război mondial. *(n.tr.)*

Generalul era hotărît să nu lase nici un moment organizațiile rezistenței, începînd cu acelea ale extremei stîngi, să se impună în detrimentul guvernului provizoriu, pe care va reuși cu multă perseverență, în fine, să-l facă recunoscut de către Aliați, la două luni după eliberarea Parisului. La 28 octombrie, în maniera sa, el va juca totul pe-o carte. Fără măcar să consulte Consiliul Național al Rezistenței, el va decide dizolvarea milițiilor patriotice, grupuri armate de rezistenți, dominate de comuniști și instalate cam pretutindeni în preajma uzinelor și clădirilor publice. În același timp, pentru a potoli protestele extremei stîngi, el îl va amnistia pe Maurice Thorez, condamnat pentru dezertare în timpul *războiului ciudat*.

La 27 noiembrie, fostul miner din nord, care, de 20 de ani, în fruntea Partidului Comunist Francez, se făcuse avocatul sprijinului necondiționat față de politica stalinistă, se va reîntoarce de la Moscova — unde petrecuse o bună parte a acelor ani teribili — cu consemnul de înțelepciune și prudență. Militanților veniți să-l aclame la velodromul de iarnă, el le va propăvădui unirea pentru *a face război* [47] și a redresa cît mai repede posibil economia națională. Două luni mai tîrziu, el aproba, în fața unui Comitet Central înspăimîntat, dar disciplinat, dizolvarea milițiilor. Mai mult încă, el invita comitetele locale de eliberare, în care comuniștii erau adesea preponderenți, să *nu se substituie administrațiilor municipale și departamentale, cu atît mai mult cu cît Consiliul Național al Rezistenței nu se substituie guvernului* [48]. Între timp, de Gaulle s-a dus la Moscova. *Nu-l aruncați pe Thorez în închisoare... cel puțin nu imediat,* i-a spus Stalin glumind... [49]

Nimic, deci, nu permite să se afirme că partidul comunist a avut în vedere în mod serios, în această perioadă, să pună mîna direct pe putere, cu toate că în diverse regiuni ale țării aceasta îi era la îndemînă. Dacă U.R.S.S. s-a amestecat în treburile franceze, a fost mai curînd pentru a-i îndruma pe comuniști să se ralieze unui guvern pe care aceștia nu-l dominau, dar despre care

Uniunea Sovietică gîndea că ei îl vor face să ducă o politică prietenoasă în ceea ce o privește.

Ea procedase exact în aceeași manieră, cu cîteva luni mai devreme, în Italia. Cu toate că resimțise, într-adevăr, o oarecare iritare, întrucît fusese ținută departe de negocierile de armistițiu purtate cu guvernul condus de mareșalul Bodoglio, care îi succedase lui Mussolini, Uniunea Sovietică se va grăbi să acrediteze pe lîngă acesta un ambasador, într-un moment în care toate partidele politice italiene, începînd cu comuniștii, cereau sus și tare ca, înainte de căutarea oricărui acord, regele Victor-Emmanuel să abdice.

Partidul Comunist Italian era totuși în măsură să joace un rol considerabil. Neavînd să-și reproșeze nici un compromis cu fascismul, chiar în perioada pactului germano — sovietic, el număra în momentul eliberării 150 000 de partizani înarmați, printre care și cei care puseseră mîna pe Duce și pe metresa sa și îi executaseră în mod sumar. Dar cînd, în martie 1944, secretarul general Palmiro Togliatti va reveni de la Moscova, după un lung exil, el va preconiza așa-numita politică de Salerno, altfel zis unirea cea mai largă împotriva fascismului, problema instituțiilor fiind amînată pentru un plebiscit de după război. *Sînt gata să particip la putere, chiar cu regele*[30], avea să declare el atunci. Și el va participa efectiv împreună cu prințul moștenitor, devenit locotenent general al regatului, atunci cînd insistența lui Roosevelt îl va convinge pe suveran să se dea deoparte.

Atitudinea lui Maurice Thorez a fost prea asemănătoare cu a sa pentru ca să se poată pune sub semnul îndoielii originea comună a directivelor pe care ei le aplicau. Cam pretutindeni, de altfel, în Europa occidentală comuniștii vor uita cuvîntul de ordine tradițional al refuzului oricărei colaborări cu *dușmanul de clasă*, pentru a intra în guverne conduse de partide *burgheze* față de care nu avuseseră altădată cuvinte suficient de dure.

Mai mulți factori explică fără îndoială atitudinea U.R.S.S. : dorința de a nu crea dificultăți Aliaților într-un moment în care acțiunea armatelor lor putea în fine s-o ușureze pe aceea a forțelor sovietice ; o oarecare neîncredere — pe care evoluția evenimentelor avea s-o justifice — față de tendințele de independență și față de hetorodoxia comuniștilor din «interior» (lupta patriotică zilnică împotriva invadatorului hitlerist nu risca ea oare să-i facă să piardă oarecum din vedere necesitățile uneori dramatice ale internaționalismului proletar, a cărui primă lege este că totul trebuie să fie subordonat salvării *patriei socialismului* și deci bunului plac al stăpînului ?) ; în fine și mai ales voința nestrămutată de a avea, în schimb, mîinile libere în Est. Datorită faptului că occidentalii, și mai ales britanicii, nu se vor resemna niciodată să vadă lucrurile în această manieră, începînd cu 1944 dificultățile aveau să se multiplice în sînul alianței și adevărate drame vor izbucni din Grecia pînă în Polonia.

Bibliografie și note

1. KLEIST, *op. cit.*, p. 225.
2. *Idem*, p. 170.
3. *Keesing's*, 4721 A.
4. *Documents on Polish-Soviet Relations*, *op. cit.*, p. 142—144.
5. *Keesing's*, 3779 H.
6. *Stenograma integrală a discuției*, în *Documents on Polish-German Relations*, *op. cit.*, p. 231—246.
7. CÉRÉ et ROUSSEAU, *Chronologie du conflict mondial*, Paris, S.E.F.I., 1945, p. 589.
8. Anthony EDEN, *L'épreuve de force*, Paris, Plon. 1965, p. 298.
9. DUROSELLE, *De Wilson à Roosevelt*, *op. cit.*, p. 351.
10. CHURCHILL, *op. cit.*, tom III, vol. 2, p. 332—333.
11. *Ibid.*, tom IV, vol. 1, p. 345.
12. EDEN, *op. cit.*, p. 376.

13. *Documents on Polish-Soviet Relations, op. cit.*, p. 364.

14. SHERWOOD, *op. cit.*, tom II, p. 245—246.

15. *Ibid.*, p. 249.

16. F. FEJTÖ, *Histoire des démocraties populaires*, Paris, Editions du Seuil, 1952, p. 58.

17. *Keesing's*, 5731 A.

18. *Ibid*, 5731 A.

19. CHURCHILL, *op. cit.*, tom IV, vol. 2, p. 362.

20. *Keesing's*, 5731 A.

21. Alexander WERTH, *Russia at War*, London, Barrie and Rockliff, 1964, p. 661—667. (O traducere franceză a apărut în 2 volume la Editura Stock în 1965 sub titlul *La Russie en guerre.)*

22. CHURCHILL, *op. cit.*, tom IV, vol. 2, p. 363.

23. K.S. KAROL, *Visa pour la Pologne*, Paris, Gallimard, 1958, p. 59—60.

24. CHURCHILL, *op. cit.*, tom V, vol. 2, p. 77.

25. *Ibid.*, p. 70.

26. *Ibid.*, p. 69.

27. *Ibid.*, p. 72.

28. *Ibid.*, p. 74.

29. *Keesing's*, 5054 A.

30. Heinrich von EINSIEDEL, *Journal d'une tentation*, Paris, Julliard, 1950.

31. *Correspondance secrète de Staline avec Roosevelt et Churchill*, Paris, Plon, 1959, tom I, p. 35.

32. *Keesing's*, 6073 A.

33. CHURCHILL, *op. cit.*, tom V, vol. 2, p. 36.

34. WOODWARD, *op. cit.*, p. 447.

35. CHURCHILL, *op. cit.*, tom V, vol. 2, p. 75.

36. *Ibid.*, tom IV, vol. 2, p. 287.

37. E. ROOSEVELT, *op. cit.*, p. 146.

38. *Keesing's*, 5757 A.

39. SHERWOOD, *op. cit.*, tom II, p. 320.

40. Fitzroy McLEAN, *Diplomate et Franc-Tireur*, Paris, Gallimard, 1952.

41. Charles de GAULLE, *Mémoires de Guerre*, Paris, Plon, 1954, tom I, p. 545.

42. *Ibid*, tom I, p. 197.

43. *Ibid.*, p. 197—198.

44. WOODWARD, *op. cit.*, p. 211.

45. SHERWOOD, *op. cit.*, tom II, p. 313.

46. *Ibid.*, p. 319.

47. Robert ARON, *Histoire de la Libération de la France*, Paris, Fayard, 1959, p. 637.

48. Jacques FAUVET, *La IVe République*, Paris, Fayard, 1959, p. 31.

49. De GAUELLE, *op. cit.*, tom III, p. 63.

50. Carlo SFORZA, *L'Italie telle que je l'ai vue*, Paris, Grasset, 1946, p. 249.

10.

ARTA DE A DISPUNE DE CEILALȚI

Politica cea bună nu constă în a te opune la ceea ce este inevitabil; politica bună este aceea de a servi acest lucru și de a te servi de el.

ERNEST RENAN

(Războiul între Franța și Germania)

Una din tezele clasice ale marxismului vrea ca orice revoluție — în afara celei comuniste — să poarte în pîntec pe cea care îi va succeda. Se poate spune acest lucru cu atît mai mult despre războaie. Acela din 1939—1945 nu se terminase atunci cînd cel următor reîncepuse. De Gaulle a fost unul dintre primii care presimțise acest lucru. *Războiul este acum definitiv cîștigat,* declara el, în seara atacului de la Pearl Harbor, colonelului Passy, șeful serviciilor de informații. *Viitorul ne rezervă două etape: prima va fi salvarea Germaniei de către Aliați; cît privește a doua, mă tem ca nu cumva ea să fie un mare război între ruși și americani* [1].

Un război pe care doar, poate, armele nucleare l-au împiedicat să izbucnească și a cărui primă bătălie poate fi fixată, fără îndoială — după fostul trotkist american James Burnham —, la 4 aprilie 1944. În acea zi, echipajele a cinci unități ale flotei regale grecești, aflate în rada portului Alexandria, se vor răzvrăti pentru a cere proclamarea Republicii și formarea unui nou guvern.

Churchill considerase totdeauna Grecia ca făcînd parte din sfera de influență britanică. Cînd Mussolini, în octombrie 1940, lansase trupele sale la asaltul Epirului, el furnizase un ajutor important guvernului Metaxas, care, deși fundamental reacționar, nu ascunsese hotărîrea sa de a rezista Axei. Mica armată greacă știuse să-l țină pe invadator în șah și a fost necesară intervenția germanilor pentru ca ea să se recunoască înfrîntă.

Metaxas murise în ianuarie 1940 și succesorul său s-a sinucis în timpul invaziei. Un nou guvern, prezidat de conservatorul Tsouderos, se instalase la Cairo împreună cu regele, în timp ce pe pămîntul patriei se formau două organizații de rezistență : E.L.A.S. *, în care comuniștii constituiau elementul cel mai activ, și E.D.E.S. **, încadrată de ofițeri ai armatei regulate. Exista marele pericol ca la eliberare aceste forțe rivale să declanșeze un război civil.

Or, E.L.A.S. era mult mai numeroasă și, în plus, reușind să pună mîna pe stocurile armatei italiene, după capitularea guvernului de la Roma, avea serioase șanse să iasă învingătoare. La 26 martie 1944, ea crease un Comitet de Eliberare Națională, prefigurare a guvernului pe care conta să-l instaleze ; deci, tocmai în ideea de a impune participarea reprezentanților săi în guvernul de la Cairo, flota s-a răzvrătit fiind curînd urmată de marea majoritate a trupelor grecești din Egipt.

---

* E.L.A.S. (Ellinikos Laikos Apelevtheorthikos Stratos) — Armata populară greacă de eliberare, creată în 1941. *(n.tr.)*

** E.D.E.S. (Ethnikos Demokratikos Ellinikos Syndesmos) — Uniunea Națională Democrată Greacă, creată în 1942. *(n.tr.)*

Churchill, care pregătise deja trimiterea unui corp expediționar pentru a ocupa țara, o dată cu plecarea germanilor, a luat asupra sa — după ce a obținut acordul lui Roosevelt — înfrîngerea insurecției prin forță. Operațiunea a fost repede dusă la bun sfîrșit ; s-a soldat cu un singur mort : un ofițer englez. Rebelii vor fi dezarmați și internați. Regele, la rîndul său, se va lăsa convins de Londra că trebuie să lărgească bazele guvernului său. Va fi căutată atunci în secret, la Atena, o personalitate liberală, Gheorghios Papandreu, care va fi numit președinte al Consiliului de Miniștri și va convoca la Beirut o conferință a reprezentanților tuturor tendințelor din Grecia combatantă. Aceasta va ajunge la un acord. În luna septembrie, cinci din membrii Comitetului de Eliberare Națională, care hotărîse să se autodizolve, intrau în guvernul aflat în exil. Dar buna înțelegere nu avea să dureze mult timp. La plecarea nemților, luptătorii de extremă stîngă din rezistență au pus mîna pe putere cam pretutindeni, nemanifestînd nici o intenție de a o împărți cu oricine ar fi.

Situația Iugoslaviei era, în multe privințe, comparabilă cu cea a Greciei. Și acolo existau două organizații de rezistență, una, de departe cea mai puternică, condusă de comuniști, cealaltă revendicîndu-se dintr-un guvern aflat în exil, în care predominau elementele reacționare. Marea diferență este că, în cazul Iugoslaviei, Churchill — după cum s-a văzut — a decis să mizeze pe Tito. El îi va spune lui Petru al II-lea, pe care îl va întîlni la Cairo, la 10 decembrie 1943, la reîntoarcerea sa de la Teheran, că șeful partizanilor *era omul său* [2], că Mihailović colabora cu nemții și că, în consecință, orice ajutor dat acestuia trebuia încredințat celuilalt. Micuțul rege, cu cîțiva fideli, va încerca să fure două avioane engleze, pentru a ajunge în Iugoslavia, cu arme și un emițător radio. Planul său va fi însă descoperit. Unul din aparate avea să dispară — cu cei aflați la bord și bunurile aferente — deasupra Adriaticii. Ambasadorul englez va

merge pînă acolo încît va formula amenințarea că va proceda la internarea miniștrilor iugoslavi aflați în exil.

Insistența Londrei va deveni și mai presantă în primăvară. Americanii i se vor alătura și vor forța practic pe Petru al II-lea să-l destituie pe Mihailović din funcția de ministru de război pe care o deținea în guvernul din exil și să-l înlocuiască pe primul ministru Purić cu *banul* (viceregele) Croației, Šubašić. În iunie, Churchill va organiza o întîlnire între acesta și Tito, care scăpase, între timp, ca prin urechile acului. La 25 mai, parașutiștii germani atacaseră într-adevăr cartierul general al mareșalului, la Dvar. Au pus mîna pe uniforma de paradă a acestuia, care a fost expusă în toate marile orașe din Europa ocupată. Dar el reușise să se ascundă într-o grotă și să ajungă în Italia cu un avion sovietic. Se va instala ca urmare în insula Viš *, din Adriatica, sub protecția comună a partizanilor iugoslavi și a marinarilor britanici.

Acolo, tot într-o grotă — la 16 iunie 1944 — Tito și Šubašić vor semna un acord cerînd tuturor luptătorilor din rezistență să intre în armata de partizani. Mareșalul va declara că nu va ridica problema regimului atîta vreme cît va dura războiul. S-a căzut de acord asupra constituirii unui guvern unic. Doi *titoiști* vor intra de îndată, cu titlu personal, în guvernul din exil.

Două luni mai tîrziu, în plină caniculă, mareșalul îi făcea o vizită lui Churchill, la Napoli; într-o vilă somptuoasă care aparținuse reginei Victoria. Îmbrăcat într-o uniformă de postav gros, albastru — împodobită cu galoane din fir de aur — sub care transpira din plin, Tito nu făcea un pas fără doi însoțitori înarmați pînă în dinți, proptiți în spatele lui pe tot timpul dineului pe care i l-a oferit primul-ministru. Churchill nu va fi prea încîntat de acest mod de a se purta, explicabil, fără îndoială, prin multiplele avertismente pe care Stalin le adresase mi-

* Insulă iugoslavă în Adriatica (în italiană Lissa), în largul coastei dalmate. *(n.tr.)*

siunii iugoslave la Moscova. *Englezii sînt capabili de orice* — spusese acesta în esență. *Uitați-vă cum i-au făcut de petrecanie generalului Sikorski...* [3]

Convorbirea n-a mers bine. Tito se va ocupa de revenirea regelui, va revendica Triestul și Istria, își va manifesta ostilitatea față de operațiunea anglo-americană contra Vienei prin brești de la Ljubljana, pe care Churchill o preconiza fără încetare. Va refuza să se angajeze public că nu va instaura comunismul după război. Nu este, de altfel, sigur că i-a promis așa ceva în particular, după cum susține primul-ministru. Dacă ar fi să ne referim la relatarea biografului său, Vladimir Dedijer, el ar fi declarat pur și simplu că *experiența rusă va fi utilă, dar nu ne va împiedica să ținem seama de condițiile specifice ale țării noastre* [4]. Lui Fitzroy McLean, care îl întrebase dacă avea intenția să instaureze un regim comunist în Iugoslavia, el îi răspunsese, de altfel, afirmativ, cu cîteva luni mai devreme. *Va trebui, după cîte se pare, să procedăm pe etape,* i-a spus el. *Pentru moment, de exemplu, baza politică a mișcării este un Front popular și nu un sistem strict de partid unic. Dar, în același timp, ocupația și războiul erodează rapid temeliile vechilor instituții politice și economice în asemenea măsură încît, atunci cînd lucrurile se vor clarifica, vom constata că n-a mai rămas mare lucru din acestea și calea va fi liberă pentru un nou sistem. Într-un cuvînt, revoluția este în desfășurare* [5].

Sigur este că, ieșind de la această întîlnire, Churchill îi va scrie cîteva rînduri lui Eden, întrebîndu-se dacă nu greșise, la urma urmelor, dîndu-i lui Tito toate mijloacele de a controla țara după război. Ministrul afacerilor străine, care avusese întotdeauna îndoieli privind înțelepciunea acestei politici, îi va răspunde că evoluția evenimentelor va depinde mai ales de comportamentul rușilor.

Trei săptămîni mai tîrziu, Tito părăsea Viș fără a preveni pe nimeni. Se va afla în curînd că plecase la

Moscova. Englezii vor fi cu atît mai neliniștiți cu cît Marele Cartier General sovietic anunțase că mareșalul, acționînd în calitate de *președinte al Comitetului Central Național și comandant șef al armatei de eliberare,* autorizase trupele rusești să intre în Iugoslavia. Ceea ce vor și face, efectiv, în primele zile ale lui septembrie.

Evident, occidentalii nu aveau de unde să știe atmosfera în care se desfășurase discuția între mareșalul iugoslav și generalisimul sovietic, care i se adresa cu vechea sa poreclă de militant de dinainte de război, *Walter.* După o lungă controversă asupra meritelor diverselor personalități *burgheze,* Stalin va încerca să-l convingă să-l reinstaleze pe rege. *Singele mi se urca la cap,* își rememora Tito. *M-am stăpînit totuși și i-am declarat că era imposibil, că poporul se va revolta, că în Iugoslavia regele personifica trădarea... Stalin m-a ascultat în tăcere și apoi mi-a spus scurt : N-ai nevoie să-l restaurezi pentru totdeauna. Fă-l să revină pentru moment și la prima ocazie înjunghie-l liniștit pe la spate* [6].

Churchill avea cu atît mai mult motive să se neliniștească cu cît agonia de la Varșovia era pe punctul de a adăuga lungii tragedii poloneze paginile sale cele mai înfricoșătoare și cu cît evenimentelee din Balcani se precipitau.

La reîntoarcerea de la Teheran, a obținut nu fără dificultăți din partea lui Mikolajczyk ca acesta să declare că este dispus să discute, în cadrul unei reglementări generale, problema frontierei cu U.R.S.S. și să remanieze guvernul, o dată cu restabilirea relațiilor diplomatice, într-un sens favorabil U.R.S.S. Stalin primise aceste avansuri cît se poate de rece, declarînd că nu credea că polonezii din exil căutau realmente un acord.

În iunie, după o scurtă perioadă de destindere, Mikolajczyk avea să efectueze o călătorie în Statele Unite, călătorie prevăzută de mult timp, dar amînată din cauza pregătirilor de debarcare în Normandia. Roosevelt era

departe de a arăta problemei poloneze același interes ca și Churchill. Tot ceea ce dorea el era ca această problemă să nu tulbure raporturile interaliate. Astfel, scriindu-i lui Stalin, pentru a-i anunța sosirea primului ministru polonez, i-a precizat că aceasta nu era legată de *o încercare din partea sa de a interveni în aprecierea diferendelor care separă guvernul polonez în exil și guvernul sovietic* [7]. Își încurajase oaspetele să se înțeleagă cu rușii în mod direct și exprimase opinia că el va putea să păstreze Lvovul și să recupereze Vilna, pe care Polonia o luase Lituaniei în 1923 și care fusese restituită acesteia în 1939.

Roosevelt își făcea numeroase iluzii. Cînd, la inițiativa președintelui cehoslovac Beneš, Mikolajczyk a angajat convorbiri confidențiale cu un diplomat sovietic, ele se vor întrerupe brusc, acesta cerînd polonezilor, între alte condiții prealabile, ca ei să dezavueze declarația lui Sikorski privind masacrul de la Katyn și să accepte linia Curzon, altfel spus frontiera din 1940.

Premierul polonez va solicita în această situație o întrevedere cu Stalin însuși, prin intermediul lui Churchill, la 20 iulie 1944. Răspunsul stăpînului de la Kremlin, trei zile mai tîrziu, era o adevărată palmă. În imposibilitatea de a găsi în teritoriul polonez eliberat o altă autoritate capabilă să-l administreze — va spune el — hotărîse să încheie un acord cu Comitetul Polonez de Eliberare Națională, creat la 22 iulie la Chelm și care se stabilise la data de 23 la Lublin, o dată cu cucerirea acestui oraș de către Armata roșie. Prezidat de socialistul de stînga Osóbka-Morawski, dar dominat de elementele comuniste, comitetul denunțase într-un manifest pe *uzurpatorii* de la Londra și anunțase revenirea la constituția democrată, din 1921, anulînd-o pe aceea adoptată sub Pilsudski în 1935 și ale cărei prevederi permiseseră constituirea guvernului în exil.

Stalin nu refuza desigur să-l întîlnească pe Mikolajczyk. Dar nu-și ascundea intenția de a-l invita să trateze

cu noul organism. Este ceea ce îi va confirma primindu-l, de altfel, foarte amabil, la 3 august, la Kremlin.

Între timp a intervenit un eveniment de extremă importanță. La 1 august, la chemarea generalului Bór-Komorowski și cu acordul guvernului din exil, 46 000 de oameni ai armatei clandestine (AK), grupați la Varșovia, s-au ridicat împotriva ocupantului. Li s-au alăturat curînd organizațiile de rezistență de stînga și de extremă dreaptă și zeci de mii de civili. Rușii se aflau atunci doar la vreo zece kilometri de capitală. În mod evident, se dorea ca în momentul intrării lor în Varșovia să fie puși în fața faptului împlinit și anume al creării unei administrații naționale, care să elimine Comitetul de la Lublin. Inutil să spunem că asupra oportunității acestei operațiuni Kremlinul nu a fost cîtuși de puțin consultat, nici occidentalilor nu li s-a cerut în vreun fel părerea. În nici un moment, aceștia nu făcuseră cea mai mică promisiune de ajutor.

I-ar fi trebuit lui Stalin o mare noblețe sufletească, atît de puțin caracteristică personalității sale, pentru a-și da concursul unei acțiuni atît de vizibil menită să-i forțeze mîna. Vrea să spună aceasta că el a dorit ca *nemții să-i masacreze pînă la unul pe polonezii necomuniști*[8], așa cum l-au acuzat după aceea Churchill, Mikolajczyk și Bór ? La o analiză atentă a faptelor ar putea să reiasă că inițial acesta își făcuse unele iluzii privind șansele generalilor săi de a pune mîna pe Varșovia ; în fața unei rezistențe neașteptate, el a considerat că salvarea insurgenților — care erau în același timp adversari — nu justifica ideea ca Armata roșie să accepte sacrificii excepționale sau să renunțe la un obiectiv militar și strategic de altminteri important : Balcanii.

În momentul răscoalei, nimic nu părea să poată opri înaintarea armatei lui Rokossovski, care, în decurs de șase săptămîni, avansase, de la Moghilev la Vistula, aproximativ șase sute de kilometri. Trupele germane se retrăgeau în dezordine și radioul sovietic, ca și acela al Comitetului

de la Lublin adresau apeluri la insurecție. *Cetățeni ai Varșoviei, la arme!* lansa, de la 30 iulie, crainicul postului Radio-Kosciuszko. *Atacați-i pe nemți! Fie ca un milion de locuitori ai Varșoviei să devină acel milion de soldați care să-i alunge pe invadatorii germani și să cucerească libertatea!* [9] La 2 august, „Pravda" mai lăsa încă să se întrevadă căderea iminentă a capitalei poloneze. Dacă ar fi să dăm crezare istoriei oficiale sovietice a războiului, trupele Frontului I bielorus primiseră ordinul de a cuceri cartierul Praga, pe malul drept, între 5 și 8 august, și de a stabili capete de pod.

Amploarea însăși a acțiunii făcuse să se reducă din vigoarea ofensivei ruse, iar lungirea liniilor de comunicație punea probleme logistice de o complexitate crescîndă. Comandamentul german, convins de posibilitatea de a bloca înaintarea sovietică la Vistula, adusese din Italia trupe proaspete, printre care divizia blindată SS „Hermann Goering", care vor dejuca, după lupte grele, o tentativă a lui Rokossovski de a cuceri capitala prin surprindere. La 3 august, Stalin îi declara lui Mikolajczyk: *Intenționăm să luăm Varșovia pe 5 sau 6 august, dar germanii o apără mai sălbatic decît ne-am fi așteptat. Va interveni deci o mică amînare în cucerirea orașului* [10]. Fără a critica deschis răscoala, el îi va da interlocutorului său impresia că o judecă drept prematură. Îi va promite să facă tot posibilul pentru a-i ajuta pe insurgenți, dar îi va spune că nu știa cum să stabilească legătura cu ei. Apoi s-a vorbit pe un ton aproape vesel despre viitoarele frontiere.

Stalin îi va propune lui Mikolajczyk să renunțe la Lvov în schimbul orașului Breslau, al Prusiei Orientale — mai puțin orașul Königsberg, pe care îl viza — și al Stettinului, despre a căror transferare către Polonia vorbea acum pentru prima dată. Cît privește natura și componența viitorului guvern, el va declara că această problemă nu îl privea și l-a îndrumat pe vizitatorul său către Comitetul de la Lublin. Mikolajczyk va avea trei

întrevederi cu reprezentanții acestuia ; va reieși foarte repede că singurul care avea ceva autoritate era un oarecare Bierut, președintele *Consiliului național,* al cărui nume era total necunoscut pînă atunci polonezilor de la Londra. Se pare că se stabilise în U.R.S.S. în 1927, dată la care fusese arestat în Polonia sub numele de Krasvodevski ca agent sovietic și schimbat contra unui polonez care se dedase în Rusia la activități asemănătoare [10]. Bierut va propune să se creeze un guvern de uniune națională, în care 14 membri să provină din Comitetul său de eliberare și 4 din guvernul de la Londra. Mikolajczyk, invitat să intre în această nouă formațiune, va declara că trebuia mai întîi să ia legătura cu colegii săi.

Înainte de a se întoarce în Anglia, șeful guvernului în exil îl va revedea pe Stalin, la 9 august, care îi va promite că ofensiva asupra Varșoviei va fi reluată de îndată ce vor fi aduse întăriri și că între timp vor fi parașutate arme pentru insurgenți. *Uncle Joe* îl va asigura că nu avea nici cea mai mică intenție de a *comuniza* Polonia, nici Germania, căreia — spunea el — comunismul i s-ar potrivi *ca o șa unei vaci* [11].

Mikolajczyk va părăsi Kremlinul mai curînd satisfăcut. Încă de pe data de 5 august, totuși, Stalin adresase lui Churchill un mesaj punînd la îndoială valoarea informațiilor răspîndite de către insurgenții de la Varșovia și capacitatea lor de a pune mîna pe oraș. În ziua de 11, Bór telegrafia guvernului său că situația trupelor lui, lăsate fără cel mai mic ajutor extern, începea să devină dificilă și că era exclus — în lipsa *unor parașutări imediate de arme și de muniții, a bombardării pozițiilor inamice, a unui desant aerian — să poată rezista mai mult de cîteva zile* [12].

Churchill îi va transmite imediat acest mesaj lui Stalin scriindu-i în același timp și lui Eden de pe frontul italian unde se afla atunci : *Este într-adevăr foarte curios să constați că armatele sovietice au oprit ofensiva lor asupra Varșoviei și s-au repliat la o oarecare distanță*

chiar în momentul în care armata secretă se răscula [13]. Cum raza de acțiune a avioanelor din acea perioadă nu permitea occidentalilor o acțiune dus-întors în raport cu capitala poloneză, Londra și Washingtonul vor cere Moscovei aprobarea ca odată efectuate parașutările sau bombardamentele, aparatele lor să poată ateriza pe aerodromurile controlate de Armata roșie.

În acel moment, Stalin va lua una din deciziile care istoriei îi va veni foarte greu să le ierte. I-a scris lui Churchill că, după ce ordonase *parașutări intensive* în sectorul Varșoviei — parașutări care în realitate nu avuseseră niciodată loc —, *examinase în modul cel mai aprofundat această chestiune* și ajunsese la convingerea că era vorba de *o aventură imprudentă și teribilă care costa populația enorme sacrificii*. În situația creată, conchidea el, *comandamentul sovietic a ajuns la concluzia că trebuie să se disocieze de această aventură de la Varșovia, pentru care nu-și poate asuma nici cea mai mică răspundere, nici direct, nici indirect* [14].

În mod firesc tulburat de acest refuz primul ministru îl va convinge pe Roosevelt să întreprindă un demers comun pe lîngă Stalin. Acesta va lua forma unui mesaj, datînd din 20 august, căruia Georgianul îi va răspunde pe 22, calificîndu-i pe conducătorii insurecției drept *criminali* [15]. N-ar fi putut oare atunci occidentalii, așa cum sugera Eden, să hotărască aterizarea avioanelor lor în zona de ocupație sovietică, fără a cere permisiunea ? Mai nuanțat, Churchill sugera lui Roosevelt să-i ceară lui Stalin acordul pentru aterizarea avioanelor anglo-americane, *fără ca să se preocupe de ce se va întîmpla pe parcurs*, astfel încît să-i permită *să se disocieze* — așa cum era decis — *de acest episod particular*. În caz de refuz, primul ministru îl sfătuia *să trimită totuși avioanele să vadă ce se va întîmpla* [16]. F.D.R. va considera însă că nu ar fi în avantajul perspectivelor generale ale războiului să se ralieze unei asemenea inițiative, față de care n-ar face totuși obiecții în cazul în care britanicii voiau să o ia pe cont propriu [17].

Cel mai puțin lucru care s-ar putea spune despre comportamentul președintelui Statelor Unite în această împrejurare este că el nu a manifestat o grabă excesivă de a veni în ajutorul nefericiților insurgenți. Încă de la 5 septembrie 1944, într-o telegramă adresată lui Churchill, el făcea, de altfel, caz de încetarea rezistenței lor, atunci cînd ea avea să dureze aproape încă o lună. Cu greu s-ar putea aprecia inconvenientele pe care le-ar fi implicat pentru americani o acțiune față de care sovieticii ar fi fost dificil să se opună prin forță. Este mai mult decît probabil, în schimb, că Stalin a văzut în această atitudine o nouă dovadă că Statelor Unite nu le păsa de loc de viitorul Poloniei și, deci, o încurajare în intenția sa de a impune acestei nefericite țări un guvern pe placul său.

La 9 septembrie, pe neașteptate, Kremlinul își va schimba iar tactica. Într-un nou mesaj adresat guvernului britanic, el preciza că dacă acesta credea într-adevăr în utilitatea parașutărilor asupra Varșoviei era dispus să-l ajute. Rațiunea acestei schimbări nu are nimic misterios. Pe data de 31 Rokossovski — după ce și-a regrupat forțele și a primit întăriri — reluase ofensiva și acțiunea insurgenților o completa util pe a sa. Pe data de 14 a cucerit cartierul Praga. Pe data de 16, șase batalioane, aflate sub ordinele generalului Berling, comandantul-șef al armatei Comitetului de la Lublin, sprijinite de aviația și artileria sovietică, treceau Vistula, Pe data de 18, 104 fortărețe zburătoare americane au putut, în fine, proceda la parașutări masive pentru insurgenți, care primiseră în cursul zilelor precedente cîteva *conteinere* sovietice.

Ajunsese oare la capăt martiriul Varșoviei ? Era din nefericire prea tîrziu. Nemții reușiseră să respingă formațiunile care traversaseră fluviul și, la 2 octombrie, Bór-Komorowski avea să capituleze cu moartea în suflet. Bătălia a costat viața a aproape 300 000 de polonezi și a redus Varșovia la un cîmp de ruine. Remarca-

bilul aparat politic, administrativ, intelectual și militar, pe care rezistența oficială reușise să-l pună pe picioare, încetase să existe, și o dată cu aceasta orice posibilitate a Poloniei de a rezista eficace la acapararea puterii de către protejații Kremlinului.

Opt zile mai tîrziu, Churchill ateriza la Moscova, punînd astfel în aplicare, fără întîrziere, o idee pe care o avusese la 29 septembrie și pe care Roosevelt o aprobase imediat. Nu numai problema poloneză, ci *toate chestiunile relative la Europa răsăriteană luaseră* — așa cum scria primul ministru — *o turnură acută* [18]. În cursul lunii august, armata sovietică pătrunsese adînc în România. La data de 23 august, tînărul rege Mihai, care intrase în secret în relații cu Aliații de mai multe luni, ordonase arestarea dictatorului Antonescu, cerut armistițiu și declarase război Germaniei. La 26, cei trei regenți, care de la moartea în anul precedent a lui Boris al III-lea conduceau Bulgaria, își anunțaseră intenția de a ieși din război și de a proclama neutralitatea țării. Cu toată simpatia sa pentru Hitler, ale cărui trupe ocupaseră cu permisiunea sa regatul, în 1940, Boris nu îndrăznise să participe la campania împotriva Rusiei ; în ochii supușilor săi, aceasta rămînea marea soră slavă, care le eliberase strămoșii de sub jugul turcesc. În consecință, regenții se vor adresa englezilor și americanilor pentru a le cunoaște hotărîrea. Dar ei nu aveau să scape atît de ușor. La 5 septembrie, Kremlinul — fără a consulta Londra și Washingtonul — va declara război Bulgariei, pe care Armata roșie o va invada 48 de ore mai tîrziu.

De îndată, o lovitură de stat — sprijinită de o uriașă manifestație populară — va aduce la putere un guvern al Frontului patriotic — prezidat de un militar fără de partid — dar în mod deschis dominat de către comuniști, guvern care se va grăbi să trateze cu Moscova și să întoarcă armele împotriva Reich-ului.

În Ungaria, regentul, amiralul Horthy, căuta, de asemenea, să iasă din război. După o primă tentativă — înă-

bușită în față de către SS — de a trata cu Aliații, în luna martie, el îl va destitui, la 29 august, pe președintele progerman al guvernului, profesorul Sztójay, și îl va numi în locul acestuia pe generalul Lakatos, care a angajat de îndată convorbiri secrete cu Rezistența, apoi cu Moscova.

În fine, la 15 septembrie, oamenii lui Tito realizaseră joncțiunea cu trupele rusești, în timp ce partizanii greci treceau pretutindeni la ofensivă. Așa cum scria Churchill, în stilul său metaforic : *Triumful marii Alianțe nu mai era decît o chestiune de timp ; era firesc ca ambițiile rusești să crească ; comunismul sălta capul în spatele frontului sovietic vuind de bubuitul tunurilor, Rusia devenea Mîntuitorul, iar comunismul Evanghelia pe care o aducea* [19].

De mai multe luni, guvernul britanic se preocupa să stabilească o linie unde, de acord cu Stalin, să se oprească stăpînirea acestei evanghelii. La 5 mai 1944, Eden schițase cu ambasadorul sovietic Gusev un prim aranjament. *Lăsați-ne mîinile libere în Grecia* — i-a spus el acestuia —, *vi le vom lăsa în România.* Rusul îl acceptase în principiu, pe data de 18, cu condiția însă ca americanii să fie de acord. Or, reacția lui Roosevelt fusese din cele mai reci față de acest început de împărțire a Balcanilor în zone de influență. Primul ministru replicase că, în orice caz, în ceea ce privește România — unde nici unul, nici altul nu aveau trupe — rușii nu vor proceda, foarte probabil, decît după bunul lor plac. Propusese să verifice în practică, pe timp de trei luni, formula avută în vedere. Roosevelt nu s-a împotrivit. Dar Stalin a răspuns, la 15 iulie, într-un mod evaziv.

După zdrobirea insurecției de la Varșovia și ofensiva generală sovietică în Balcani, nu mai era timp de pierdut. De aceea, atunci cînd, la 9 octombrie, Churchill îl va întîlni pe generalisim, el nu se va mai încurca cu subterfugii. După ce s-a înțeles cu acesta ca să-l convoace imediat la Moscova pe Mikolakjczyk și pe principalii săi

colaboratori, el va trece la chestiune. Nimeni nu poate mai bine decît el, în concizia sa lipsită de sentimentalism, să relateze această întrevedere : *Momentul era propice pentru învoieli,* scria el. *Așa că am spus : Hai să rezolvăm afacerile noastre din Balcani. Armatele dumneavoastră sînt în România și în Bulgaria. Avem interese, misiuni și agenți acolo. Să nu ajungem să ne confruntăm datorită fleacurilor. Cît privește Marea Britanie și Rusia, ce-ați zice dacă ați beneficia de o preponderență de 90% în România iar noi să avem un cuvînt de spus în proporție de 90% în Grecia și să mergem jumătate-jumătate în Iugoslavia ? În timp ce se traducea acest lucru, am scris pe o jumătate de foaie de hîrtie :*

ROMÂNIA	
Rusia	90%
Ceilalți	10%
GRECIA	
Marea Britanie (de acord cu Statele Unite)	90%
Rusia	10%
IUGOSLAVIA	50/50%
UNGARIA	50/50%
BULGARIA	
Rusia	75%
Ceilalți	25%

Am împins hîrtia spre Stalin, după ce terminase de ascultat traducerea. A urmat un moment de tăcere. Și-a luat apoi creionul albastru și după ce a făcut o bifă mare ne-a dat bucata de hîrtie înapoi. Totul s-a aranjat în nu mai mult timp decît ar lua consemnarea faptului .

... A urmat o tăcere prelungită. Hîrtia, bifată, zăcea la mijlocul mesei, Într-un sfîrşit, i-am spus : Nu riscăm să fim socotiţi cam cinici avînd aerul că am dispus fără jenă în aceste chestiuni hotărîtoare pentru soarta a milioane de oameni ? Să ardem hîrtia aceasta. Nu, păstraţi-o, a spus Stalin [20].

A doua zi între Eden şi Molotov avea să se angajeze o adevărată tîrguială de negustori de haine vechi privind calculul exact al acestor procentaje. Rusul va propune succesiv următoarele combinaţii :

Ungaria	*România*	*Bulgaria*	*Iugoslavia*
75	90	90	75
75	90	75	75
75	90	90	50
75	90	75	60
80	90	80	60

În cele din urmă, se vor opri la ultima dintre ele şi se vor pune de acord ca, pînă la capitularea Germaniei, *controlul aliat* să fie exercitat în România, ca şi în Bulgaria, sub supravegherea sovietică. După victorie, reprezentanţii britanici şi americani vor participa la control. Trupele bulgare aveau să fie retrase din acele teritorii greceşti şi iugoslave pe care le ocupaseră pe timpul alianţei cu Hitler.

Întreagă această discuţie arăta interesul pe care Stalin — care obţinuse mînă liberă la Bucureşti — îl avea ca să obţină acelaşi lucru şi la Sofia, ultima etapă înainte de Strîmtori, obiect dintotdeauna al poftei nemăsurate a ţarilor. Nu era o noutate. Dictatorul ceruse deja ca Bulgaria să fie plasată în sfera sa de influenţă, atunci cînd, după întoarcerea lui Molotov de la Berlin, el formulase contrapropunerile sale la oferta hitleristă de împărţire a lumii. Şi nu este întîmplător că trupele

sale înaintaseră spre sud înainte de a-și relua marșul spre Varșovia și Germania.

Reglementînd astfel — prin ceea ce am putea numi, nu fără un eufemism, un *gentlemen's argeement* — soarta țărilor cărora Carta Atlanticului, ai cărei semnatari erau atît unul, cît și celălalt, le garanta dreptul de a dispune liber de ele însele, Churchill și Stalin vor ajunge la Polonia. Mikolajczyk și colaboratorii săi nu acceptaseră să vină la Moscova decît sub presiunea guvernului de la Londra, care le-a făcut cunoscut că un refuz i-ar face să piardă orice șansă de a ajunge la o reglementare negociată. Încă de la prima întîlnire cu generalisimul și primul ministru, la 13 octombrie, în prezența ambasadorului american Averell Harriman, șeful guvernului polonez se va auzi declarînd că linia Curzon fuses acceptată la Teheran. Stalin îi spusese, totuși, două luni mai devreme, că reglementarea problemei frontierelor ar putea să fie amînată pentru mai tîrziu. El va refuza să cedeze, ceea ce îi va atrage, cîteva ore mai tîrziu, admonestările lui Churchill. *Voi nu sînteți un guvern* — îi va spune el — *voi sînteți un popor nesăbuit care vrea să facă Europa să naufragieze și să torpileze acordurile între Aliați* [21]. Îl va amenința cu o schimbare de atitudine a cabinetului britanic în ceea ce îl privește și se va arăta convins că, dacă guvernul în exil se va ralia liniei Curzon, rușii îi vor face pe acoliții lor polonezi *s-o ia de la capăt* [22] ; îi întîlnise în ajun și împinseseră complezența față de stăpînul lor pînă la a declara, prin vocea lui Bierut : *Sîntem aici pentru a cere în numele Poloniei ca Lvovul să fie atribuit Rusiei. Aceasta este voința poporului polonez* [23].

În ceea ce îl privește, Mikolajczyk nu vroia să audă de cedarea Lvovului și dacă, de altfel, accepta linia Curzon o considera drept o „linie de demarcație" și nu o frontieră definitivă. El aprecia că i-ar fi mai ușor să obțină acordul colegilor săi de la Londra dacă ajungea să se înțeleagă cu Bierut asupra unei formule guver-

namentale satisfăcătoare. Stalin, care îl va primi din nou, la 17 octombrie, va cere majoritatea pentru membrii Comitetului de la Lublin. Churchill îl va întîlni pe Georgian cîteva ore mai tîrziu și îi va spune *fără înconjur că dacă Mikolajczyk nu obținea egalitate de voturi, plus locul său, lumea occidentală va refuza să creadă că operațiunea fusese făcută cu bună credință și că guvernul polonez era independent.* Potrivit relatării asupra convorbirii, pe care el o va trimite lui Roosevelt, *Stalin replicase la început că s-ar mulțumi cu egalitatea, dar se corectase rapid pentru a lansa o cifră mult mai nefavorabilă* [24].

Comunicatul final credea că poate înregistra un *important progres* [25] în convorbirile asupra Poloniei și, într-o conferință de presă, Churchill exprima *marea considerație, respectul și deosebita încredere pentru marele conducător al armatei ruse*, cu care tocmai avusese o discuție ca *între muncitori și soldați* și în care credea că poate saluta ou adevărat un *prieten* [26].

Șase săptămîni mai tîrziu nu mai rămînea nimic din acest *important progres*. Neputînd să-și convingă colegii să se preteze la un compromis ale cărui linii principale le acceptase la Moscova, Mikolajczyk va demisiona la 23 noiembrie, cedînd locul unui socialist cunoscut pentru antisovietismul său, Arciszewski.

Încă cîteva zile și de Gaulle sosea la Moscova, foarte hotărît să obțină din partea Kremlinului mijloacele de a întări poziția sa față de Marea Britanie și Statele Unite, care tocmai se hotărîseră să recunoască guvernul său provizoriu. În acest scop, el va căuta să-l convingă să permită Franței să ocupe Renania și să încheie un pact de asistență bilaterală contra Germaniei. La primul punct, Stalin îi va răspunde că era o chestiune care privea în egală măsură Londra și Washingtonul. La cel de-al doilea punct, îi va propune ca Parisul să se alăture tratatului anglo-sovietic din 1942, care ar fi devenit astfel un pact tripartit. El îi va scrie lui Churchill în

legătură cu această chestiune și bineînțeles acesta își va manifesta preferința pentru o formulă în trei. Dar președintele guvernului provizoriu aprecia că aceasta ar pune Franța într-o situație de inferioritate față de Anglia.

Nemulțumindu-se cu faptul că a reușit fără dificultate să-l determine pe vizitatorul său să exprime un punct de vedere favorabil atît în legătură cu linia Curzon cît și în legătură cu frontiera Oder-Neisse, Stalin se va strădui atunci să-l facă să stabilească contacte cu Comitetul de la Lublin, adresîndu-i-se în termenii următori: *Dacă amînăm acum pentru mai tîrziu pactul în trei, Churchill se va simți ofensat, întrucît i-am scris pentru a-i face cunoscut acordul meu privind un tratat tripartit... Să ne facă francezii un serviciu și le vom face și noi un serviciu. Polonia este un element al securității noastre... Să primească francezii un reprezentant al Comitetului de Eliberare Națională la Paris și noi vom semna tratatul bilateral. Churchill va fi jignit, dar ce să-i facem?* [27] De Gaulle va răspunde după un timp că regreta că nu se poate ajunge la un pact franco-sovietic și că nu știa exact ce reprezenta Comitetul de la Lublin.

A doua zi, el va accepta totuși să-l întîlnească pe Bierut și să-i permită lui Bidault — de cîteva săptămîni ministrul său la Afacerile Străine — să studieze cu Molotov un proiect de tratat franco-sovietic. În cele din urmă, după opt zile de negocieri dificile, care vor ajunge la un rezultat doar pentru că amenințase să se reîntoarcă la Paris fără a semna nimic, de Gaulle a scăpat doar cu o minimă concesie: trimiterea la Lublin a lui Christian Fouchet, care va fi astfel, timp de mai multe luni — înainte de a juca în timpul celei de a V-a Republici un rol discutabil —, singurul reprezentant occidental în Polonia eliberată. Era totuși primul pas făcut de către o țară necomunistă în direcția unui *guvern* impus de Kremlin polonezilor.

La Ialta, Stalin avea să vorbească despre șeful guvernului provizoriu ca despre un om *nu prea complicat* și care *nu avea simțul realităților,* atunci cînd insista să aibă tot atîtea drepturi ca și cei Trei, deși la începutul războiului Franța *deschisese porțile inamicului și nu se bătuse cine știe ce* [28]. Nimeni nu s-a gîndit să-i amintească lui *Uncle Joe* la ce-și folosise trupele în vara anului 1940.

În orice caz, refuzul lui de Gaulle de a recunoaște Comitetul de la Lublin nu-l va tulbura pe Stalin mai mult decît apelurile la prudență din partea lui Churchill și a lui Roosevelt. La 27 decembrie 1944, el îi scrie președintelui Statelor Unite că cei aflați la ordinele polonezilor de la Londra se făcuseră vinovați de cele mai mari ticăloșii și că, *în cazul în care* Comitetul *dorea să se transforme în guvern provizoriu, guvernul sovietic n-ar avea nici un motiv serios pentru a amîna chestiunea recunoașterii* [29].

În aceeași perioadă, Grecia cunoștea evenimente nu mai puțin dramatice, dar care evoluau spre satisfacția lui Churchill. Tocmai pentru a o păstra în zona de influență britanică, Churchill încheiase în luna octombrie 1944 ciudatul tîrg cu Stalin, de care nu a fost niciodată mîndru. După ce a redactat o scrisoare interpretativă destinată Georgianului, scrisoare pe care nu i-a trimis-o, de altfel, niciodată, el va telegrafia cabinetului de război pentru a-l informa că procentajele avansate nu constituiau decît un indiciu *(a guide)* și că ele nu se aplicau decît în viitorul imediat, pe timp de război, că ele nu angajau, în nici un caz, Statele Unite [30].

Stalin, în orice caz — Churchill este primul care o recunoaște —, a respectat, cel puțin pentru un anumit timp, angajamentul luat în ceea ce privește Grecia. Adică — fără să ridice nici măcar un deget — i-a lăsat pe englezi să-i masacreze pe partizanii din E.L.A.S., care, conduși de către comuniștii greci, își asiguraseră după retragerea germană controlul cvasitotalității țării.

Dacă cineva a protestat, acela a fost Roosevelt, care nu făcea decît să reflecte indignarea unei mari părți a opiniei publice americane și engleze, care vedea armatele aliate folosite nu contra naziștilor, ci contra patrioților care le combătuseră în mod curajos.

E.L.A.S. a fost la doi pași de izbîndă. După ce au refuzat să accepte dezarmarea trupelor lor, așa cum le dăduse ordin generalul Scobie, comandantul-șef al grupului expediționar britanic, șefii acesteia vor părăsi guvernul. La 3 decembrie 1944 — „duminica sîngeroasă" — extrema stîngă va organiza o uriașă manifestație de protest la Atena. Cine va trage primul ? Comuniștii sau poliția regalistă ? După cum se întîmplă adesea în asemenea cazuri nu se va ști probabil niciodată. Timp de 33 de zile bătălia a făcut ravagii pe străzile capitalei. Dar Churchill era hotărît să cîștige și va cîștiga. *Trebuie să păstrăm și să dominăm Atena* — i-a telegrafiat el lui Scobie. *Ar fi pentru dumneata un lucru deosebit să ajungi la acest rezultat fără vărsare de sînge, dacă este posibil, dar și cu vărsare de sînge, dacă este inevitabil... Nu ezitați să acționați ca și cum v-ați găsi într-un oraș cucerit, în care s-ar declanșa o revoltă locală* [31]. Iar ambasadorului său îi va telegrafia că Papandreu, șeful guvernului regal, *trebuia să se conformeze instrucțiunilor lui Scobie în tot ceea ce privea ordinea și securitatea publică* [32]. *Aceste lucruri* — comentează primul ministru în *Memoriile* sale — *nu trebuie să se facă pe jumătate* [33].

De Crăciun, debarca el însuși la Atena, neștiind că astfel provoca eșecul insurecției E.L.A.S. Aceasta din urmă proiectase, într-adevăr, să arunce în aer în acea zi hotelul „Marea Britanie", sediul statului major anglo-grec și sediul *guvernului* Papandreu, a cărui autoritate nu se extindea în afara a cîteva sute de metri pătrați. Profitînd de confuzia creată de explozie, urma să se desfășoare o ofensivă generală. E.L.A.S. va trebui să renunțe însă la această idee, avînd în vedere prezența lui Churchill, care acceptase să-i întîlnească emisarii.

Pe moment, nu va interveni nici un acord, dar primul ministru va lua decizia de a impune regelui să se dea în lături în favoarea arhiepiscopului Damaskinos, a cărui popularitate o putuse verifica. Amenințat să-i vadă pe englezi creînd — în condițiile unui refuz din partea sa — un guvern provizoriu, pe care l-ar fi recunoscut imediat, George al II-lea va sfîrși prin a se înclina. Numit regent, Damaskinos va desemna ca prim-ministru pe un republican convins, generalul Plastiras. Succesul militar va urma succesului politic. La 6 ianuarie 1944, E.L.A.S. va ordona retragerea generală, iar pe data de 13, va ordona încetarea focului. O lună mai tîrziu, la Varkiza, în apropierea Atenei, în prezența lui Harold Macmillan, pe atunci ministru rezident în Mediterana, care jucase în toate aceste treburi un rol capital, se încheia un acord.

Moralmente discutabil, acest succes fusese scump plătit, pentru că presupunea în schimb abandonarea restului Balcanilor influenței sovietice. Nu se știe ca, în acea perioadă, opinia publică britanică să se fi indignat prea tare de procedeu. Să recitim „Times" : *Ceea ce vrea Rusia este securitatea la frontiera sa occidentală,* scria acesta atunci. *Marea Britanie s-a opus în mod tradițional oricărei intervenții a marilor puteri în Țările de Jos sau în zona Suezului și Statele Unite au făcut la fel în America Centrală — regiuni pe care cele două puteri și le-au adjudecat drept vitale pentru securitatea lor. Ar fi deci nelalocul său să cerem astăzi Rusiei să renunțe la un drept de securitate, în întregime asemănător și ar fi stupid și cam ipocrit să vedem în aplicarea acestui drept un simptom al unei politici de agresiune. Nici o țară nu are mai multe motive să aplaude acest nou rol al Rusiei în Europa decît partenerul său de tratat din mai 1942.* Acest editorial provocînd vii reacții în presa americană, același ziar va reveni asupra chestiunii : *Dacă aranjamentele regionale reprezintă o poli-*

tică de forță, Statele Unite — la fel ca și domnul Jourdain — o fac, fără măcar să-și dea seama, din 1823 (data elaborării doctrinei Monroe).

Ar fi putut oare Roosevelt să se opună acestui tîrg? Este un fapt că, în fața refuzului său tenace de a subscrie, pe vreme de război, la orice modificare de frontiere, Stalin renunțase, în momentul semnării tratatului anglo-sovietic de asistență mutuală din 1943, să facă să figureze în acesta clauzele teritoriale secrete pe care Churchill se lăsase convins să le adopte. În toamna anului 1944, el nu va fi informat decît într-un mod foarte vag de către primul ministru în legătură cu acordul încheiat la Moscova. El îi prevenise într-adevăr pe cei doi interesați că Marea Britanie nu avea calitatea să vorbească în numele său. Dar odată acordul încheiat, nu-și va da prea multă silință să se informeze. Cordell Hull îi va reproșa cu tărie această atitudine în *Memoriile* sale. Nu declarase el, cu mai puțin de un an înainte, în fața celor două camere ale Congresului, reunite în mod excepțional, că nu se va mai pune în viitor *chestiunea sferelor de influență, a alianțelor, a echilibrului puterilor și a nici unui alt aranjament asemănător acelora datorită cărora, în trecutul nefericit, țările făceau eforturi să-și salvgardeze securitatea și să-și apere interesele* [34]. După părerea sa, *acordul Churchill-Stalin va avea un efect dezastruos la Conferința de la Ialta... Dacă Statele Unite s-ar fi opus cu hotărîre... ar fi fost posibil... să se elimine unele dificultăți ulterioare în Balcani* [35].

Departe, într-adevăr, de a fi ajuns — așa cum afirmă o legendă încăpățînată — la o înțelegere a celor Trei Mari asupra împărțirii Europei, Conferința de la Ialta va fi marcată de o încercare a occidentalilor de a repune în discuție împărțirea pe care o configura pe teren înaintarea trupelor sovietice și pe care o consacrase, anticipat, pe hîrtie, acordul Stalin-Churchill.

Bibliografie și note

1. Colonel PASSY, *Deuxième bureau*, Londres, Monte-Carlo, Raoul Solar, 1917, p. 236.

2. *Pierre II de Yougoslavie. La vie d'un roi*, Paris, Denoël, 1955, p. 155.

3. DJILAS, *op. cit.*, p. 85

4. DEDIJER, *Tito porale*, Paris Gallimard, 1953 p. 237.

5. McLEAN, *op. cit.*, p. 281—282.

6. DEDIJER, *op. cit.*, p. 244.

7. *Correspondance secrète de Staline avec Churchill et Roosevelt*, *op. cit.*, tom I, p. 296.

8. CHURCHILL, *op. cit.*, tom VI, vol. 1, p. 48.

9. Général ANDERS, *Mémoires*, Paris, La Jeune Parque, 1948, p. 330.

10. FLEMING, *op. cit.*, p. 233—234.

11. WOODWARD, *op. cit.*, p. 300.

12. CHURCHILL, *op. cit.*, tom VI, vol. 1, p. 135.

13. *Ibid.*, p. 136.

14. *Ibid.*, p. 137.

15. *Ibid.*, p. 139.

16. *Ibid.*, p. 143.

17. *Ibid*, p. 144.

18. *Ibid.*, p. 214.

19. *Ibid.*, p. 214.

20. *Ibid.*, p. 235.

21. MIKOLAJCZYK, *Le viol de la Pologne*, Paris, Plon, 1949, p. 121.

22. WOODWARD, *op. cit.*, p. 310.

23. CHURCHILL, *op. cit.*, tom VI, vol. 1, p. 244.

24. *Ibid.*, p. 249.

25. *Keesing's*, 6779 A.

26. WERTH, *op. cit.*, p. 915.

27. *Relatare sovietică a întîlnirilor* în „Recherches internationales à la lumière du marxisme", Paris, nr. 12, martie-aprilie 1959, p. 68.

28. STETTINIUS, *op. cit.*, p. 100.

29. CHURCHILL, *op. cit.*, tom VI, vol. 1, p. 342.

30. *Ibid.*, p. 242—243.

31. *Ibid.*, p. 300.

32. *Ibid.*, p. 301.

33. *Ibid.*, p. 299.

34. MURPHY, *op. cit.*, p. 232.

35. Cordell HULL, *Memoirs*, New York, Macmillan, 1948, tom II, p. 1 458.

11.

VISUL IMPOSIBIL

Singurele tratate care vor conta sînt cele care se vor încheia între gînduri ascunse.

PAUL VALÉRY

(Privire asupra lumii actuale)

La mijlocul lui septembrie 1944, Roosevelt va începe să discute cu Stalin și Churchill despre necesitatea unei noi conferințe, de tipul aceleia care îi reunise la Teheran la sfîrșitul anului 1943. Războiul se apropia de încheierea sa victorioasă, dar nici un acord nu intervenise între Aliați pe tema soartei care urma să fie rezervată Germaniei, astfel încît exista temerea, după părerea lui Hopkins [1], ca înfrîngerea acesteia să nu intervină fără ca nici un plan să nu fi fost stabilit. Cum mandatul președintelui era pe punctul de a expira, o mare parte a atenției sale era atunci absorbită de campania care va duce, în noiembrie, la cea de-a treia alegere a sa. Date fiind ceremoniile și mesajele tradiționale de la începutul lunii ia-

nuarie, el nu se putea elibera decît în primele zile ale lui februarie 1945. Astfel se explică momentul în care s-a ținut — s-a deschis pe 4 februarie — Conferința de la Italia, numită și din Crimeea, avînd ca nume de cod *Argonaut*. Cît privește alegerea acestei stațiuni balneare, foarte încercată sub ocupația nazistă, ea va fi rezultatul întîlnirii între dorința președintelui Statelor Unite ca discuțiile să aibă loc în Mediterana — zonă unde voia să se întrețină cu diverși alți șefi de stat — și voința neclintită a lui Stalin de a nu părăsi teritoriul sovietic.

Un pasaj din discursul inaugural al lui Roosevelt, din 20 ianuarie 1945, este edificator pentru starea de spirit cu care se ducea la conferință : *Am devenit cetățeni ai lumii, membrii ai comunității umane, am învățat acest adevăr simplu, atît de bine exprimat de către Emerson : Singurul mijloc de a avea un prieten este de a fi tu însuți un prieten.* [2] Churchill nu era cu siguranță în aceeași stare de spirit. Făcîndu-i o vizită generalului de Gaulle la Paris, cu cîteva săptămîni mai devreme, îi expusese în modul următor filozofia sa : *Cînd va veni ora siestei, rușii ațipiți vor trăi momentul dificultăților. Sfîntul Nicolae va putea, probabil, atunci, să-i învie pe bieții copii pe care căpcăunul îi va fi pus la murat. Între timp sînt prezent la toate afacerile, nu consimt la nimic în mod gratuit și încasez ceva dividende.* [3]

Dar mai mult ca oricînd, F.D.R. suspecta imperialismul vechiului său prieten. Felul în care acesta intervenise în Grecia îl scandalizase : *Cum îndrăznesc englezii să facă un asemenea lucru ?* i-a spus el fiului său Eliott. *Cît de departe vor mai merge oare pentru a se crampona de trecut ?* [4] Aceeași reacție i-o provocase o frază a discursului pronunțat de către primul ministru în Camera Comunelor, la 27 octombrie 1944, pentru a comenta discuțiile pe care le avusese cu Stalin la Moscova asupra Poloniei : *Numai la Conferința Păcii, după victorie* — avea să declare el —, *vor trebui să se facă modificările teritoriale ; există însă o excepție la acest*

principiu și ea privește acele schimbări reciproc consimțite [5]. În ochii președintelui, aceasta apărea ca o abatere flagrantă de la principiile Cărții Atlanticului, o aplicare a politicii zonelor de influență, care era exact contrariul concepției sale privind *o lume unită — one world* — supusă unicei legi și anume aceea a democrației universale. Organizația *Națiunilor Unite* — pentru a cărei creare era hotărît să obțină aprobarea — era menită, în viziunea sa, să traducă în viață această concepție și să-i asigure respectarea de către toți.

Încă din februarie 1942, la două luni după Pearl Harbor, Cordell Hull, pe atunci secretar de stat, reunise un comitet consultativ, compus din eminente personalități, reprezentative pentru diversele sectoare ale Administrației și pentru toate elitele americane, cu misiunea de a elabora o politică externă pentru perioada de după război. Una din primele sale concluzii a fost că trebuia să se substituie Societății Națiunilor — în legătură cu care Roosevelt își pierduse toate iluziile sale de tinerețe — un nou sistem mondial de securitate. Țările care ar fi urmat să elibereze planeta de ciuma nazistă trebuiau să constituie nucleul, de unde și numele său de *Organizația Națiunilor Unite.* America, renunțînd la izolaționismul său mortal, va juca în cadrul acesteia un rol esențial, alături de alte puteri, care — a doua zi după victorie — vor merita calificativul de *mari.* În accepția președintelui și secretarului său de stat, acestea erau Uniunea Sovietică, Marea Britanie și China.

Cu toate că la Washington nimeni nu se lipsea în acea vreme de plăcerea de a face tot felul de planuri pentru perioada de după război, croind și recroind harta Europei, se dădea prioritate în mod deliberat proiectelor de organizare mondială, în numele ideii simple că dacă *Marii* erau hotărîți să rămînă uniți ei nu vor avea dificultăți să reglementeze problemele teritoriale. Molotov va fi pus la curent cu ocazia vizitei sale la Washington din iunie 1942. Britanicii vor redacta docu-

mente în același spirit, dar vor recomanda înlocuirea Chinei prin Franța în sînul areopagului celor Patru, precum și crearea de consilii regionale, unul pentru Europa, unul pentru Extremul Orient, unul pentru emisfera occidentală, în care cel puțin unele din marile puteri să fie reprezentate.

La Moscova, în octombrie 1943, miniștrii afacerilor străine ai celor Trei și ai Chinei se vor pune de acord asupra *necesității de a stabili cît mai curînd posibil o organizație internațională fondată pe principiul suveranității egale a tuturor statelor pașnice*[6]. Ei nu vor intra însă în detalii. În noiembrie, la Teheran, Roosevelt își va expune planul său. Stalin va face obiecții, precum a fost aceea privind includerea Chinei. Se gîndea că amorul propriu al europenilor va fi rănit. Era mai curînd favorabil, în ceea ce îl privește, consiliilor regionale.

În cele din urmă, după luni de discuții pe canal diplomatic, în august 1944, la Dumbarton Oaks, în apropiere de Washington, a avut loc o conferință pentru a pune la punct structura Organizației Națiunilor Unite. Rușii refuzînd să discute cu chinezii, englezii și americanii vor fi obligați să negocieze succesiv atît cu unii, cît și cu ceilalți.

Se va decide ca în afara Curții de Justiție, a Consiliului Economic și Social etc., O.N.U. să aibă două organisme principale, Consiliul de Securitate — cu cinci membri permanenți, printre care Franța și China, și șase membri nepermanenți — și Adunarea Generală, deschisă tuturor. Consiliul urma să primească *responsabilitatea principală pentru menținerea păcii și securității internaționale*[7]. De aici decurge importanța capitală a procedurii de vot în sînul acestuia.

Încă de la început, cele trei puteri, U.R.S.S., Statele Unite și Marea Britanie, se vor pune de acord asupra necesității unanimității membrilor permanenți pentru orice acțiune împotriva unei agresiuni. Astfel fiind, ele vor institui acel drept de veto, de care Kremlinul avea să se folosească, ulterior, de mai multe de o sută de ori.

Ele au înlăturat deci orice idee de delegare a suveranității unui adevărat guvern mondial.

Dar ce era de făcut dacă una din marile puteri se făcea ea însăși vinovată de agresiune? La Teheran, Roosevelt luase în considerare această ipoteză. El a preconizat în acest caz să se procedeze automat la bombardarea sau invadarea de către o forță de poliție aflată la dispoziția organizației internaționale. Fără a relua această poziție radicală, Churchill era de acord cu președintele apreciind că era imposibil să dai dreptul de veto unui stat parte într-un conflict pe care Consiliul de Securitate avea misiunea să-l oprească. Rușii susțineau un punct de vedere contrar.

De aceea occidentalii au fost plăcut surprinși cînd, la Ialta, Stalin s-a raliat punctului lor de vedere, nu fără a insista asupra imposibilității de a da uneia din țările mici, pentru care nu avea decît dispreț — el va cita exemplul Albaniei, care continuă și azi să-l venereze — un vot egal aceluia al celor trei mari. Desigur generos, el va accepta ca desfășurarea Conferinței pentru crearea O.N.U. să aibă loc la San Francisco, la 25 aprilie următor. Va renunța în fine să ceară în continuare, așa cum Gromîko o făcuse la Dumbarton Oaks, un loc pentru fiecare dintre republicile U.R.S.S. — erau 15 — în Adunarea Generală. Chit că i-a propus același lucru și lui Roosevelt, care l-a refuzat de altfel cu demnitate, el se va mulțumi cu trei locuri: unul pentru U.R.S.S. însăși, celelalte două pentru Ucraina și Bielorusia, care accedau astfel pentru prima dată la suveranitate internațională. O suveranitate pur teoretică — mai este oare nevoie să o spunem? Ministerele afacerilor externe de la Kiev și de la Minsk nu dispun decît de administrații scheletice. Ele nu au practic alte contacte cu exteriorul decît cu ocazia sesiunilor O.N.U., în cursul cărora șefii lor se fac, într-un mod minor, ecoul fidel al discursurilor delegației sovietice. Churchill va consimți cu atît mai ușor la acest aranjament, cu cît el va obține, în schimb, un loc pentru India, căreia, în ciuda puternicei presiuni ame-

ricane, nu era deloc dispusă în acel moment să-i acorde independența.

Sistemul adoptat la Dumbarton Oaks și completat la Ialta avea să fie ratificat la 26 iunie 1945 la San Francisco de către Adunarea constitutivă a O.N.U., la care au participat 49 de națiuni care declaraseră război Germaniei sau Japoniei, cu excepția foștilor lor sateliți.

Cu acest uimitor amestec de idealism și de orgoliu care îl caracteriza, Roosevelt nu se îndoia că America trebuia să fie coloana vertebrală a noii organizații. *Anglia* — îi va spune el fiului său — *este în declin. China se află încă în secolul al XVIII-lea, Rusia nu se încrede în noi și ne face neîncrezători vizavi de ea. America este singura mare putere care va putea să mențină pacea în lume* [8]. ... *Rolul nostru în viitoarea organizație a Națiunilor Unite va fi acela de a concilia divergențele de vederi ale englezilor, care gîndesc la Imperiu, și ale rușilor, care gîndesc la comunism* [9].

Robert Sherwood a rezumat perfect ideea pe care acest om și-o făcea despre rolul său atunci cînd scria că era *contradictoriu pînă la punctul de a deveni derutant* [10]. *Roosevelt, așezat între cei doi, Stalin și Churchill, era considerat, de comun acord, drept un moderator, arbitru și autoritate finală. El intervenea destul de rar în discuții și cuvintele sale păreau să treacă în mod supărător pe lîngă chestiune, deși se poate presupune că la Ialta ultimul cuvînt i-a revenit lui* [11]. Rămîi uimit în fața unui asemenea amestec de ambiție și de naivitate la un om care a dat, de altfel, atîtea dovezi de inteligență și de caracter. Chateaubriand a relevat la Napoleon *lacunele geniului*. Au existat oare vreodată pe acest pămînt genii fără lacune ?

În realitate, nefericitul președinte, atît de bolnav încît medicul său s-a gîndit un moment să-l transporte cu un vas american ancorat în Marea Neagră, pentru a-l putea

îngriji cu mai multă ușurință, i-a făcut lui Churchill impresia că nu mai păstra *decît un contact foarte fragil cu viața* [12]. Principalul său colaborator, Harry Hopkins, a trebuit să rămînă la pat timp de luni, datorită cancerului care avea curînd să-l răpună. Churchill, rînd pe rînd, morocănos și exaltat, traversa, potrivit părerii secretarului de stat american din acea epocă, Stettinius, *o criză de menopauză (sic !)* [13]. În ceea ce-l privește pe Stalin, acesta era în deplinătatea capacităților sale și el va conduce jocul cu o măiestrie facilitată de lipsa totală de scrupule.

S-a străduit să flateze vanitatea lui F.D.R., propunîndu-i încă din primul minut să i se încredințeze președinția, ceea ce-l întărea în ideea pe care și-o făcuse în legătură cu puterea sa arbitrală. Nelimitîndu-se să cedeze teren în privința puterilor și componenței Consiliului de Securitate, el îi va da un alt motiv de satisfacție lui Roosevelt, subscriind dintr-o dată *declarației privind Europa eliberată*, pe care acesta dorea să o vadă adoptată de către conferință. Or, acest text prevedea în mod expres că cei Trei *vor ajuta, de comun acord, popoarele statelor europene eliberate sau foștii sateliți ai Axei acolo unde, potrivit aprecierii lor, situația ar fi cerut-o... să formeze guverne provizorii, larg reprezentative, implicînd toate elementele democratice, care se vor angaja să constituie, cît mai curînd posibil, prin alegeri libere, guverne răspunzînd dorinței popoarelor; să faciliteze, acolo unde se va dovedi necesar, procesul unor asemenea alegeri.* Textul dispunea de asemenea ca atunci cînd cei Trei vor aprecia că o asemenea acțiune se impunea, *ei vor stabili imediat un mecanism corespunzător pentru ca să fie aplicat ansamblului obligațiilor enunțate în această declarație.* [14]

Roosevelt ar fi putut să bănuiască că Stalin avea în chestiunea dreptului popoarelor de a dispune de ele însele idei foarte diferite de ale sale. Generalisimul propusese, într-adevăr, să se adauge declarației privind Europa eliberată o frază potrivit căreia cei Trei *vor susține con-*

ducătorii politici care au luat parte activă la lupta contra invadatorilor germani [14]. El a resimțt nevoia de a-i spune lui Churchill — fără îndoială pentru a-i aminti de acordul lor din luna octombrie 1944 privind zonele de influență — *că nu avea de ce să se teamă că acest amendament s-ar aplica Greciei și că ar fi foarte periculos ca primul ministru să permită altor forțe, decît cele britanice, să intre în această țară* [15]. Dacă accepta să facă o excepție la principiile democratice în favoarea Angliei, era evident că o făcea întrucît conta în mod serios să fie răsplătit în țările în care Churchill îi recunoscuse o influență predominantă.

Ce să mai spunem de maniera în care sovieticii vorbeau de drepturile acestor mici națiuni, în legătură cu care Churchill cita proverbul: *Vulturul trebuie să lase păsărelele să cînte, fără să-și bată capul de ce acestea cîntă!* [16] În cursul dineului oferit de către Roosevelt, după prima ședință a conferinței, fostul procuror în procesele de la Moscova, devenit ministru adjunct al afacerilor externe, Vișinski *, i-a afirmat vecinului său de masă, Charles Bohlen, că U.R.S.S. nu le va recunoaște niciodată acestora dreptul de a judeca actele marilor puteri. Cînd viitorul ambasador al Statelor Unite la Paris i-a spus că poporul american nu va accepta niciodată să

* Andrei Ianuarevici Vîșinski, om politic sovietic, avocat și profesor de drept; a fost numit de către Stalin procuror general al U.R.S.S. (1936). A avut rolul de acuzator public pe vremea epurărilor și a proceselor de la Moscova (1936—1938). În calitate de adjunct al lui Molotov la Comisariatul pentru Afacerile Externe a fost trimis în România și în Bulgaria, contribuind la instaurarea regimurilor comuniste în aceste țări (1944—1946). În martie 1949, i-a succedat lui Molotov la Afacerile Externe, pentru a fi din nou înlocuit de către acesta din urmă după moartea lui Stalin (martie 1953). Delegat la O.N.U., s-a distins prin violență și intransigență ca „acuzator" al țărilor occidentale în anii războiului rece. După moartea sa, Vîșinski a fost denunțat de Hrușciov drept autor al operelor care „au constituit baza juridică a represiunilor ilegale de pe vremea cultului personalității lui Stalin". *(n.tr.)*

se aducă fie chiar și cea mai mică atingere acestor mici națiuni, el a replicat că poporul în cauză *va trebui să învețe bine să-și asculte șefii. Ați face bine dacă i-ați spune-o*, replică Bohlen. *Cu cea mai mare plăcere*, concluse Vîșinski.

Discuția asupra Poloniei, cea mai lungă și cea mai anevoioasă a conferinței, nu a fost mai puțin edificatoare. În luna iunie 1944, Roosevelt îi explicase lui Mikolajczyk că, dacă n-a putut să ia poziție public în legătură cu problemele țării sale, aceasta s-a datorat campaniei electorale, dar că ulterior *va acționa ca mediator și va obține o reglementare* [17].

În mod evident, în speranța de a ajunge la un compromis, el va începe prin a face un gest. La Teheran, după cum s-a văzut, președintele și Churchill admiseseră principiul liniei Curzon — care desparte populațiile poloneză, pe de o parte, ucraineană și bielorusă, pe de altă parte —, dar insistaseră ca orașul Lvov, sub austrieci pînă la războiul din 1914, să rămînă polonez. Ei se vor declara acum gata să-l sacrifice, insistînd în același timp asupra bunei impresii pe care ar face-o în Occident o concesie sovietică în această direcție. Inutil să spunem că Stalin era puțin accesibil unui asemenea gen de argumente.

Cît privește frontiera cu Germania, Stalin — care în conferințele precedente nu păruse să bănuiască că ar exista două Neisse — va propune ca aceasta să se stabilească pe cel mai occidental dintre cele două rîuri și pe Oder. Churchill va considera că asta era prea de tot. *N-avea nici un rost* — după părerea sa — *să îndopi gîsca poloneză cu mălai german, într-atît încît să ajungă să crape de indigestie* [18]. Roosevelt îl va susține. Nu se vor putea pune de acord.

Dar mai mult încă decît linia frontierelor, pe occidentali îi interesa să știe cine va guverna Polonia. Este ceea ce va declara Churchill la 6 februarie 1945. *Marea Britanie* — va spune el — *n-are absolut nici un interes material. Noi am scos sabia doar pentru onoare, pentru*

a ajuta Polonia să reziste brutalei agresiuni a lui Hitler și noi nu am putea accepta niciodată soluții care nu ar lăsa-o liberă, independentă și suverană. A cerut ca, în așteptarea alegerilor generale și libere, să fie creat un guvern sau un organism guvernamental care ar putea să fie recunoscut de către toți în Polonia [19]. Stalin va răspunde că pentru Rusia nu era vorba *doar de o chestiune de onoare, ci și de una de securitate,* că Comitetul de la Lublin era *tot atîta de democratic ca și de Gaulle* și că agenții guvernului polonez de la Londra uciseseră 212 soldați ruși. *Este esențial pentru Armata roșie să aibă în spatele său zone perfect sigure* — va conchide el — *și în calitatea mea de militar nu voi sprijini decît un guvern* capabil să garanteze această securitate [20].

Toate acestea au fost spuse pe un asemenea ton încît Roosevelt, la sugestia lui Hopkins, a cerut să se ridice ședința și, în aceeași seară, și-a luat pana sa de zile mari pentru a-i scrie lui *Uncle Joe.* Îi va propune să fie invitate la Ialta diverse personalități poloneze — a căror listă o și dădea — în scopul de a discuta cu ele, și cu doi reprezentanți ai Comitetului de la Lublin, formarea unui guvern provizoriu *care ar cuprinde, fără nici un dubiu, cîțiva dintre șefii polonezi aflați în exterior.* În cazul în care un asemenea guvern va fi constituit, continua el, *Statele Unite și, sînt sigur, și guvernul britanic vor fi gata să examineze cu dumneavoastră în ce condiții se vor desolidariza ele de guvernul de la Londra și-și vor da girul lor noului guvern provizoriu* [21].

Churchill va face puține obiecții la acest text. El știa în mod cert că din moment ce Polonia era aproape în întregime ocupată de Armata roșie, era imposibil să se spere mult mai mult decît o lărgire a Comitetului de la Lublin. Era de altfel și punctul de vedere al lui Mikolajczyk însuși, care îl expusese, în ianuarie 1945, unor diplomați americani. Pentru englezi, problema era mai ales, așa cum scrie atît de cinic sir Llewelyn Woodward, *de a transfera recunoașterea unei echipe de la Lublin,*

0
300 Km
SUEDIA
DANEMARCA
Kaliningrad
Gdansk
OLANDA
Amsterdam
Nimegue
Stetin
(Szczecin)
Berlin
POTSDAM
M.B.
Frankfurt pe Oder
Bydgoszcz
Varsovia
Poznan
POLONIA
BELGIA
U.R.S.S.
GERMANIA
F.
Praga
Luxemburg
Strasbourg
S.U.A.
Pilsen
CEHOSLOVACIA
Cracovia
Colmar
FRANTA
F.
Viena
S.U.A.
U.R.S.S.
ELVETIA
F.
AUSTRIA
M.B.
Budapesta
UNGARIA
Milano
Bologna
IUGOSLAVIA
Belgrad
Ravenna
Florenta
ITALIA
Roma
ALBANIA
GRECIA

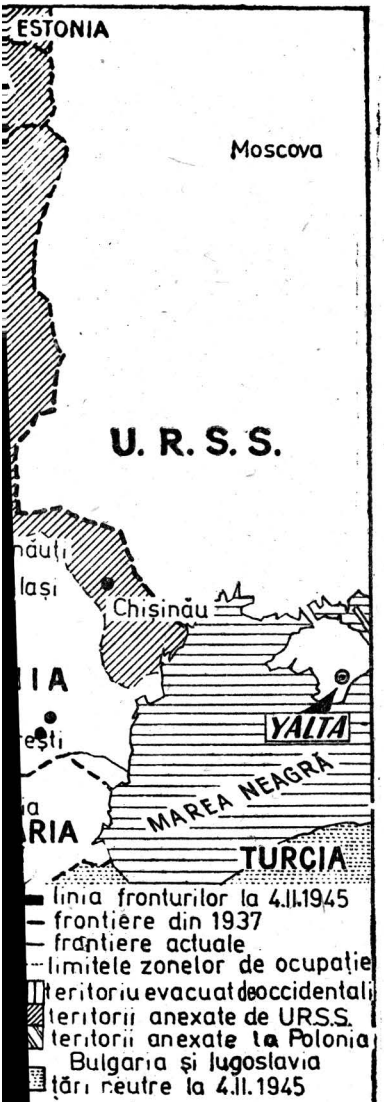

EUROPA IALTEI
ȘI A POSTAMULUI
(1945)

modificată astfel încît că nu rănească opiniile britanică și americană și să nu descurajeze loialitatea polonezilor care luptau alături de noi [22].

Stalin va înțelege repede, la citirea scrisorii lui Roosevelt, că peștele muscase cîrligul. Îi va cere lui Molotov să pregătească pentru a doua zi dimineața un proiect de rezoluție, potrivit căruia *se considera de dorit lărgirea guvernului provizoriu polonez* (acela de la Lublin, instalat de altfel la Varșovia, după eliberarea orașului) *cu cîțiva conducători democrați aleși din cercurile polonezilor emigrați. Acest guvern trebuia să organizeze cît mai curînd posibil alegeri generale din care urmau să rezulte organismele permanente ale guvernului polonez* [23]. Cît privește o discuție la Ialta cu liderii polonezi, aceasta i se părea foarte nesigură, dată fiind dificultatea de a-i aduna așa de repede.

La 9 februarie, occidentalii vor propune o formulă respectînd în mai mare măsură principiile pentru care intraseră în război. Ea prevedea că *actualul guvern provizoriu polonez va fi reorganizat ca un guvern deplin reprezentativ, bazat pe toate forțele democratice ale Poloniei, inclusiv pe șefii democrați polonezi aflați în exterior, acesta urmînd să procedeze cît mai curînd posibil la alegeri libere și fără piedici, pe baza votului universal și secret, toate partidele democratice avînd dreptul de a participa la alegeri și de a prezenta candidați* [24].

După o discuție interminabilă s-a căzut de acord, în cele din urmă, asupra unui text potrivit căruia *guvernul provizoriu aflat în prezent în funcțiune în Polonia va fi reorganizat pe cele mai largi baze democratice, incluzînd și lideri democrați aflați peste hotare* [25]. S-a hotărît ca Molotov să se pună de acord cu ambasadorii Marii Britanii și ai Statelor Unite la Moscova în legătură cu începerea unor consultări cu liderii polonezi de diverse orientări. Guvernul de uniune națională rezultat din aceste consultări va proceda la alegeri conform formulei propuse de occidentali. *Cît timp va fi necesar pentru or-*

ganizarea de alegeri? l-a întrebat Roosevelt pe Molotov. *Mai puțin de o lună,* i s-a răspuns. Și președintele a adăugat cu fermitate : *Vreau ca ele să fie precum soția Cezarului, ca ele să nu poată fi suspectate* [26].

Încă din a doua zi a conferinței, Stalin va cere să se ia în discuție viitorul Germaniei. În toamna anului 1944, Roosevelt își pusese în cap, la propunerea lui Morgenthau, secretarul său la Trezorerie, să *dezindustralizeze* Reich-ul, hărăzindu-l în principal agriculturii și creșterii animalelor. *Supă dimineața, supă la prînz, supă seara* [27], aceasta era soarta pe care el vroia s-o rezerve orgolioasei Germanii potrivit mărturiei lui James Byrnes, pe atunci secretar de stat adjunct. La Quebec, la 15 septembrie 1944, Churchill s-a raliat în mod ușuratic acestui program pe care președintele însuși avea să-l abandoneze curînd, în urma obiecțiilor celei mai mari părți a colaboratorilor săi, printre care Cordell Hull. Un comitet interministerial a fost atunci însărcinat la Washington cu studiul tratamentului care urma să se aplice Germaniei, avînd ca unică misiune să se asigure că aceasta nu va mai putea să reprezinte un nou pericol.

La Ialta, Maiski va cere, pentru securitatea Europei și a propriei sale țări, ca industria grea germană să fie redusă cu 80%. El va cere în afara unei părți din prelevările făcute din capitalul german însuși : uzine, mașini, terenuri, investiții, pe de o parte, și prelevări în natură din producția curentă, pe timp de zece ani, pe de altă parte. El credea că va fi posibil să-i facă pe germani să plătească 20 de miliarde de dolari, din care jumătate în beneficiul U.R.S.S. Churchill va răspunde că există riscul, fără cel mai mic profit, să fie înfometate milioane de ființe umane. *Dacă vrei ca un cal să tragă la căruță* — i-a spus el acestuia — *trebuie să-i dai animalului fîn* [28]. Asta nu va face ca protocolul conferinței să nu rețină cifrele avansate de către sovietici ca *bază de discuție* pentru comisia de reparații, a cărei înființare a fost decisă de către Conferința de la Ialta. S-a admis, de asemenea, că

folosirea mîinii de lucru ar putea fi luată în considerare de către comisie drept contribuție posibilă în contul reparațiilor.

Acest text, pe care rușii se vor sprijini pentru a proceda — încă de la intrarea lor în Germania — la *operațiunea Trofee* (demontarea de uzine, de căi ferate, de instalații sanitare, rechiziționarea de personal și de bunuri de toate felurile), avea să facă în continuare obiectul a nenumărate contestări.

Se va vorbi, de asemenea, la Ialta, la cererea lui Stalin, de dezmembrarea Reich-ului. Generalisimul va reaminti că, la Teheran, Roosevelt sugerase să se împartă țara în cinci state autonome, canalul Kiel, Hamburgul, Ruhrul și Saarul urmînd să fie plasate sub controlul O.N.U. ; că, în principiu, se asociase și el însuși acestei propuneri, dar că nu fusese vorba decît de un schimb de păreri. Va aminti, de asemenea, că Churchill sugerase crearea unei mari federații austro-bavareze și desprinderea Ruhrului și Westfaliei de Prusia, care își va vedea astfel sucombînd visurile sale seculare de dominație. A venit vremea, a conchis el, să se ia o decizie.

Primul ministru va sublinia că traseul frontierelor noilor state germane ridica probleme mult prea complicate, imposibil de rezolvat în cîteva zile. La propunerea lui Roosevelt, s-au pus de acord să încredințeze unui comitet — constituit sub președinția lui Eden și cuprinzînd ambasadorii Statelor Unite și U.R.S.S. la Londra — *studierea procesului de dezmembrare a Germaniei, convenindu-se ca acest comitet să aibă în vedere oportunitatea de a-și asocia un reprezentant francez* [29]. Se va hotărî, pe de altă parte, ca o referire la dezmembrare să fie introdusă în actul de capitulare care va fi impus Germaniei.

Comitetul de dezmembrare avea curînd să se piardă în chestiuni de procedură. Nu se ajunsese la nici un rezultat atunci cînd, a doua zi după Victorie, la 8 mai 1945, Stalin va anunța, fără a consulta pe nimeni, într-o

ACORDUL SECRET DE LA IALTA PRIVIND EXTREMUL ORIENT ŞI CAPITULAREA JAPONIEI

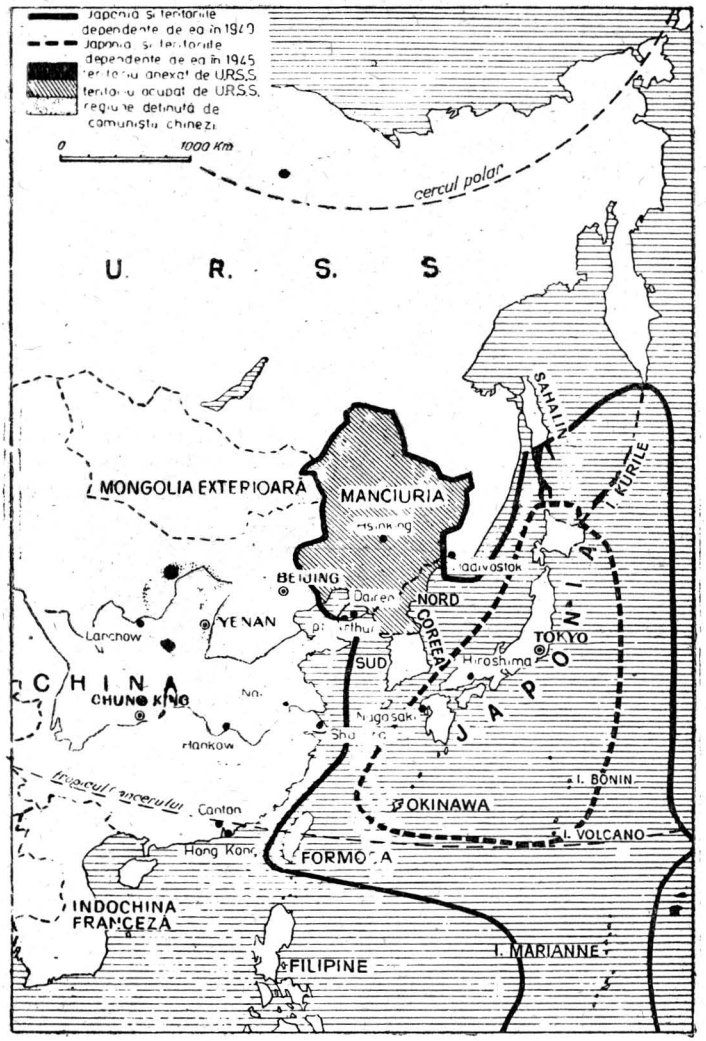

proclamație adresată poporului său, că *Uniunea Sovietică nu avea intenția de a dezmembra sau de a distruge Germania*[30]. Nu se va mai vorbi deci despre această chestiune. Orice aluzie la o eventuală dezmembrare a dispărut din actul prin care, la 5 iunie 1945, comandanții supremi, francez, american, britanic și sovietic, constatînd dispariția oricărui guvern central, vor declara că *își asumă autoritatea supremă în privința Germaniei*[31].

Generalisimul nu s-a explicat niciodată asupra neașteptatei sale schimbări. Să fi crezut el că va fi posibil, grație elementelor prosovietice germane, să pună rapid mîna pe întreaga Germanie? Acesta a fost planul pe care — potrivit mărturiei lui Djilas — l-a expus în anul 1946 în fața delegaților bulgari și iugoslavi[32]. Roosevelt îi spusese la Ialta — ca răspuns la o întrebare pe care Stalin i-o adresase — că nu credea că trupele americane vor rămîne în Europa mai mult de doi ani. Este foarte posibil ca el să fi interpretat aceste cuvinte imprudente drept o invitație să înainteze cu repeziciune.

Principiul ocupării comune și totale a Reich-ului — consecință logică a ideii capitulării necondiționate — fusese într-adevăr adoptat fără mare dificultate, în octombrie 1943, de către cei trei miniștri ai afacerilor străine, reuniți la Moscova, care conveniseră că guvernele lor își vor asuma împreună, după capitularea Reich-ului, responsabilitatea puterii în Germania.

În ianuarie 1944, englezii propuseseră crearea a trei zone, Berlinul urmînd să fie ocupat împreună de către cele trei puteri. În proiectul lor, zona atribuită U.R.S.S. (Mecklenburg, Pomerania, Brandenburg — Prusia se vedea ștearsă de pe hartă —, Saxonia-Anhalt și Thuringia) reprezenta circa 40% din teritoriu, 38% din populație și 33% din resursele economice ale Reich-ului. Marea Britanie va lua nordul părții occidentale, sudul revenind americanilor. Aceștia din urmă declaraseră că ar fi preferat zona nord-vest, mai bogată și accesibilă dinspre mare. În schimb, ei se vor declara de acord cu delimitarea propusă pentru zona sovietică, după ce s-a avut în

vedere să se facă din Berlin punctul de întîlnire al celor trei zone. Ideea de a prevedea un coridor pînă la Berlin — susținută de către unul dintre experții Departamentului de Stat, Philip Mosely, a fost respinsă de Ministerul de Război american, care considera că această chestiune ține în primul rînd de competența sa și nu era dispus ca nenumăratele probleme tehnice ridicate de ocuparea unei mari părți a Germaniei să se complice datorită unor considerente politice [33].

Churchill și Roosevelt nu vor ajunge să se înțeleagă asupra zonelor care le reveneau decît la Conferința de la Québec din septembrie 1944. La 14 noiembrie 1944, reprezentanții lor în comisia consultativă europeană semnau împreună cu colegul lor sovietic un protocol privind delimitarea celor trei zone și ocuparea în comun a Berlinului. Acesta avea să fie confirmat la Ialta, după o discuție care s-a referit în exclusivitate la atribuirea în beneficiul Franței a unei părți din zonele occidentale.

Primul ministru va scoate în evidență că dacă americanii evacuau Europa, la sfîrșitul celor doi ani, Marea Britanie nu ar mai fi fost capabilă să ocupe de una singură partea occidentală a Germaniei și că se cuvenea — pentru a fi satisfăcător supravegheată — ca Franța să fie repusă în șa. Stalin era foarte ostil unei asemenea idei : nu voia să-l admită pe generalul de Gaulle în clubul celor Mari, în care nu se intra, după el, decît cu *Cinci milioane de soldați*. Trei, avea să-l întrerupă Churchill.

După această scurtă relatare, reiese clar că dintre toate probleme dezbătute de-a lungul războiului de către aliații din Est și cei din Vest aceea a demarcării sectoarelor lor de ocupație va fi una dintre cele mai ușor tranșate. Să nu se fi gîndit oare nimeni la riscul ca această linie să devină aceea a împărțirii Germaniei între două blocuri ostile ? Nu, nici vorbă.

Încă de la 25 mai 1943, Eden supusese cabinetului de război, tocmai pentru a preveni acest risc, un plan urmărind să plaseze în fiecare zonă contingente aparținînd celorlalte armate aliate, forțele de ocupație de toate naționalitățile fiind plasate sub un comandament comun unic [34].

Ideea fusese respinsă de către militarii americani în numele unor considerente tehnice, dar și Departamentul de Stat a exprimat la rîndul său, într-un amplu memorandum din iulie 1944 privind viitorul Germaniei, teama sa de a vedea o divizare realizîndu-se, de fapt, pe baza desprinderii zonelor [35]. Iar șefii de stat-major britanici ar fi ajuns să ia în considerare încă în acest moment ipoteza în care, rușii anexînd practic zona lor, s-ar fi impus plasarea regiunilor de sub controlul occidental în slujba potențialului de război al Vestului.

Este adevărat că la Ministerul de Război de la Washington, cu numai cîteva luni mai devreme, se considera drept un lucru de necontestat faptul că ar fi imposibil ca rușii să fie impiedicați să ajungă pînă la Rin. Se părea, de altfel, că se împăca destul de ușor cu această perspectivă [36].

Nu același lucru se putea spune despre Churchill care, nemulțumit doar cu susținerea energică a unei acțiuni spre Viena, prin Istria și Ljubljana, preconiza, de asemenea, un marș forțat al Aliaților în direcția orașelor Berlin și Praga, pentru a contracara influența rusă.

Preocupările englezilor și americanilor erau într-adevăr, în această perioadă, departe de a fi concordante. În timp ce primii căutau să pună mîna pe un număr cît mai mare de teritorii, pentru a fi în măsură se procedeze la un tîrg avantajos cu rușii, ceilalți înțelegeau să cîștige cît mai repde și cît mai puțin costisitor războiul contra nemților. *Nu văd nici un motiv* — îi spunea Roosevelt fiul său, Eliott, la Teheran — *să riscăm viața soldaților americani pentru a proteja interesele reale sau imaginare ale englezilor pe continentul european.*

Sîntem în război, iar ceea ce avem de făcut este să-l cîştigăm cît se poate mai repede, fără să ne expunem nici unei aventuri[37]. Alegătorii erau grăbiţi să-i revadă pe băieţi şi războiul contra Japoniei părea să fie departe de sfîrşitul său.

Lui Churchill, pe care îl va întîlni la Malta, preşedintele îi spusese că, după opinia sa, războiul va dura pînă în 1947. Nu părea pe vremea aceea să gîndească la folosirea bombei atomice pentru a-l face să se sfîrşească mai devreme. Împărtăşindu-i lui Stettinius, cu cîteva săptămîni în urmă, secretul acestei arme îngrozitoare, Roosevelt îi spusese că nu ştie cît va dura punerea ei la punct.

În această situaţie, nu e nimic de mirare că prima grijă a lui Roosevelt, de-abia ajuns în Crimeea, a fost să-l sondeze pe Stalin asupra condiţiilor în care acesta avea de gînd să-şi ţină promisiunea făcută la Teheran şi anume de intra în război împotriva Japoniei, de îndată ce Reich-ul ar fi fost înfrînt. Forţele americane din Pacific întîmpinau atunci o rezistenţă sălbatică din partea soldaţilor Mikadoului şi cucerirea unei insule, cît de mică, antrena pierderi substanţiale. Intervenţia Armatei roşii ar fi fost în mod evident de natură să grăbească considerabil sfîrşitul campaniei, MacArthur, comandantul şef al trupelor din Extremul Orient, fiind primul care să ceară cu insistenţă să se ia în considerare orice efort posibil pentru a obţine această intervenţie.

Încă de la Teheran, Roosevelt se declarase favorabil restituirii către Rusia a teritoriilor şi privilegiilor care îi fuseseră smulse ca urmare a agresiunii japoneze din 1904. Acordul s-a încheiat deci fără dificultăţi, la 11 februarie, pe baza unui text care prevedea, în afară de recunoaşterea *statu-quo*-ului în Mongolia exterioară, *restabilirea drepturilor Rusiei încălcate prin atacul mişelesc al Japoniei*[38]. Cu alte cuvinte : restituirea către U.R.S.S. a părţii de sud a insulei Sahalin, reînchirierea Port-Arthurului, internaţionalizarea portului vecin, de

la Dairen, sub rezerva salvgardării intereselor predominante ale U.R.S.S., exploatarea în comun, alături de China, a căilor ferate din Estul chinez și din Manciuria. În plus, arhipelagul insulelor Kurile. Contrar părerii lui Eden, Churchill va contrasemna acest acord, la 11 februarie 1945, acord care, pentru a intra în vigoare, trebuia, de asemenea, să primească consimțământul Chinei.

Conferința din Crimeea va lua sfîrșit în aceeași zi, încheindu-se cu o masă copioasă dar neprotocolară, în cursul căreia cei Trei și-au depus semnăturile pe ceea ce istoria va numi de atunci încoace acordurile de la Ialta. Luîndu-și rămas bun de la Stalin și de la Churchill, pentru a merge să se întîlnească cu regii Arabiei și Egiptului, cu împăratul Etiopiei și, gîndea el, și cu de Gaulle, Roosevelt trăia, după expresia lui Robert Sherwood, o stare de *profundă satisfacție*[39]. *Eram absolut siguri* — avea să spună mai tîrziu Hopkins — *că am cîștigat prima victorie a păcii și cînd spun noi, spun noi toți, toate popoarele civilizate ale rasei umane*[40]. Felicitările curgeau din toate părțile. John Foster Dulles, pe vremea aceea consilier diplomatic al lui Thomas Dewey, nefericitul rival al lui F.D.R. în cursa pentru președenție, nu era printre cei din urmă care să le împartă cu largheță. Presa americană în totalitatea ei își exprima încrederea și entuziasmul. *Orice urme de îndoială care ar fi putut exista în legătură cu posibilitatea celor Trei Mari de a colabora pe timp de pace, așa cum o făcuseră pe timp de război* — scria revista „Times" —, *a fost înlăturată pentru vecie*[41].

Churchill nu va dori să rămînă dator. *Impresia cu care m-am întors din Crimeea* — declara el la 27 februarie în Camera Comunelor — *este că mareșalul Stalin și conducătorii sovietici doresc să trăiască în onorabile raporturi de prietenie și de egalitate cu democrațiile occidentale. Cred, de asemenea, că se vor ține de cuvînt. Nu cunosc vreun alt guvern în afara celui sovie-*

tic rus care să se țină mai strict de promisiunile făcute, chiar dacă ar fi în detrimentul propriilor sale interese[42].

Primul ministru nu știa că, chiar în acel moment, Vîșinski debarca la București *. Acesta s-a dus direct la Palatul Regal, în fața căruia manevrau blindatele sovietice, în timp ce unitățile Armatei roșii procedau la ocuparea cartierului general al armatei și la dezarmarea forțelor române din interior. L-a somat pe suveran să-l revoce pe primul ministru Rădescu, acuzat de complot împotriva U.R.S.S. Pentru a facilita lucrurile, i-a prezentat el însuși lista guvernului pe care Kremlinul dorea să-l vadă instalat. Cum tînărul rege Mihai dădea impresia că vrea să reziste, va insista din nou ** la 2 martie 1945, și îi va lăsa răgaz doar pînă seara pentru ca să se decidă. A trîntit ușa așa de tare la plecare, de s-a desprins ipsosul jur-împrejurul canatului. Firește, a obținut cîștig de cauză. Noul prim-ministru, *tovarășul de drum* Petru Groza, s-a grăbit să dea unui comunist *Ministerul de Interne* ***. La fel ca și în Bulgaria vecină, un val de arestări s-a abătut curînd împotriva oamenilor politici burghezi.

Demersurile repetate ale Londrei și Washingtonului nu vor schimba nimic. Churchill mărturisește de altfel, în *Memoriile* sale, că era, împiedicat *să protesteze*[43], în virtutea acordului asupra zonelor de influență pe care îl semnase în luna octombrie 1944. Roosevelt, care era departe de a fi legat prin acest acord, aprecia că Ialta l-a pus în cauză și a cerut constituirea la București a unei comisii tripartite, însărcinate cu aplicarea declarației asupra Europei eliberate. La 17 martie, Kremlinul a respins această sugestie în numele unor necesități militare.

---

* 26 februarie 1945. *(n.tr.)*

** Vîșinski impune regelui Mihai I să-l primească de patru ori. *(n.tr.)*

*** Teohari Georgescu. *(n.tr.)*

În Polonia, în orice caz, nu exista nici un acord privind zonele de influență, ci numai un angajament al celor trei puteri de a ajuta la lărgirea Comitetului de la Lublin, pentru a-i permite să procedeze cît mai rapid posibil la alegeri libere. Or, foarte curînd, Kremlinul va manifesta o extremă rea-voință în aplicarea acestui angajament. La Ialta, Stalin obținuse esențialul din ceea ce urmărea de luni întregi : să facă din grupul de la Lublin nucleul viitorului guvern. Nu era însă suficient pentru el. Abia s-au întors occidentalii acasă, că el va recuza numele conducătorilor pe care aceștia îi propuseseră să facă parte din noul guvern și se va opune chiar trimiterii la Varșovia a unor observatori aliați, pentru că polonezii *ar vedea în aceasta o insultă adusă demnității lor naționale* [44].

Sîciindu-l cu telegrame pe Roosevelt pentru a-l convinge să întreprindă fără întîrziere o acțiune comună pe lîngă Stalin, Churchill îi scria la 13 martie : *Polonia și-a pierdut frontiera. Trebuie oare acum să-și piardă și libertatea ? Aceasta este problema pe care va trebui, fără îndoială, să o dezbatem aici, în Parlament și în public. Nu vreau să dezvălui o divergență între guvernul Marii Britanii și guvernul Statelor Unite, dar voi fi în modul cel mai sigur silit să precizez că ne aflăm în prezența unui imens eșec, a unei prăbușiri complete a ceea ce fusese convenit la Ialta, dar că noi britanicii nu dispunem de forța dorită pentru a împinge lucrurile mai departe, că noi am atins limita posibilităților noastre de acțiune* [45].

În timp ce avea loc acest schimb de telegrame între Londra și Washington, Molotov arăta o totală intransigență în convorbirile sale cu ambasadorii occidentali. Și atunci cînd aceștia vor refuza să atribuie guvernului de la Lublin — înainte de a se semna un acord privind condițiile lărgirii lui — locul rezervat Poloniei la Conferința constitutivă a O.N.U., care trebuia să se deschidă la 25 aprilie la San Francisco, Molotov va face cunoscut că el însuși nu va participa la această conferință.

Roosevelt s-a lăsat convins pînă la urmă să se adreseze direct lui Stalin. La 1 aprilie, el va trimite o telegramă în care îi scria că *orice soluție care va duce la perpetuarea abia deghizată a actualului regim de la Varșovia ar fi inacceptabilă și ar determina poporul Statelor Unite să considere acordul de la Ialta drept un eșec*[46].

Răspunsul generalisimului, șase zile mai tîrziu, era mai curînd încurajator. El anunța, într-adevăr, că își va retrage obiecțiile sale privind participarea lui Mikolajczyk la convorbirile de la Moscova, dacă acesta — care criticase deciziile de la Ialta — le aproba în mod expres și se pronunța în favoarea relațiilor prietenești între Polonia și U.R.S.S. La 11 aprilie 1945, Roosevelt îi telegrafia lui Churchill pentru a-l invita la realizarea unui studiu comun privind *prima măsură* ce trebuia să fie luată pentru a-i răspunde lui Stalin[47]. A doua zi, președintele va muri subit. Campionului înțelegerii cu U.R.S.S. îi va succeda un om care avea să devină în curînd simbolul rezistenței față de ambițiile acesteia.

Bibliografie și note

1. SHERWOOD, *op. cit.*, tom II, p. 385.

2. *Ibid.*, p. 388.

3. Ch. de GAULLE, *Mémoires de guerre*, *op. cit.*, tom III, p. 53.

4. Eliott ROOSEVELT, *op. cit.*, p. 263.

5. SHERWOOD, *op. cit.*, tom II, p. 383.

6. *Keesing's*, 6073 A.

7. Textul integral al planului de la Dumbarton Oaks, în CERE-ROUSSEAU, *Chronologie du conflit mondial*, Paris, S.E.F.I., 1945, p. 589.

8. E. ROOSEVELT, *op. cit.*, p. 162.

9. *Ibid.*, p. 245.

10. SHERWOOD, *op. cit.*, tom I, p. 25.

11. *Ibid.*, tom II, p. 67.

12. CHURCHILL, *op. cit.*, tom VI, vol. 2, p. 51.

13. Citat de FORRESTAL, *Journal*, Paris, Amiot-Dumont, (f.a.), p. 221.

14. Text integral în STETTINIUS, *Yalta, Roosevelt et les Russes*, Paris, 1951, *ibid.*, p. 228—229.

15. *Ibid.*, p. 230.

16. SHERWOOD, *op. cit.*, tom II, p. 396.

17. Citat de Chester WILMOT, *op. cit.*, p. 826.

18. CHURCHILL, *op. cit.*, tom V, vol. 2, p. 28.

19. *Ibid.*, p. 23—24.

20. *Ibid.*, p. 24—25.

21. STETTINIUS, *op. cit.*, p. 155—157.

22. WOODWARD, *op. cit.*, p. 494.

23. CHURCHILL, *op. cit.*, tom VI, vol. 2, p. 28.

24. STETTINIUS, *op. cit.*, p. 210.

25. *Ibid.*, p. 233.

26. James BYRNES, *Cartes sur table*, Paris, Morgan, 1947, p. 72.

27. *Ibid.*, p. 351.

28. CHURCHILL, *op. cit.*, tom VI, vol. 2, p. 6.

29. STETTINIUS, *op. cit.*, p. 315.

30. „Pravda" din 10 mai 1945.

31. „Le Monde", din 7 iunie 1945.

32. DJILAS, *op. cit.*, p. 169.

33. Vezi în legătură cu acest subiect Philip Mosely, *The Kremlin and World Politics*, Vintage Books, New York, 1960, capitolul VI, *The Occupation of Germany: New Light on How the Zones Were Drawn.*

34. WOODWARD, *op. cit.*, p. 443—444.

35. MOSELY, *op. cit.*, p. 139.

36. *Ibid.*, p. 167.

37. E. ROOSEVELT, *op. cit.*, p. 222.

38. STETTINIUS, *op. cit.*, p. 320.

39. SHERWOOD, *op. cit.*, vol. 2, p. 413.

40. *Ibid.*, p. 414.

41. BYRNES, *op. cit.*, p. 100.

42. CHURCHILL, *op. cit.*, tom VI, vol. 2, p. 55.

43. *Ibid.*, p. 74.

44. Scrisoarea lui Stalin către Churchill, în CHURCHILL, *op. cit.*, tom VI, vol. 2, p. 94.

45. *Ibid.*, p. 81.

46. *Ibid.*, p. 357.

47. *Ibid.*, p. 95.

12.

CORTINA DE FIER

Ajunsă la punctul la care a ajuns, s-ar putea oare imagina că această putere uriașă se va opri din cursa ei?... Frontiera de vest a Imperiului rus este prost trasată și nu coincide cu frontierele naturale... Va suferi modificări și se va observa atunci că ea trebuie să meargă de la Danzig sau de la Stettin pînă la Triest.

KARL MARX

(„New York Daily Tribune", 12 aprilie 1853)

La 12 aprilie 1945, la orele 17, un negustor de mărunțișuri din Missouri, din care hazardul politicii făcuse, cîteva luni mai devreme, vice-președinte al Statelor Unite, Harry Truman, era convocat de extremă urgență la Casa Albă. Pentru a afla, din gura doamnei Roosevelt, că soțul acesteia murise.

De săptămîni întregi — scrie în *Memoriile* sale — *trăiam cu teama în suflet ca nu cumva să i se întîmple vreo nenorocire acestui mare șef. Dar în momentul în*

care avea să se producă cea mai mare catastrofă, nu eram pregătit să o înfrunt [1].

Era evidentă, nu doar din punct de vedere moral, lipsa de pregătire a acestui sexagenar, care nu avusese altă ambiție în viață decît aceea de a fi senator. În această perioadă, vicepreședintele, în afară de obligația de *speaker* al Senatului, nu era decît un moștenitor prezumtiv. El nu era asociat în nici un fel la marile decizii ale guvernului, nici măcar la elaborarea politicii sale generale. Or, el ajungea la putere într-un moment în care trebuiau luate, față de Germania, U.R.S.S., Japonia și China, decizii chemate să marcheze, pentru decenii poate, fața Planetei.

Om modest și vesel, cu gusturi simple, cu o cultură foarte limitată, noul președinte, norocos jucător de pocker, era atras mai mult de acțiune decît de ideile generale. Patriot, fost combatant, foarte convins de valoarea universală a civilizației americane, el nu avea decît repulsie față de sistemele totalitare și înțelegea să le țină piept, dacă era necesar, fără a da înapoi.

La prima vedere, Stalin nu însemna pentru el mai mult decît Hitler. În 1941, într-un interviu din „New York Times" el nu ezitase să declare : *Dacă vedem că Germania este pe cale să cîștige războiul, va trebui ca noi să ajutăm Rusia. Dacă vedem că Rusia este pe cale să cîștige, va trebui ca noi să ajutăm Germania și astfel să le lăsăm să se ucidă între ele cît mai mult posibil* [2]. Oamenii care îl vor pune la curent cu diversele probleme nu erau prea înclinați să-l facă să-și schimbe părerile. La 4 aprilie 1945, adică cu o săptămînă înainte de moartea lui Roosevelt, Averell Harriman, ambasadorul Statelor Unite la Moscova, trimisese Departamentului de Stat o lungă telegramă în care, după ce constatase că *partidul comunist și acoliții săi se folosesc pretutindeni de dificultățile economice pe care le încearcă țările plasate sub responsabilitatea noastră, pentru a face reclamă concepțiilor și politicii Sovietelor, subminînd influența aliaților*

occidentali, el cerea să se manifeste grijă *doar față de aliații noștri occidentali și de regiunile plasate sub responsibilitatea noastră, alocînd surplusul, dacă există, Rusiei*, și să se restabilească, grație oricărui ajutor economic posibil... *condiții de viață decente pentru populațiile țărilor care au aceleași concepții generale ca și noi asupra vieții și asupra evoluției lumii* [3].

Stettinius, secretar de stat, scria în primul său raport pentru noul președinte : *De la Conferința de la Ialta, guvernul sovietic a adoptat o atitudine rigidă și intransigentă aproape în toate problemele majore care au intervenit în relațiile noastre* [4]. În fine, amiralul Leahy, președintele Comitetului șefilor de stat-major, căruia îi revenea obligația de a prezenta în fiecare dimineață șefului executivului rezumatul informațiilor primite din cele patru colțuri ale lumii, era un antisovietic îndîrjit, convins că, sub Roosevelt, Statele Unite îl menajaseră prea mult pe redutabilul *Uncle Joe*.

Acesta, în ceea ce îl privește, era foarte nemulțumit că fusese ținut în afara conversațiilor confidențiale care avuseseră loc ca urmare a unei propuneri de capitulare a trupelor germane din Italia. El nu făcea mare lucru pentru a-și atrage bunăvoința noului președinte. Desigur, prima sa mișcare, la aflarea știrii despre moartea lui Roosevelt, a fost aceea de a-i spune lui Harriman că dorea *să dovedească fără întîrziere poporului american dorința sa de a continua să colaboreze cu acesta* [5]. Acceptase imediat, la sugestia ambasadorului, să revină asupra deciziei sale de a nu-l trimite pe Molotov să ia parte, la San Francisco, la sfîrșitul lui aprilie, la conferința inaugurală a Națiunilor Unite.

Dar speranțele trezite de acest gen de bunăvoință au fost rapid spulberate. Nici nu fusese bine instalat Truman la Casa Albă că s-a aflat despre dispariția principalilor șefi ai armatei secrete și ai partidelor politice necomuniste poloneze. Aceștia căzuseră într-o cursă analoagă celei care avea să coste viața — unsprezece ani mai tîrziu, cu ocazia insurecției de la Budapesta — generalului

Maleter, ministrul de război al lui Imre Nagy. Rușii le propuseseră convorbiri *amicale* în vederea coordonării acțiunii lor cu aceea a Armatei roșii și le eliberaseră, în consecință, permise de liberă trecere pentru a se duce la întîlnirea de la periferia Varșoviei. A doua zi, aveau să se trezească în închisoare la Moscova. Lui Molotov îi vor trebui șase săptămîni să recunoască că fuseseră arestați. la 2 iunie 1945, 13 dintre ei vor fi condamnați la pedepse cu închisoare pentru activități antisovietice.

Încă de la 14 aprilie, adică la 48 de ore după moartea lui Roosevelt, Truman a luat totuși o primă inițiativă pentru a încerca un dezgheț în afacerea poloneză. El i-a scris lui Stalin pentru a-i sugera să invite la Moscova un anumit număr de conducători polonezi, a căror listă o dădea, pentru a discuta constituirea unui nou guvern. Adăugase că Statele Unite nu s-au opus niciodată ca reprezentanții Comitetului de la Lublin să joace în aceste convorbiri *un rol predominant,* dar susținea că *nimic din acordurile de la Ialta nu dădea acestui comitet cel mai mic drept de veto în legătură cu numele personalităților care urmau să fie consultate* [6].

În ceea ce îl privește, Churchill îl va convinge pe Mikolajczyk să facă o declarație prin care recunoștea că *o prietenie strînsă și durabilă cu Rusia trebuie să constituie piatra unghiulară a politicii poloneze* și că el accepta toate deciziile de la Ialta [7].

Stalin voia într-adevăr să ridice interdicția pe care o pronunțase pînă atunci contra lui Mikolajczyk. Această concesie va părea totuși cu atît mai puțin semnificativă cu cît, în același moment, Vîșinski făcea cunoscut ambasadorilor aliați că *opinia publică* cerea cu *insistență* [8] un tratat de asistență mutuală între U.R.S.S. și guvernul provizoriu polonez, fără a se mai aștepta lărgirea acestuia și, în consecință, recunoașterea sa de către occidentali.

Înainte de a-l primi pe Molotov, care își anunțase vizita la Washington, în preziua deschiderii conferinței de

la San Francisco, Truman va avea o lungă întrevedere cu ambasadorul său la Moscova. Harriman va exprima opinia că se confruntau cu o *invazie barbară a Europei și că anumite elemente din anturajul lui Stalin* luau dorința de colaborare drept un semn de slăbiciune. Dar, după părerea sa, rușii nu aveau intenția să rupă cu Statele Unite și se putea deci, *fără a fi confruntați cu riscuri serioase, să se manifeste fermitate față de ei de fiecare dată cînd era vorba de probleme importante* [9].

Truman îl va întrerupe pentru a-i spune că tocmai aceasta era și intenția lui. Înainte de a se despărți, Harriman îi va spune *ad litteram : Vă spun foarte sincer, una din rațiunile care m-au făcut să revin precipitat la Washington a fost teama că dumneavoastră nu veți înțelege, așa cum l-am văzut pe Roosevelt înțelegînd, că Stalin este pe cale să nu-și mai respecte angajamentele... Mă simt foarte ușurat să descopăr ... că vedem situația exact cu aceiași ochi* [10].

Lui Molotov, după ce îi spusese că spera în posibilitatea menținerii relațiilor stabilite cu U.R.S.S. de către Roosevelt și că avea intenția de a respecta angajamentele asumate de către predecesorul său, Truman îi va face cunoscut că problema poloneză devenise pentru poporul american *un simbol al dezvoltării viitoare a relațiilor internaționale* [11]. Rusul se va rezuma la generalități și se va conveni să se revadă a doua zi.

Între timp, președintele își va reuni principalii săi consilieri diplomatici și militari. Le va declara că avea impresia că acordul cu Uniunea Sovietică *avusese pînă în prezent un sens unic și că această situație nu se mai putea prelungi* [12]. A urmat o lungă discuție, în cursul căreia Stimson, ministrul de război, și generalul Marshall, șeful statului major general, vor insista asupra gravității unei eventuale rupturi cu U.R.S.S., al cărei concurs ulterior contra Japoniei era de primă necesitate. Stimson va cere să se țină cont că, în afara Statelor Unite și a Marii Britanii, puține țări știau ce însemnau alegerile libere. Avusese el însuși dovada, odinioară, în Nicaragua.

Pe moment, aceste argumente vor părea să aibă un efect minor asupra lui Truman. Atunci cînd îl va revedea pe Molotov, cîteva clipe mai tîrziu, el îi va vorbi *brutal*, potrivit propriilor sale cuvinte, și îi va remite un mesaj pentru Stalin, în care prevenea guvernul sovietic că *dacă se dovedea imposibil... să se pună în aplicare hotărîrea de la Ialta privind Polonia, încrederea în alianța celor trei guverne... va primi o lovitură foarte dură* [13]. *Nimeni nu mi-a vorbit încă pe acest ton*, îi va spune Molotov. *Onorați-vă angajamentele și nimeni nu vă va mai vorbi astfel* [14], îi va răspunde Truman. Nu era vorba încă de războiul rece ; era însă deja limbajul său. În nici un caz nu mai era vorba de cel folosit de către Roosevelt.

Stalin va fi tot atît de puțin sensibil la această somație cît fusese cu o lună mai devreme sensibil la amabilități. În răspunsul său din 24 aprilie, el declara că nu încearcă să știe dacă guvernele instalate în Belgia sau în Grecia erau sau nu reprezentative și cerea, în consecință, americanilor și britanicilor să renunțe de a impune exigențele lor Poloniei, țară a cărei soartă interesa în primul rînd securitatea U.R.S.S. În concluzie, el propunea *să se adopte exemplul iugoslav ca model pentru Polonia* [15].

În realitate, acest *exemplu* nu angaja cu nimic în mod special pe occidentali. În aplicarea acordului încheiat la 16 iunie 1944 între Tito și primul ministru Ivan Šubašić, care fusese impus regelui Petru al II-lea de către englezi, și a cărui punere în aplicare imediată era cerută de către cei trei Mari de la Ialta, la 7 martie 1945, la Belgrad, fusese constituit un guvern de uniune națională. Prezidat de către Tito, el cuprindea 28 de membri, din care 23 aparțineau mișcării de partizani și doar 5 altor formațiuni. Toate posturile cheie erau în mîna comuniștilor. Conducerea statului era provizoriu încredințată unui număr de trei regenți, a căror desemnare regele nu o va confirma decît constrîns și forțat. La 17 aprilie, tînărul suveran, care a încercat în zadar să-l con-

vingă pe Churchill să suspende executarea acordurilor din iunie 1944 — în special prevederea care încredința parlamentului de partizani, A.V.N.O.J., grija de a elabora legea electorală — i-a adresat acestuia o scrisoare pentru a-i atrage atenția asupra tratatului de asistență mutuală care tocmai fusese încheiat între Belgrad și Moscova. *Iugoslavia* — scria el — *nu poate urma o politică de strînsă colaborare numai cu una din cele trei mari națiuni care doresc să-i stabilească și să-i asigure rolul său în Europa de mîine* [16]. El denunța, cu aceeași ocazie, dispariția oricărei libertăți a presei și a celei de asociere.

Ne aflam evident departe de acea împărțire a zonelor de influență la egalitate pe care Churchill și Stalin o conveniseră la Moscova în octombrie 1944. De fapt, primul ministru britanic nu va încerca, în răspunsul său, să fardeze realitatea. *Noi am făcut tot ceea ce a fost în puterea noastră* — scria el regelui, la 8 mai, chiar în ziua capitulării germane — *pentru a influența evoluția evenimentelor iugoslave, în sensul care ne părea preferabil. Dar nu pot ascunde Majestății Voastre că pînă în prezent evenimentele mi-au dezamăgit speranțele cele mai scumpe și că, în ciuda regretului meu, nu sînt în măsură să împiedic ceea ce se petrece astăzi în Iugoslavia* [17].

Nu este nimic surprinzător că, în aceste condiții — într-un lung mesaj adresat lui Stalin, datat 29 aprilie 1945 și redactat pe un ton deosebit de solemn —, Churchill a respins orice referire la Iugoslavia atunci cînd era vorba de soluționarea problemei poloneze, continuînd : *La urma urmei, noi am acceptat punctul dumneavoastră de vedere, la începutul anului 1944, în mare parte grație inițiativei mele personale, adoptînd frontiera ruso-poloneză pe care o doreați... Apreciem că dumneavoastră trebuie să faceți acum primul pas pentru a apropia punctele noastre de vedere în ceea ce privește cealaltă jumătate a politicii pe care ați adoptat-o în același timp cu noi : crearea unei Polonii suverane, inde-*

pendente și libere, cu condiția ca ea să aibă o atitudine prietenească față de Rusia... Vă rog, Stalin, prietene — conchidea el — *nu subestimați divergențele de vederi care sînt pe cale să se nască în legătură cu probleme pe care le puteți considera de interes minor pentru noi, dar care sînt simbolul modului în care democrațiile de limbă engleză concep existența* [18]. Generalisimul va răspunde, la 5 mai, afirmînd că *o asemenea atitudine excludea posibilitatea de a ajunge la o înțelegere în problema poloneză* [19].

A doua zi, Churchill — care între timp sugerase lui Truman o nouă întîlnire în Trei — îi va telegrafia pentru a-i cere ca trupele engleze și americane *să se mențină ferm pe pozițiile pe care le ocupaseră deja sau pe care erau în curs să le ocupe în Iugoslavia, în Austria, în Cehoslovacia, pe principalul front american în centru și pe frontul britanic pînă la Lübeck, în Danemarca inclusiv, pînă ce vom fi arătat clar sovieticilor tot ceea ce ne stă în putere să le oferim sau să le refuzăm* [20]. Revenind în mod insistent asupra acestei chestiuni, într-o telegramă adresată lui Truman, datată 12 mai, el îi scria printre altele : *O cortină de fier s-a lăsat peste frontul lor* (sovietic). *Nu știm nimic din ceea ce se petrece în spatele ei. Pare foarte probabil că ansamblul regiunilor situate la est de linia Lübeck — Triest — Corfu va fi în curînd în mîinile lor. Trebuie adăugate aici vastele teritorii cucerite de către armatele americane între Eisenach și Elba care, presupun, vor fi ocupate de către ruși în cîteva săptămîni, cînd trupele dumneavoastră se vor retrage... Din acest moment, curînd, rușilor le va fi posibil să avanseze, dacă o vor voi, pînă la țărmurile Mării Nordului și ale Atlanticului.* Primul ministru conchidea : *Este fără îndoială vital să se ajungă acum la o înțelegere cu Rusia sau să evaluăm care este stadiul relațiilor cu ea, înainte de a slăbi de moarte armatele noastre sau de a le replia în zonele de ocupație. Numai o întîlnire personală ne poate permite să ajungem la așa ceva.* Churchill va adăuga în *Memoriile* sale că, dintre toate

documentele publice pe care le-a elaborat în privința „cortinei de fier", acesta este cel pe baza căruia i-ar plăcea să fie judecat [21].

Această idee a obținerii de garanții nu era desigur un lucru nou în privința primului ministru. Îl văzusem deja la Teheran, și apoi în vara anului 1944, pledînd pentru o acțiune anglo-americană spre Viena, prin Istria și prin brеșa de la Ljubljana. O dată cu prăbușirea frontului german în Franța, el preconizase un marș forțat al Aliaților spre Berlin și Praga, pentru a contracara influența rusă. La 4 septembrie 1944, Montgomery, comandantul șef britanic, i-a cerut lui Eisenhower mijloacele necesare pentru efectuarea unei străpungeri în direcția Berlin și pentru a termina războiul. Proiectul nu s-a materializat, ca de altfel și cel conceput puțin mai tîrziu, privind desantarea chiar asupra Berlinului a parașutiștilor Diviziei 82 aeropurtate a generalului Gavin, viitorul ambasador al președintelui Kennedy la Paris. Contrar părerii primului ministru, care în telegrame pătimașe cerea crearea unui *nou front* pentru *a opri înaintarea* Rusiei sovietice, *devenită un pericol mortal pentru lumea liberă* [22], Eisenhower a hotărît, cu de la sine putere, la începutul anului 1945, să avanseze în sectorul central pentru a face joncțiunea cu rușii și a tăia astfel forțele germane în două. Firește, Stalin s-a declarat încîntat. El a adăugat, ipocritul, că Berlinul *își pierduse vechea sa importanță strategică* și că, în consecință, nu va trimite acolo decît forțe *secundare* [23].

La 25 aprilie 1945, fotografii au imortalizat strîngerea de mînă istorică a primilor soldați ruși și yankei, care tocmai se întîlniseră la Torgau pe Elba. Churchill va insista pe lîngă Truman ca Armata a III-a, care trecuse frontiera cehoslovacă, să înainteze pînă la Praga. Nici un acord cu Moscova, îi va aminti el, nu precizase cine va avea onoarea de a elibera orașul lui Jan Huss.

Șeful Casei Albe a dat curs avizului lui Ike *, care dorea să se oprească pe linia Karlsbad — Plzen — Budějovice. *De ce* — spunea comandantul șef — *să riscăm viața unui singur american sau a unui singur britanic pentru a ocupa o țară pe care nu vom întîrzia să o predăm rușilor ?* [24] Și astfel, s-a întîmplat că la 9 mai 1945, la șase ani de la stabilirea *protectoratului* german asupra Boemiei, Armata roșie intra în Praga, răsculată de patru zile împotriva nemților. Curînd, președintele Beneš se va reinstala în capitală. În guvernul prezidat de către socialistul de stînga Fierlinger, comuniștii dețineau 8 portofolii din 25, printre care Internele, Agricultura și Informațiile. Procesul care avea să conducă, trei ani mai tîrziu, la luarea puterii de către comuniști, ar fi demarat el oare în același mod dacă orașul ar fi fost eliberat de către americani în loc să fie eliberat de către ruși ? Nimic nu este mai puțin sigur.

În Austria, în schimb, Truman a înțeles să nici nu se sinchisească. Fără să-i consulte cîtuși de puțin pe Aliați, U.R.S.S. a recunoscut acolo un guvern provizoriu, prezidat de către fostul cancelar Renner, un socialist de 74 de ani, care nu ezitase în 1938 să se pronunțe în favoarea Anschlussului. Ministerul de Interne a fost atribuit, ca din întîmplare, unui comunist, ceea ce a provocat cu atît mai multă neliniște la Londra și Washington, cu cît Moscova se opunea, fără un motiv convingător, venirii la Viena, atunci doar în mîinile Armatei roșii, a misiunilor aliate însărcinate cu studierea delimitării zonelor de ocupație. Rînd pe rînd, Truman și Churchill îi vor telegrafia lui Stalin pentru a-i cere ca reprezentanții aliați să poată veni imediat. Acesta va sfîrși prin a se înclina.

Evenimentele din Iugoslavia reclamau și ele, de asemenea, o netă luare de poziție occidentală. Trupele lui Tito pătrunseseră în Triest în același timp cu neozeelandezii însărcinați cu eliberarea orașului și a portului și

* Dwight Eisenhower. *(n.tr.)*

cu organizarea unei baze, esențială pentru aprovizionarea garnizoanelor occidentale din Austria. Ele vor schimba numele satelor din întreaga Veneție iuliană, îl vor expulza din Gorizia pe arhiepiscopul italian, vor practica pur și simplu o politică anexionistă, conformă, de altfel, cu revendicările adoptate încă din 1943 de către parlamentul partizanilor. În ianuarie 1945, Tito îi dăduse comandantului suprem aliat pentru frontul de Sud, Alexander, acordul ca guvernarea militară interaliată să fie singura competentă în materie de administrație.

Truman va reacționa prompt, va masa trupe, va adresa Belgradului un avertisment după toate regulile, anunțîndu-l de altfel confidențial pe Churchill că nu va lua în nici un caz inițiativa operațiunilor militare împotriva iugoslavilor. Aceștia vor ceda la 9 iunie 1945, sub presiunea Kremlinului, și se va semna un acord prin care se instituiau două zone de ocupație, orașul Triest rămînînd în mîna anglo-saxonilor. Stalin va protesta împotriva tonului *disprețuitor, amenințător, inadmisibil* [25] folosit de Londra și de Washington la adresa Belgradului. Churchill îi va răspunde cu atîta brutalitate, reamintindu-i termenii acordului de la Moscova referitor la zonele de influență, încît rușii vor găsi de cuviință să facă pierdut acest document din corespondența secretă dintre cei Mari publicată de ei în 1959.

O problemă, cea mai gravă din ceea ce îi despărțise pe Aliați timp de trei ani, a fost în sfîrșit rezolvată. La 7 iunie, Harry Hopkins părăsea Moscova, după ce încheiase cu Stalin un acord de principiu privind reorganizarea guvernului polonez.

Ideea călătoriei la Kremlin a eminenței cenușii a lui Roosevelt fusese lansată de către Charles Bohlen pe la mijlocul lunii mai, datorită întorsăturii luate la începuturile conferinței de la San Francisco. Deschisă la 23 aprilie 1945, aceasta a fost marcată de mai multe confruntări între U.R.S.S. și occidentali. Molotov încercase în zadar să se atribuie locul polonez Comitetului de la

Lublin. N-a reușit nici să împiedice admiterea Argentinei colonelului Peron — admitere cerută de Washington — deși îndreptățirea ei de a figura într-o coaliție a națiunilor antifasciste era mai mult decît contestabilă. A pretins, în cele din urmă, că problema de a ști dacă o anumită chestiune era sau nu de competența Consiliului de Securitate ținea de fond și de procedură și era în consecință justificabilă în cazul respectiv aplicarea dreptului de veto.

La 2 iunie, Stettinius făcuse cunoscut că Statele Unite nu vor semna în nici un caz o cartă care ar conține o asemenea prevedere. În fine, senatorul republican Vandenberg — un fost izolaționist, convertit cu vîlvă la internaționalism, și care avea să joace un rol capital, cîțiva ani mai tîrziu, în crearea Pactului atlantic — a propus o serie de amendamente la acordurile încheiate între cei Mari la Dumbarton Oaks în octombrie 1944 privind organizarea Națiunilor Unite. Unul dintre ele ar fi dat Consiliului de Securitate — dacă aceasta considera că una din situațiile pe care o cerceta *implica o injustiție la adresa popoarelor interesate* — dreptul de *a recomanda măsuri corespunzătoare putînd implica revizuirea tratatelor și a deciziilor internaționale anterioare* [26].

Această inițiativă, care s-a bucurat de un larg ecou în opinia publică americană, își va dobîndi întreaga sa semnificație, dacă se va lua în considerație faptul că Vandenberg reprezenta statul Michigan, stat în care erau stabiliți sute de mii de polonezi. Ea trebuia să fi avut neapărat efectul unei cîrpe roșii asupra delegației unei țări al cărei prim obiectiv era acela de a răpi celorlalți orice drept de supraveghere asupra sferei de influență care și-o croise, în principal, cu arma în mînă.

Un element de ultimă oră a făcut ca atmosfera să devină și mai tensionată. La 8 mai, la cîteva ore după capitularea Reich-ului, Truman a semnat un decret prin care s-a hotărît reducerea considerabilă a volumului livrărilor pentru Aliați făcute cu titlul de împrumut-în-

chiriere. Crowley, administrator al ajutorului pentru exterior, a interpretat această decizie de o manieră atît de rigidă, încît unele nave au făcut cale întoarsă imediat, iar conținutul lor a fost descărcat în porturile americane.

Le era cu atît mai dificil sovieticilor să nu se alarmeze de această hotărîre, cu cît în numeroase rînduri și, în special, la Ialta ei sondaseră posibilitatea de a obține, după război, credite americane pe termen lung, pentru a-și reconstrui țara devastată, fără a fi fost vreodată descurajați. Într-o scrisoare adresată lui Roosevelt, la 1 ianuarie 1945, Morgenthau preconizase *un aranjament care avea să aducă avantaje clare și pe termen lung atît Statelor Unite, cît și Rusiei*. El se arăta convins că dacă americanii prezentau rușilor *un plan concret privind ajutorul care urma să li se acorde acestora în perioada de reconstrucție, acest plan va contribui substanțial la aplanarea unui mare număr de dificultăți* pe care America le avusese cu rușii *în legătură cu problemele lor politice* [27].

Harriman îl lăsase pe Molotov să înțeleagă că s-ar putea deschide negocieri pe această problemă înainte de sfîrșitul războiului. Or, iată că Truman suspenda brutal legea de împrumut-închiriere, fără a fi propus cea mai mică negociere asupra creditelor și înainte chiar ca să se fi încheiat operațiunile contra Japoniei, operațiuni cărora U.R.S.S. promisese să li se alăture...

În aceste condiții, nu este nimic surprinzător în faptul că problema aceasta a fost printre primele ridicate de către Stalin, atunci cînd acesta — primindu-l pe Harry Hopkins, în seara zilei de 27 mai — va inventaria semnele din care își forma impresia că *atitudinea americană față de Uniunea Sovietică s-a răcit în mod sensibil odată ce înfrîngerea Germaniei a părut sigură. S-ar zice* — va adăuga el — *că americanii apreciază acum că nu mai au nevoie de ruși... Dacă refuzul de a continua livrările în virtutea legii de împrumut-închiriere a fost considerat ca un mijloc de presiune menit să-i facă pe ruși mai ma-*

leabili — i-a spus el acestuia în continuare — *atunci s-a comis o eroare fundamentală* [28].

Hopkins îi va da asigurări, afirmînd că era vorba de o neînțelegere de ordin tehnic, fără nici cel mai mic substrat politic. Ordinul de a debarca mărfurile a fost, de altfel, foarte repede revocat. În *Memoriile* sale, Truman afirmă chiar că a semnat, fără ca să-l fi citit, decretul privind suspendarea livrărilor. Stalin va încheia discuția spunînd că acorda încredere declarațiilor lui Hopkins, dar că spera că acesta va înțelege emoția pe care a încercat-o poporul rus.

Fostul asistent special al lui Roosevelt era probabil, dintre toți oamenii politici americani ai vremii, cel mai în măsură să restabilească un dialog cu generalisimul, înclinat să gîndească că schimbarea administrației la Casa Albă era în mai mare măsură răspunzătoare pentru deteriorarea raporturilor sovieto-americane decît felul în care el însuși aplicase angajamentele de la Ialta.

Hopkins îi va spune că, după părerea sa, poporul american, *într-o zdrobitoare majoritate*, aprecia că relațiile între Statele Unite și U.R.S.S. *puteau să fie stabilite într-un spirit de cooperare în ciuda diferențelor de ideologie*. Dar *problema poloneză devenise un simbol, în sensul că, în funcție de felul în care va fi reglementată, Statele Unite se vor arăta mai mult sau mai puțin dispuse să ia parte la chestiunile internaționale în întreaga lume*.

Stalin se va lansa atunci într-o lungă pledoarie în legătură cu rațiunile ce făceau indispensabil pentru U.R.S.S. ca Polonia *să fie în același timp puternică și binevoitoare la adresa sa*. El va jura pe toți sfinții că nu avea nici o intenție de a *sovietiza* această țară. Conducătorii acesteia, chiar comuniștii nu vroiau acest lucru, a spus el în esență, și de altfel, *ei au dreptate, căci regimul sovietic nu este exportabil*. Polonia va trăi deci *sub un regim parlamentar asemănător celui din Cehoslovacia, Belgia și Olanda*. În consecință, va propune ca,

în cadrul guvernului de la Varșovia, să fie atribuite patru portofolii unor personalități de pe lista înaintată de Londra și Washington.

Hopkins a avut în total șase întîlniri cu Stalin. Aproape de fiecare dată a fost vorba despre Polonia și în special despre conducătorii rezistenței, arestați în momentul morții lui Roosevelt. La cererile repetate de eliberare prezentate de către trimisul lui Truman, generalisimul va răspunde că ei s-au dedat la activități de subversiune și că nu avea intenția să-i lase pe britanici să conducă treburile Poloniei. Va promite numai că vor fi judecați.

Stalin dîndu-și acordul ca toate libertățile să fie recunoscute în Polonia, odată instaurată pacea și sub rezerva ca ele să nu fie extinse, fără restricții, *la partidele fasciste care caută să răstoarne guvernul,* Hopkins îl va sfătui pe Truman să trateze pe bazele propuse de Kremlin. Președintele va considera că era un progres *foarte încurajator,* cu atît mai mult cu cît în cursul conversației Georgianul cedase cu ușurință în privința procedurii de vot în Consiliul de Securitate — fapt ce va permite semnarea, la 26 iunie 1945, la San Francisco, a Cartei Națiunilor Unite — și confirmase intenția sa de a declara război Japoniei, de îndată ce China ar fi acceptat termenii acordului sovieto-american de la Ialta privind Extremul Orient.

Consultat, Churchill și-a dat asentimentul, scriindu-i totuși lui Truman că nu se putea *considera acest rezultat altceva decît un pas al drumului pe un mare povîrniș, care n-ar fi trebuit niciodată să ni se ceară să-l urcăm* [29]. Mikolajczyk se va lăsa convins fără prea mare dificultate să accepte invitația lui Stalin de a se duce la Moscova. La 21 iunie, se va înțelege cu liderii Comitetului de la Lublin, devenind vicepreședinte al guvernului și ministru al agriculturii. Contrar celor ce vor face în privința României, Ungariei, Austriei și Bulgariei, americanii nici măcar nu vor încerca să ceară nou-

lui guvern, drept preț al recunoașterii sale și al intrării în O.N.U., să organizeze alegerile libere prevăzute prin acordurile de la Ialta. Optsprezece luni mai tîrziu, comuniștii erau singurii stăpîni ai Poloniei și Mikolajczyk relua calea exilului.

În aceeași zi — 4 iunie 1945 — în care îi dădea lui Truman acordul său pentru compromisul negociat de către Hopkins, Churchill îi adresa o telegramă prin care insista încă o dată pentru amînarea retragerii forțelor americane și britanice pe pozițiile prevăzute de acordurile interaliate privind delimitarea zonelor de ocupație pînă ce vor pune lucrurile la punct cu Stalin. Acesta îi făcuse cunoscut lui Hopkins că era gata să participe la o întîlnire în Trei în jurul lui 15 iulie la Berlin. Dar Truman nu dorea să aștepte această dată. *Poziția Sovietelor era puternică* — scria el în *Memoriile* sale — și ele știau asta. *În schimb, dacă ei erau fermi în privința principiilor lor, noi puteam să fim la fel de fermi în privința principiilor noastre. Or, principiul nostru era de a ne respecta angajamentele și de a cere ca ei să facă la fel* [30].

După ce a primit avizul lui Churchill — *care simțea un dangăt de clopot vibrîndu-i în piept*, dar care se va declara *obligat să se încline* [31], în măsura în care reușea să obțină cîteva modificări de redactare — Truman îi va propune deci lui Stalin, la 14 iunie, ca retragerea americană să înceapă la 21. În schimb, occidentalii vor începe imediat să ocupe sectoarele lor de la Berlin și Viena și Comisia interaliată pentru Austria va intra în funcție. Schimbul va avea loc în cele din urmă la 1-iulie. Sute de mii de refugiați vor urma îndeaproape trupele americane, care evacuau Turingia, Saxonia, Mecklenburg, abandonînd rușilor Leipzig, Erfurt și pînă și Weimarul lui Goethe și al Constituției din 1919. Nu este sigur ca Stalin să se fi așteptat la replierea americană. Principalul său expert economic, Eugen Varga, nu a luat în calcul Saxonia și Turingia în previziunile de producție pe

care le va prezenta, cîteva săptămîni mai tîrziu, la Conferința de la Potsdam, pentru zona sovietică de ocupație.

Pe data de 3 iulie, englezii și americanii, cărora li se vor alătura curînd și francezii, se vor instala în ruinele a ceea ce a fost Marele Berlin. În două luni de ocupație exclusivă, Armata roșie l-a făcut să plătească din greu prețul atrocităților comise de către Wehrmacht în Rusia : femei violate, oameni mobilizați pentru muncă, dacă nu deportați spre U.R.S.S., utilaje de toate felurile, pînă la instalații sanitare, cu grijă recuperate în cadrul *operațiunii Trofee*. Legea talionului se aplica Germaniei în toată duritatea ei. Ea ar fi trebuit să se considere fericită că Stalin uitase intenția sa, exprimată la Teheran, pe un ton despre care nu se va ști niciodată dacă era serios sau glumeț — Churchill și Roosevelt au păreri diferite asupra acestui subiect —, de a împușca cincizeci de mii de ofițeri sau tehnicieni, astfel încît să lichideze de-a binelea puterea militară germană.

La 11 iulie, un *Comandament* cvadripartit își asuma administrarea orașului. Occidentalii nu și-au luat fără dificultate în posesie sectoarele care le reveneau, sovieticii refuzînd să le transmită puterile lor. Generalul Clay, comandantul șef american, relatează că a fost obligat să rechiziționeze clădiri pe care fusese înălțat steagul înstelat, exact cînd se crăpa de ziuă, în timp ce rușii dormeau, pentru ca în fine ofițerii mareșalului Jukov să se încline in fața faptului împlinit...

În acest climat se va deschide la Potsdam, la 17 iulie 1945, în fosta reședință de vară a Kronprinzului, somptuos decorată și împodobită cu flori prin grija rușilor, cea de-a treia și ultima conferință a celor Trei Mari. În ajun, intervenise un eveniment care avea să schimbe cursul politicii mondiale. Prima bombă atomică fusese experimentată cu succes la Alamogordo, în deșertul din New Mexico ; în aceeași zi, o altă bombă fusese plasată în magazia de muniții a crucișătorului *Indianopolis* cu destinația insula Tinian, baza de plecare a raidurilor americane contra Japoniei.

Informația privind acest eveniment a fost ținută în cel mai riguros secret. Pe data de 17, la începutul după-amiezii, Stimson i-a adus lui Churchill telegrama — *copiii născuți bine* — care anunța, de fapt, reușita experienței și îl invita să vină să confere cu Truman. Primul ministru era la curent cu cercetările americane, la care, de altfel, savanții britanici luaseră parte. El își dăduse, încă de la 4 iulie, acordul său pentru utilizarea eventuală a noii arme contra Japoniei. Nu va exista în legătură cu acest fapt nici un fel de divergență între cei doi conducători ai lumii de limbă engleză în legătură cu problema dacă trebuia sau nu să se lanseze bomba. *Acordul realizat la masa tratativelor a fost unanim, automat, incontestabil* — scrie Churchill în *Memoriile* sale — *și nu am auzit niciodată, pe nimeni, care să sugereze că ar fi trebuit să acționăm altfel.*[32] Pentru primul ministru, care se așteptase pînă atunci la *o rezistență disperată din partea japonezilor, în tradiția samurailor, apariția acestei arme cvasi-supranaturale era* pentru un popor *al cărui curaj îl admirase întotdeauna... o scuză care ar fi salvat onoarea sa și l-ar fi eliberat de obligația de a se sinucide pînă la ultimul om în stare să se lupte*[33].

De azi pe mîine, americanii — care plătiseră scump rușilor, la Teheran și la Ialta, promisiunea acestora de a intra în război împotriva Japoniei în următoarele trei luni de după capitularea Reich-ului — încetau să mai aibă nevoie de concursul lor. Ei nu vor face deloc eforturi pentru a se lipsi de acesta.

Vorbindu-i lui Truman, pe care îl întîlnea pentru prima dată la Potsdam, înainte de deschiderea conferinței, Stalin i-a spus că mai rămînea de reglementat o problemă : aceea a acceptării de către guvernul chinez a clauzelor acordului de la Ialta. Convorbirile pe care le avusese pe această temă, la Moscova, cu primul ministru T.V. Soong nu reușiseră pe deplin. Chiang Kai-shek aprecia în consecință că pretențiile ruse depășeau ceea ce se convenise în Crimeea...

Noul secretar de stat, James Byrnes, un fost judecător la Curtea Supremă, care îi succedase lui Stettinius, după ce îi fusese adjunct, i-a trimis fără întîrziere o telegramă lui Chiang pentru a-l sfătui să se țină tare. Aceasta nu-l va împiedica pe Chiang să se încline, cîteva săptămîni mai tîrziu, din frica de a nu vedea Moscova sprijinindu-i pe comuniștii chinezi.

La 17 iulie, Truman nu i-a spus un singur cuvînt lui Stalin despre bombă. El se întreba, pe bună dreptate, cum să-i anunțe știrea. De altfel, numai pe data de 20, el va primi raportul tehnic confirmînd deplinul succes al experienței și posibilitățile fantastice pe care ea le deschidea. În cele din urmă, la sfatul lui Churchill, el îl va preveni în treacăt pe *Uncle Joe,* pe data de 24, că Statele Unite dispuneau de o armă de o forță excepțională. Generalisimul nu va arăta, după cîte se pare, un entuziasm deosebit față de această dezvăluire, pe care s-a declarat fericit să o afle, urînd să se facă *uz cum trebuie de ea contra japonezilor*[34]. Într-adevăr, totul ne permite astăzi să credem că el era la curent, în mare măsură, prin intermediul spionilor săi și în special al savantului Klaus Fuchs, cu fabricarea bombei atomice.

Între timp, Stalin îl informase pe Churchill despre o comunicare a ambasadorului Japoniei la Moscova, indicînd că împăratul, deși respingea o capitulare fără condiții, s-ar fi putut să ia în considerare un compromis. Primul ministru înclina pentru studierea unei formule lăsînd adversarului *un mijloc oarecare de a-și salva onoarea sa militară*[35]. Dar Truman îi va răspunde că, după Pearl Harbor, nu mai credea în onoarea militară japoneză.

Și astfel, după ce s-a obținut acordul lui Chiang, la 26 iulie, s-a trimis un ultimatum Japoniei, asigurînd-o că nu va fi distrusă ca națiune, nici redusă la sclavie, nici privată de libertățile esențiale, dar că forțele sale armate trebuie să capituleze fără condiții, altfel urmînd să se expună unei *distrugeri complete și absolute*[36]. Cînd Tokio va respinge acest ultimatum, ordinul fusese dat deja avia-

ției americane de a lansa bomba atomică asupra Hiroshimei cît mai curînd posibil, după 3 august, în funcție de condițiile meteorologice.

Mai rămînea de reglementat o chestiune. U.R.S.S. era legată de Japonia printr-un pact de neagresiune din 1941. Ea căuta un pretext juridic pentru a-l rupe și pentru a declara război. La 29 iulie, Molotov va cere americanilor să-i furnizeze o idee. După ore de perplexitate, unul din asistenții secretarului de stat, Benjamin Cohen, va descoperi oul lui Columb. Truman îi va scrie lui Stalin o magistrală scrisoare, prin care invita U.R.S.S., în numele articolului 103 al Cartei Națiunilor Unite, care, de fapt, nu fusese încă ratificată, *să confere și să coopereze cu celelalte mari puteri, actualmente în război cu Japonia, în vederea ducerii unei acțiuni concertate pentru menținerea păcii și securității în numele comunității Națiunilor*[37].

La 9 august 1945, fără a aștepta rezultatul consultărilor întreprinse cu chinezii, Stalin va declara război Japoniei. El își respecta riguros angajamentul luat la Ialta, pentru că erau exact trei luni și o zi de cînd Reich-ul capitulase. Dar trecuseră, de asemenea, și patru zile de cînd Hiroshima primise botezul atomic. La 10 august, a doua zi după un al doilea bombardament atomic, care a ras, de data aceasta, orașul Nagasaki, guvernul japonez a acceptat condițiile de capitulare aliate. Pe data de 14 august, cel de-al doilea război mondial lua sfîrșit. După numai cinci zile de lupte, trupele sovietice erau desemnate să primească capitularea japonezilor, nu numai pe teritoriile a căror cedare era prevăzută de acordurile de la Ialta, ci și în întreaga Manciurie și în Coreea, pînă la paralela 38. Erau create condițiile pentru cea mai sîngeroasă încercare de forță a războiului zis rece.

Statele Unite mai pot spune că nu aveau nevoie de intervenția sovietică. Kremlinul posedă o scrisoare, semnată de președintele acestora, care demonstrează contrariul. După cum scrie Byrnes : *Istoricii sovietici ar putea afirma că Rusia a declarat război Japoniei determinată de*

respectarea scrupuloasă a obligațiilor internaționale...[38] *Un acord fusese semnat* — va scrie el de altfel — *și noi trebuia să facem față obligațiilor noastre...*[39]

Apariția bombei atomice va modifica nu doar datele războiului în Extremul Orient. *Perspective mult mai îmbucurătoare* — va scrie cu seninătate Churchill — *se deschideau în Europa. Ansamblul impresionant al problemelor europene putea fi judecat pe fondul și în conformitate cu principiile Națiunilor Unite.*[40]

Chiar înaintea deschiderii conferinței de la Potsdam, primul ministru trecuse în revistă împreună cu Stalin situația din Europa răsăriteană. El își manifestase neliniștea față de intențiile U.R.S.S., care părea să dorească să se extindă spre Vest, și a protestat împotriva felului în care a fost aplicat acordul jumătate-jumătate din octombrie 1944 privind Iugoslavia. Generalisimul a răspuns că nu va avea nici o dorință de expansiune și că, din contră, începuse să-și repatrieze trupele. Cît privește Iugoslavia, dacă procentul privind zonele de influență fusese modificat, aceasta s-a făcut, după părerea sa, în beneficiul Mării Britanii, care dispunea, în fapt, de 90 la sută față de 10 la sută pentru iugoslavi și zero pentru ruși. Era multă îndrăzneală în această afirmație, dar este un fapt, care nu se va revela decît mult mai tîrziu, că Tito era foarte departe de a fi un satelit ascultător al Kremlinului, așa cum părea atunci, și că Stalin avea multă bătaie de cap pentru a-i frîna spiritul său întreprinzător.[41]

Încă de la prima ședință, Truman va ridica cu o oarecare ardoare problema neaplicării, în România și în Bulgaria, a declarației de la Ialta privind Europa eliberată. El va propune să se studieze cel mai bun mijloc de a ajuta guvernele acestor două țări, și în același timp pe cel al Greciei, în organizarea de alegeri libere... Stalin a respins ca simple *basme*[42] lista alcătuită de către Churchill privind dificultățile întîlnite la București și Sofia de către reprezentanții britanici și americani, care se ve-

deau înconjurați de o *cortină de fier*. Neîndoielnic, expresia îi plăcea primului ministru. Nu s-a obținut nici un acord precis în vreuna sau alta dintre probleme, în afară de acela privind necesitatea de a încheia cît mai repede posibil tratatele de pace cu foștii sateliți ai Reichului și de a acorda reprezentanților presei aliate o *libertate completă*[43] pentru a informa asupra evenimentelor care se derulau în aceste țări.

Problema poloneză va fi o dată în plus discutată pe larg cu această ocazie. Încă de la a doua ședință, Stalin va cere să se transfere guvernului de la Varșovia, recunoscut acum de către aliații occidentali, toate bunurile — 20 de milioane de lire sterline, blocate în băncile engleze — deținute de guvernul în exil de la Londra, care continua să subziste, și trecerea sub autoritatea guvernului de la Varșovia a trupelor poloneze — în jur de 180 000 de oameni — care nu recunoșteau decît guvernul în exil. Churchill va obține un *răgaz rezonabil* și întreaga problemă va fi încredințată miniștrilor afacerilor străine.

La 21 iulie, va fi abordată problema frontierei orientale, lăsată în suspensie la Ialta. Sovieticii cereau ca ea să urmeze linia fluviului Oder și a rîului Neisse occidental, de la Stettin la frontiera cehoslovacă. La Teheran, Roosevelt, sprijinit de Churchill, se pronunțase pentru Neisse oriental, la o depărtare de circa 200 de kilometri. Dar situația pe teren se modificase. U.R.S.S. încredințase administrației guvernului de la Varșovia partea din zona sa de ocupație aflată la est de linia Oder-Neisse occidental, aproape opt milioane de germani fugind sau fiind expulzați.

Churchill va sublinia că aceste teritorii constituiau grînarul tradițional al Germaniei și că era imposibil să-i fie smulse fără a arunca în brațele Aliaților o masă enormă de înfometați care trebuiau hrăniți. *Germania a avut întodeauna nevoie să importe alimente*[44], va spune generalisimul. El va pretinde că polonezii s-au instalat

în această zonă fără ca autoritățile sovietice să-i poată opri și că nu se mai găsea nici un german dincolo de linia Oder-Neisse. În aceste condiții, era imposibil — după părerea sa — să se revină asupra situației existente. Toate argumentele occidentalilor au fost în zadar, ca și apelurile adresate de către Churchill lui Bierut, care îl va asigura că Polonia se va dezvolta *după principiile democrației occidentale* [45].

Lucrurile se găseau în acest stadiu cînd, la 25 iulie, primul ministru a luat avionul pentru Londra, unde, a doua zi, urma să se anunțe rezultatul alegerilor generale, ce se desfășurau potrivit unui angajament pe care și-l luase în toamna anului 1944. La Ialta, Stalin se declarase convins de succesul conservatorilor, *căci oamenii vor înțelege necesitatea de a avea un conducător, și cine ar putea fi un mai bun conducător decît cel care a cîștigat victoria?* [46] În preziua deschiderii conferinței de la Potsdam el îi prezisese o majoritate de 80 de mandate.

Bătrînul leu era însă mult mai puțin sigur pe sine. Dar era departe de a bănui amploarea derutei care îl aștepta ; mai mult de 200 de locuri și de 5 milioane de voturi pentru laburiști. Descurajat, dar ferindu-se să o arate, el va ceda fără întîrziere locul aceluia care, de-a lungul tuturor anilor de război, fusese brațul său drept, înainte de a deveni după cîteva săptămîni de campanie electorală, liderul opoziției. De la 27 iulie, maiorul Attlee se așeza la Potsdam în scaunul care nu apucase să se răcească al șefului delegației britanice. Ales de către o majoritate care prefera seducțiile liniștite ale statului providențial exigențelor exaltante, dar aspre, ale epopeii churchilliene, noul prim-ministru era un om de bine, dar care nu putea să nu pară șters alături de exuberantul geniu a cărui succesiune o prelua. Churchill nu și-a disimulat, de altfel, disprețul față de acesta, care s-a vrut zdrobitor, afirmînd că el nu era decît un *miel într-o blană de miel.*

Ar fi fost diferită soarta Poloniei dacă ar fi cîștigat conservatorii alegerile din 26 iulie ? Foarte puțin pro-

babil. Dar este un fapt că Stalin a pierdut în Churchill — pînă avea să descopere în succesorul lui Anthony Eden, fostul docher Ernest Bevin, un nou rival — pe adversarul său cel mai tăios.

Truman, în ceea ce îl privește, aștepta soluționarea problemei frontierei o dată cu încheierea tratatului de pace cu Germania, de care era foarte departe de a se îndoi că, douăzeci de ani mai tîrziu, nici o persoană nu va mai îndrăzni să facă un pariu asupra datei la care se va semna. Și astfel, în actul final al conferinței, cele Trei puteri, după ce au specificat că *guvernul polonez provizoriu... accepta ca alegeri libere să fie organizate cît mai curînd posibil pe baza votului universal secret...*, reafirmau părerea că delimitarea finală a frontierei occidentale a Poloniei trebuia să fie făcută cu ocazia tratatului de pace, dar *erau de acord* ca acea parte a Germaniei deja administrată de autoritățile poloneze să fie *remisă spre administrare statului polonez și, în acest scop, să nu fie considerată ca aparținînd zonei sovietice de ocupație din Germania*[47]. De astă-dată, Stalin a obținut practic tot ce vroia.

Numai dacă intrau în război cu U.R.S.S., occidentalii ar mai fi avut unele mijloace de a împiedica acest deznodămînt. Dar ar fi fost fără îndoială mai bine inspirați dacă nu multiplicau încă de la început acele *non possumus* pentru a abandona apoi totul pe parcurs. Adoptînd de la bun început o poziție intransigentă, Roosevelt și Churchill s-au condamnat la dări înapoi. Ei vor completa această eroare inițială prin altele și mai serioase ; vor ceda întotdeauna fără a primi altceva în schimb decît cuvintele frumoase, care în mod vădit, după toate precedentele, dacă aveau un sens, apoi acesta nu era cel pe care li-l dădeau ei.

Și mai grav încă : în timp ce Stalin, ori de cîte ori se plîngea de occidentali, își expunea nemulțumirile cu o brutalitate care mergea pînă la grosolănie, Roosevelt și, într-o mai mică măsură, Churchill și „locotenenții"

lor se credeau obligați să-i vorbească cu menajamente, fără a-și duce vreodată gîndul pînă la capăt. Dictatorul s-a simțit întărit în convingerea sa că avea a face cu niște ipocriți și niște nevolnici, totdeauna gata să se încline în fața forței și să se lase liniștiți de promisiuni făcute în vînt. Această experiență ajută, fără îndoială, la explicarea comportamentului său de după război. De cealaltă parte, modul pe care el l-a folosit pentru a-și atinge scopurile a contribuit într-o largă măsură să-i facă pe conducătorii din Vest să se îndoiască, în consecință, de utilitatea de a negocia cu un partener de o reacredință strigătoare la cer.

Ca și la Ialta, la Potsdam au fost evocate multe alte subiecte. S-a ajuns, fără prea multă dificultate, la o înțelegere privind demarcarea zonelor de ocupație în Austria, lărgirea bazelor guvernului Renner și organizarea alegerilor libere ; acestea vor avea loc la 25 noiembrie 1945 și vor provoca deruta comuniștilor, care vor fi obligați să se mulțumească în guvern doar cu portofoliul Energiei. *Noi sîntem democrați* — scria ziarul lor „Volkstimme". *Noi acceptăm deci hotărîrea poporului, lupta continuă* [48]. Ea n-a dat, pînă în prezent, mari rezultate.

S-a decis ca Iranul să fie evacuat, într-un termen care urma să fie fixat ulterior de către miniștrii afacerilor străine și să se restabilească la Tanger situația pe care, în 1940, Spania a modificat-o în mod unilateral. Stalin va încerca în zadar să-și convingă partenerii să condamne oficial regimul franchist. Churchill va recunoaște legitimitatea dorinței U.R.S.S. de a ajunge la marea liberă, ceea ce va determina conferința să se pronunțe pentru o revizuire a Convenției de la Montreux privind strîmtorile și pe Truman să preconizeze libertatea de navigație pe toate marile căi maritime internaționale. Era un lucru la care ținea în cel mai înalt grad. Dar Stalin s-a opus categoric, refuzînd pînă și trimiterea chestiunii în fața miniștrilor afacerilor străine. *No, I*

say no! * va exclama el atunci cînd președintele va insista asupra chestiunii. Era pentru prima și ultima dată cînd avea să fie auzit vorbind englezește. Truman va fi ulcerat; atunci, după cum relatează Murphy, el va decide să nu mai participe niciodată personal la reuniuni de acest gen [49].

Se va discuta, de asemenea, despre punerea sub mandat *(trustee ship)* a coloniilor italiene, din care Molotov — care nu se sinchisea peste măsură de anticolonialism în acea perioadă — și-a revendicat liniștit partea; va cere în schimb cu multă insistență încetarea intervenției trupelor britanice în Levant. Dar nu s-a mai vorbit atît de soarta Germaniei. Cei Trei vor adopta, fără prea multe dezbateri, la 19 iulie, un document redactat de către delegația americană, pe baza unui proiect elaborat de către cei trei miniștri ai afacerilor străine, referitor la *principiile politice și economice care vor guverna tratamentul Germaniei în perioada inițială a controlului.* Acest text confirma că autoritatea supremă va fi exercitată de către cei patru comandanți șefi, reuniți într-un *consiliu de control.* Urmau o serie de dispoziții prevăzînd dezarmarea completă și demilitarizarea Germaniei; *eliminarea sau controlul oricărei industrii germane ce ar fi putut fi utilizată în scopuri militare;* judecarea criminalilor de război; *eventuala* refacere a vieții politice germane, după denazificare, pe o bază democratică, în vederea unei tot atît de *eventuale* colaborări pașnice cu Germania în domeniul internațional; repartizarea între Aliați a flotei de război și a marinei comerciale; controlul și limitarea producției etc. [50].

Nu va trece mult și se va vedea că frumoasele principii așternute pe hîrtie contează puțin, din momentul în care cei care se înțeleseseră asupra conținutului lor erau animați de intenții contradictorii. În asemenea împrejurări, numai acordurile referitoare la probleme con-

* Nu, am spus, nu! (în engl. în original). *(n.tr.).*

crete au valoare reală. Or, scrie Churchill, *cei Trei nu erau gata să discute nici puterile precise ale Consiliului de control, nici chestiunile economice, nici împărțirea flotei germane* [51]. Aceste chestiuni de amănunt și alte cîteva au fost trimise Consiliului miniștrilor afacerilor străine, a cărei creare fusese preconizată de către Truman încă de la prima ședință, în vederea elaborării tratatelor de pace cu sateliții Reich-ului mai întîi, cu Austria și Germania, după aceea. Președintele a sugerat că în afara celor Trei Mari din acesta să facă parte Franța și China, membre, de asemenea, ale Consiliului de Securitate. Dar Stalin, ostil ca întotdeauna față de cei mici, a obiectat împotriva amestecului acestor două țări în treburi care nu le priveau în mod direct. Franța a fost exclusă deci, în principiu, de la discutarea tratatelor cu țările Europei răsăritene, iar China de la tot ceea ce avea legătură cu Europa. Consiliul urma să-și aibă sediul la Londra, să-și țină prima sa ședință la 1 septembrie 1945 și să-și creeze un secretariat permanent.

Truman era mai curînd satisfăcut de rezultatele întîlnirii, care se derulase într-o atmosferă cordială, punctată de diverse momente de relaxare, în cursul cărora nu s-a dat în lături să-și arate talentele de pianist. Față de Forrestal, ministrul marinei, el va declara, la 28 iulie, *că adoptase o atitudine foarte realistă față de ruși și că nu găsea dificil să se înțeleagă cu Stalin* [52].

Înainte de a ridica, la 1 august 1945, ședința de încheiere a conferinței, pe care *ciondăneli meschine* [53] în legătură cu protocolul final — Truman *dixit* — o vor prelungi în mod abuziv, președintele Statelor Unite va exprima speranța că viitoarea întîlnire a celor Mari va putea avea loc la Washington. *Cineva* — povestește el — *va spune: Dacă vrea Dumnezeu* [54]. Era Stalin. Avea să moară șapte ani și jumătate mai tîrziu, fără a-i mai revedea pe cei care, la Washington și Londra, preluaseră ștafeta prestigioșilor și efemerilor săi aliați burghezi.

Se încheia o epocă. Dispariția inamicilor comuni, a căror agresivitate îi scosese din izolaționism, va revela dintr-o dată Americii capitaliste și Rusiei sovietice atît amploarea forțelor cît și incompatibilitatea ambițiilor lor. Arareori o alianță supraviețuiește victoriei.

BIBLIOGRAFIE ȘI NOTE

1. TRUMAN. *Mémoires,* Paris, Plon, 1955, tom I, vol. 1, p. 6.
2. „New York Times" din 24 iulie 1941.
3. FORRESTAL, *Journal,* p. 56—57.
6. TRUMAN, *op. cit.,* p. 50—52.
5. SHERWOOD, *op. cit.,* tom II, p. 429.
6. TURMAN, *op. cit.,* p. 50—52.
7. CHURCHILL, *op. cit.,* tom VI, vol. 2, p. 142.
8. TRUMAN, *op. cit.,* p. 64.
9. *Ibid.,* p. 92.
10. *Ibid.,* p. 94.
11. *Ibid.,* p. 99.
12. *Ibid.,* p. 100.
13. *Ibid.,* p. 105.
14. *Ibid.,* p. 106.
15. *Ibid.,* p. 111.
16. PIERRE II DE YOUGOSLAVIE, *op. cit.,* p. 197.
17. *Ibid.,* p. 199.
18. CHURCHILL, *op. cit.,* tom VI, vol. 2, p. 147—150.
19. *Ibid.,* p. 154.
20. *Ibid.,* p. 154.
21. *Ibid.,* p. 230—231.
22. *Ibid.,* p. 112.
23. *Ibid.,* p. 115.
24. MURPHY, *op. cit.,* p. 277.
25. CHURCHILL, *op. cit.,* tom VI, vol. 2, p. 217.
26. FLEMING, *op. cit.,* p. 277.
27. STETTINIUS, *op. cit.,* p. 25.
28. Raportul lui HOPKINS asupra întîlnirilor sale cu Stalin este publicat în SHERWOOD, *op. cit.,* vol. 2, p. 439 și urm.

29. CHURCHILL, *op. cit.*, tom VI, vol. 2, p. 239.
30. TRUMAN, *op. cit.*, p. 169.
31. CHURCHILL, *op. cit.*, tom VI, vol. 2, p. 263.
32. *Ibid.*, p. 296.
33. *Ibid.*, p. 295.
34. TRUMAN, *op. cit.*, tom I, vol. 2, p. 98.
35. CHURCHILL, *op. cit.*, tom VI, vol. 2, p. 298.
36. Textul ultimatumului lui Truman, *op. cit.*, tom I, vol. 2, p. 64—66.
37. *Ibid.*, p. 82.
38. BYRNES, *Cartes sur tables*, p. 392.
39. *Ibid.*, p. 390.
40. CHURCHILL, *op. cit.*, tom VI, vol. 2, p. 295.
41. *Ibid.*, p. 292.
42. BYRNES, *op. cit.*, p. 151.
43. STETTINIUS, *op. cit.*, p. 337.
44. CHURCHILL, *op. cit.*, tom VI, vol. 2, p. 315.
45. *Ibid.*, p. 322.
46. *Ibid.*, p. 46.
47. STETTINIUS, *op. cit.*, p. 335.
48. *Keesing's*, 7 749 A.
49. MURPHY, *op. cit.*, p. 300—303.
50. STETTINIUS, *op. cit.*, p. 325 și urm.
51. CHURCHILL, *op. cit.*, VI, vol. 2, p. 308.
52. FORRESTAL, *op. cit.*, p. 87.
53. TRUMAN, *op. cit.*, tom I, vol. 2, p. 89.
54. *Ibid.*, p. 90.

HĂRȚI

Rusia și vecinii săi în epoca revoluției din Octombrie
— după armistițiul ruso-german 42
— după înfrîngerea germanilor . 43
Marșul cel lung al comuniștilor chinezi 84
Cele două tratate germano-sovietice din 1939 și cîștigurile teritoriale în 1939—1940 . . 156
Europa Ialtei și a Postdamului (1945) 296—297
Acordul secret de la Ialta privind Extremul Orient și capitularea Japoniei 301

CUPRINS

Introducere 7

Cap. 1 — *Trezirea uriașilor (înainte de 1917):* Rusia și America. Europa și țarii. Socialiștii și pacea . . 15

Cap. 2. — *De la războiul imperialist la războiul civil (1917—1920):* Revoluția din Octombrie. Brest-Litovsk. Intervenția aliată. Războiul Poloniei . . 33

Cap. 3 — Răgazul (1921—1931): N.E.P.-ul : Stalin contra Troțki. Revoluția în țările coloniale. Rapallo. Rusia, Anglia și Franța. Începuturile revoluției chineze. U.R.S.S. și Statele Unite 61

Cap. 4 — *Între Scylla și Caribda (1931—1938):* Apropierea franco — sovietică. U.R.S.S. și nazismul. Convertirea la securitatea colectivă. Laval la Moscova. Războiul din Spania. Anschlussul. Münchenul 95

Cap. 5 — *Două cartușe pe țeavă (1938—1939):* Stalin și „scoaterea castanelor din foc". Nemții la Praga. Dubla negociere. Ribbentrop la Moscova . . . 124

Cap. 6 — *Prima împărțire a Europei (1939—1940):* Dubla invadare a Poloniei. Cooperarea germano — so-

vietică. Războiul Finlandei. U.R.S.S. exclusă din Societatea Națiunilor. Proiectele de operațiuni franco — engleze contra Rusiei 151

Cap. 7 — *Încă o clipă, domnule călău (1940—1941):* Anexarea statelor baltice și a Basarabiei. Molotov la Berlin. Încercările lui Stalin de a-l domoli pe Hitler 178

Cap. 8 — *Rusia regăsită (1941—1945):* Invazia germană în Rusia. Ajutorul aliat. Cel de-al doilea front. Convorbirile pentru pace separată. Stalin mareșal. Cei Trei Mari 201

Cap. 9 — *Cea de-a doua împărțire a Europei (1941—1944):* Problema poloneză. Katynul. Conferința de la Teheran. Capitularea necondiționată. Tito. De Gaulle 227

Cap. 10 — *Arta de a dispune de ceilalți (1944):* Chestiunea greacă. Întrevederea Tito — Churchill. Drama de la Varșovia. Dezastrul german în Balcani. Acordul secret Churchill — Stalin 261

Cap. 11 — *Visul imposibil (februarie — aprilie 1945):* Conferința de la Ialta. Primele dificultăți. Moartea lui Roosevelt 286

Cap. 12 — *Cortina de fier (aprilie — august 1945):* Sfîrșitul războiului. Hopkins la Moscova. Nașterea O.N.U. Conferința de la Postdam. Hiroshima și capitularea Japoniei 311

Hărți 340

Bun de cules : 28.08.1991.

Tiparul executat sub comanda nr. 521
la I. P. „Filaret", str. Fabrica de chibrituri
nr. 9—11, București
România

ANDRÉ FONTAINE

ISTORIA RĂZBOIULUI RECE

DOSARE XX